

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk Maanedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

9. AARGANG

1932 — 1933

Indhold.

Sønderjydske Naturforhold.

- N. A. Jensen: Sjældent Følge, S. 126.
Leo Novrup: En højnordisk Gæst, S. 125.
J. Raben: En Komet i 1680, S. 159.
" Jordskælv i Rinckenæs 1824, S. 159.
" Den varme Kilde, S. 159.

Almindelig Historie.

- Th. O. Achelis: Forbud mod Juleleg, S. 197.
Cl. Eskildsen: Da Konen skulde drikke sit eget Blod, S. 189.
Edlef C. Friedrichsen: En nordslesvigsk Soldat i 1848, S. 181.
C. H. Friis: Agende og Salmebogsstriden i N.-Løgum, S. 60, 96.
" Fra Løgum Sogn, S. 129.
Johan Gregersen: Jernalderens Møgeltønder, S. 161.
F. Gribsvad: Salmebogsstriden i Agerskov, S. 24.
J. Hansen: Fattigforsørgelse i Hostrup Sogn, S. 12.
H. Hejselbjerg-Paulsen: Agendestriden i Løgumkloster og Nr.-Løgum,
S. 76.
" A. N. Jensen: Med svære Kanoner i Marne-Slaget, S. 65, 81.
J. Jørgensen: Prædikestolen i Skærbæk, S. 137.
Marius Kristensen: Ved Grænsen, S. 145.
Jens Lauridsen: Aaret 1833, S. 144.
H. Lausten-Thomsen: En Kirkestrid i Arrild, S. 1.
M. Michelsen: Et Pladespænde fra Vikingetiden, S. 27.
J. Raben: Slægten Fikkelsen til Søboe, S. 139,
" En Komet i 1680, S. 159.
" Jordskælv i Rinckenæs, S. 159.
" Laadne Bøg, S. 159.
Marie Skau-Petersen: De sønderjydske Piger i København, S. 97.

Personhistorie.

- Cl. Eskildsen: Petersen Hjeds (Nikloj Tvædryvve), S. 7.
” Hvorfor Redaktør Jensen ikke fik Koncession,
S 111.
- J. Hansen: Bonden Peter Hansen i Rørkær, S. 19.
- Wilken Jacobsen: Adels-Familien von Krogh, S. 49.
- Th. Professor H. A. Nielsen, S 33.
- Johannes Tholle: Gartnerslægten Behrens, S. 118, 140.
- Nic. C. Nielsen: (Billede), S. 17.

Af Dagens Historie.

- v. Fischer-Benzon: Kærlighed — dog uden Forstand, S. 142.
- N. Jensen: Folketingsvalget i det sydlige Nordslesvig, S. 92.
- Hans Kjær: Fredlysning af Fortidsminder, S. 35.
— Rinkenæs ny Kirke, S. 62.

Digte og Fortællinger.

- Petersen Hjeds: Nikloj Tvædryvve, S. 9.
- Johannes Klindt: Eventyret om de sære Rejsefæller, S. 150.
- Marie Nielsen: Ved Kong Frederiks Kiste, S. 110
- Nic. C. Nielsen: Min Sang, S. 18.
- Ahrent Otterstrøm: Sang til Ungdomsstævnet, S. 192.

Fra Folkemund, Sagn og Minder.

- Margrethe Andreasen: Forvarsler, S. 158.
- Anders Bjerrum: De gamle Kalenderdage, S. 127, 143, 199.
- M. Ejerslev: Et ejendommeligt Brandtræ, S. 94.
- Cl. E.: Gamle danske Folkeminder i den „tyske“ By, S. 13.
- C. Ludvigsen: Krybskyttehistorier fra Als, S. 29.
” Minder om Hertug Hans, S. 47.
- Anna Mamsen: Hensat Brand, S. 64.
” Heksen i Hjerpsted, S. 95.
” To Forvarsler, S. 156.
- Asta Mikkelsen: Heksen i Ballum, S. 64.
” Den kloge Mand paa Rømø, S. 64.
” Forvarsler, S. 64.
- Chr. Paulsen: Lysvarsel, S. 95.
” Heksemesteren i Agtrup, S. 157.
” Forvarsel om Død, S. 158.

- Chr. Paulsen: Forvarsel om Brand, S. 158.
" Spøgeri ved Rørkær, S. 158.
Anna Petersen: Spøgelset i Møgeltønder, S. 158.
" Fruen paa Kogsbøl, S. 159.
" Spøgeri paa Kirkegaarden, S. 159.
J. Raben: Helle Vandstøj, S. 160.
" Guldkareten i Hummelkjærsmaj, S. 160.
" Kanonen i Strandmaj, S. 160.
" Lysmose, S. 160.
" Solbjerg, S. 160.
Fr. Rudbeck: Sorte Knud i Øsby, S. 16.
Anna Sørensen: Forvarsel, S. 126.

Remser og Rim.

- Cl. E. A. B. C. Remser, S. 28.
" Bogstav - Remser, S. 80.
" Staveremser, S. 95.
" Talremser, S. 156.

Gammel Sæd og Skik.

- Anders Bjerrum: Fra Fjorde Sogn, S. 113, 187.
Cl. H. Friis: Om Uldkæmning, S. 198.
J. Hansen: Fattigforsørgelse i Hostrup Sogn, S. 12.

•

STEDFORTEGNELSE.

- Aabenraa** 27, 29, 35 ff.,
47, 58, 59, 60, 92.
Aabøl 145.
Aarshoved 187.
Aarslev 27.
Aarupgaard 42.
Aarø 16.
Aarøsund 16, 185.
Aastrup 50 ff.
Aastrupgaard 50 ff
Abild 8, 93, 131.
Adelby 182.
Agerskov 4, 24 ff., 61,
146.
Aggebro 187.
Agtrup 157.
Als 7 ff., 29 ff., 40 f.,
184 f.
Alslev (Højst) 129 ff.
Angel 20
Arnkil 32, 184.
Arriid 1 ff., 80.
Augustenborg 31 f., 53,
110.
Aventoft 14, 61, 94.
Ballum 64.
Barsbøl (Jels) 52.
Barsbøl (Skærbæk) 138.
Bedsted 92, 130.
Bevtoft 24, 51.
Billeslund 59
Birkelev 42.
Bjerrup 113, 148 f., 188.
Bjolderup 92.
Blosholm 39.
Bollerslev 43.
Borg 158.
Borre 160.
Bov 44, 92, 181 f., 184.
Bov (Burkal) 145 ff.
Bramdrup 24.
Brandsbøl 32, 46.
Bremsbøl 21, 23.
Brændstrup 156.
Brøns 142.
Bukshave 97.
Burkal 13, 93, 145 ff.
Bustrup 184.
Bønderby 64, 95, 156,
164 f.
Bylderup 93.
Christiansfeld 7, 119.
Daler 28, 80.
Draved 131.
Dybbøl 184, 185.
Dyrehave 41, 44.
Døstrup 8.
Eckernførde 183.
Egebæk 80, 95.
Egen 46.
Egstok 188.
Ellum 96.
Elsmark 32.
Elstrup 140, 159.
Emmerlev 158.
Emmerske 14.
Ensted 13, 92.
Ertebjerg 31.
Faargaard 60.
Fauervraagaard 52 f.
Felsted 156.
Felstedskov 28, 95.
Fjelby 185.
Fjolde 113 ff., 148 f.,
187 ff.
Flensborg 56, 58, 80
94, 95, 98, 182 f.,
184, 188.
Flovst 37, 40.
Frederiksstad 57.
Frydenlund 160.
Fæsted 39, 126.
Gallehus 157, 161, 180.
Gammelgaard 39, 160.
Gejl 181.
Gejlåa 44.
Genner 37, 41.
Gesing 139.
Graasten 44, 53.
Gram 44, 50 ff., 118 ff.,
140 f.
Gramby 120.
Grelsbøl 190.
Grøngaard 145 ff.
Haderslev 39, 49 ff.,
111 f., 120.
Hajstrup 40, 185.
Harreby 59.
Harris 23.
Hartspring 47.
Havnbjerg 29, 32, 159,
160.
Hejlsminde 185.
Hellevad 92.
Helvedgaard 159 f.
Hjelm Skov 36.
Hjerpsted 28, 95.
Hjordkær 27, 92.
Holbøl 92.
Holm, (Højst) 21, 23.
Holm (Nørborg) 159.
Holt 21.

Hostrup 7 ff., 12 ff.,
19 ff., 93.
Hovslund 43, 44.
Humptrup 190 f.
Hundslev 140.
Husum 51 ff.
Hvidding 137.
Hvidding H. 6.
Hygum 39, 40.
Høgelund 80.
Høgslund 96.
Højer 7, 93.
Højrup 18.
Ø. Højst 93, 125, 129 ff.
Hørup 7 ff., 42.
Høruphav 185.
Immervad 44.
Isted 57.
Jejsing 13 ff., 21 ff,
158.
Jels 28, 38, 40.
Jyndeved 145 ff.
Kalkjær 47.
Kalebøl 21.
Kamtrup 126.
Katrød 45.
Kegnæs 32, 160.
Kegnæsgaard 48.
Ketting 47 f.
Kidskelund 181.
Kjær 184, 185.
Klapholt 20.
Klinting 47.
Kliplev 43, 92.
Klovtoft 40.
Kogsbøl 159.
Kolkerhede 187.
Kongsbjerg 96.
Korntved 23.
Kragebøl 189 ff.

Krusaa 65.
Kvistrup 40.
Kværnholt 146.
Kværs 8, 80, 92.
Kærgaard 95, 157, 158.
Københoved 40.
Landeby 61.
Lavensby 29 f., 160.
Lille Tønde 9, 130.
Lindskov M. 157.
Lintrup 40.
Lund 13, 14, 145 ff.
Lunden 32.
Lydersholm 145 ff.
Lyksborg 59.
Lyngsted 187.
Lysabild 7 ff., 48.
Lysholm 31, 47 f.
Løgumkloster 22, 58, 60,
62, 76 ff., 93, 96,
129 ff.
Løgumgaard 76, 129.
Løjt 35 ff., 92.
Løjtmark 53.
Majbøl 31 f.
Majbølgaard 31 f.
Marienlyst 55 f.
Medelby 156.
Mels 30.
Misthusum 139.
Mjolden 9, 146.
Mommærk 8.
Møgeltønder 23, 28,
58 f., 126, 156, 158,
159, 161 ff.
Nolde 145 ff.
Norsted 148 f.
Notmark 45, 48.
Nybøl 185.
Nybøl (Gram) 53.

Nygaard 54.
Nyhus 184.
Nykirke 80.
Nørborg 32, 53, 57 ff.,
159 f.
Nørre Løgum 2, 3, 60 f.,
76 ff., 93, 96, 129 ff.
Oksbøl 30 f.
Oksenvad 146, 147.
Oksevej 44.
Olmersdige 44.
Over Jerstal 40.
Rabsted 93.
Ragebøl 185.
Rends 145 ff.
Ribe 4, 6, 7, 120, 130,
138.
Rinkenæs 62 f., 92,
159.
Rise 92.
Roost 1 ff.
Rugbjerg 38.
Rumohrsgaard 36, 39,
47 f., 139 f.
Rygg 20.
Rødding 6, 59.
Røj 157.
Røllum 13.
Rømø 64.
Rønbæk 159.
Rørkær 13 ff., 19 ff.,
95, 157, 158, 181,
186.
Sarup 48.
Schackenborg 52 ff.
Skast 157.
Skelde 160.
Skjærrev 42.
Skovby (Løjt) 38.
Skovby (Vedsted) 40, 44.

- Skovby (Als) 48.
Skærbæk 33 f., 39, 65,
137 ff.
Slesvig 111, 183 f.
Slukefter 182.
Solderup 14, 15.
Solved 187.
Solvig 12, 21, 130 f.
Sommersted 97 ff.
Sottrup 7 ff., 185.
Spinkebøl 187 f.
Stade 145 ff.
Stapelholm 53.
Staugaard 185.
Stemmild 145 ff.
Stevning 184.
Stokkebro 165.
St. Tønde 12, 13.
Svenstrup 47, 142, 184.
Sød 23.
Søboe 139 f.
Sølsted 80, 95, 150.
Sønderborg 7 ff., 32, 39,
47 f., 139, 159, 184.
Sønderby (Kegnæs) 160.
Søndergaard 159.
Sønder Hostrup 44.
Sønderstapel 53.
Taagerup 55 f.
Tamdruphøj 39 f.
Tandselle 8.
Tandslet 9.
Tinglev 93.
Toghale 112, 165.
Tovskov 38.
Træls rup 187.
Tved 20.
Tyvse 96.
Tønder 2, 7 ff., 13, 22,
23, 28, 39, 57 ff., 80,
93, 111 f., 125 f.,
131 ff., 156, 189.
Udbjerg 23, 80, 93.
Uge 93, 146.
Ulsby 20.
Uphusum 189 ff.
Varnæs 45.
Vedbøl 40.
Vedsted 40.
Vellerup 61.
Vertemine 32, 39
Vester Højst 129 ff.
Visbjerg 130.
Visby 64, 80.
Vittegaard 21.
Vojens 62.
Vollerup (Bjolderup) 23.
Vollerup (Als) 184.
Øsby 16, 40.
Østerby (Daler) 80.
Østerby (Medelby) 95,
156.
Østerholm 160.
Øster Højst (se Højst).
Øster Løgum 35 ff.

EN KIRKESTRID I ARRILD.

VED H. LAUSTEN-THOMSEN.

JENS SEIDELIN VAR SOGNEPRÆST I ARRILD FRA 1791 TIL 1806. EFTER ham fulgte Johannes Discher til 1816. Der fortælles endnu om ham i Sognet, at han var en streng og præcis herre. Da Niels Rostgaard fra Roost kom for silde til kirke en juledag, påtalte pastor Discher det fra prædikestolen; men det hjalp ikke. Nytårsdag, da Niels kom kørende over Arrild bro, kunde han der høre, hvor højt Præsten i kirken sagde amen efter prædiken, og så vendte han om. Den historie er nok noget overdreven, men myndig og sikker har Præsten været, det er vist.

I 1808 har han i liber daticus optegnet „mærkværdigheder“, det vil sige en beretning om krigen med englænderne, og det er ikke milde ord, han bruger om „Røverfolket“ eller „Røverpakkets“, der jubler „til enhver dansk Patriots Harme og Græmmelse“. Han fortæller videre om fransk og spansk indkvartering i præstegården, om ildebrand i Arrild Nørreby og om herskende blodgang. Så slutter han med at fortælle, at der i sognet indsamledes 85 rd. 11. sk. til dem, „som i København ved det ulykkelige Bombardement have lidt Skade“. „Noget blev ogsaa givet til de Norske Krigere, der saa tappert forsvarede sig mod Svensken, Engellands eller Røverpakkets tro Allierede, og hemmelige Fiende af det fredelige og redelige Danmark. — Bidraget til vore norske Brødre skal ikke have været saa stort, som man kunne ønske her i Sognet“.

Her holder Pastor Discher op med den frie „Optegnelse af Mærkværdigheder“; han indfører nu kun ganske korte kommentarer og officielle skrivelser, og deriblandt findes nogle om den evangelisk-kristelige salmebog. Den senere sognepræst, Ørbech, i Arrild har torsynet kopierne af disse skrivelser med nogle bemærkninger, der ser meget ejendommelige ud. Den første lyder: „Pastor Discher var en lystig Broder, en Egoist, og svigefuld . . . Ørbech“. Fra anden side (J. Brodersen: Fra gamle Dage) hedder det rigtig nok: „Han var begavet og stod i et kærligt Forhold til Menigheden“. Han var vist nok rationa- list, mener Brodersen. Ja, det var sagen.

Myndighederne søgte at indføre forandringer i kirken. Den ny liturgi, der 1796 påbødes af generalsuperintendent Adler, vakte modstand rundt omkring, i Tønder og især i Nr. Løgum, hvor præsten Asmus Petersen føjede sig, men menigheden læste fadervor og sang, som den var vant til.

I 1798 var „Evangelisk-kristelig salmebog“ udkommet under biskop Balles medvirkning. De rationalistiske biskopper vilde have den indført, Adler i Slesvig og Hjort i Ribe var lige ivrige derfor. I Løgum sang man videre efter Pontoppidans og overdøvede præsten, der sang efter den „evangelisk-kristelige“. I Arrild var biskop og præst lige ivrige for at fortrænge Kingos salmebog.

Naturligvis havde den tids bønder ikke syn for, at rationalismen havde udryddet poesien i en række af de gamle salmer. De forstod bedre, som J. Baden udtrykte det i en kritik, at betragtningerne blev „kolde og fremsatte i et koldt, filosofisk sprog, som almuen ingen forstand har på. Snarere fatter den det konkrete poetiske sprog, end det abstrakt metafysiske: man maa tale til dens fantasi for at vinde dens Hjærte“. Der var ikke mere noget, der talte til fantasi eller til hjærte.

Brorsons:

„Gik alle konger frem på rad
i deres magt og vælde,
de mægted dog ej mindste blad
at sætte paa en nælde.“

var i prøvehæftet omformet af Malling, så det lød:

„Om jordens konger end fremgå
i deres magt og hæder,
de få ej skabt det mindste strå,
som kvægets fod nedtræder.“

Al kraft og fynd var udvidsket, og endda var det ikke nok. Den endelige form blev endnu tyndere:

„Og kom end alle kongerne
i deres pragt og vælde,
ej mindste strå frembragte de,
et vink dem selv kan fælde.“

Nu er også den sidste rest af Brorsons ynde slettet. Nu er dette salmevers og alle bogens salmer som det ganske rensat for „de krasse begreber, hvormed overtroen vanhødelige Kristi rene lære“, som en præst i 1796 skrev i „Minerva“: men samtidig var troens enfold, var

versets skønhed dræbt. Der var, som den samme præst skrev i „Minerva“ i stedet „i hver sang sande kristelige tanker og sande kristelige følelser“ i hvert tilfælde efter rationalisternes begreber; men ikke efter menighedernes. De fandt snarere som Grundlag, at denne „såkaldte Evangeliske“ salmebog var „den mest prosaiske af alle Nordens og maaske af al Verdens Psalmebøger.“ Derfor gjorde de stærke jyder vanskeligheder i Nørrejylland, derfor værgrede bønderne i Nørre Løgum og Arrild sig imod den nye salmebog.

I liber daticus skriver pastor Discher i Arrild:

„Den 1ste Pintzedag 1813 begyndtes — ifølge efterstaaende Højværdige Hr. Biskop Ridder Hjorts gunstige Skrivelse med den evangelisk christelige Psalmebog — Talrig var Forsamlingen paa denne Dag i Kirken. — Dens andagtsfulde og rørende Lovsange, hvori de fleste, nogle faa af Modstanderne undtagen, toge Deel med Hjertelighed, vidnede tilfulde om Psalmebogens Antagelse med de fleste Huusfædres Bifald —

Mærkeligt er det ogsaa, at da en Deel af Modstanderne afkortede mig i mine Indkomster, hvad der var dem muligt, saa erstattede de øvrige mig mit Tab, gandske uventet, saa at jeg dette Aar virkelig ved adskillige Lejligheder erholdt mere end forhen.

Biskoppens Skrivelse i Anledning af den evangelisk kristelige Psalmebogs Indførelse i Arrild Menighed.

Deres Velærværdighed har i Skrivelse af 3. Maj d. A. tilmeldt mig, at De med Held har arbejdet paa at indføre den evang. christ. Psalm., hvilcken jeg ved min Visitatz hos Dem i afvigte Somer ogsaa anbefalede deres Menighed. — Deres Velærv. har tillige godtgjort for mig, at mere end to tredie Dele af deres Sogns Huusfædre have ønsket og samtykket dens Indførelse ved den offentlige Gudstjeneste, hvilket og stemmer fuldkommen overens med de rigtige og gode Kundskaber, jeg ved mit ovennævnte Besøg med Glæde fandt i Arrild Menighed. — Det ligger altsaa i Sagens Natur, og er desuden fast grundet i det Kongl. Danske Cancellies naadige Skrivelser af 17de April og 18de Septbr. 1802 til min Formand paa Bispestolen her i Stiftet, at det større Antal af Husfædre i Deres Menighed har Ret til at indføre den evangelisk chr. Psalm. ved Gudstjenesten i Arrild Kirke paa næstkommende første Pintzedag, og det saa meget heller, da jeg veed, at der er sørget for, at Menigheden har kunnet forsyne sig med den, og jeg selv, som Ephorus for Sognets Kirke, har ladet den uddele til de Fattige. — Ved at offentliggøre denne min Skrivelse ville Dr. Vel: derhos tilkiendegive Deres Menighed, at jeg af Hjertet

ønsker den Tillykke med dens rigtige Valg af en med dens Kundskaber overensstemmende Andagtsbog, og at jeg er glædeligen forvisset om, at alle oplyste og retskafne Mænd og Quinder i Arrild Sogn ville finde Opbyggelse ved at bruge den evang. christelige Psalmebog i Herrens Tempel. —

Jeg anbefaler Deres Menighed og Dem selv under den almægtige Guds Varetægt.

Ribe Bispegaard, d. 12. Maj 1813.

V. C. Hjort.

S. T.

Hr. Pastor Discher i Arrild.“

Her har pastor Ørbech atter indføjet et par skarpe sætninger: „1818 døde Hjort i en ubetalelig Gjæld — til Kirken og private (i Desperation har jeg hørt — pludselig) altsaa som en led Skjælm & Bedrager — saa ansees han. — Ørbech.“

Derefter fortsættes pastor Dischers beretning.

„Endskiøndt mere end to tredie Dele af Sognets Huusfædre havde stemmet for Psalmebogens Indførelse; endskiønt Stiftets Biskop havde autoriseret dens Brug i Fremtiden ved Gudstjenesten, vare dog nogle ikke hermed fornøjede. Skiøndt Exemplet i Agerschou¹⁾ burde have lært dem, at Kongen ikke agter paa ugrundede Klager, saa vilde de dog have Sagen fremstillet for Kongen. Efterstaaende ordlydende Klage blev mig i Jan. 1814 sendt til Erklæring. De fleste af Supplikanterne hvervede Tilhængere forlode dem efter Psalmebogens Indførelse, og nu Klagen kommer, staae de ene og forladte. Dersom ikke Supplikanterne og et pr: andre Mænd havde været her i Sognet, var den bleven indført uden Modsigelse. — Klagen lyder saaledes:“

Saa følger klagen, der er rettet til kongen og — skrevet paa tysk, ret ordentlig tysk forøvrigt. Den lyder i oversættelse:

„Arrild Sogn, Haderslev Amt, d. 7. Aug. 1813.

Til Hs. Kongelige Majestæt!

Den 3. Maj d. å. var vi undertegnede med alle vore sognefæller sammenkaldt af vor nuværende præst, hr. pastor Discher, for at afgive vore stemmer, om vi vilde beholde vor hidtil benyttede kirkesalmebog eller have en ny indført hos os, hvilken var foreslået af vor ovennævnte præst. Det viste sig, at langt den største halvdel af sognets Indbyggere og især gårdejerne med os undertegnede misbilligede afskaffelsen af den hidtil brugelige salmebog og erklærede sig paa det bestemteste imod indførelsen af den, der var foreslået af præsten. Ikke des mindre har præsten alligevel begyndt at indføre den ny salmebog

¹⁾ Om salmebogens indførelse i Agerskov se næste nummer af „Sdj. Maanedsskrift.“

i kirken og synes at ville påtvinge os samme imod vor vilje. Dette holder vi for retsstridigt, des mere da vi har skellig grund til at stemme for at beholde den hidtil af os benyttede salmebog.

Disse grunde er

1. fordi vi er overbevist om, at den gamle salmebog er fuldkommen lige saa god og opbyggelig som den ny, hvilken præsten vil påtrænge os, og vi finder os styrket i denne vor overbevisning ved udsagn af flere ansete religionslærere og andre fromme lærde Mænd,
2. fordi vi allerede er kendt med den gamle salmebog, ved hyppig læsning allerede fortrolig med meningen i hver enkelt salme og vers og ligesom er tilvænnet til den, og fordi vi derefter
3. holder anskaffelsen af en ny salmebog for en ganske unødvendig og overflødig udgift.

Af disse grunde tager vi mod til os til herved allerunderdanigst at bede Hs. Kongelige Majestæt: om at det allernådigst måtte være os tilladt også i fremtiden at betjene os ved gudstjenesten af vor gamle hidtil af os brugte kirkesalmebog, og at vi allernådigst må skånes for Indførelsen af den ny salmebog, der er foreslået os af vor præst“.

Dette bønsskrift er allerunderdanigst underskrevet af Jens Enmark, Andreas Brandenborre, Laust Festersen og Henrich Thomsen. Præsten skriver derom:

„I min Erklæring over forestaaende Klage viste jeg:

1. at Psalmebogens Indførelse var intet Overilelse og Tvangs, men et modent Forberedelses Værk og en naturlig Følge af de fleste Huusfædres frivillige Samtykke, da mere end de to Trediedele havde med egenhændig Underskrift bekræftet deres afgivne Stemmer for dens bestandige Brug ved Gudstjenesten i Arrild Kirke.
2. De fleste af Modstanderne — forledede af Supplikanterne — havde fortrydt deres Ubetænksomhed og Overilelse, der af mig var dem ogsaa aldeles tilgivet. De havde anskaffet sig Psalmebogen. — Jeg bemærkede ogsaa: at der næppe nogensinde var i Arrild Kirke sunget med saa megen Liv, Munterhed og Hiertelighed, som siden denne Psalmebogs Indførelse.“

Her holder pastor Dischers meddelelser om denne Sag op; men pastor Ørbech har atter sine onde tilføjelser. Han understreger dobbelt ordet „modent“ — et modent Forberedelses Værk — og skriver i bogens rand: „Den gode Mand drog stundom forbi samlede Menighed ved Kirken — at more sig andetsteds. At more sig i Roost var Dischers Bestilling; almindelig Forsikring; i Anledning af Ordet *modent*. Ørbech!

Endvidere tilføjer han efter hele sagen:

„Jeg har Sikkerhed, at Menigheden ikke vil den ny Psalmebog, fremdeles at Menigheden har sigtet Discher som en Bedrager — (ligesom Hjort) — Jordskift med nogle af Pastoratets Landerier med Hans Bertelsen Arrild, var der vist Bedrageri i. Ørbech.“

Pastor Ørbech var præst i Arrild fra 1839 til 1860, han er altså først kommet til sognet 23 år efter pastor Dischers forflyttelse til Følenslev og Sørslev i Holbæk amt (24 januar 1816). Han har ikke kendt ham personlig, og det er ikke let at se, hvor megen ret han har i sine hårde udtalelser.

Alligevel synes sagen ikke helt afgjort med sognepræstens bemærkninger. Et par år senere ses dens efterdønninger endnu. Pastor Discher er bleven forflyttet, i vakansetiden besørges gudstjenesten af nabopræster; men biskop Hjort ser så grund til efterfølgende skrivelse til amtsprovsten:

„Jeg har bragt i Erfaring, at En af de i det ledige Arrild-Sogne kald vicarierende Præster har, uagtet den evangelisk-christelige Psalmebog der i Menigheden forlængst er indført, paalagt Degnen at synge Psalmer af den afskaffede gamle Kingos Psalmebog, og maa derfor tjenstlig anmode Deres Høiærværdighed, at De ville behage, snarest muligt, at betyde de Sognepræster af Hvidding-Herred, som forrette Gudstjenesten under Vacansen i Arrild Kald, at de, under intet Paa-skud, maae tillade sig at gjøre nogen Forandring ihenseende til den i Menigheden authoriserede nye Psalmebog, da de for et saadant Forhold ei kunne undgaae at kræves til Ansvar.

Riber Bispsgrd, d. 15de Maj 1816.

Hjort.

S. T. Hr. Amtspr. Høxbroe i Rødding.

Dette Biskoppelige Monitum bliver da herved meddelt Vedkommende paa Embedsvegne.

Rødd. d. 17. Maj 1816.

Høxbroe.

Skulde nogen af de vicarierende Præster have antaget i sit Sted en Religionslærer, som ei hører til Hvidding Herred, da vilde han behage at underrette ham om Foranstaaende.“

Så strengt holder biskoppen øje med overtrædelserne; men dette er også den sidste skrivelse om denne sag i Arrild sogns liber daticus.

Men i hele denne sag skal der læses imellem og bag linjerne. En rationalistisk præst vil indføre den nye salmebog, sognets største — og — som jeg fra anden side ved — dybt kristelig bevægede gårdejere vil værne den overleverede salmebog; de anfører udvortes fornuftige og økonomiske grunde, men der er slet ingen tvivl om, at der bag dem skjuler sig åndelige formål og dybt bevægede sind

Ikke mindst derfor er ogsaa en saadan lille skildring værd at drage frem. Det hjælper ogsaa til at vise billedet af svundne tiders sønderjydske Bønder.

NIKLOJ TVÆEDRYVVE

Af CL. ESKILDSEN

DA JEG ENGANG FOR NOGLE AAR SIDEN I TILSLUTNING TIL ET FOREdrag fortalte nogle sønderjydske Historier i en Landsby ved Ribe, Nord for den gamle Grænse, stod en gammel Mand op og fortalte os Historien om Nikloj Tvæedryvve, som han kunde huske ordret fra sin Barndom af. Jeg har senere haft Lejlighed til at konstatere, at denne Historie og Historien om, „hvorledes det gik mig, lav æ rejst' ind te æ Dragunne i Slesvig“ er kendte og elskede af de ældre fra Højer til Christiansfeld, fra Als til Ribe. Da de for henvend 60 Aar siden blev skrevet, har de i bogstavelig Forstand taget Sønderjylland med Storm, og de har dengang og senere moret og glædet mange. Jeg selv har aldrig glemt „stua Thammes og lill' Thammes og Thammes o' e Pold og Thammes Tvæedryvve og lill' Mistins Kloj“, siden jeg som Dreng stiftede Bekendtskab med dem i Drøhses Almanak.

Skal vi ældre, der har haft saa stor Fornøjelse af disse Smaastykker, nu ikke blive enige om at ære en Digter og sige ham Tak, endnu medens han lever? Thi saa utroligt det end lyder for os, saa lever Forfatteren af „Nikloj Tvæedryvve“ og „Lav æ rejst' ind te æ Dragunne“ endnu. Vi er flere, der i mange Aar har været optaget af Spørgsmaalet, hvem der har skrevet disse Stykker i Drøhses Almanak. Ved et Tilfælde fik jeg det forleden opklaret: Det er pens. Degn og Lærer H. Peter Petersen Hjeds, tidligere i Lysabild, Sottrup, Hørup og Hostrup, nu bosiddende i Sønderborg. Vi opsøger den gamle og lader ham fortælle om sin Slægt, sin lange Lærergerning og sine berømte Smaastykkers Tilblivelse.

I Napoleonskrigenes Tid blev en Randersdragon hængende paa Als, giftede sig med en alsisk Pige og bosatte sig i Hørup. Dragonerne betegnedes dengang altid med deres Hjembys Navn, og da Peter Andersen var hjemmehørende i Hjeds i Veggerby Sogn, tæt ved Nibe, blev han ved sit Bryllup ogsaa indført i Kirkebogen under Navnet Peter Andersen Hjeds.

Den 18. Oktober 1846 fødtes hans Sønesøn Peter Petersen Hjeds. Han besøgte Tønder Seminariums danske Afdeling fra 1865—68. Pastor Schmidt, den nuværende tyske Folketingsmands Fader, var dengang Forstander, en vanskelig Stilling i disse Aar, der var fyldte af Gnid-

ninger mellem tyske og danske Elever, de slesvig-holstensksindede Elever og de prøjsiske Myndigheder. Seminariets Arkiv rummer mange interessante Akter fra denne Kamptid, om „Slaget i Møgeltønder“ mellem danske og tyske Elever, om den pinlige Undersøgelse i Anledning af, at de tyske Elever i Sangtiden forvanskede Teksten til Slesvig-Holsten-Sangen, idet de sang: „Schleswig-Holstein stammverwandt, jag den Preussen aus dem Land“, og om den store Aktion i Anledning af, at man opdagede, at nogle danske Elever gennem Advokat Gjessing fik udbetalt Pengeunderstøttelse fra Danmark.

De danske Elever havde Indtryk af, at det kun var tysksindede, der fik Stipendier af Balthasar Petersens rige Stiftelse. Da man klagede over dette Forhold, bevirkede Pastor Mørk-Hansen, Vonsild, og andre, at der blev stillet Midler til deres Ophold til Raadighed. Pengene udbetaltes gennem Sagfører Gjessing i Tønder, og Institutbestyrer Johannsen, der efter Lærer Hagerups Død havde overtaget den danske Privatskole i Tønder, havde fra sin Seminarietid saa gode Forbindelser med de danske Afdelinger, at det blev overladt ham at udvælge de Elever, der skulde have Understøttelserne. 1868 gik det galt. Sagen blev røbet, og Seminardirektionen og de foresatte Myndigheder indledte en meget omhyggelig Undersøgelse, der bl. a. førte til, at fire dansksindede Elever, deriblandt senere Degn Olufsen i Kværns og senere Degn Sørensen i Døstrup endog for en Tid udmeldte sig fra Seminariet.

Ogsaa Petersen Hjeds, der 1868 var blevet Andenlærer i Lysabild, fik i sin Seminarietid disse Understøttelser. Ved en Skolevisitats spurgte Landraad Matthiesen: „Har De i Tønder ogsaa faaet disse danske Penge?“, hvortil den unge Andenlærer gav det ret tvetydige Svar: „Ja — a —, Sagen er egentlig først kommet op, efter at jeg har forladt Tønder.“ Landraaden gav sig tilfreds med Svaret, og den danske Pastor Bendz sagde senere leende til Hjeds: „Det slap De godt fra!“

Da Petersen Hjeds fra 1868—72 var Andenlærer i Lysabild, var „Syngeklubben“ det selskabelige Midpunkt for Egnen. Formand var dengang Lærer Petersen, Tandsele, senere Degn i Abild ved Tønder. Een Gang om Maaneden samledes man i Mommark FærgEGAARD, hvor gamle Bladt gerne fortalte om Færgestedets Stortid indtil 1864, da der to Gange om Ugen gik Postvogn fra Sønderborg til Mommark med Overfart til Søby paa Ærø. Petersen Hjeds var Redaktør for Klubavisen, der bragte forskellige morsomme Bidrag fra Medlemmerne. Her skrev han nogle Smaastykker i alsisk Maal, og da han fra 1872—78 sad som Lærer ved Distriktsskolen i Ø. Sottrup, fandt han paa at skrive et Par længere Stykker. Han havde sendt flere Digte til „Flensborg Avis“ og sendte nu 1874 eller 75 „Nikløj Tvæedryvve“

og „Lav æ rejst ind te æ Draguene“ til „Flensborg-Almanakken“, der blev udgivet af Bogtrykker Thillerup og Redaktør K. C. A. Wennerwaldt. Det mærkelige er, at Forfatteren indtil i Dag ikke anede, at disse Smaastykker fik deres store Udbredelse gennem Drøhses Almanak!

Drøhses Almanak, udgivet af Boghandler Drøhse i Tønder, var i 70erne og 80erne, inden Sprogforeningens Almanak kom, den danske Almanak for den største Del af Nordslesvig. Her læste vi som Børn „Rolf“s historiske Noveller*), glædede os over gamle Vittigheder og nye Smaastykker, og det var en Begivenhed, naar Almanakken kom ind i Hjemmet. Paa Als gik „Per Stag“ rundt med Almanakker. Det var en interessant Mand. Han læste engang om Antipoder og gav sig til at spekulere over Spørgsmaalet med det Resultat, at han fandt ud af, at hans Lænestol stod lige over Kina! En anden Gang kom han ind til Lærer Becker i Lysabild og spurgte efter Vejen til Eckernførde. „Men hvad vil du da der, Peter?“ — „Jo, jeg har hørt, at Kaffen er lidt billigere der end i Sønderborg, saa nu vil jeg derop og hente Kaffe“.

Det var en festlig Dag, naar Per Stag kom med den nye Almanak. En Mand i Tandslet har fortalt mig følgende: En Mand og en Kone stod og skulde lige i Selskab, da Per Stag kom med Almanakken. Det var den, hvor „Nikloj Tvæedryvve“ var trykt. Man skulde saa da lige kigge i den, inden man gik, men da man fik begyndt at læse „Nikloj Tvæedryvve“, kunde man ikke holde op, inden man blev færdig med den. Man glemte helt det fine Selskab og kom meget for sent.

1878—88 var Petersen Hjeds Lærer og Degn i Hørup. At han forlod sin Hjemegn, skyldtes dels det haarde Arbejde, — dengang fandtes der kun to Klasser i hele Sognet med 80 Børn i hver Klasse, og ofte manglede den anden Lærer, saa Hjeds havde alle 160 Børn at undervise, — dels de politiske Forhold. Lærer Hjeds stod i den sorte Bog, det var tydeligt nok, i Løbet af $\frac{3}{4}$ Aar havde han syv Revisioner. Han søgte derfor Embeder i Kongeriget, men det vilde ikke lykkes, og da det fede Embede i det national-politisk rolige Hostrup Sogn blev ledigt, søgte og fik han dette Embede og flyttede saaledes 1888 fra sit Hjemsovn til Hustruens, idet Fru Hjeds var en født Grejsen fra Lille Tønde.

De nationale Forhold i Hostrup Sogn var dengang meget rolige. Der var f. Eks. to danske og to tyske Kirkeældste, der forligedes meget godt, og Pastor Weiland var en meget rolig Mand. Roen hørte først op, da den tyske Forening fik oprettet en Afdeling i Sognet.

*) „Rolf“ = Degn Borst i Mjolden. (Se Sdj. Maanedsskrift I. S. 147 ff.)

Oktober 1909 blev Petersen Hjeds pensioneret og flyttede til Bylderup Bov, hvorfra han 1919 flyttede til Sønderborg, hvor han endnu lever ualmindelig aandsfrisk og rask.

„Sønderjydske Maanedsskrift“ er flere Gange blevet opfordret til at genoptrykke nogle af de gamle Smaastykker, da baade Drøhses Almanak og Flensborg-Almanakken er vanskelige at opdrive i Dag. Vi imødekommer dette Ønske ved at trykke „Nikloj Tvæedryvve“ i dette Nummer, og den morsomme Fortælling om, „Hvodanne det gik mæ, lav æ rejst ind te Dragon“ følger i et af de senere Numre.

NIKLOJ TVÆEDRYVVE.

Forkortet Gengivelse efter F. Drøhses Almanak.

FØR SOJ ÅLL' FOLK OM MÆ, TE Æ VAR EN STOR TVÆEDRYVVE. EN kan nu it nær tro ålt, hva Folk sier om jen, men de jæ troer æ endda godt nok, for æ hæ ærret saadnt sæet apart ærgle Sind ette min Fae, ham kåldt di åltid „Suer Niels“.

Ålled da æ va lille, töt æ åltid, dæ va novve i e Vej for mæ. Di vild' ål'sammel dril mæ. de var snar lig'fedt, hvodden æ endvend mæ. De var no, lav æ gik i Skol', da va ålle Dreng' å æ Skolmester Jens om å vild' dril mæ. Hør kuns no: Jet Gang haj min Moe faa't vøvve novve lækkert Bomuldstøj, å æ haj faa't mæ en Trøj a et. Så kåldt di mæ ålsammel „Spragget!“ Å lav Oldefa' død, å hans grøn Rokk' bløv omsy te mæ, så kåldt di mæ „æ grøn Pajt!“ — Jøsses, hvo kund' æ blyv sprutgal! Æ slov di smaa å sparke di stoe, å hven æ foklavve dem te æ Skolmeste, fæk æ sjel Klø. Æ knöt e Nøvve i min Bovsfikk' å soj indvendig te e Skolemeste: „Tøv do kun, te æ blyvve en Vovsen, så skal æ slaa din Vindere ind, hvinder æ komme fra Dans om Nat!“

Glaž bløv æ, lav de lid imod e Eend med de Levned. Så skuld' æ da te å gaa te Præst. Den føest Dav, æ va dæe, spue e Præst mæ ad, om æ kund mit Fadervor. „Ja, novve a et“, soj æ, fo de er jo no manne Herrens Aae sidn, å da va Folkes Børn it så studer som no. Så katekiser han da å spue: „Hvormeget?“ Så tov æ et godt Te'rend å kom helt hen te „Tilkomme dit Rige!“ — „Va de de siest?“ soj æ Præst, „veed do no it mee?“ — „Jov“, sejer æ, „æ veed, hvo de er en Fovlred' hjem i e Affilgaard“. — „Sæt dæ næest ved e Dør!“ soj æ Præst, å så maatt' æ staa næest, endda min Fae haj gie e Præst en Gaas å en gammel Daaler. — „Dæ blyvve nok helle ingen Pardon fo din Vindre“, soj æ indvortes te e Præst.

No va æ da en rigtig Kael, Æ fik Oldefars Uhr i e Fikk' å hans Pief i e Mund å kom *te Dans i e Kro*. Men æ kom it vie, som lav vi såd ved novv Kaffepuns i e Skænk, for så begyndt di å vild' dril mæ. Di spuer mæ a, om Oldefars Uhr it gik med Permendik, å min Pief kåldt di en Stavvekøl', å lav æ vild' te å slaa dem, så tov di mæ å smed mæ ue i e Pøtt' å soj: „Suel do dæ no i dit ejet Fedt, din Tvæedryvve!“ — Så gik æ hjem, men æ fik inne Vindre slovn ind den Nat, å fik heller inne slovn ind sindt, fo æ kom it te Dans mee.

Æ gik sind hjem å *hjålp ved e Bedrøvt*. Men vo Kael kund' æ it forlis med. Hven æ forklavve dem te Moe, gå hun mæ en Pandkag' å en søe Puns å soj: „Aa, din sølle lill' Stakkel!“ — Så kom *e Kri* te i ott'å'fyrre, å vi kund' inne Kael faa. Æ å Fae gik å maset i e åljenn. Dæ va en net Relehed, tvære å gal' va vi jo begge. Tesidst ærgred' min Fae sæ ihjel øvver e Indkaatering å så øvve, te „Bonnes“ å „Rønn“ fik e Tromsyg' å død. Han død javn ott' Dav ette „Rønn“, men vaer mæ ad aa e sidst å soj: „Se te, Dreng, te do komme i en Kokass'!“

Så fik æ e Boel, å no skuld æ jo se å faa mæ en Kuen, for Moe vild' med Gevalt aa e Avtejt. Æ tørt, *e Møllens Stien-Gret'* kund gaa an. E Mølle såd godt i e Stell. Så soj æ et te hind jen Avten ue ved e Pump. „Ve do ha mæ?“ soj æ. — „De veed æ hatte it“, soj hun, „men æ tænker et nøvt!“ — „Hvodden jen vil do da ha?“ soj æ. — „En bær jen!“ — „En bær jen som æ, din Tykkebøtt'!“ soj æ. — Æ vild haj soj møje mee, men æ kund' it kom te, for hun tov en Spand Vand å kyt mæ den lig imeld e Øvn, så æ maatt' gaa hjem som en voe Sell.

De maatt' ande Raj brugges. No boj dæ i vo By en Mand, di kåldt *Pær Halskoffel*. Han døjsled vidt omkring med Pålt å Knågge. Så soj æ te ham: „Hør, Pær, do hæ før skaffet vos en Kael, no fæ do å skaf mæ et Kvindfolk. Do fæ et Flæskbøest, hvinne vi slavte vo So, å en gammel Daaler, hvinne hun ejsen e ette mit Hoj!“ — „Æ ska streng mæ an!“ soj han.

Så en tre Ugers Ti ette komme han å sejer: „No hæ æ faan Snøk å *et Kvindfolk te dæ*, Kloj!“ sejer han. — „Hæ hun novve?“ sejer æ. — „Dæ kan do vær mukken om!“ sejer han, „tre ny ulden Rokker, en syv-ott' ny Pier å tre rasend stor' Kister med Indvold!“ — „Ja, men Pæeng?“ sejer æ. — „Pæeng!“ sejer han å gier et Fløjt, „et helt Fjerdingskar fuld a di Gryn, di kålder Ott'skillingsstykker å en Handskrøvt aa 30 gammel Daaler, å så kan hun endda maaske ærre et gammel Minnesk, hun er slægtet med!“ — —

No, *vi blev da gyvt*, å Pær danset e Brujdans for mæ, for æ kund' jo it. I e føest gik et it så møje loste, for hun var åltid så

undle role, hven æ va tvære å gal. Hun såj bare åltid: „Som do vil, lille Mand!“ å så kund' æ jo it kom hind nær. — — —

Men *no er æ så glaj ved min Kuen*, te dæ gær vidt. Æ sejer tit te hind: „De va et vundle Gyvten, vi tov vos for, men de er din Skyld, te det er govn så ustyrtle godt!“ — „Nej, de er Vorherres Skyld, ska do sej!“ — „Ja, som do vill“ sejer æ, — for no er de mæ, de seje „som do vil!“ — — men de haj da å væt undt, hven æ åll' Dav skuld haj bløvn ved å vær' en Tvæedryvve.

FATTIGFORSØRGELSE I HOSTRUP SOGN.

Af Sognepræst J. Hansen, Hostrup.

I. FATTIGFORSØRGELSE I DET 18. AARHUNDREDE.

PASTOR GEORG ELLER JØRGEN EICHEL, HVIS BILLEDE HÆNGER I HOstrup Kirke, meddeler, at Fattigforsørgelsen i Aaret 1738 blev indrettet saaledes:

1. Hvert af de 46 Bol i Sognet — Solvig og St. Tønde er ikke medregnet — skal aarlig betale 3 Mark lybsk, som udredes i 4 Terminer: til Jul, Paaske, Skt. Hansdag og Mikkelsdag.
2. Enhver Kaadner og andre bosatte Indsiddere (Inderster) skal hvert Kvar- tal give noget efter egen fri Vilje; men skulde de heri bevise Efter- ladenhed, bør de ogsaa ansættes til noget bestemt.
3. Fire Gange om Aaret bliver Bøsserne udstillet ved Kirkedøren, for at godvillige samt Kniplepiger (spitzenmädgen) og Tjenestekarle kan give frivillige Almisser.
4. Hvad Fattigbøsserne aarlig indbringer, regnes ogsaa hertil.
5. Ved alle Brylluper sættes Bøsserne ved Kirkedøren til Bedste for de fattige.
6. Renterne af de 960 Mark lybsk, som tilhører de fattige, uddeles lige- ledes til dem.
7. Men som det vigtigste tilbyder Sognet i hvert Kvar- tal at levere rigeligt Brød, Kød og Gryn in natura til Uddeling. Præst og Degn erklærer sig villige til herved at foregaa de andre med et godt Eksempel. —

Saaledes lyder Paragrafferne. Hvordan de blev udført i Praksis, vides ikke. Men der kan dog meddeles det ene og det andet, som viser, at man tænkte paa at lette de fattiges Kaar.

I Aaret 1740 den 17. Dec. besluttede Præst og Ottemænd „paa Grund af de øjeblikkelig dyre Tider og de mange fattige“, at der skulde betales 1 Mark lybsk udover det ordinære af hver Plov.

Den førnævnte Fattigkapital paa 960 Mark l, er opstaaet ved frivillige

større Gaver. Pastor Eichel, som var Præst i Hostrup fra 1722-1767, skriver, at de 300 Mk. blev skænket i hans Tid af Lorenz Petersen i Hostrup; Resten stammer vel saa fra forrige Tider.

Men der kom mere til. Hans Lassæus af St. Tønde stiftede et Legat paa 100 Mk. l. med den Bestemmelse, at fattige Børns Skolepenge skulde betales af Renterne. Summen udbetaltes af Hr. Andreas Nissens Enke i Aaret 1734 og blev udsat paa Rente hos Johan Jensen i Jejsing.

løvrigt blev i de Tider Skolepengene for de fattige Børn betalt af *Klingpungpengene*. Klingpungen var efter en Skrivelse fra Provst Reimarus i Tønder i 1719 næsten indført i hele Amtet. Naar der imellem blev noget tilovers af disse Penge, anskaffedes ogsaa gode og opbyggelige Bøger til de fattige Børn, f. Eks. Bibler, Nye Testamenter, Katekismer eller Børnebøger.

Den her omtalte „Mons. Hans Lassæus Nissen, erbgessesen auf Tunde“ døde som Ungkarl den 12. Sept 1713, 36 Aar gl. Han skænkede ved sin Død en Alterbeklædning til Hostrup Kirke og den Lysekroner, som endnu pryder Kirken. Hans Broder, hvis Enke blev nævnt, døde 1733. Enken var ingen anden end *Elsabe Magrethe, fød Ambders*, en Præstedatter fra Burkal, som *anden Gang blev gift med den bekendte Justitsraad og Historiker Andreas Højer* —

I 1745 døde en Anne Hansdatter, som var født i Lund og opholdt sig hos Skolemester Iver Brodersen i Jejsing; hun legerede 50 Mark l. til de fattige, og disse Penge blev udlaant til Christen Christensen i Rørkær.

1748 skænkede „sal. Hans Ottsens Arvinger“ i Rørkær efter den afdødes Ønske 100 Mk. l. til Sognets fattige

1752 fulgte Christen Lassen i Rørkær med 50 Mk., som hans Enke udbetalte efter hendes Søns Død. Desuden uddelte hun selv 50 Mk. De første 50 Mk. udlaantes til Matthias Jepsen.

Endnu i samme Aar kom der 300 Mk. til fra Christen Jejsing i Rørkær, som ogsaa skænkede Kirken 200 Mk. Pengene sattes paa Rente hos Christen Christensen i Rørkær. Rentefoden var paa de Tider 5 0/0.

2. FATTIGGAARDEN.

I Aaret 1819 købte Hostrup Sogn med Kirkevisitatorernes Tilladelse og kongelig Approbation for Fattiggassens Regning Andreas Hansens Gaard i Hostrup, som før havde tilhørt Slægten Ehnstedt i to Slægtled. Den ældre Ehnstedt havde været Løjtnant og førte sit Navn efter Sognet Ensted. Faderen, som var Gaardmand i Røllum, Ensted Sogn, hed ellers Asmus Tüchsen. Den Gaard, det handler sig om, er den, som nu bebos af Aug. Godbersen.

Gaarden blev købt med det Formaal at bygge et Fattig- og Arbejdshus paa dens Jorder. Købesummen var 8,800 Mark Hamborg Courant.

Stamparcellen med største Delen af Bygningerne solgtes til Johann Chr. Wermer i Hostrup for 3,580 Mark. Andreas Hansen lod 4,800 Mark blive staaende i Ejendommen og Fattigvæsenet 2,680 Mark i Stamparcellen. Paa den Maade fik Fattiggassen en Gæld paa 5,220 Mark. Dertil kom saa Omkostningerne ved Opførelsen af „Armhuset“, som kom til at ligge der, hvor den nuværende Fattiggaard staar. Nybygningen kostede ialt 2,857 Mark 9 Skill. Cour.

Træ og Tømmer og Sten til Gulv købtes i Aabenraa. Murstenene hentede man for største Delen i Lund hos 4 forskellige Mænd og en lille Rest i Emmerske hos 2 forskellige Mænd. Tømmermanden var fra Vesby i Medelby Sogn. Glarmesterarbejdet blev leveret fra Tønder. Istaget kom fra Avntoft, Grippenfeld og Tønder, medens en Del Rugtag blev købt i Bov. Tækkere var derimod fra Hostrup, og Tækkerebet havde to Mænd i Rørkær snoet. Smedearbejdet udførtes af Smedene i Jejsing og Rørkær og Haandtjenesten af to Arbejdsmand, en fra Hostrup og en fra Solderup.

Til alt dette maatte Fattiggassen optage Laan. Af Kirkens Kapital fik man 300 Mark, men 4,772 Mark 1 Skill. af 5 Bønder, som alle var fra Rørkær. 885 Mark 8 Skill. skyldtes endnu i Aabenraa for Tømmer og Gulvsten.

For at bringe Gælden længere ned solgtes „Holmfennen“, godt 3 Demat stor, til Andr. Bossen i St. Emmerske, „Langeng“ (næppe $3\frac{1}{2}$ Dem.) og „Guldværk“ (godt 9 Dem) til Peter Boysen i Rørkær. Alt dette Land betaltes med samme Pris, nemlig 210 Mark Cour. pro Demat.

Senere, i 1829, blev ogsaa „den gamle Fenne“ og „Dravfennen“ solgt fra Fattiggaarden for 550 Mk. og 430 Mk., hvorved Gælden atter bragtes længere ned.

For Fattighuset var der til de Tider god Brug. Ved Nytaarstid 1830 var der f. Eks. 32 Personer optaget. Deraf var de 6 helt gamle eller helt arbejdsudygtige (3 af dem var sindssvage og 1 havde Anfald); 5 kaldes arbejdsdygtige (men 2 af dem var syge og 1 var 70 Aar gl.); Resten, nemlig 21, var Børn fra 3 til 14 Aar.

Foruden disse Fattighuslemmer fik ikke saa faa ude i Sognet Understøttelse enten i Penge eller Naturalier (Rug, Tørv, Lærred, Uld o. s. v.)

I Fattighuset blev der 1834 vævet 71 Alen Tvistlærred og 976 Alen Hørlærred (1833 blev der ogsaa vævet noget Vadmel). Deraf blev forbrugt i selve Fattighuset: $71\frac{1}{2}$ Alen Tvistlærred, 991 Alen Hørlærred og $27\frac{1}{2}$ Alen Vadmel. 1834 var der i de forskellige Maaneder fra 32 til 47 Fattighuslemmer. Disse brugte 10,144 Ø Brød, 1,144 Ø Kød og Flæsk, $182\frac{1}{4}$ Skp. Gryn og $48\frac{3}{4}$ Skp. Mel.

Den 16. Aug. 1843 nedbrændte Fattighuset. Ilden var paasat „von verruchter Hand“. Otte Dage før var der gjort Forsøg i samme Retning, men da mislykkedes det.

Fattighusets Medlemmer maa ikke betræde Sognets Kroer. Dersom nogen bliver for længe borte eller kommer drukken hjem, faar han ingen Orlov i de første 3 til 12 Uger.

Søndag Formiddag skal alle, som kan, besøge Kirken, men de bør vende tilbage til Fattiggaarden straks efter, at Gudstjenesten er til Ende.

Dovenskab, Trods, Ulydighed, uanstændige Talemaader o. desl. straffes med Unddragelse af et Maaltid eller med Afsondring fra de øvrige i 2 eller 3 Dage. Nytter den Slags Straffemidler ikke, saa tilkaldes Øvrighedens Hjælp.

Brændevin og i Almindelighed ogsaa Kaffe, Te og Tobak er det aldeles forbudt at nyde i Fattighuset; Undtagelser bør kun finde Sted under særlige Omstændigheder. Forsyner nogen sig ad Omveje og i Hemmelighed med disse Ting, saa fratages de ham, og han faar tillige en passende Straf.

Klage fra Fattiglemmernes Side anbringes enten hos Formanden eller hos Præsten.

I den første Fattiggaards Tid var man endnu ikke saa streng med Hensyn til Brugen af Brændevin og Tobak, i det mindste ikke i de første Aaringer. I 1819 og 1820 blev der f. Eks. paa Fattigkassens Regning købt en eller halvanden Kande Brændevin til Fattiglemmernes Begravelse, Røgtobak og Snustobak uddeltes ikke blot til Jul, men en og anden af Alumnerne fik ogsaa ellers engang imellem et halvt eller et helt Pund Tobak, alt paa Fattigkassens Regning. Naar „klein Sitzel“, Ancke Thomsens, Anna Klampes eller Sara oftere opføres med hver et halvt Pund Tobak til 6 Skilling Pundet, saa har det vel nok været Snustobak, de fik.

At man senere hen forbød Brugen af Brændevin er ikke saa mærkeligt, da der endogsaa fandtes drikkældige Personer blandt de *kvindelige* Fattiglemmer. En Mand og to Kvinder, som i 1838 ønskede at komme ud af Fattiggaarden, maatte saaledes skriftlig forpligte sig til at lade sig føre tilbage igen, saa snart de hengav sig til Drik og lavede Larm og Spektakler.

Besyderlig nok indsatte man endnu i Aaret 1837 en Mand som „Fattigfoged“, skønt man strengt maatte advare ham, „sich nicht voll zu saufen“. Den 10. Januar 1839 blev han da ogsaa allerede afskediget igen, fordi han drev rundt i Sognet og ikke brød sig om Tiggerne. Tværtimod lod han sig bestikke af dem og „gennemsværmede“ en Nat med dem henne i Solderup. Det var ogsaa hændet flere Gange, at han var kommet beruset hjem til Fattiggaarden og havde lavet Spektakler.

SORTE KNUD I ØSBY.

AF FR. RUDBECK, AARØSUND.

I ØSBY PRÆSTEGAARD HAR DET SPØGT STÆRKT I DEN GAMLE TID. „Sorte Knud“ foretog jævnlig Vandringer gennem Huset om Natten og op ad Loftstrappen til Kornloftet, hvor han maalte Kornet, de Fatige skulde have. I Stedet for en Skæppe havde han i sin Tid maalt tre Fjerdingkar og selv beholdt det fjerde; nu maatte han til Straf „maale om igen“. Man kunde høre ham skubbe med Skæppemaalet, ryste Sækken og skure med den mod Panelet, naar han slæbte den ned. Pigerne i Præstegaarden havde i gamle Pastor Kraghs Tid deres Kammer i Kvisten. En Aften fandt de paa at tage en af de meget gamle, i Pergament indbundne Foliaenter, der laa i en Krog paa Loftet, med ind i deres Kammer. Efter nu forgæves at have forsøgt paa at læse det fremmede Sprog (Bogen var paa Latin), lod de Foliaenten ligge opslaaet paa Bordet, gik i Seng og slukkede Lyset. Kort efter blev Bogen tre Gange heftigt slaaet i, og samtidig hørte de gamle Knud rumstere i Værelset og ude paa Loftet. Da Pigerne om Morgenens ikke kom ned i rette Tid, gik Præstekonen, Fru Kragh, op for at kalde paa dem, men fandt dem liggende i Angstens Sved med Dynerne trukne op over Hovedet, og Bogen var lukket. Siden den Tid nærede man alvorlig Respekt for de gamle Bøger.

En Dag var Pastor Kraghs ældste Søn hjemme i Ferien, og han tog en gammel Bog med ned i Folkestuen, hvor Landsbyskrædderen sad og syede. Da Sønnen slog Bogen op og begyndte at læse, tog Pokker ved Skrædderen, han kastede Naal og Saks, kravlede skyndsomst ned af Bordet og løb hjem, idet han paa det bestemteste nægtede at fortsætte Arbejdet, dersom han ikke kunde være sikker paa, at der ikke tiere skulde gøres Kunster med ham.

Gamle Knud havde dog i Folkemunde ogsaa sine gode Sider, han værgede Gaarden mod Ildsvaade. Ved Gaarden stod en prægtig gammel Ask, et af de smukkeste Træer af den Slags. Det var gamle Knuds Træ, og maaske han virkelig ogsaa har plantet det. Saa længe det stod, kunde Præstegaarden ikke brænde. Da Pastor Kragh tog Afsked, lod „de ældste“ under Vakansen Træet fælde. De frygtede for, at det skulde falde om og slaa Bryggerset i Stykker, saaledes blev der sagt, og Gaardens Vedligeholdelse hvilede paa Sognet. Men at de vise Mænds Frygt var ugrundet, ses deraf, at to Mand arbejdede ufortrødent i næsten 14 Dage, inden de fik Træet om. Hvad gamle Knud har sagt hertil, vides ikke, men der rejste sig en almindelig Uvilje imod den Mand, der navnlig var Skyld i Vandalismen.

Disse Minder fra Præstegaarden er fortalt af Otto Kragh, Pastor Kraghs Søn. Sorte Knud var Præst i Øsby fra 1656 til 1694, og hans Minde lever endnu i flere andre Sagn fra Sognet, f. Eks. om Taygaardsmanden og om Skoven paa Aarø. Pastor Kragh var Sognepræst i Øsby fra 1850 til 1881, og der lever jo endnu mange i Sognet, som kan huske ham og hans Familie.

1. August 1932.

Pastor emeritus NIC. CHR. NIELSEN

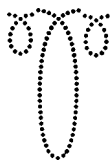
f. 1. 4. 1848. — † 4. 7. 1932.

MIN SANG

MIN SANG den er som Markens Blomster smaa,
Der sig med Havens ej i Pragt kan maale,
Ved andres maa den klejn og ydmyg staa
Og kan med den ej Sammenligning taale.

Vær kun, min Sang, som Markens Blomster smaa,
Man plukker dem, har dem en Stund for Øje,
Saa skal vel ogsaa du din Læser faa,
Hvem dine Rim et Øjeblik fornøje.

Ja, vær, min Sang, som Markens Blomster smaa,
Der os Guds Skaber-Herlighed afmale,
Thi deri skal, min Sang, din Ros bestaa:
Du skal bevinget om Vor Herre tale.

Af Nic. C. Nielsen, dengang Sognepræst i Højrup, under Navneskjulet „Nemo“ (Ingen) i „Nyt og Gammelt“. Læsning til Kristelig Folkekalender for Nordslesvig, for Aaret 1882. Breklum. Trykt og forlagt af „Kristelig Boghandel“.

BONDEN PETER HANSEN I RØRKÆR

AF SOGNEPRÆST J. HANSEN, HOSTRUP

DEN ÆLDSTE SLÆGT I HOSTRUP SOGN, SOM ENDNU SIDDER PAA Fædrenes gamle Stavn, er vistnok den, som Sognefoged *Nis Petersen* i Rørkær tilhører. De ældste Slægtled har i Reglen ikke haft Efternavnet „Petersen“, da Sønnerne fik dette efter Faderens Fornavn med et vedhængt „—sen“ og Døtrene ligeledes med et vedhængt „—datter“.

Den ældste i Slægten, som kendes, er Gotzen Christensen. Han nævnes som en af de to Kirkejurater fra 1641 til mindst 1645. Sønnen, som hed Chresten Gøtzensen eller Gottschesen, var ogsaa Kirkejurat (1684 til mindst 1689). Saa følger Slægtledene: Peter Chrestensen, Hans Petersen med Tilnavnet „Titzholm“, født 1679 og død 1747; Peter Hansen, født 1734 og død 1796; Hans Petersen, født 1770 og død 1840; Nis Feddersen Petersen, født 1814 og død 1864; Hans Petersen, født 1845 og død 1909; Nis Petersen, født 1875.

Peter Hansen (født 1734) har brugt Pennen meget flittig og ogsaa optegnet en Del om sit eget Levnetsløb. Foran i de forskellige Skrive- og Regnebøger har han skrevet flere gode Ordsprog, tildels paa Latin. F. Eks.: Du skal snart dø! — Lær at dø, fordi Evigheden følger efter! — Lev, at du maa leve! — Min Jesum slipper jeg ikke, Herre Jesu! du est min, jeg er din. Forlad mig ikke, slaa ikke Haanden af mig! — Her timelig, hisset evindelig — derefter rette dig!

Peter Hansen har nedskrevet følgende om sit Levned (frit oversat): I Aaret 1734 den 2. September, blev jeg — Gud være takket derfor i Evighed — født i Rørkær med sunde Lemmer og af kristelige Forældre, som straks sørgede for, at jeg blev døbt med Igenfødselsens Bad til Renselse fra min medfødte syndige Urenhed. Derved blev jeg delagtig i Samfundet med den treenige Gud, paa det jeg maatte tjene ham i hellig Oprigtighed alle mit Livs Dage og efter denne Tid blive

en Medarvning til det evige Liv. Derfor holdt mine Forældre mig senere ogsaa i Skolen, først hos Hans Skolemester og dernæst hos dennes Efterfølger Chr. Jessen.

I Aaret 1744 lod Gud om Vinteren en Komet, en Stjerne med et langt Ris komme tilsynes paa Himlen. Hver Nat var den synlig, for at enhver deri maatte erkende en Trusel fra Gud for Syndens Skyld. I Vinteren derefter kom da ogsaa den nye Kvægsyge, som begyndte i Vestre omkring Mortensdag. I Marts 1745 kom den til mine Forældres Gaard, og alt vort Kvæg, som var 400 Rigsdaler værd, døde. Denne Syge kom i 4 Vintre efter hinanden og er siden da optraadt oftere; om den nogensinde vil ophøre igen, ved den kære Gud.

I Aaret 1747 den 21. April behagede det Herren over levende og døde at bortkalde min Far ved en salig Død fra Timeligheden til Evigheden og at hensætte min Mor i Enkestanden. Jeg og min Broder — som var 3 Aar yngre end jeg — blev derved faderløse; dog Gud har været vor Fader. Herren tugter vel, men han trøster ogsaa igen.

Den 23. Marts 1751 blev jeg taget til Landmilitzen og maatte lige fra Skolen gaa over til Krigseksersits. Men da min Broder derhjemme hensov salig i Herren den 8. Maj, blev jeg — fordi jeg nu var eneste Barn — fri for Soldatervæsenet efter Trefjerdingsaaars Forløb.

I Aaret 1752 blev jeg — paa 3. Paaskedag — konfirmeret af Pastor Eichel i Hostrup Kirke og modtog Søndagen derefter for første Gang vor Herres Jesu Christi Legeme og Blod i Alterets Sakrament.

I Aarene 1760 og 1761, da der forberedtes en Krigsrustning mod Muscov (Moskwa), leverede vi — 3 Læs Hø og 3 Læs Halm pro Plov Land — Fourage til de nordiske Dragoner, som laa i Angel i forskellige Byer, som f. Eks. i Tved, Ulsby, Klapholt og Rygg. Da jeg engang skulde køre et Læs Hø til Ulsby, væltede Læsset paa denne Side Flensborg ned over mig, saa jeg blev liggende derunder. Havde Guds Øje ikke været over mig, var jeg blevet derunder. Men han har hjulpet ud af al Nød, og han vil ogsaa hjælpe mig herefter indtil mit salige Endeligt.

I Aaret 1762 blev Liv-Kompagniet af det oldenborgske Regiment den 7. Oktober indkvarteret i Rørkær By. Vi fik en gammel Kommander-Sergent med Kone og Datter i Kvarter og blev saaledes fri for de menige Soldaters Spektakel. Regimentet drog først afsted igen den 4. Juni 1763.

I Aaret 1766 den 23. Oktober blev jeg pludselig syg. Først fik jeg Feber og derefter Svindsot, saa jeg tænkte, at det gik til Ende med mig.

Til min Sjæls Beroligelse, til Styrkelse af min Tro og til Forsikring om mine Synders Forladelse nød jeg den hellige Nadver. Men det

behagede Herren over Liv og Død at lade mig leve, saa jeg 1767 omkring Kyndelmisse fik min forrige Sundhed igen.

I Aaret 1769 indtraadte jeg d. 29. Juni i Ægtestanden med Gunder Nissdatter fra Kalebøl, født den 10. Juni 1740.

(I dette Ægteskab fødtes 7 Børn: Hans f. 1770, † 1840; Niss Hanssen f. 1772, † ugift i Bremsbøl 1830; Anders f. 1774, † samme Aar; Karsten f. 1775, † 1779; Jeng Maria f. 1778, † 1780; Kjestina Margrethe f. 1781, † 1836 i Bremsbøl; Ingeborg Titzholm f. 1783, † 1794.)

1773 fik jeg 14 Dage før Jul slemme Smerter i mit højre Ben. Det blev dog ved Guds Hjælp bedre igen før Paasken 1774, saa jeg blev rask igen.

(I Aaret 1779 maa Kvægsygen atter have grasseret, da der i P. Hansens Papirer findes en Opregning af Kreaturer, som han 1780 maatte købe, efter at Smitten var ophørt, nemlig: 1 et Aars Stud, som havde haft Sygen, købt hos Lass Hansen for 10 Rigsd. 5 Skill., en dito af Hans Petersen for 10 Rigsd. Den 11. Marts købt 4 Stude af Paul Marcussen i Wittegaard for 36 Rigsd. Den 27. April en Ko af Eskel Hansen i Holm for 10 Rigsd. 8 Skill. Den 9. Maj 4 Stude af Hans Karstensen i Jejsing for 45 Rigsd. Seks Stykker af Math. Haustedt i Holt, nemlig 2 Kvier for 39 Rigsd. og 4 Kalve for 31 Rigsd. 4 Stude af Lass Hansen for 28 Rigsd. og 4 Stude af Hans Kromand for 31 Rigsd. ialt købte han for 238 Rigsd. 13 Skill.)

I Aaret 1780 blev jeg meget trangbrystet. Det varede næsten to Aar, før det atter blev noget bedre; men da jeg den 6. Juli 1782 kørte forbi Solvig Mølle, manglede der kun et Haarsbred i, at jeg havde mistet Livet. Jeg kom dog levende fra det og fik blot min venstre Arm brækket, som blev helbredt igen. Gud ske Lov og Tak, som altid har været mig naadig og har forbarmet sig over mig!

To Aar derefter døde min Mor (Inke Andersdatter fra Bremsbøl, f. 1704) og blev begravet d. 9. Juni. Hendes Ligprædiken blev tagen af Juda Brev det 24. Vers: „Ham, som er mægtig til at bevare eder fra Fald og fremstille eder for sin Herlighed ulastelige i Fryd“. Prædikenen handlede om, hvorledes Gud opholder sine troende.

Udtalen handlede om, at Gud har indplantet en Længsel efter Lykke i alle Mennesker, men mange finder ikke den rette Lykke, hvilket dog ikke er Guds, men Menneskenes egen Skyld. —

Den 14., 15. og 16. Oktober 1786 paalagde Gud mig en Sygdom, saa jeg mente at skulle dø. Men efter nogle Dage vendte Sygdommen sig til det Gode, fordi det behagede den Højeste endnu at lade mig

leve en Tid. Gud hjælpe mig blot, at det maatte blive til hans Ære, mig og mine kære og ogsaa andre til Gavn!

Den 22. Februar 1788 paa St. Peders Dag overfaldt mig ligeledes en saa heftig Trangbrystethed, at jeg — som det saa ud efter — skulde blive i det; men det blev dog lidt efter lidt godt igen.

Den 14. December 1791 kom den samme Sygdom atter helt uforventet, saa at jeg paany tænkte at skulle opgive min Aand. I den paafølgende Nat følte jeg mig dog lettet henimod Morgenstunden, og i Løbet af en Dags Tid gik det mig helt godt igen. Men hvor langt dette timelige Liv skal blive for mig, ved Gud alene.

Omkring Paasken 1792 faldt det ude i Tønder for mine Øren med Døvhed, saa jeg ikke kunde høre sædvanlig Tale. Det samme skete engang for nogle Aar tilbage, og dengang forhjalp Apothekeren i Kloster mig ved Guds Bistand til min Hørelse igen. Derfor gik jeg nu atter til ham, og — jeg kunde gaa bort med min fulde Hørelse. Det var den 25. Juni. Han, som har skabt og opholder alt, Fader, Søn og Helligaand, være Lov og Tak fra Evighed og til Evighed!

Den 19. December blev jeg af Gud atter hjemsogt med Sygdom og modtog den 27. Dec. her i Huset min Jesu Legeme og Blod i den hellige Nadvere til Styrkelse for min Tro.

Den 30. Dec. ligesom ogsaa ved Nyaar og to Søndage derefter blev der fra Prædikestolen og af Menigheden bedt for mig.

Den 17. Januar 1793 blev det atter bedre med mig. Gud hjælpe mig blot, at den Tid, jeg skal leve endnu, maa tjene til hans Ære, mig og mine til Gavn! —

— — —

Her slutter P. H.s egne Optegnelser. Hans Søn Hans meddeler, at Faderen er hensovet den 23. Nov. 1796 om Aftenen Kl. 10 af Brystsyge og „einen Fluss beim Kopf.“ Han havde i lang Tid lidt deraf, men laa kun 4 Dage stadig til Sengs. Fire Uger før hans Død var han til Herrens Bord i Kirken, og Dagen før hans Død blev der holdt Forbøn for ham i Menighedens Forsamling.

Den 2. Dec. blev han begravet.

Udtalens Tekst var 1. Mos. 49, 33: „Der Jakob var kommen til Ende med at byde sine Børn dette, da tog han sine Fødder til sig op paa Sengen og opgav sin Aand og blev samlet til sit Folk.“

Ligprædikenen blev holdt over den 73. Davids Salme Vers 23: „Men jeg vil stedse blive hos dig; du holder ved min højre Haand. Du leder mig efter dit Raad, og derefter optager du mig til Ære.“ —

Til foranstaende kan jeg, — da min Hustru paa fædrene Side nedstammer fra den her omtalte Gaardejer Peter Hansen Tids-

holm i Rørkær, — give et Par supplerende personelle Oplysninger: Gaardejer *Hans Petersen Tidsholm*, Forfatterens Fader, var gift med Jenge Andersdatter fra Bremsbøl i Udbjerg Sogn, født 1704, død 2. Juni 1784, Datter af Gaardejer Anders Feddersen i Bremsbøl og Hustru Kjersten f. Johannsen.

Peter Hansens Hustru Gunder f. Nissdatter, f. 10. Juni 1740 og død 23. Februar 1821, var en Datter af Gaardejer Nis Andresen i Kalebøl i Humtrup Sogn og Hustru Margreth f. Petersdatter.

Peter Hansens Datter Kjestin Margreth, f. 15. Marts 1781 og død 6. August 1836, var gift med Gaardejer Lorenz Feddersen i Bremsbøl (f. 22. Januar 1770, d. 8. April 1834). Hendes Datter Maren Feddersen var gift med Gaardejer og Sognefoged Carsten Carstensen Lorenzen i Sæd. (Sønner: Gaardejer Carl Lorenzen, Sæd, Gaardejer Christian Lorenzen, Sæd, Købmand Carsten Lorenzen, Kolding, Købmand S. C. Lorenzen, Tønder).

Peter Hansens Søn, Gaardmand Hans Petersen, Rørkær, f. 8. April 1770, død 20. Januar 1840, var gift med Gertrud Nisses fra Rørkær, f. 27. Nov. 1784, død 13. Okt. 1864, Datter af Gaardmand Nis Feddersen i Rørkær og Hustru Dorthea f. Nansen fra Harris.

Hans Petersens Søn *Nis Feddersen Petersen*, f. 5. August 1814, død 23. Oktober 1864, flyttede 1836 til Korntved. Hans Søn var den kendte Gaardejer Andreas Petersen, Korntved, død under Verdenskrigen. Hans anden Søn Hans Petersen fik Gaarden i Rørkær. Dennes Børn er Gaardejer Nis Petersen, Rørkær, Gaardejer Christian Petersen, Rørkær, og Anne Christine, gift med Gaardejer Carl Posselt, Møgel-tønder.

Gaardejer Nis Feddersen Petersens Datter Ida Magdalene blev gift med Gaardmand Lorenz Paulsen Thomsen i Holm. (Søn: Gaardmand Bahne Thomsen i Holm). En anden Datter Mathilde blev gift med Gaardejer Johannes Hansen i Vollerup, en tredje Datter Margrethe med Gaardejer Martin Hostrup i Jejsing.

Her er kun skitseret et Par af Linierne for at vise, hvorledes Bonden Peter Hansen, hvis Selvbiografi foranstaaende er meddelt, er Stamfader til mange nulevende Slægter i Sønderjylland.

Peter Hansen kom ogsaa til at give Stamslægten paa Gaarden i Rørkær og Korntved Navn, idet Struensees Forordning af 1771 paabød, at Slægtsnavnene i Sønderjylland ikke mere maatte skifte.

Cl. E.

SALMEBOGSSTRIDEN I AGERSKOV VED F. GRIBSVAD.

I AGERSKOV SOGNS LIBER DATICUS HAR PASTOR KNUD AAGAARD givet følgende Fremstilling af

*Den evangelisk-christelige Psalmebogs Indførelse i Agerskov Kirke
Nytaarsdag 1813.*

Første Advent Søndag den 29. November 1812 sagde jeg paa Prædikestolen: „Da jeg anser det for min Pligt, at jeg bør bidrage til at bringe den evang.-christl. Psalmebog i Brug ved den offentlige Gudsdyrkelse, saa har jeg til den Hensigt anskaffet en Deel af disse Psalmebøger og gjør herved det Forslag: at vi, med Guds Hjælp, vil begynde næstkommende Nytaarsdag at synge af denne Psalmebog her i Kirken. Dersom nogen har gyldige Grunde at indvende herimod, da vilde den være saa god at anmelde saadant for mig inden idag 8te Dage. Hvo, som ikke inden den Tid gjør Indsigelse, bliver anset for, at han stiltiende samtykker. Jeg har for megen Agtelse for mine Sognefolk til, at jeg kan troe, at Fordom eller Uvidenhed skulde lægge Hindring i Vejen for denne gode Sag. Den Hindring, som Fattigdom kunde foraarsage, skal jeg søge at hæve derved, at enhver af de fattigste Familier skal blive forsynet med en Psalmebog uden Betaling. De som imidlertid ville købe Bøger hos mig, kan jeg overlade saavel smaastilede som storstilede for 12—14—15—17 Sk. Stykket.“ — Næste Søndag gjorde jeg følgende Erklæring:

„Da indtil idag ikkun 36 Personer have meldet sig hos mig og erklæret sig for den gamle Psalmebog, og dette Antal er ubetydeligt imod det langt større Antal, som enten mundtlig eller stiltiende har samtykket den nye Psalmebogs Indførelse, saa forbliver det ved den tagne Bestemmelse, at den nye Psalmebog bliver indført her i Kirken næstkommende Nytaarsdag.“

Biskop Hjort havde ved Visitats her i Kirken afvigte Sommer erklæret sig for den nye Psalmebog og gjort opmærksom paa dens Fortrin for den gamle. Han havde ogsaa tilstaaet mig, at jeg af Kirkens Capital maa modtage 100 Mk., for derfor at købe Psalmebøger til de Fattige og til Skolerne. — Af de 36 Personer, som i den bestemte Tid havde erklæret sig imod, vare 21 af Baulund. Det var dog langt fra, at Dumhed og Gjenstridighed tilfredsstilledes ved det, som var skeet. Denne Egns Tænkemaade begunstiger ikke et saadant Forretagende. I Bramdrup og Beftoft saa vel som flere Sogne her i Egnen havde Præsterne forhen arbejdet paa at indføre den nye Psalmebog,

men det gjenstridige Parti havde vundet Seir, og Præsterne maattet give efter. Lignende Udfald ventede man sig her. Visse Personer paa-tog sig at samle Grande og at gaae Hus fra Hus for at samle Stemmer imod mit Forslag. En Dags Tid før Nytaarsdag bragte en Mand mig en Liste paa 104 Navne, som var en verificeret Copie. Jeg tog ingen Hensyn dertil, men blev min Bestemmelse troe. Frimodig men med Forventning af adskillige Tilfælde gik jeg i Kirke Nytaarsdag. Sangen begyndtes i den nye Psalmebog og udførtes med største Orden, lydeligste Deeltagelse og Høytidelighed. Dersom enkelte ikke sang med, saa forholdt de sig dog rolige. Fra fremmede Sogne havde Nysgerighed ført mange Mennesker, saa Kirken var propfuld. Oppositionen vilde efter dette tabte Slag endnu ikke anse sig for overvunden, men vedblev at samle Stemmer og oplægge Raad.

Derefter blev i Februari følgende Ansøgning mig tilsendt fra Biskop Hjort og Amtsprovst Høxbroe, hvorpaa min Erklæring forlangtes, som jeg afgav under 18. Febr. 1813.

Agerskov Sogn d. 8 Jan. 1813.

Til Kongen!

Vore Forfædre for os i mangfoldige Leed og maaske i nogle Seculum har hædret den christne Troe med de saa kaldede Kingos Psalmebøger, dette er ogsaa vedblevet for os og formedelst den daglige Bekjendtskab med samme fra Barndom af, har vi med trygelig Sindsroe lært vores Salighedsvei paa en saa tydelig Maade at kjende, at vi finder dette for en stor Samvittighedsnag, at ombytte dem med andre os ubekjendte Psalmebøger. Saa vidt os er bekjendt, har Deres Kongelige Majestæt bevilliget, at nye Psalmebøger nok maatte indføres, naar Menigheden ved *Stemmer* kunde forenes derom, da det i nogle Aar, i adskillige Sogne er bleven prøvet, og ikke udført, mens er blevet ved det gamle, saa har det dog ikke været Tilfældet hos os, førend nu kort før Nytaar, da vores p. t. Præst Hr. Aagaard, som har været en fem til sex Aar hos os, lod fra Prædikestolen publicere: „at enhver, som havde noget at erindre imod Indførelsen af de nye Psalmebøger, maatte separat give sine Grunde tilkjende inden 8 Dage hos ham, ellers blev de indført paa Nytaarsdag“, hvilket han og iværksatte! Naturlig var denne ansatte Tid meget for kort til, at Sognet kunne erklære sig over en Ting, som det ikke kjendte! Ikke alene at alle Vedkommende ey vare tilstede i Kirken for at høre og begribe Publicandet, mens og burde vi ved nogle Eksemplarer at være instruiet om, at disse Psalmebøger quæst. var pas-sendes, begribelig og tydelig nok for vores enfoldige evangeliske Op-

byggelse. Mens der blev ikke paaseet, ey heller om Muligheden var der at enhver Familie i disse trange Tider havde Evne til strax at anskaffe sig det fornødne Antal. Disse Psalmebøger er os helt ubekjendt, langt fra at bedømme dem som urigtigt, men for os er og bliver det alletid en Samvittighedssag, at fravige det, som har været os fra Ungdom saa kjert og opbyggelig, og imodtage noget, som vi ikke kjender, da vi er overbevist om, at det er ikke deres Majestæts Willie, at sætte religiøse Ting under nogen Tvang! Naar saadant nødvendigt maa omdannes, maa det dog foretages paa en Maade, at ingen derved bør betages deres Rolighed. Mens saadanne Grunde kunde ikke finde Adgang for vores Sjælesørger, som endog nøje maatte kjende vores Forstands Evne. Vi seer os altsaa nødtvungen til at bønfalde Deres Kongelige Majestæt i dybeste Underdanighed: at lade os nyde den Naade og Ret, som i saadanne religiøse Ting os kan tilkomme, og at vi maatte beholde vores Psalmebøger i vores Livstid, og naar et andet at anbefale skulde være nødvendig, at det maatte blive os tilladt, efter Deres Kongelige Majestæts udgivne Villie, at *stemme* over denne vigtige Ting, og at Begyndelsen saa blot maatte indskrænkes paa Ungdommen i Skolen, for at de over lang kunde danes til den fornødne Kundskab, som udfordres til saadanne Omvexling, dog at det ikke maatte gaae videre endsom paa de Pontoppiddanske Psalmebøger, som hvor Forandring er skeet, er brugelig paa nogle Steder i her i Omegnen.

Deres Kongelige Majestæts allerunderdanigste p. p.

Peter Hansen Laurrup. Niels Hansen. Laurits Nielsen Dam.

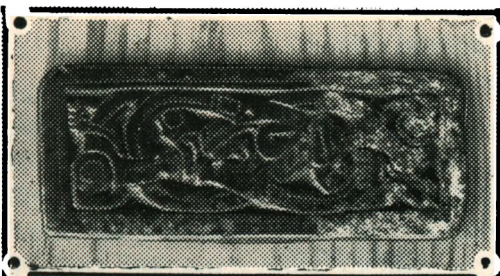
Peter Gaarde nomine, og i Fuldmagt for 114 Beboere af de største Familier, og langd over den halve Deel af Sognets Indvaanere.

— Under 3. April 1813 lod danske Cancellie tilkjendegive Supplicanterne ved Aamtmanden: „at der ikke kan agtes paa deres Klage.“

ET PLADESPÆNDE FRA VIKINGETIDEN

AF AMTSLÆGE Dr. M. MICHELSEN, AABENRAA

ORNAMEN-
tiken var
i den saakaldte
efterromerske
tid eller vikin-
getiden præget
af en ejendom-
melig fremstil-

ling af stilise-
rede dyrefigu-
rer, der i sin
udformning
mere tog hen-
syn til ønsket
om kunstnerisk
virkning end til

sansen for lighed eller naturmæssighed. Det er derfor i de sammen-
slyngede, baandformede dyrekroppe med fordrejede eller delvis mang-
lende lemmer og i de fortrukne og fortegnede hoveder vanskeligt, ja
ofte umuligt, at føre kunstnerens motiv tilbage til noget bestemt natur-
ligt forbillede. Formaalet var kun at udfylde en givet flade i overens-
stemmelse med stilens krav til opnaaelse af dekorativ skønhed. Stilarten
var fælles vesteuropæisk, men den udformedes herhjemme paa en sær-
præget og karakteristisk vis. Saadanne udsmykninger finder vi paa
saavel vaaben, som beslag og smykker fra hin tid.

Fra denne periode stammer det her gengivne bronzesmykke, der
er fundet af gartner *Rabe* i hans have ved Hjordkær Station og af
ham overladt til lærer *Møller* i Aarslev ved Aabenraa. Smykket er et
saakaldt pladespænde, 5,3×2,2 ctm stort. Den ene ende er desværre
delvis fortæret af ir; ødelæggelsen skyldes maaske oprindeligt, at
smykket har været udsat for paavirkning af ild fra ligbaalet. Paa
bagsiden ses rester af 2 øskener eller en øsken og en hage til an-
bringelse af en naal.

Udsmykningen bestaar i en randgraving, som omfatter 2 ens-
artede sammenslyngede, baandformede dyrefigurer med en lang hals
eller snabel, gennem hvis næb paa den ene side kroppen er trukket,
medens det paa det andet dyr ligger ovenpaa kroppen. Ved smykkets
ender ses dyrenes hoved med øje samt antydning af forlemmer,
medens baglemmerne muligvis skal betegnes ved den krusedulle,
som findes ved bagpartiet eller halen.

Alt i alt er det lykkedes den gamle bronzesmed at fremstille et
smukt udført og tiltalende smykke, muligvis en fæstegave, som det
sig hører og bør, i overensstemmelse med modens krav.

M. Michelsen.

ABC - REMSER

A B C

æ Kat løf i æ Sne,
å da den vilde hjemad gaa
da haj den hvie Sokker aa.

(almindelig).

A B C

æ Kat den løf i æ Sne
te æ Hal' gø' ve.

(almindelig).

A B C

nu skal du bare se,
hvor stolt den Skrædder han kan
naar han faar Frakken rigtig paa,

gaa,

D E F

no skær vor Skrædder paa Træf,
han gør det bedste, som han kan,
og det gaar herlig an.

(Anna Linnet, Møgeltønder).

A B C — Anton faldt i æ Sne,

D E F — Hunden sagde Bjæf,

G H I — Grete stod ham bi.

J K L — saa gik det ret vel,

M N O — da gik de begge to,

P Q R — hjem til Moder kær,

S T U — Drengen skreg uhu,

V X Y — Moder sagde: „Fy,

Z Æ Ø — af Kulde kan man dø.“

(Laurids Petersen, Hjerpsted).

Anders Bager, Chresten Drager,
Ese, Fese, Gammel Hans Jessen.
(fra Felstedskov).

Anders Bager, Chresten Drager,
Esben, Fesben, Gammel Hans.
(fra Daler).

Anders Bager, Chresten Drager,
Ers, Fjers, Gammel Hans i hjel.
(fra Jels).

Anders ager Aal,
Bert bager Brød,
Cidsel siger sandt,
Dort danser dejligt,
Ellen æder Æg,

Frederik frister Folk,
Gertrud gør godt,
Hans horer haardt,
Jep jawer hjem,
Laust løffer let,
Mar'n målker Mjælk,
Niels napper Nø'e,
Ole ånder ondt,
Peter patter Pigge

q — q — q

(afdøde Fru Lorenzen, Hjerpsted).

En tysk A B C - Remse fra Sønderborg (ca. 1850) med Navne paa kendte Borgere fra den Tid:

Abraham	Luft	Uglspil
Bat	Mit	Vatter
Christian	Neun	Wæver
David	Ochsen	Xkslon
Er	Peder	Ypsilon
Flog	Quelle	Zimmermann
Gen	Rasmus	
Himmel	Selle	
In	Tumbe	
Klarer		

(Thorvald Petersen, Tønder).

KRYBSKYTTEHISTORIER FRA ALS

SAMLET AF C. LUDVIGSEN, AABENRAA

FIRE KRYBSKYTTEHISTORIER.

I.

THOMAS HANSEN AF HAGENBJÆRG (F. OMKRING 1740) VAR EN NAT I lyst Maaneskin paa Spor efter en Hjort nede i Kongens Skov (Nørreskoven). Pludselig springer en vældig stor Hund gøende løs paa ham. Han lagde an og skød den lige i Gabet. Han springer derpaa om bag et stort Træ og skynder sig med at faa Bøssen ladt igen. Da han blev gammel, fik han saadan en mærkelig Rysten paa sig, og da Lægen spurgte ham, om han ikke engang var bleven meget bange, svarede han: „Jo, dengang da jeg skød den store Hund nede i Kongens Skov, da blev jeg bange, indtil jeg havde Bøssen ladt igen, men jeg tænker, at de, som var med Hunden, er bleven ligesaa bange som jeg, thi de har nok kunnet mærke, at det var ingen Dreng, der skød, jeg havde et godt Skud i Bøssen“. En anden Gang blev han indhentet af to af Hertugens ridende Skytter, men han sprang over bag et Hegn. De opfordrede ham til at komme over til dem, ellers skød de paa ham. Men han svarede: „Skyd I bare væk, men jeres Pande skal komme til at brænde lige saa tidlig som min.“ Saa blev Skytterne bange og red bort.

II.

To Krybskytter fra Lavensby, der var klædt i Kvindeklæder og sværtet i Ansigtet, overrumplede en Dag en af Hertugens Skytter nede i Hagenbjærg Skov, bandt ham paa Hænder og Fødder og gik derpaa paa Jagt. Da de havde skudt, hvad de vilde og bragt Byttet i Sikkerhed, løste de ham igen.

III.

En Tjenestekarl oppe i Lavensby Johan Pommers havde engang skudt en Hare. Da han gik hjem, laa en af Skytterne, Hans Attesen, og passede paa ham, han forfulgte ham. Johan smed Træskoene og løb ind i en Gaard i Byen. Manden der var ogsaa Krybskytte, og da Skytten vilde revidere, vilde Manden ikke give ham Lov dertil, og imens løb Johan bag ud af Huset og hjem. Men nu havde Skytten taget hans Træsko, og det var Bevis for Tyveriet. Saa skulde han for Retten. Men en Dag fik et Par Venner af Johan, en Bødker og en, der hed Hans Ærøbo, Skytten med ind i en Beværtning. Her sad Skytten og pralede af, at nu skulde Pommers dømmes. Bødkeren stod op og spurgte,

om de ikke skulde gaa udenfor et Øjeblik. De følges ad, og lidt efter siger han til Attesen: Nu kunde han godt gaa ind, han skulde for sig selv. Saa gik Attesen ind, og Bødkeren gaar saa hen og tager Træskoene paa Frammersgulvet og smider dem i Brønden. Da de siden skulde vidne, var Træskoene væk. Det var en gal en. Attesen spurgte, om de ikke vidste, hvor de var blevet af, men de forsikrede, det vidste de ikke. Da han nu kom i Forhør, havde han ikke noget Bevis, og Pommers slap dengang.

IV.

Gamle Hans Møller drak lidt. Han var ogsaa Krybskytte. Det var i Tiden før 48. Hertugen holdt meget af Jagten i Sønderskoven, og der blev derfor passet godt paa. En Aften var Jægerne efter Hans Møller, men de fik ikke fat i ham, kun hans Kasket, som han tabte, tog de med. Den var hvid af Mel. De meldte ham, og han kom for Retten. Her satte de ham Huen paa Hovedet og sagde: „Der har den Kasket siddet mange Gange“. — „Nej, aldrig i mine Dage“, paastod han, og de kunde ikke overbevise ham, og han blev fri.

HAARDFØRE KRYBSKYTTER

Min Moders Tipoldefader Hans Christian Eriksen var Gaardejer i Mels og var Skytte hos Hertugen. Han var meget skrap af Naturen og var altid Krybskytterne forfærdelig paa Pelsen. Saadan var han engang i Skoven ned mod Lavensby Strand, og da opdagede han et Par Krybskytter, som man kaldte Dragonerne (de havde ligget Dragon i Aarhus, det var et Par vældige Karle). Han saa, at de havde skudt en Kronhjort og stod ved den. Eriksen var til Hest. Da de saa Skytten, lod de Kronhjorten ligge og stak af ned mod Stranden. I Skoven kunde de klare sig for Skytten, da han var til Hest og ikke kunde komme saa hurtigt efter dem mellem Træerne. Det var deres Mening at tage en Baad og stikke ud paa Lille Bælt, men der var ingen og gode Raad var dyre. Da Skytten ikke var langt borte, var der ikke andet at gøre end at gaa ud paa Sandrevlerne, saa drev Skytten dem saa langt ud, at de stod i Vand til Halsen med Bøsserne løftede op over Hovedet. Eriksen holdt inde paa Stranden i en stor Kappe og ventede paa, at de skulde komme i Land, men skønt Skytten var haardfør, blev det alligevel ham, der gav tabt til sidst.

Jørgen Eriksen, Oksbøl.

ET ATTENTAT.

Hans Chr. Eriksen var altid hadet af Krybskytterne for sin Haardhed og Snuhed. Han var aldrig nem at slippe fra. Krybskytterne vilde derfor gerne have Ram paa ham, og en Aften han og hans Kone er

ved at gaa i Seng, hører de Puslen udenfor Vinduerne, men har næppe opdaget det, inden der falder et Skud ind gennem Vinduet, og Konen, der lige var ved at gaa i Seng, falder truffet om i Sengen og døde kort efter.

Jørgen Eriksen, Oksbøl.

EN OPERATION.

Nogle Krybskytter havde været paa Jagt i en hertugelig Skov i Nørherred. De opdagede, at der var Ugler i Mosen og stak af ned mod Stranden. Der fandt de en Baad og kom ud paa Sundet. Men Jægerne var saa nær, at de ikke naaede udenfor Skudvidde, inden Jægerne var nede ved Stranden. Der faldt Skud fra Land, og en af Skytterne fik en Kugle i Benet. Det var ved Aftenstid. Krybskytten begyndte at vræle og jamre sig, men Kammeraterne var bange for, at de skulde blive kendte paa hans Røst, og de stikker ham derfor en Klud i Halsen og truer ham med, at hvis han ikke tier, smider de ham ud og drukner ham. Saa tog de fat paa ham og skar uden videre Kommers Kuglen ud af Benet paa ham og undslap denne Gang uden at blive opdaget.

Jørgen Eriksen, Oksbøl.

EN LIST.

I gamle Dage gik det meget strengt til. Jægerne havde Ret til at visitere, naar Folk kom kørende paa Vejen. Over 20 Vogne kunde holde paa Vejen ved Augustenborg uden at kunne komme frem. Saa kom engang en fra Ertebjerg, men han havde taget en Karl til at køre for sig, og sad selv bag i, lidt fint paaklædt, med høj Hat som en Herre. Vejen var spærret, mens de visiterede, men Karlen slog Knald, og Jægeren lod dem gøre Plads for Køretøjet i den Tro, at det var en Herre. Manden havde et Daadyr liggende under Stolen.

Optegnet i Majbølgaard.

EN ADVARSEL.

Skovrider Petersen var en meget streng Mand. Han passede paa Dag og Nat og var tit haard nok imod dem, der blev grebet. Men da engang en Mand skød efter hans Hat, som han havde stukket frem paa en Stok bag ved et Træ, var han fra den Tid mere forsigtig.

Opt. 1857 ved Pastor C. Knudsen, Lysholm.

DEN FALSKE JÆGER.

Det var nogle fiffige Fyre, Jørgen Jessen og hans Broder i Majbøl. De var Krybskytter, og for at have det ene, saa andre ikke skulde gaa ind paa deres Jagt, brugte de Kneb. Naboen havde en Karl, der

havde været med dem. Men da han ogsaa jagede paa egen Haand, fandt de paa Raad. Jørgen Jessen klædte sig ud med høj Hat, et Stykke hvidt Papir for Brystet, med store Støvler og lang Frakke og gaar en Aften i Skumringen hen og nærmer sig til Vogterdrengen fra den Gaard. „Hvad er det for en Knægt af en Karl I har?“ — „Ja, han er fra Kajnæs“, siger Drengen. — Ja, han var ligeglad hvor han var fra. — „Men han gaar paa Jagt.“ — „Nej“, sagde Drengen. — „Hvad gør han ikke, vil du lyve,“ sagde han og traadte nærmere. Jo, et Par Gange havde han da været afsted. „Ja hils ham fra mig, at begynder han paa de Kunster tiere, skal han nok høre fra mig.“ — Saa fjernede han sig og vendte sig lidt om. — „Ved du, hvem jeg er.“ — Nej, det vidste han da ikke. — „Jeg er den lange Jæger fra Vertemine.“ Saa gik Drengen ind og fortalte Karlen det. Og Karlen sagde: „Nu kan det ikke gaa an at jage, nu har den lange Jæger været her.“

Opt. 1906 i Majbølgaard.

EN UHELDIG KRYBSKYTTE.

Matthias Hus i Majbøl var en slem Krybskytte. Han vilde til Augustenborg og skyde Svanerne der, men faldt igennem Isen til Halsen og fik blot „en skidden Gaas at gaa til Majbøl med“, som han udtrykte sig.

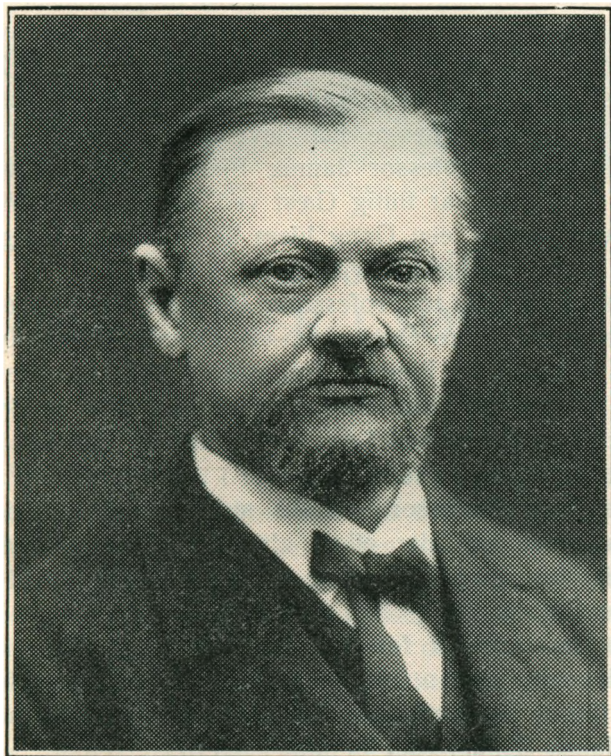
Opt. 1906.

EN MILD DOM.

10. Søndag efter Trin. d. 7. Aug. 1774 gik der 4 Karle ud paa Jagt, nemlig Peter Petersen af Elsmark, Hans Hansen af Hagenbjerg, Christen Christensen af Lunden, og en ung Karl Hans Mortensen. De lejede en Husmand Lorentz Lorentzen af Brandsbøl til at sætte dem i sin Baad over til Arnkil for at jage Vildt paa Hertugens Enemærker. Imidlertid kom Jægerne af Augustenborg over dem, fangede Lorentz Lorentzen med sin Baad, hvori man fandt 3 Stykker Vildt; det fjerde havde de skudt, men ladet ligge i Skoven. Jægerne førte Skipperen til Augustenborg, mens Karlene undløb. Den 9. Aug. kom Herredsfoged Tilemann fra Nordborg og Staldmester Johan Andr. Grotvian fra Augustenborg til Hagenbjerg og holdt Forhør over dem, hvorpaa de blev sendt til Augustenborg og efter et Forhør her indsatte i Arrest paa Sønderborg Slot, hvor de sad i 2 Dage. De var bange for at komme i Slaveriet, men den 20. Jan. 1775 fik de deres Dom, at enhver af dem skulde bøde 45 Rdlr.

Optegnet af Pastor C. Knudsen. 1857.

1. September 1932.

* 27. 10. 1850. — † 22. 7. 1932.

PROFESSOR H. A. NIELSEN

FRAA AF DE SØNDERJYDER, DER UDVANDREDE UNDER FREMMED-herredømmet, har følt sig inderligere knyttet til Fødeby og Hjemegn end Professoren i Hygiejne Dr. med. Hans Andreas Nielsen. Han var Søn af Kroejer og Postekspeditør Thobias Nielsen i Skærbæk og kom allerede som ganske ung hjemmefra. Tyve Aar gammel blev han Student fra Herlufsholm, i 1877 blev han Læge og praktiserede først en Aarrække paa Fyn. I 1890 tog han Doktorgraden med en Afhand-

ling om Bakterier i Drikkevand og var derefter i lang Tid — lige til 1921 — Docent i Hygiejne ved Københavns Universitet.

Hans hygiejniske Undersøgelser har haft stor Betydning for dansk Videnskab og ikke mindst for dansk Lovgivning paa dette Omraade. Han var optaget af Grundvandets Forurening ved Kloak afløb, af Gadehygiejne, af Anthropologi og af sin store Lægepraksis. Det er med fuld Ret, at et københavnsk Dagblad ved hans Død skrev, at „i Hygiejnikernes Kreds staar han som en Foregangsmand af Betydning.“

Udrustet med stor Viden, optaget af mangehaande Interesser var Professor Nielsen, saa længe han levede, som hans Kaldsfælle og Bysbarn Øjenlægen Professor Jannik Bjerrum, sin Hjemegns gode og trofaste Søn. Han var flittig Gæst ved sønderjydske Møder, hvert Aar kom han mindst een Gang hjem til Skærbæk, optaget af, dybt interesseret i den nationale Udvikling.

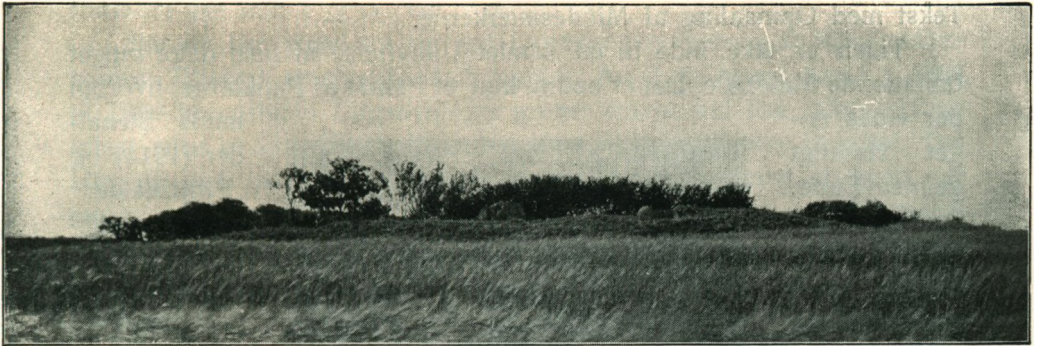
Faa, der hørte de to Professorer Bjerrum og Nielsen tale efter Afstemningsdagens store Oplevelse, vil glemme deres dybe Glæde, vil glemme den stærke Sindets Fællesskab, der den Aften viste sig imellem de to københavnske Læger og deres Venner og Bysfæller. Da fik den Fædrelandskærlighed Lov til frit at ytre sig, der havde fulgt begge de to paa deres lysende Baner.

Det blev vist Professor Niensens største Dag, som det blev saa manges. Da kunde han, der ellers altid havde saa let ved hjerteligt at aabne sig for dem, han holdt af, næppe sige, hvad han vilde, for sin dybe Grebethed.

Da saa han Lønnen for den Troskab, ogsaa han havde Del i, den, der vil volde, at han ikke blot vil mindes som den fremragende Læge, den flittige og betydelige Videnskabsmand, men som en god og trofast dansk Sønderjyde.

Th.

Langdysse i „Tvekløft“, ved Aabenraa Fjord, med 3 Kamre.

FREDLYSNING AF FORTIDSMINDER I SØNDERJYLLAND

AF HANS KJÆR

EFTER GENFORENINGEN I 1920 FORELAA FOR NATIONALMUSEET DEN Opgave at udvide Virksomheden til de sønderjydske Landsdele. Forud havde man som en Følge af den politiske Stilling kun haft en, som det viste sig, meget ufuldkommen Kundskab om de arkæologiske Forhold. En almindelig Landsundersøgelse, med Kortlægning og Registrering af samtlige Mindesmærker, som den i de gamle Landsdele har været gennemført i en lang Aarrække, var den første Opgave, der krævede Løsning; hertil maatte umiddelbart slutte sig Arbejdet for at søge fredlyst, hvad der endnu er i hvert Fald væsentligt bevaret, især af Oldtidsminderne; naar det almindelige Grundlag var vundet, maatte der ved Udgravninger, hvor Lejlighed bød sig, vindes mere indgaaende Kendskab, end der kunde naas ved Samtaler med Beboerne. Denne sidste Side af Virksomheden løses dog først efterhaanden; men Fredningsarbejdet maatte snarest muligt tages op.

Landsundersøgelsen indledes allerede i Genforeningsaaet i Ø. Løgum Sogn, hvortil sluttede sig Løjt i 1922 og 23. Virksomheden er fortsat siden, Aar efter Aar, oftest over flere Strækninger samtidigt, saaledes at den i de nu forløbne Aar praktisk talt er gennemført over hele Landsdelen. Mindesmærkernes Kortlægning skete først med Benyttelse af de tyske „Messtisch“-blade, senere af Geodætisk Instituts Maalebordsblade. Kun paa disse Kort i største Maalestok er det muligt i de Egne, hvor Mindesmærkerne ligger tæt, at udføre Kortlægningen saaledes, at de enkelte Mindesmærkers Plads til enhver Tid

let kan findes. Til hvert Punkt paa Kortene svarer en beskrivende Tekst med Opmaaling af Mindesmærkerne.

Tiden er ikke inde til en samlet Udnyttelse af hele dette meget omfattende Materiale. Det er endnu kun et Faatal af Punkterne, hvorom der vides noget virkeligt gennem Fund. Saaledes maa ogsaa de Skildringer, som paa Grundlag af Oplysninger indsamlede kort forud for Krigen udarbejdedes af *Sophus Müller*, Sønderjyl-

Fig. 2. Dysekammer i Løjt Nørreskov.

disse Arbejder for Aabenraa Landsogn kun er opført godt Halvdelen af det virkelige Tal af Mindesmærker. De mere afsides liggende, uanselige eller delvis sløjfede var ikke komne med; i dette Sogn manglede endogsaa et Stenmindesmærke, en lille Hellekiste i Hjelm Skov. Der er overhovedet kun bevaret 3 typiske Eksempler paa denne forholdsvis let byggede Art af Mindesmærker i Sønderjylland, nu alle fredede.

— Selvfølgelig har de an-

fiske Udbredelse. Helt fyldestgørende vil et tilsvarende Arbejde først blive, naar de nu foreliggende Oplysninger er supplerede gennem Udgravninger. End mere gælder dette for Jernalderens Vedkommende. En foreløbig Meddelelse, der dog kun omfatter ældre Jernalder, er givet af *Carl Neergaard* i Aarbøger, 1916. Jernalderens Minder tegner sig kun sjældent synligt over Jordfladen, men fremdrages ved Ud-

Fig. 3. Dysekammer (Hellekiste?) i Rumohrsgaard Dyrehave i fredlyst Langdysse. (K. Friis Johansen fot.)

lands Stenalder (1913) og Bronzealder (1914), og publiceredes i Aarbøger for nordisk Oldkynighed, betegnes som i høj Grad foreløbige. Eksempelvis skal anføres, at der i Grundlaget for førte Afhandlinger alligevel deres betydelige Værdi, men de vilde allerede nu behøve et betydeligt Supplement for at give et virkeligt Billede af de forskellige Mindesmær-

kers geogra-

gravninger. En Prøve paa, hvad der allerede er naaet, er af samme Forfatter meddelt i „Fra Nat. Arb.“, 1931.

For en Del viste det sig ved Landsundersøgelsen, at Mindesmærkernes Tilstand er ringere end norden Aa. I de lange Aar fra 1864 til 1920 har private Udgravninger grebet stærkt ind paa mange Hold, oftest med et før Oldkyndigheden lidet tilfredsstillende Resultat. Det blev da end mere ønskeligt at søge mest muligt fredet af, hvad der endnu er blot taaleligt bevaret. I Hovedsagen er dog ogsaa i Sønderjylland fastholdt den Grundsætning kun at søge saadanne Mindes-

mærker fredlyste, som endnu i det væsentlige fremtræder i Oldtids Skikkelse, efterformede af Klima, Vejr og Vind, men uden for stærke Spor af Menneskers Indgriben i nyere Tid.

I al Almindelighed viste det sig, at den

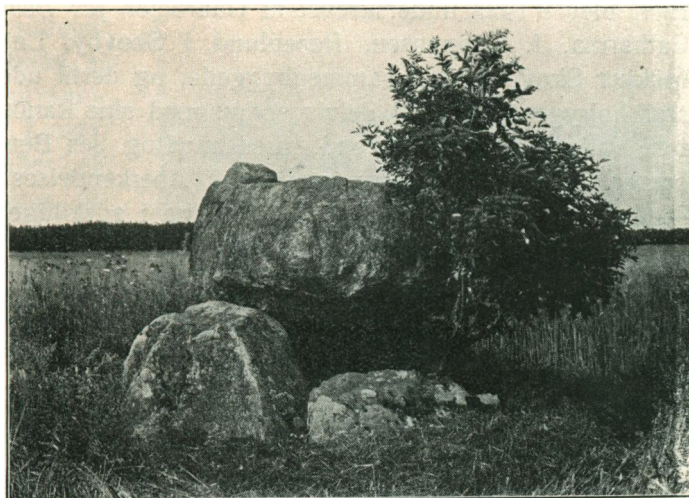

Fig. 4. Dyssekammer ved Flovt.

sønderjydske Befolkning var modtagelig for Henvendelser om Fredlysning. Denne var i den i de øvrige Landsdele anvendte Form forud ganske ukendt. I Haderslev Amt fandtes vel en halv Snes fredlyste Mindesmærker, under Amtet, men disse Fredlysninger beroede paa Køb af Mindesmærket og den nærmeste omgivende Jord. Frivillig Fredning ved en Deklaration, som tinglyses paa vedkommende Ejendom, og hvorved Mindesmærket altsaa forbliver i Vedkommendes Eje, med de Indskrænkninger i Dispositionsretten, som er nødvendige for dets Bevaring, var noget nyt, ligesom det var noget hidtil ukendt, at Nationalmuseets Mænd i hvert enkelt Tilfælde henvendte sig til Ejeren og forklarede Sagen; samt henstillede til ham at betragte Fredlysningen som en personlig Æressag. Men ud fra den Følelse for Hjemstavnen, der netop i disse Landsdele findes i særlig Styrke og virker tværs igennem de politiske Skillelinier, lykkedes det hurtigt at bryde Isen. De første Løfter om Fredlysning gaves allerede 1920 til Forfatteren af disse Linier, først af Gaardejer *Julius Nissen*, Genner, dernæst af

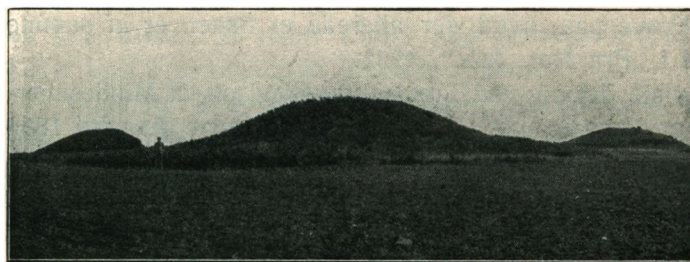

Fig. 5. Jels Høje. (H. C. Broholm fot.)

Gaardejer *H. Hansen*, *Rugbjerg*, der endda fredlyste 2 Høje i Stedet for den ene, hvorom der først havde været *Tale*.

Den mest omfattende Fredlysning, som overhovedet skyldes en privat Ejer, blev i 1923 underskrevet af Gaardejer *Jes Beuschau* og Hustru *Catharina*, f. *Thonnesen*, *Rosenlund* i *Skovby*, Løjt: 5 Rundhøje i *Milkjær Skov*, deraf 2 sammenbyggede, og dertil udenfor *Skoven* en stor højrygget *Langhøj*, delvis endnu med sine *Randsten*. Som Udtryk for *Nationalmuseets* Erkendtlighed modtog *Jes Beuschau* et Mindebæger i *Sølv*, de to førstnævnte et *Anerkendelsesdiplom*, som det senere har været en Glæde at udfærdige i adskillige Tilfælde.

I de første Aar eksisterede endnu den Ordning, at Deklarationen skulde underskrives for *Notarius*, hvilket af og til voldte dels *Besværlighed*, dels *Forsinkelse*. Men allerede i det nationalt blandede Løjt viste det sig, at *Hjemstavnsfølelsen* havde tilstrækkelig *Bæreevne* og kun ventede paa at bringes til *Udløsning*. Der er siden opnaaet en lang Række *Fredlysninger*, navnlig i umiddelbar *Forbindelse* med *Landsundersøgelsen*. Denne, der nu i *Hovedsagen* er afsluttet, foretoges af *Museet* gennem dets egne Mænd, der fra *Arbejdet* norden Aa var vel kendte med hele denne *Gerning*: *H. C. Broholm*, *K. Friis Johansen*, *Hans Kjær* og *Th. Thomsen*. Det maa dog straks siges, at de

ikke havde kunnet vinde frem, hvis de ikke paa mangfoldig Maade var blevet støttede af lokale, interesserede Mænd. Blandt disse maa for *Aabenraa Amt* især nævnes

Fredlyst under Nationalmuseet.

	Aaben- raa A.	Haders- lev A.	Sønder- borg A.	Tønder A.	I alt
Dyssekamre o. l.	2	4	1		7
Runddysser	2				2
Langdysser	1	3	3		7
Jættestuer	1	6			7
Hellekister	1	1			2
Langhøje			1		1
Høje i Grupper	7 i 2 Gr.	42 i 13 Gr.		5 i 2 Gr.	54
Rundhøje	2	33	3	11	49
I alt	16	89	8	16	129

Desuden: *Haderslev A.*: Areal med *Tuer*, *Aarupgaard*. *Tønder A.*: Areal med *Tuer*, *Birkelev*. Fra *Middelalderen*: *Voldstedet* *Tovskov*, *Sommersted S.* (*Afb.*, *Trap*, *Danmark*, Bd. IX, S. 134).

afd. Lærer *P. Møller*, Aabenraa, og Gaardejer *J. Lundrup*, Blosholm i Løjt. I Haderslev Amt har Museumsdirektør *Chr. Lund*, Haderslev, gennem adskillige Aar ydet virksom Bistand; fremdeles nævner jeg afd. *Hans Pilegaard*, Bavngaard i Hygum Sogn, der virkede, saa længe hans Kræfter overhovedet tillod ham at færdes ude, *N. Jensen*, Fæsted, Direktør *M. Hammerich*, nu i Tønder, og Overinspektør *J. Dons*, Skærbæk. Sønderborg Amts arkæologiske Forhold røgtes baade paa dette og andre Omraader energisk af Museumsinspektør *J. Raben*, Sønderborg. Dette er blot en Buket af Navne, hvis Bærere har medvirket i en Række Tilfælde. Adskillige har deltaget i Forhandlinger enkeltvis rundt om og medvirket til Resultatet. I en Række Tilfælde er der opnaaet Fredlysninger forud for Landsundersøgelsen eller efter dens Afslutning, direkte fra Museet. Ogsaa i adskillige saadanne Tilfælde har Direktør Lund medvirket eller selv taget Initiativet.

Fig. 6. Runddysse i Løkken Lindholm, nær Stranden, syd for Genner Aas Udløb, Løjt.

Udstederne af DeklARATIONER er selvsagt først og fremmest de enkelte Ejere af Sønderjyllands

Jord, *selve Befolkningen*. Et Antal skyldes dog offentlige Myndigheder. *Landbrugsministeriet* har dels selv udstedt DeklARATIONER, saaledes ved Overtagelsen af Storgaardene paa Als: Gammelgaard (1 Høj), Verteminde (1 Dyssekammer) og Rumohrsgaard (2 Langdysser i Dyrehaven), dels i Skøder ved Overdragelse af Jord til Statshusmandslokker taget Reservation med Hensyn til Oldtidsminder. Fremdeles er DeklARATIONER udstedte af Menighedsraad og Sogneraad. En samlet Oversigt over Fredlysninger under Nationalmuseet meddeles i foranstaaende Skema, der omfatter alle indtil Udgangen af 1931 fredlyste Mindesmærker.

En Særstilling indtager, som allerede anført, 10 Mindesmærker, hvis Fredlysning i 1925 overgik fra Haderslev Amt til Nationalmuseet, idet Museet for deres Vedkommende har Ejendomsretten, medens denne for de øvriges Vedkommende vedblivende er hos Lodsejeren, der ved DeklARATIONEN afgiver Løfte om at holde Mindesmærket i Ære og efter bedste Evne værne om dets Fred. Til de fra Haderslev overtagne Mindesmærker hører „*Tamdruphøj*“, ca. 7 m h., vistnok Sønder-

jyllands største Rundhøj (Øsby S.). Fremdeles *Langdysserne* ved Vedsted og den desværre fra ældre Tid stærk forvanskede Jættestue sammesteds. Af *Langdysserne* hører den ene, med en Længde af ca. 115 m og med 80 delvis genrejste Randsten, til de største i Landet; tilmed har den haft ikke mindre end 5 Kamre, af hvilke dog kun ringe Rester er tilbage.

Vedsted er overhovedet Sognet med det største Tal af fredlyste Mindesmærker fra Sten- og Bronzealderen. Fra det ældste af disse Tidsrum hidrører foruden de allerede anførte Mindesmærker 1 Stenkammer ved Over Jersdal, 1 *Langdyse* under Skovby og 3 Mindesmærker, der ligger tæt sammen i en Træhegning under Vedbøl, nær Over Jersdal, vist oprindeligt alle Jættestuer; den ene er nu saa forstyrret, at det ikke kan ses med Sikkerhed, men under alle Omstændigheder er det et mærkeligt, man tør sige enestaaende Komplex, selv om de enkelte Mindesmærker ikke hører til de aneligste og frembyder Afvigelser fra saadanne Stengraves almindelige Bygningsmaade. Endnu er 2 *Langdysser* fredlyste i Nærheden. Fra Bronzealderen er antageligt de 17 Rundhøje, som er fredede, deraf de 6 i en langstrakt Gruppe paa Præstegaardens Jord, den største samlede Højgruppe, som er bevaret. Sammen med et Antal Mindesmærker, der endnu kan ses i Egnen, men er mere eller mindre forstyrrede, giver dette store Tal et Indtryk af en ualmindelig stærkt koncentreret Oldtidsbebyggelse. Og endda repræsenterer de, som nu kan ses, kun en Brøkdel af, hvad der en Gang har været.

I de vestlige Dele, samt i Midtlandet, henimod Bakkelandet i Øst, er det *Højene*, som præger Landskabet. Ofte ligger de i karakteristisk, velvalgt Position, næsten dominerende, som eksempelvis en Gruppe af 4 Høje paa Bakkedraget nordligt for *Hygum*, de 4 „Lokeshøje“ ved *Kjøbenhoved*, 3 Høje paa Randen af den høje Brink, der begrænser Kongeaaalen ved *Lintrup*, eller de prægtige Jels Høje. (I Jels er i alt fredlyst 7 Høje, samt et Dyssekammer ved Klovtoft). Selve Kongeaaalens mærkelige lange Kæde af Høje er desværre saa ødelagt, væsentlig fra ældre Tid, at kun ganske enkelte Høje har kunnet fredlyses.

I Bakkelandet i Øst er fredlyst adskillige Høje, overvejende i Haderslev Amt. Et Midtpunkt for Bebyggelsen har været i *Øsby Sogn*, hvor der om Tamdruphøj af fredlyste Mindesmærker samler sig 2 Jættestuer og 2 Rundhøje under Hajstrup og Kvistrup, samt det bekendte Dyssekammer ved Flovt. Af Stenmindesmærker er dog adskillige gaaet tabt, og det er vanskeligt alene af det bevarede at samle mere end et almindeligt Indtryk af en usædvanlig Rigdom. I karakteristisk Beliggenhed forefindes Mindesmærkerne i *Løjt*, og det er i

dette landskabeligt afsluttede Strøg ogsaa muligt at finde Træk til et anskueligt Billede; der har næppe været synderligt flere Mindesmærker forhen, end de, som nu forefindes, og som næsten alle er fredlyste. De tegner en Randbebyggelse, hvis Bærere fra Kysten har „taget Land“ indefter. I Stenalderen blev væsentlig kun Randpartierne bebyggede; Bronzealderen derimod har lagt det allermeste af Landet under sin Plov. Dog har Bosættelsen formet sig gruppevis. Nogle Strækninger har været for bakkede og besværlige for det primitive Agerbrug, der har været Samfundets Grundlag. Bebyggelsen er begyndt i tidlig Tid. Det fremgaar af, at der i Kamret i en (ikke fredlyst) ødelagt Lang-

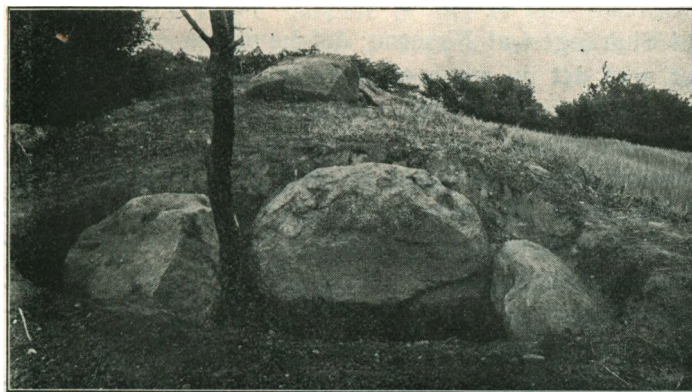

Fig. 7. Et af Kamrene i Langdyssen i „Tvekløft“, Løjt Sogn.

dysse, beliggende ikke langt fra den i Fig. 6 afbildede Runddysse er fundet et af de ældste, nærmest flaskeformede Lerkar med rund Bug og Krave om Halsen, som er fra den første Bosættelses Tid. — En Langdysse, „Tvekløft“, prægtigt beliggende paa Brinken mod Aabenraa Fjord, er efter Kamrenes Art ikke meget yngre, men alle Kamrene synes i Oldtiden at være bleven tømte for deres oprindelige Grave for at benyttes paany i et senere Tidsafsnit. Der blev ved Istandsættelsen for nogle Aar siden bl. a. fundet Flintdolke, der hører til Stenalderens Slutningstid. Medens Kamrene her er af regelmæssig, typisk Kisteform, dog af den brede, senere Type, er Kamret i en i øvrigt ligeledes smukt beliggende Runddysse i Nærheden, i Sønderkov, af uregelmæssig Bygning, selve Dyssen derimod typisk i sit Anlæg, med den lave, om Foden stenkranse Høj, der helt omslutter Kamret og kun lader det øverste af Dækstenen synligt. Af en senere Type er Kamret i Runddysse i „Lindholm“ ved Genner Fjord (Fig. 6), Kamret endnu firsidet (til sidst byggedes Kamrene i polygonal Form), men med 2 Dæksten og med en kort Gang foran selve Kamret. Ingen Jættestue er fredlyst, desværre, idet der kun forefindes Rester af 1—2; derimod ligger der ved Dyrehave, i Nærheden af Skjærrev, en ualmindelig anselig Hellekiste fra Stenalderens Slutningstid, større og højere, end de findes i

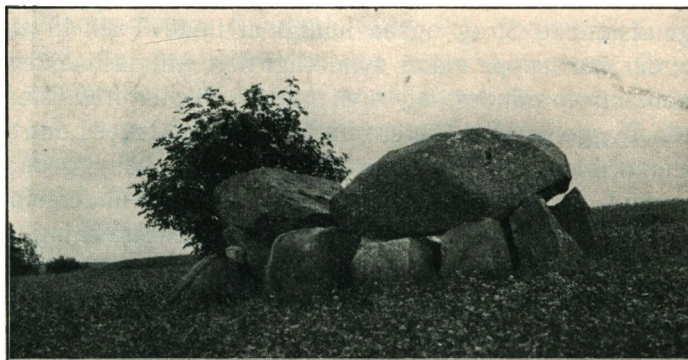

Fig. 8. Hellekisten Myrpolde ved Skjærrev, Løjt S.

det øvrige Land. Den er dog for saa vidt ikke i oprindelig Skikkelse, som den har været dækket af en større Høj, „Myrpolde“, ved hvis Afgravning Sten-

kamret fremkom i Slutningen af Firserne; det havde da en kort Gang i Syd. Men det er, som det nu staar, et af de anseligste sønderjydske Stenmindesmærker og bar i den tyske Tid Æresnavnet „Hünengrab Schärriff“.

Af Mindesmærkerne paa Als ligger de mest fremtrædende dels i Skovene i Syd, dels under Storgaardene, forholdsvis faa paa privat Jord. Det er allerede anført, at de paa Storgaardenes Jord beliggende ved Overgangen til dansk Statseje blev fredlyste af Landbrugsministeriet. Af de smukke Høje i Syd er 2 Rundhøje og en stor Langhøj i Præstegaardsskoven i Hørup fredlyste af Menighedsraadet.

Særskilt bør anføres, at der er fredet 2 Arealer med Tuer og Smaahøje, dels ved *Birkelev*, Tønder Amt, 31 Tuer, dels ved *Aarupgaard*, helt i Nordvest, nær ved Gjelsaa, med omtrent halvt saa mange. Disse Smaahøje gør sig selvsagt ikke gældende i Landskabet, men er vigtige Minder om Landets Historie i den tidlige Jernalder, Aarhundrederne nærmest forud for vor Tidsregning. Lignende findes i Vestjylland. Der maa sættes særlig Pris paa, at disse Tuegrave er fredlyste.

I Tilslutning til denne korte Oversigt over Fredlysninger under Nationalmuseet bør det anføres, at dels Museets Samvirken med andre Institutioner, dels disses egen Virksomhed betydeligt supplerer Tallet. *Geodætisk Institut* (tidligere Generalstaben) har som Støttepunkter for sine Opmaalinger anbragt faste Mærker paa ca. 38 Høje, der dels er overtagne

Fig. 9. Runddysser i Løjt Sønderskov.

som Statsejendom fra den tyske Tid (dog kun enkelte), dels helt eller delvis er fredlyste siden 1920. Ogsaa i de Tilfælde,

Fig. 10. Hanebjerg ved Hovslund. (H. C. Broholm fot.)

hvor Fredlysningen kun omfatter den centrale Del af Højen, betegner dette selvfølgelig en væsentlig Sikkerhed for Mindesmærkets Bestaaen i Fremtiden. I nogle Tilfælde er der et vist Fællesskab, idet Geodætisk Institut har sit Mærke i Toppen af Højen, medens den øvrige Del er fredet under Nationalmuseet.

Fremdeles maa nævnes, at der har været Samvirken mellem *Fredningsnævnene* og Nationalmuseet, især i Aabenraa Amt, i færre, men vigtige Tilfælde i Sønderborg Amt. Naar dette navnlig i Aabenraa Amt har naaet et betydeligt Omfang, skyldes det, at det er foregaaet i den Tid, da *H. P. Hanssen* var Nævnets Amtsmedlem, *Dommer Chr. Andersen* Formand. Omstaaende Skema viser Omfanget af denne Virksomhed, sammenstillet efter de Meddelelser, som er fremkomne i Dansk Naturfredningsforenings Aarskrift, især 1927—28, eller paa anden Vis. I Hovedsagen er Nævnenes Virksomhed foregaaet efter lignende Retningslinier som Museets. I nogle Tilfælde har Nævnene løst Vanskeligheder, som havde hindret Opfyldelsen af Museets Ønsker om Fredlysning, ved andre Lejligheder er de gaaet noget videre end Museet, i Tilslutning til lokale Interesser og til de Udtalelser for Totalfredning, som synes at bygge paa voksende Stemninger. Dette gælder saaledes en Højgruppe ved *Bollerslev*; i en af disse Høje, „Toppehøj“, hvoraf nu kun en Del er bevaret, er fremdraget et

Fig. 11. „Stenkisten“ ved Klipleve. (H. C. Broholm fot.)

vigtigt Egekistefund fra den ældre Bronzealder, med Dele af Kappe og Hue, Sværd og Dolk, Paalstav, Bøjlenaal, m. m. (1827). Til et ad denne Vej fredlyst Dyssekammer (Fig. 11), Sønderjyllands vestligste, som en Gang er lynramt, knytter sig den Tro, at Gaardens Skæbne er sammenknyttet med Dyssens Eksistens. Fremhæves maa endvidere den

mægtige og frit beliggende Langhøj „Hanebjerg“ ved Hovslund, en af de største i Landet, 45×22 m, af 3—4 m Højde, samt „Staghøj“ i Bov Sogn, med en af de gamle Vildtbanesten.

Fredlyst ved Fredningsnævn.

	Aaben- raa A.	Haders- lev A.	Sønder- borg A.	Tønder A.	I alt
Dyssekamre o. l.	2		2		4
Runddysser			1		1
Langdysser	1				1
Jættestuer					
Hellekister					
Langhøje	2				2
Høje i Grupper	5		2		7
Rundhøje	13				13
I alt	23		5		28

Desuden: Flintværkstedspads ved Sdr. Hostrup, Aabenraa A.; „Skaalsten“ og Bronzealdersgrav ved Dyrehave, Løjt S. Fra Middelalderen: Partier af Oksevejen; Immervad Bro; Vadestedet over Gejlaa; St. Thøgers Kirketomt, Gram S.; Dele af Olmersdiget.

Endvidere „Hjertehøj“ ved Graasten, samt et særlig mærkeligt, i Virkeligheden enestaaende Mindesmærke, en stor Sten med skaalformede Fordybninger, liggende i nærmeste Tilslutning til en mandslang, stensat Grav fra den ældre Bronzealder, ved Dyrehave, Løjt Sogn. Stenen er ca. 1,5 m høj, med et stort Antal af Fordybninger, især paa den Side, som vender mod Øst. Stenen er i Oldtiden rettet op, saaledes at den fik sin største Flade vendt mod Solopgang. Man kan efter dette vanskelig undgaa at tro, at den havde Betydning i religiøs Henseende, og at der til Stenen har været knyttet Forestillinger, som havde med Soldyrkelsen at gøre, selv om en sikker Tydning endnu ikke kan fremsættes. I hvert Fald har man aabenbart i Bronzealderen tillagt det Betydning, at Graven lagdes umiddelbart op til denne Sten.

Det bør ogsaa paa dette Sted anføres, at det skyldes Nævnet, at Dele af den gamle Oksevej i rette Tid blev fredede, navnlig et 150 m langt Parti med Rastplads for Drifterne, ved Hovslund nær det Sted, hvor Hovslund Runesten en Gang stod. (Andre Partier er fredede af Nævnet for Haderslev Amt, ved Skovby). Eftertiden vil ogsaa vide at paaskønne, at Nævnet varetog at frede et af de faa endnu bevarede gamle Vadesteder, ved Gejlaa, og den gamle Immervad Bro.

Paa nær de Fredlysninger, som er ordnede i den nyeste Tid, er samtlige fredlyste Mindesmærker, hvad enten Fredningen er ordnet ved Nationalmuseet eller ved Nævn, afmærkede

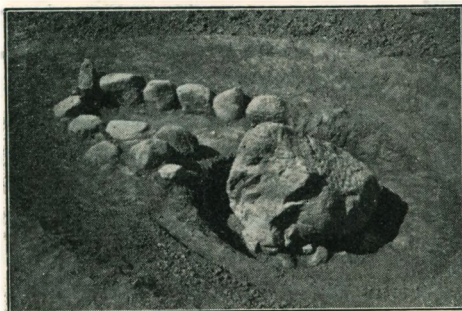

Fig 12. Mindesmærke ved Dyrehave, Løjt S. „Skaalsten“ og Bronzealdersgrav.

med den af Museet sædvanlig benyttede Mærkesten af bornholmsk Granit, med indhugget F. M., „fredlyst Mindesmærke“, og derover Krone. I Aarenes Løb er der foretaget en Del Udbedringer, og flere staar paa Museets Ønskeliste, til Udførelse, saa snart Lejlighed gives.

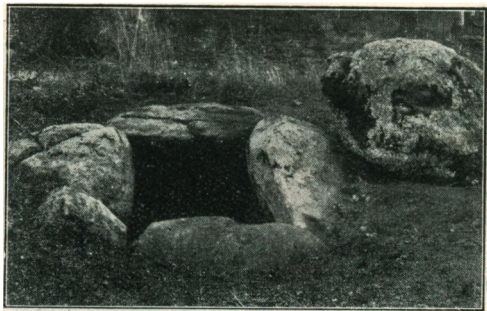

Fig. 13. Dyssekammer i Statsskoven Varnæs Tyk. (K. Friis Johansen fot.)

Højest i Rang af de i Sønderborg Amt ved Fredningsnævnet, med Dommer *O. M. Thrane* som Formand (medens Inspektør *J. Raben* uden at være Medlem af Nævnet har været det vagtsomme Øje for Almenhedens Interesser), fred-

lyste Oldtidsminder naar saa afgjort den skønne Dysse, der bærer Navnet „Trodsten“ ved Katrød i Notmark Sogn paa Als; Dyssekamret, hvortil der knytter sig forskellig Tradition, er fredet sammen med en Eg, der bidrager sit til at give Stedet en ejendommelig Stemmning. — Endnu skal tilføjes, at et ikke ringe Tal af Mindesmærker er fredlyste uden

Fig. 14. „Trodsten“ ved Katrød, Notmark S., Als Gengivet efter et ældre Billede.

særlig D-klaration, nemlig alle de, der ligger paa Jord i offentlig Eje, altsaa navnlig de, der findes i Statsskovene i Sønderjylland. Tallet er ikke lille, ca. 270, men mange af disse Mindesmærker er ved Beliggenheden i Skoven lidet fremtrædende. Der findes dog mellem dem et saa fremragende Oldtidsminde som Langdyssen i Varnæs Tykskov, Sundevad, hvis Kammer vises her i Fig. 13. Ogsaa et Dyssekammer i Notmark Nørreskov er værd at tage i Betragtning, selv om Dækstenen ikke længere er paa sin Plads, men ligger ved Siden af.

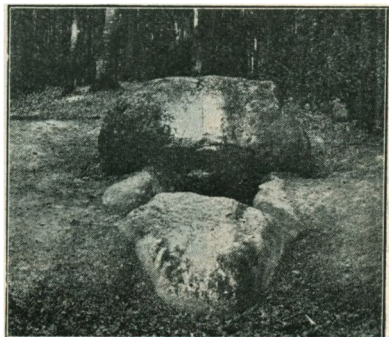

Fig. 15. Dysse i Notmark Nørreskov, Statsskov. (K. Friis Johansen fot.)

I denne Fremstilling har der kun i største Korthed kunnet redegøres for de vigtigste af de Fredlysninger, som i al Fremtid vil tegne Hovedlinierne

af Oldtidsbebyggelsens Karakter og Udbredelse i Sønderjylland. Det samlede Billede vilde ikke være vundet uden de mange enkeltliggende Fredlysninger, som ikke nærmere

Fig. 16. Jættestue i Brandsbøl Sogn, Als. Ikke fredlyst. (K. Friis Johansen fot.)

mærker tilbage, hvis Fredning er ønskelig. Overhovedet er det, som tidligere betonet, kun et Mindretal af de Oldtidsminder, som Landet en Gang har ejet, der nu er i saadan Stand, at de kan fredlyses; af ca. 3000 paaviste Mindesmærker i Haderslev Amt er saaledes kun ca. 113 fredede. Men det vigtigste Arbejde er gjort. De Mindesmærker, der nu kan opføres i Fortegnelserne, er de vigtigste og for en stor Del dem, som præger Landskabet. De vil til alle Tider i alt Fald i nogen Grad fastholde det væsentlige af Oldtidsbilledet og bevare det for kommende Slægter.

har kunnet omtales her, men som vil blive opført i Nationalmuseets periodiske Fortegnelser. Arbejdet er fremskredet, men det er ikke afsluttet. Endnu ligger der Mindes-

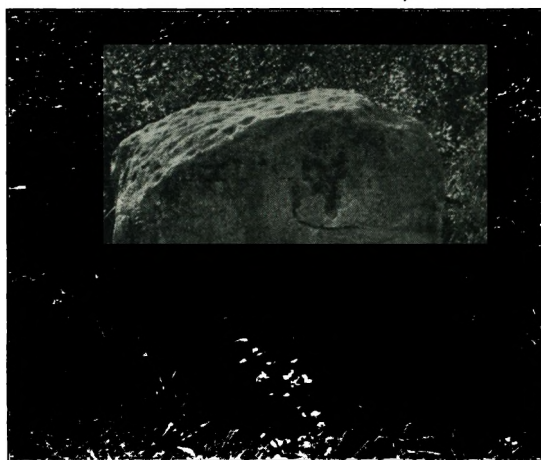

Fig 17. Sten med skaalformede Fordybninger. H. 1 m. I Statsskov i Egen S., Als.

Foranstaaende Artikel er aftrykt efter „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1932“. „S. M.“ takker Forf. og Gyldendals Forlag for Tilladelsen og for Laan af Clichéerne.

MINDER OM HERTUG HANS

OPTEGNET 1857 AF PASTOR CHR. KNUDSEN, LYSHOLM

MEDDELT AF PASTOR C. LUDVIGSEN, AABENRAA

BYMARKEN TIL SØNDERBORG.

Sønderborg, der med Undtagelse af Klostergrunden er en aldeles jordløs By, har tidligere ejet en Del af de nærmest liggende Jorder. Men da nogle Borgere engang havde dræbt en af de hertugelige Pager eller Hofjunkere, og ingen vilde angive de skyldige, fratog Hertug Hans til Straf Byen dens Jordejendomme, som han maaske har henlagt under den ny oprettede Ladegaard.

HERTUG HANS OG BØNDERNE I SVENSTRUP.

Hertug Hans befalede sin Foged at ride ud og fra Svenstrup By-mark at tage Land ind til Herregaarden Hartsprung. Da han nu var i Færd hermed og havde taget omtrent et Par Boels Land ind, blev Bønderne urolige og stillede sig op med Hatten i Haanden og bad Hertugen, om Skellet dog maatte blive der, hvor de stod. Dette tillod han, og Stedet her kaldes derfor Bønroi eller Bønraad.

BØNDERNE FRA KLINTING.

En Del Bønder fra Klinting var til Hovarbejde hos Hertug Hans paa Sønderborg. Her blev der flere Sider Flæsk borte fra Køkkenet paa Slottet. De Klintinger Bønder blev mistænkte for at have stjaalet Flæsket og blev derfor sat fast og hængte allesammen. Til Bod for Flæsket inddrog han Bøndernes Jorder og oprettede heraf Herregaarden Ladegaard. Kun en Bonde, der hed Brok, gik fri. Han var nemlig syg, og man siger, at der endnu den Dag i Dag er saa mange Brok'er i Klinting.

Det kom snart for Dagen, at Hertugen havde gjort Bønderne Uret. Det var hans egne Tjenere, der havde taget Flæsket. Nogle siger, at det havde været fordærvet, og en Tjener derfor havde kastet det i Slotsgraven. Saa kom der en Gang en meget tør Sommer. Slotsgraven blev tør, og der fandt man Flæsket. Til Bod for de Klintingbønder byggede Hertugen to Kirker, Kegnæs og Nykirke i Angel, de er ganske ens byggede.

BYEN KALKJÆR.

Kalkjær er Navnet paa en gammel By, som forhen har ligget i en af Rumohrsgaard Marker, Stenbjærg kaldet, op bagved Ketting Præstegaard. Den hørte til Ketting Kirke. Man har her opgravet en

Mængde Grus og Brosten, og man har kunnet paavise de fleste Møddingsteder og tillige et Sted, hvor en Smedie havde staaet, da der her laa en Mængde gamle, forrustede Søm. Byen blev nedlagt af Hertugen og dens Jorder henlagte under Gaarden Rumohrsgaard, hvorved den gamle Bymark kom til Notmark Sogn. Som saa ofte ved saadan Lejlighed mistede Præsten i Ketting Tienden for denne By.

Fra Hundslev er der ogsaa kommet noget Jord til Herregaarden. Man fortæller, at man blev ved at tage Jord ind til Gaarden, indtil man tilsidst standsede ved Præstens Mark i Notmark, som man skaanede.

DEN SIDSTE RUMOHR.

En Præst i Ketting skal engang have indbudt den sidste Rumohr fra Rumohrsgaard til at staa Fadder til sit Barn. I Faddergave skænkede han Præsten Hejerhals, der netop synes at være skaaret ud af Stenbjærgkobbelen. Denne Rumohr var en meget forfængelig og ødsel Mand, der slog temmelig højt om sig, mere end hans Pung kunde taale. Hertugen vilde gerne have fat i hans Gaard, men vidste ikke, hvorledes det lettest lod sig gøre. Hans Kammertjener gav ham et godt Raad. „Deres Durchlauchtighed kender godt denne Mands store Forfængelighed. Vil De følge mit Raad, da indbyd ham engang til at være Deres Gæst; han gør da straks Gengæld.“ Dette skete da ogsaa, og nu søgte begge at overgaa hinanden. Men medens Herremanden kun kom til Hertugen med sin Frue og sin Kusk, kom Hertugen derimod til ham med sit hele Hof. Det tog da til sidst, som rimeligt var, en gal Ende. Herremanden maatte danse fra det hele og sælge den forældede Gaard til Hertugen.

KEGNÆSGAARD.

Kegnæsgaard var kun en almindelig Bondegaard, dengang Kong Kristian den Fjerde skænkede den bort til sin Kammertjener Thomas Kylling, der igen nogen Tid efter solgte den til Hertug Hans d. Yngre. Dog var den da alt forsynet med Volde og Grave og har haft samme Betydning som de øvrige Junkersæder her omkring paa Øen. Hertug Hans forøgede snart dens Jorder i betydelig Grad. Han nedlagde flere Bol i Skovby og lagde 70 Tønder Land, som endnu kaldes Skovbytoft, under Kegnæsgaard. En stor Eng ved Ny-Pøl kaldes Hummelmai. Baade Byerne Lysabild og Sarup paastod at have Ret til den, og de kom i alvorlig Strid derom. Hertug Hans lod, som om han vilde dømme dem imellem, og bød dem at indhegne den med et Stendige. Men da Bønderne havde gjort Arbejdet, tilegnede han sig Engen og lagde den under Kegnæsgaard.

ADELS-FAMILIEN von KROGH

VED WILKEN JACOBSEN, HADERSLEV

NAAR MAN FRA GAMMELTING I HADERSLEV GAAR MOD VEST AD Laurids Skaugade, træffer man omtrent midt i Gaden et lille Hus paa Nordsiden, Nr. 20. I dette Hus boede i en lang Aarrække den kendte og betydelige Kunstnerinde, Frøken Charlotte von Krogh, og her døde hun en Efteraarsdag i Aaret 1913, næsten 87 Aar gammel, som det sidste Medlem af den von Krogh'ske Slægt paa Sønderjyllands Grund.

Jeg skal nu i det følgende forsøge at gengive nogle Oplysninger om Slægten, der sikkert vil interessere Tidsskriftets Læsere, saa meget mere som der vist kun er ganske faa, der ved Besked med dens mange Linjer og Forgreninger.

Slægtens Vaaben er en hvid Borg med to Taarne, hvorimellem 4 oprejste Guld-Morgenstjerner i blaat Felt, paa den kronede Hjelm en halv hvid Mynde med Guld-Halsbaand mellem to af blaat og hvidt delte Vinger. Slægten kom til Sønderjylland i Aaret 1773, da *Frederik Ferdinand von Krogh* blev udnævnt til Forst- og Jægermester for 1. Slesvigske Jægermesterdistrikt. Distriktet omfattede hele Landsdelen mellem Kongeaa og Ejder, og Jægermesteren havde Overopsynet med samtlige kongelige Skove og Jagter. Embedet blev ophævet ved Lov af 8. 12. 1859, men hvornaar det er oprettet, kan jeg intet oplyse om. Ganske pludselig dukkede Slægten op hernede, og efter en Blomstringsperiode paa ca. 100 Aar forsvandt den forholdsvis hurtig igen fra Sønderjylland, saa nævnte Frøken Charlotte von Krogh i en Aarrække var den eneste og sidste Repræsentant i vor Hjemstavn. Slægten har haft størst Tilknytning til Haderslev By og Amt, her har den forbigaaende ejet nogle Proprietærgaarde, men naaede derimod ikke at komme i Besiddelse af nogle af de sønderjyske Herregaarde, saa man kan vel med nogen Ret sige, at den ikke blev rigtig rodfæstet i vor Landsdel.

Efter denne Indledning skal jeg gaa over til at omtale Slægtens

enkelte Medlemmer, men det er nødvendigt, at jeg begrænser mig til dem, der har boet i eller har haft stærk Tilknytning til Sønderjylland. Der er saa meget mere Grund til Begrænsning, eftersom forannævnte Frederik Ferdinand von Krogh's Efterkommere maa tælles i hundredvis, fordelt paa 9 Linjer, hvoraf enkelte dog kun blomstrer paa Spindesiden og som igen er spredt i flere Lande.

Frederik Ferdinand von Krogh blev født den 2. 9. 1737 i Trondheim som yngste Søn af den kommanderende General og General-løjtnant *Georg Frederik* von Krogh til Øjegaard og Hustru Hedwig Auguste von Brüggemann. Generalen var en Søn af Oberst *Georg Frederik* von Krogh til Fladhammer ved Bergen, og Bedstefaderen, *Bernhard* von Krogh, med hvem Slægten under Svenskekrigen ca. 1640 skal være indvandret til Norge fra Nordtyskland, blev af Kong Frederik III udnævnt til Stadsmajor i Trondheim. Det fremgaar heraf, at Slægtens 3 første Led har tjent i den dansk-norske Hær, det samme gjorde 2 af Frederik Ferdinand von Krogh's Brødre, af hvilke den ene, ligesom Faderen, blev kommanderende General i Norge og boede der, hvorimod en 3. Broder, *Godske Hans* blev Stiftsbefalingsmand over Lolland-Falster og døde paa Aastrupgaard den 28. 4. 1808. Af Søstrene blev een indgiftet i Tillisch-Slægten, een var gift med Greve Frederik Christian Schack til Giesegaard og Gram, og een var gift med Lensgreve Lerche til Lerchenborg og blev Moder til Christian Cornelius Lerche, som blev gift med Catharine Wilhelmine von Krogh (se Linje VII) og var Fader til Cornelia Sophie Lerche, som giftedes med Frederik Christian von Krogh (se Linje VIII).

Frederik Ferdinand von Krog kom allerede som Dreng til København og blev Kong Frederik V's Page i Aaret 1750. I Aarenes Løb avancerede han, blev Kongens Kammerpage, Kammerjunker, Rejsestaldmester og Kammerherre. Det fortælles, at Kong Chr. VII, som hyppig besøgte de kongelige Stalde, en Dag under et Anfald af ustyrlig Kaadhed drillede een af Hingstene saa længe, indtil det rasende Dyr kastede Kongen mod Væggen, og han vilde sikkert være bleven haardt saaret, hvis ikke Frederik Ferdinand von Krogh, som var til Stede, hastig havde befriet Kongen. Men Kongen, som allerede paa dette Tidspunkt var aandelig svækket, var slet ikke klar over Faren, han svævede i, og opfattede Redningsmandens haandfaste Berøring som en fornærmelig og respektløs Gerning overfor Majestæten uangribelige Person, og Følgerne udeblev ikke, idet F. F. von Krogh fjernedes fra Hoffet. I Aaret 1772 udnævntes han til Jægermester for Sjælland, men allerede Aaret efter overtog han Slesvigs Jægermesterembede og blev samtidig Hofjægermester. Han blev altsaa Embedsmand i Modsætning til de fleste af Slægtens mandlige Med-

lemmer, som gik Militærvejen, og han skal have været en meget ivrig og dygtig Jæger. Det fortælles om ham, at han under en Parforcejagt i Aaret 1788 paa Heden ved Bevtoft skal have nedlagt den sidste Ulv i Slesvig. 1777 fik han Dannebrogordenens Storkors, blev 1790 Gehejmeraad, 1808 Gehejmekonferensraad og 1815 Dannebrogsmænd, og i Aaret 1821 tog han sin Afsked efter de mange Aars Arbejde i Statens Tjeneste. Efter Overtagelsen af Slesvigs Jægermesterembede boede han i flere Aar paa Gram Slot, der ejedes af Svogeren Greve Frederik Christian Schack. Senere købte han Aastrupgaard og boede der, indtil han samtidig med Nedlæggelsen af Embedet flyttede til Haderslev, hvor han havde ladet et Hus bygge paa Gammelting. Her døde han den 12. 3. 1829 uden forudgaaende Sygdom, ligesom han i sit lange Liv altid havde et glimrende Helbred og aldrig brugte Læge eller Medicin, selv i de sidste Dage. Han var gift 2 Gange, første Gang den 2. 4. 1773 med Rosine Elisabeth von Frankenberg-Proschnitz af slesisk Adel, f. den 10. 5. 1751 paa Holckenhavn og død paa Aastrupgaard den 12. 4. 1798, og anden Gang med Komtesse Juliane Marie von Holck-Winterfeldt, som var født den 3. 12. 1764 og døde den 8. 4. 1828 i Haderslev. F. F. von Krogh og begge hans Ægtefæller ligger begravet paa Aastrup Kirkegaard. I det sidste Ægteskab var der kun 1 dødfødt Søn, hvorimod det første var velsignet med 14 Børn, og de fleste af dem har været nær knyttet til Sønderjylland, hvor de var født og opvokset.

1. *Juliane Marie*, f. i Gram 3. 1. 1774, d. i Itzehoe 22. 1. 1848.
2. *Magdalene* f. i Gram 13. 6. 1775, d. i Helsingør 19. 12. 47.
3. *Georg Frederik*, f. i Gram 20. 5. 1776, d. i København 23. 1. 89.
4. *Godske Hans Ernst*, f. i Gram 1. 1. 1778, d. i Haderslev 3. 9. 52.
5. *Frederik Ferdinand*, f. 1779, hvor vides ikke, d. 1780.
6. *Frederik Ferdinand*, f. i Gram 23. 5. 1780, d. Wedellsborg 26. 12. 44.
7. *Hedwig Auguste*, f. Aastrup 29. 10. 1781, d. i Husum 16. 3. 48.
8. *Sophie Rosine Elisabeth*, f. Aastrup 10. 12. 1782, d. i Aastrup 3. 2. 89.
9. *Casper Herman*, f. Aastrup 25. 4. 1784, d. i Haderslev 29. 12. 66.
10. *Gerhard Christopher*, f. Aastrup 9. 10. 1785, d. i København 12. 4. 60.
11. *Georg Flemming*, f. Aastrup 18. 3. 1787, d. Sjælland 7. 4. 53.
12. *Katharine Wilhelmine Dorothea*, f. i Aastrup 18. 3. 1788, d. Lerchenborg 9. 11. 48.
13. *Frederik Christian*, f. Aastrup 13. 4. 1790, d. Stift v. Kiel 28. 12. 67.
14. *Georg Frederik* f. Aastrup 17. 9. 1793, d. i Goslar 29. 1. 64.

Som før nævnt er der af disse Børn fremgaaet 9 Linjer, som jeg i det følgende skal behandle kronologisk og ligeledes give korte Oplysninger om de Børn, der er død ugift, eller hvis Ægteskab har været barnløst.

I. LINJE.

Juliane Marie von Krogh, født i Gram 3. 1. 1774, fra 1794—96 Hofdame hos Dronning Juliane Marie, 1797 Hofstiftsdame i Valløe, gift 26. 1. 1802 med Gehejmekonferensraad, Kammerherre Hans von Levetzow, som døde den 28. 10. 1829 som Amtmand over Husum og Bredsted Amter. Dagen efter, at hun havde tiltraadt Tjenesten som Hofdame hos Dronningen, nedbrændte det første Christiansborg. Hun døde i Itzehoe den 22. 1. 1848. Der var 4 Børn i Ægteskabet, men jeg skal ikke behandle denne Linje udførligere, da saavidt mig bekendt Levetzowerne slet ingen Forbindelse har med Sønderjylland. Linjen blomstrer frodig med mange Skud over hele Tyskland og er indgiftet i en Række tyske Adels- og Militærfamilier.

Magdalene von Krogh, født i Gram den 13. 6. 1775, død paa Marienlyst ved Helsingør den 19. 12. 1847, var gift med sit Søkendebarn Adam Gottlob von Krogh. Ægteskabet var barnløst. Hans ældste Søster var gift med den 6. Besidder af Grevskabet Schackenborg, Lensgreve Otto Didrik Schack.

Georg Frederik von Krogh, født i Gram den 20. 5. 1776, død i København den 23. 1. 1789, hvor han var Page hos Kong Chr. VII.

II. LINJE.

Godske Hans Ernst von Krogh, født i Gram Nytaarsdag 1778, blev i sit 16. Aar Page hos Kong Chr. VII, 1803 blev han Løjtnant og Kammerjunker, 1808 Ritmester ved jydsk Jægerkorps Afdeling til Hest, men tog sin Afsked fra Militærtjenesten 1809, 1814 Ridder af Dannebrog, 1815 Dannebrogsmænd. I Aaret 1816 udnævntes han til Overlandevejsinspektør for Hertugdømmet Slesvig og boede som saadan først paa Fauervraagaard ved Christiansfeld og senere i Haderslev. Han ejede Gaardene Store Barsbøl ved Jels og Tapsøre nord for den gamle Grænse, men solgte dem begge, efter at han i 1826 var bleven udnævnt til Amtmand over Husum og Bredsted Amter og Overstaller for Ejdersted og havde taget Bopæl paa Husum Slot, som Svogerens Efterfølger (se Linje I). Samme Aar blev han Kammerherre, 1840 Kommandør af Dannebrog og 1842 fik han Dannebrogordenens Storkors. Fra 1824 varetog han, i næsten en Menneskealder som For-

mynder for Grev Brockenhuus Schack, Administrationen af de for-gældede Godser Gram og Nybøl. Han styrede dem med megen Dyg-tighed og fik Gælden betydelig nedbragt. Han tog sin Afsked i Aaret 1848, døde den 3. September 1852 i Haderslev og ligger begravet paa Aastrup Kirkegaard. Den 5. 10. 1810 blev han gift paa Løjtmark ved Eckernförde med *Agnes Cecilie Wilhelmine von Warnstedt*, som døde i Husum den 12. 2. 1829.

BØRN:

1. *Wilhelm Ferdinand Karl von Krogh*, født 24. 6. 1811 paa Løjtmark, cand. jur., Justitiarius i Graasten, død ugift den 27. 11. 1852 paa Graefnæs i Sverige, hvor han i 5 Aar havde været Overinspektør for de Augustenborgske Godser.
2. *Auguste Adele Charlotte von Krogh*, født 24. 6. 1811 paa Løjtmark som Tvillingsøster til foranstaaende Broder. Hun døde den 5. 12. 1885 i Kiel, var gift med Etatsraad Over-amtsdommer Hilmers. Efterkommerne har ikke boet i Sønder-jylland men hovedsagelig i Holsten.
3. *Ferdinand Christian Hermann von Krogh*, født 19. 7. 1815 paa Fauervraagaard, cand. jur., 1846 Toldforvalter i Nordborg, 1851 Landfoged for Landskabet Stapelholm med Bopæl i Syderstapel, 1860 Ridder af Dannebrog. 1864 tog han sin Afsked og blev samme Aar udnævnt til Kammerherre. Blev i 1882 Kommandør af Dannebrog. Efter Pensioneringen syslede han meget med genealogiske Studier særlig vedrørende den danske Adel. Han var ugift og døde den 19. 6. 1891 i Hann. Münden.
4. *Louise Charlotte Johanne Wilhelmine von Krogh*, født 26. 12. 1819 paa Fauervraagaard, var ugift og døde den 16. 12. 1874 i Haderslev.
5. *Charlotte Sophie Christiane Rosine von Krogh*, født 4. 2. 1827 paa Husum Slot, Konventualinde i Gisselfeld. Hun dyrkede hele sit Liv Malerkunsten. Den første Tegneundervisning fik hun hos Professor Kiærskou, men det blev hendes Lærer og nære Ven, Nordmanden Professor H. F. Gude i Düsseldorf, der fik afgørende Betydning for hendes kunstneriske Udvikling. Hun malede baade Landskabsbilleder og Interiørs, og hendes Kunst er fyldigt repræsenteret paa Schackenborg, Lerchenborg og Wedellsborg, hvor hun som Slægtning hyppigt kom paa Besøg. Ogsaa paa Tirsbæk ved Vejle fandtes i Grevinde Schacks Tid en Del udmærkede Billeder, men disse er efter Grevindens Død gaaet over i fjernere Slægtnings Eje.

Hendes Billeder har trods Paavirkningen af den Gudeske Skole et udpræget dansk Tilsnit, vel nok som Følge af, at hun selv var dybt rodfæstet i sønderjysk Jord. Som nævnt i Indledningen beboede hun en lille beskeden Villa i Haderslev

Charlotte von Krogh.

Brev af 28. 11. 1873 fik hun, sammen med Søsteren Louise og Broderen Ferdinand, Anerkendelse som henhørende til den danske Adel.

og var i det hele taget ved alle Hjertets Baand knyttet til Haderslev-egnen. Ligesom Broderen syslede hun ogsaa med Genealogi. Hun døde i Haderslev den 25. 11. 1913, og er, ligesom Søsteren Louise, begravet i Familiegravstedet paa Aastrup Kirkegaard. Der er mange i Haderslev, som endnu mindes den gamle Dame med det barske Ydre, og der findes sikkert ogsaa flere Eksemplarer af hendes Kunst i Haderslev Borgerhjem, ogsaa Haderslev Museum ejer flere af hendes Malerier. Ved kgl. aabent

Frederik Ferdinand von Krogh, født 1779, død 1780.

III. LINJE.

Frederik Ferdinand von Krogh, født den 23. 5. 1780 i Gram, blev 1793 Page hos Dronning Juliane Marie, 1796 Fændrik, men tog allerede 1797 sin Afsked fra Hæren, idet han samme Aar blev Forst- og Jagtjunker i 1. slesvigske Jægermesterdistrikt, tog 1802 Forst- og Landmaalereksamen og blev samme Aar Kammerjunker, 1804 Overkovrider i 1. slesvigske Distrikt, 1809 Forstmester, 1810 Hofjægermester, 1813 blev han adjung. Faderen som Jægermester i 1. slesvigske Distrikt, 1815 Kammerherre, 1821 virkl. Jægermester, 1824 Ridder af Dannebrog, 1828 Dannebrogsmænd, 1835 Overforstmester for hele den danske Stat, 1836 Gehejmekonferensraad, 1839 Kommandør af Dannebrog og 1840 Storkors af Dannebrog. Han boede paa Nygaard ved Haderslev Fjord og døde den 26. 12. 1844 paa Wedellsborg, hvor den ældste af hans 2 Døtre, Rosa, var gift med Fætterten Grev Wedell. Den yngste Datter, Juliane Marie, blev gift med et Medlem af den

tyske Adelsfamilie von Moltke og var Svigerinde til Tysklands „Unser Moltke“. Hendes Efterkommere bor alle i Tyskland. Frederik Ferdinand von Krogh var gift med Johanne Sophie von Warnstedt, som var en Søster til Broderen Godskes Hustru.

IV. LINJE.

Hedwig Auguste von Krogh, født 29. 10. 1781 paa Aastrupgaard, indskrevet i Støvringgaard Kloster. Hun var gift med Kammerherre, Oberst Julius Stemmann og døde paa Husum Slot den 16. 3. 1848. Denne Linje er vistnok uddød.

Sophie Rosine Elisabeth von Krogh, født den 10. 12. 1782 paa Aastrupgaard og død samme Steds den 3. 2. 1789.

V. LINJE.

Caspar Hermann von Krogh, født den 25. 4. 1784 paa Aastrupgaard, blev 1796 Page hos Landgrevinde Louise af Hessen, gik 1802 ind i Forsttjenesten i Lighed med Faderen og Broderen (se Linje III), idet han samme Aar blev Forst- og Jagtjunker, 1807 Kammerjunker, 1821 Overskovrider for 1. Inspektion af 1. slesvigske Jægermesterdistrikt, 1835 overtog han Embedet som Forst- og Jægermester for Hertugdømmet Slesvig efter Broderen, som samme Aar udnævntes til Overforstmester for hele Riget, 1840 Kammerherre, 1845 Dannebrogsmænd, 1847 Kommandør af Dannebrog, tog sin Afsked 1848. Han ejede og boede i flere Aar paa Taagerup i Stepping Sogn, men solgte denne Gaard 1855. I Aaret 1839 købte han Ejendommen Marienlyst i Haderslev, en af Byens kønneste, som siden Genforeningen ejes og benyttes af Sønderjyllands Kreditforening, og boede her, efter at han havde forladt Taagerup, indtil sin Død den 29. 12. 1866. Han blev gift i Aaret 1807 med en norsk Dame *Sara Marie Meincke* fra Trondheim, som døde paa Marienlyst den 15. 3. 1866. De ligger begge begravet paa Aastrup Kirkegaard.

BØRN:

1. *Frederik Ferdinand* Sigismund von Krogh, født den 22. 6. 1808 paa Taagerup, Fuldmægtig i Rentekammeret i København, 1835 Kammerjunker, udnævntes 1843 til Ridefoged for Gram og Haderslev Herreder, men tog sin Afsked 1848 og døde den 6. 7. 1864 paa Skodsbjerg. Blev gift den 30. 6. 1847 i Gammel Haderslev Kirke med *Gustave* Johannsen, en Datter af Amtmand Johannsen i Haderslev.

Af deres Børn blev Datteren *Ida* von Krogh, som fødtes paa Marienlyst den 19. 5. 1848, gift med sin

yngste Farbroder (se nedenfor). Hun døde paa Marienlyst den 20. 12. 1889. En anden Datter flyttede til Tyskland og døde ugift. Af de 3 Sønner blev den ene Godsejer i Østprøjsen, en gik i tysk Forsttjeneste og den tredje døde som Barn.

2. *Louise Juliane Christine*, født den 14. 4. 1810 paa Taagerup, død den 27. 2. 1893 paa Marienlyst, som hun ejede efter Faderen, ligger begravet paa Aastrup Kirkegaard.
3. *Agnes von Krogh*, født den 23. 8. 1812 paa Taagerup, døde som Barn i Viborg.
4. *Heinrich von Krogh*, født i Viborg, død som Skovrider i Nordsjælland.
5. *Juliane Marie von Krogh*, født den 14. 4. 1818 paa Taagerup, var Hofdame hos Hertuginde af Augustenborg og døde paa Primkenau i Slesien den 12. 3. 1885.
6. *Johan Sigismund von Krogh*, født den 26. 7. 1820 paa Taagerup, cand. jur., var Embedsmand i Tyskland, blev 1864 Amtsforvalter i Flensborg, døde i Lybæk 1891 og ligger begravet paa Aastrup Kirkegaard. Blev 1860 gift med sit Søskendebarn *Elisabeth Magdalene Hedwig Frederikke von Krogh* (se Linje IX).
7. *Godske Hans Carl Casper Hermann von Krogh*, født den 24. 3. 1822 paa Taagerup, Husfoged, 1865 Herredsfoged i Haderslev, (Dr. R. Ø. 4.). Han døde den 6. 12. 1902 og ligger begravet paa Gammel Haderslev Assistenskirkegaard sammen med Ægtefællen og en Søn og en Datter, der begge døde som Børn. Som foran nævnt var han gift med Broderdatteren *Ida von Krogh*.

VI. LINJE.

Gerhard Christopher von Krogh, født den 9. 10. 1785 paa Aastrupgaard. Kom allerede som Dreng til København for at gaa Militærvejen, idet han 5 Aar gammel af kongelig Naade blev Fændrik, 1795 Sekondløjtnant ved Kronprinsens Regiment, 1803 Premierløjtnant, 1807 Stabskaptajn, 1809 Kammerjunker, var fra 1826 til 1839 tjenstgørende Kammerherre hos Dronning Marie, 1828 Ridder af Dannebrog. Det fortælles om ham, at hans smukke Ansigtstræk og statelige Skikkelse i de unge Aar skaffede ham Tilnavnet „Den skønne Kaptajn“, ikke blot blandt sine Søkende, men ogsaa i mange andre Kredse. I „Billeder af berømte danske Mænd og Kvinder“ staar bl. a. „G. C. von Krogh fik Portepeen som Faddergave, og 22 Aar gammel var han allerede Kaptajn, 1840 Oberst og Dannebrogsmænd, 1847 General-

major. Samtidig med sin militære Løbebane blev han forfremmet i Hoftjenesten. Han var en usædvanlig smuk Mand med en let Elegance, hurtig Opfattelse og ikke uden et vist Vidⁿ. 1845 blev han Kommandør af Dannebrog. Han deltog aktiv i Trearskrigen og var den danske Hærs Overgeneral og Sejrherr i Slaget ved Isted den 25. 7. 1850. Samme Aar blev han Generalløjtnant og kommanderende General i Hertugdømmerne Holsten og Lauenborg, hvor han ved sit elskværdige og imødekommende Væsen forstod at vinde Befolkningens Agtelse og Anerkendelse til Trods for den noget trykkede Stemning. Under et Ophold i Kiel blev han alvorlig syg og maatte som Følge deraf tage sin Afsked. Efter Slaget ved Isted blev han Storkorsridder og modtog følgende udenlandske Dekorationer: Russiske St. Anna Ordenen af I. Kl. med Brillanter, Svenske Sværdorden af I. Kl., Oldenborgske Hus- og Fortjenstorden af I. Kl. I Aaret 1858 modtog han en Æresgave af Staten. Han døde den 12. 4. 1860 i København, men med Tilladelse af sin nærmeste Familie kom han til at hvile blandt Vaabenfællerne fra Trearskrigen paa den gamle Kirkegaard i Flensborg. Han var gift med en Komtesse Knuth fra Liliendal. Af deres 4 Børn var begge Sønner ugift, den ene af dem var Postmester i Frederiksstad mellem Krigene, medens de 2 Døtre blev indgiftet i Adelsfamilierne Oxholm og Raben-Levetzau.

Georg *Flemming* von Krogh, født den 18. 3. 1787 paa Aastrupgaard. Kammerjunker, Ritmester. Han var gift med *Martha* Christine Freckland fra Haderslev, f. 10. 9. 1796. Ægteskabet var barnløst. Han døde paa Sjælland.

VII. LINJE.

Katharine *Wilhelmine* Dorothea von Krogh, født den 16. 5. 1788 paa Aastrupgaard, blev samme Steds, den 3. 10. 1807, gift med Lensgreve Christian Cornelius Lerche til Grevskabet Lerchenborg, som var hendes Søskendebarn. Hun døde i København den 9. 11. 1848. Der er mange Efterkommere.

VIII. LINJE.

Frederik *Christian* von Krogh, født den 13. 4. 1790 paa Aastrupgaard, 1814 Auskultant i Rentekammeret, 1815 Kammerjunker, var fra 1819—1830 Amtmand over Nordborg og Sønderborg Amter, det sundevedske Distrikt og Ærø med Bopæl i Nordborg og fra 1830 til 1848 Amtmand over Tønder Amt, 1840 Ridder af Dannebrog, 1841 Dannebrogsmænd, 1846 Kommandør af Dannebrog. Var gift med sin

Søsters Steddatter, Komtesse *Cornelie* Lerche, som døde den 6. 12. 1873 i Kiel. Han døde den 28. 12. 1867 paa Godset Stift ved Kiel som den sidste af den store Søskendeflok.

BØRN:

1. *Sophie* Wilhelmine Louise von Krogh, født den 28. 2. 1821 i Nordborg, blev gift den 15. 10. 1841 i Tønder med Kammerherre, Amtmand over Løgumkloster og Aabenraa Amter, Christian Stemann, født den 13. 8. 1804 i København, død den 6. 12. 1870 i Itzehoe. Hun døde den 18. 11. 1857 i Köthen i Anhalt. Der var 2 ugifte Tvillingdøtre i Ægteskabet.
2. *Frederikke* Rosine Juliane von Krogh, født den 1. 8. 1823 i Nordborg. Blev gift den 15. 5. 1842 i Tønder med sit Søskendebarn Kammerherre Lensgreve Otto Didrik Schack til Grevskabet Schackenburg. Hun døde paa Schackenburg den 17. 12. 1852 i Barselseng og er bisat i det grevelige Gravkapel ved Møgeltønder Kirke.
3. *Johanne* Christiane Cornelie von Krogh, født den 12. 7. 1825 i Nordborg, gift den 5. 6. 1856 i Dänischenhagen Kirke med Kammerherre, Lensgreve Otto Didrik Schack til Schackenburg, født den 3. 10. 1810, og som tidligere havde været gift med forannævnte Søster. Efter knap to Maaneders Ægteskab døde Greven den 26. 7. 1856 i Flensborg, og kort derefter flyttede hun til Kiel med Stedbarnet Grev Hans. Herfra administrerede hun Grevskabet indtil Aaret 1873, da Stedsønnen blev myndig. Samme Aar døde, som foran nævnt, hendes Moder, hvorefter hun købte Tirsbæk Slot ved Vejle Fjord. Tirsbæk blev i en lang Aarrække Slægtens Samlingssted, og her døde hun den 18. 5. 1910 Hun blev bisat i det grevelige Gravkapel ved Møgeltønder Kirke.
4. *Wilhelmine* Emilie Henriette von Krogh, født den 26. 5. 1829 i Nordborg, var overordentlig Stiftdame i Valø Kloster og erholdt den 4. 2. 1891 kongelig Anerkendelse af at henhøre til den danske Adel. Hun døde den 13. 5. 1917 i Mølholm ved Vejle og blev bisat i det grevelige Gravkapel ved Møgeltønder Kirke.
5. *Christian* Cornelius Georg von Krogh, født i Tønder den 21. 8. 1837, blev, som saa mange af Slægten før ham, Forstmand og gik efter 1864 i tysk Forsttjeneste. Denne Gren af Slægten blomstrer udelukkende i Tyskland. Han blev gift med en Dame af svensk Adel, og det skal lige bemærkes, at en Datterdatter af ham, Ruth Zimmermann, er gift med Oberførster Greve Christian Schack, en Broder til Amtmand, Greve O. D. Schack.

6. *Henriette* Ottilie Frederikke von Krogh, født den 7. 12. 1842 i Tønder, død i Altona den 15. 1. 1853 og bisat i det grevelige Gravkapel ved Møgeltønder Kirke, hvor 4 Søstre saaledes har fundet deres sidste Hvilested.

IX. LINJE.

Georg Frederik von Krogh, født paa Aastrupgaard den 17. 9. 1793. Var Kammerjunker og gjorde Tjeneste i Hæren i en Aarrække, indtil han i 1830 tog sin Afsked. Derefter var han nogle Aar Kavalèr hos Enkehertuginde Anna Caroline af Brunsvig-Lyneburg-Bevern paa Lyksborg. I Aaret 1834 udnævntes han til Amtsforvalter for Haderslev Vesteramt og boede paa Aastrupgaard, som han ejede efter Faderen, til 1846. 1843 Ridder af Dannebrog. Fra 1848—1852 var han Amtsforvalter i Pinneberg. Derpaa blev han Senator i Goslar ved Harzen, hvor han døde den 29. 1. 1864. Han var gift med en tysk Dame, Plejedatter af og Hofdame hos fornævnte Enkehertuginde. Det var G. F. von Krogh, der ved Valget til Stænderforsamlingen i 1834 som Embedsmandspartiets og Augustenborgernes Kandidat led et forsmædeligt Nederlag, idet hans Modkandidat Nis Lorenzen fra Lilholt sejrede med 206 Stemmer mod 98. Der var 13 Børn i Ægteskabet og som Følge deraf mange Efterkommere. Linjen blomstrer hovedsagelig i Tyskland, men ogsaa i flere andre Lande.

Den næstældste Søn, Friedrich Julius Thun *Albrecht* von Krogh, født i Lyksborg den 3. 3. 1821, cand. jur., blev 1864 Herredsfoged i Rødding og i 1867 Borgmester i Aabenraa, hvor han virkede som saadan til 1883, fra hvilket Aar han var Sagfører og Notar i Byen til sin Død den 5. 4. 1887. I Aaret 1885 oprettede han den Albrecht von Krogh og Ulrike Dalitz Stiftelse i Aabenraa. Broderen *Gustav* Georg Flemming von Krogh, født den 4. 9. 1822 i Lyksborg, var fra 1843 til 1856 Forpagter af Gaarden Billeslund ved Gram. Derefter boede han i Haderslev, hvor han døde den 26. 3. 1873. Broderen *Christian* Friedrich August von Krogh, født i Lyksborg den 22. 9. 1825, ejede Gaarden Harreby ved Gram indtil 1851. Søsteren *Elisabeth* von Krogh var gift med en Fætter Johann *Sigismund* von Krogh (se Linje V).

Hermed sluttes saa denne Oversigt over den von Krogh'ske Slægt, som har fostret en Række betydelige Mænd og paa mange Omraader har haft Betydning og Indflydelse i vor Hjemstavn, idet flere af dens Medlemmer har beklædt nogle af Sønderjyllands højeste Embeder.

AGENDE- OG SALMEBOGSSTRIDEN I NR. LØGUM SOGN

AF C. H. FRIIS, LØGUMGAARD

II SLUTNINGEN af det 18. Aarh. udsendte Generalsuperintendent Adler i Slesvig en ny „Kirkeagende“, der skulde afløse de gamle Ritualer ved Gudstjenesterne. Den var meget rationalistisk præget og mødte derfor megen Modstand rundt om i Menighederne, saaledes ogsaa i Løgumkloster og Nr. Løgum Sogne, hvor der skal være forefaldet mange heftige Optrin. I Løgumkloster gik det ret taaleligt, fordi Præsten, Pastor Balslev, stod paa Menighedens Side og støttede denne i Forsvaret for de gamle Ritualer. Anderledes i Nr. Løgum Sogn, hvor Præsten Asmus Petersen, der var streng Rationalist, af alle Kræfter arbejdede hen til at faa indført Kirkeagenden og den evangelisk-kristelige Salmebog, den Salmebog, der senere fik det Skudsmaal, at den hverken var evangelisk eller kristelig.

I Aaret 1797 sender Kirkevisitatorerne (Provst og Amtmand), dengang i Aabenraa, 8 Eksemplarer af det danske Skrift: „Et Ord til Lægfolk angaaende den ny Kirkeagende“ til Sognet. Det blev paalagt Præsten at sørge for, „at der kommer et Eksempel til hver By i Sognet og et til Kirkekroen“. Aaret efter, den 26. Januar 1798 udkommer der en kongelig Forordning angaaende Indførelsen af Adlers Agende, der for Nr. Løgum Sogns Vedkommende skulde bekendtgøres i „alle Stænder“ gennem Birkefoged Outzen paa Faargaard. At Menigheden har reageret herimod, ses af et Bønsskrift, der findes i Landsarkivet, og hvori Sogneboerne beder om at beholde den gamle Gudstjenesteordning, da de stadig har følt sig opbygget derved. Det er undertegnet af 6 navngivne Mænd paa de øvrige Sogneboeres Vegne. Men Præsten har aabenbart med Nidkærhed arbejdet for Sagen. Af andre Akter i Landsarkivet ses det nemlig, at der har været paatænkt en Afstemning over hele Sognet. Dette synes dog at være bleven fraaraadet af Amtmanden (v. Schmettov). I en Skrivelse raader han Præsten til at udsætte denne saalænge som muligt, „for at Sindene først kunde falde til Ro“. Fra oven har man aabenbart tænkt: kommer Tid, kommer Raad, og villet liste sig frem. Men Præsten gav ikke tabt, og Striden har været haard mellem Præsten og de to Kirkeværger, der havde Menigheden bag sig. Der fortælles, at det ofte kom til stormende Optrin i Kirken. Naar Præsten begyndte at synge af den ny Salmebog, overdøvedes han af Menigheden med en Salme af den gamle pontoppidanske, og undlod han at bede Fadervor eller at synge

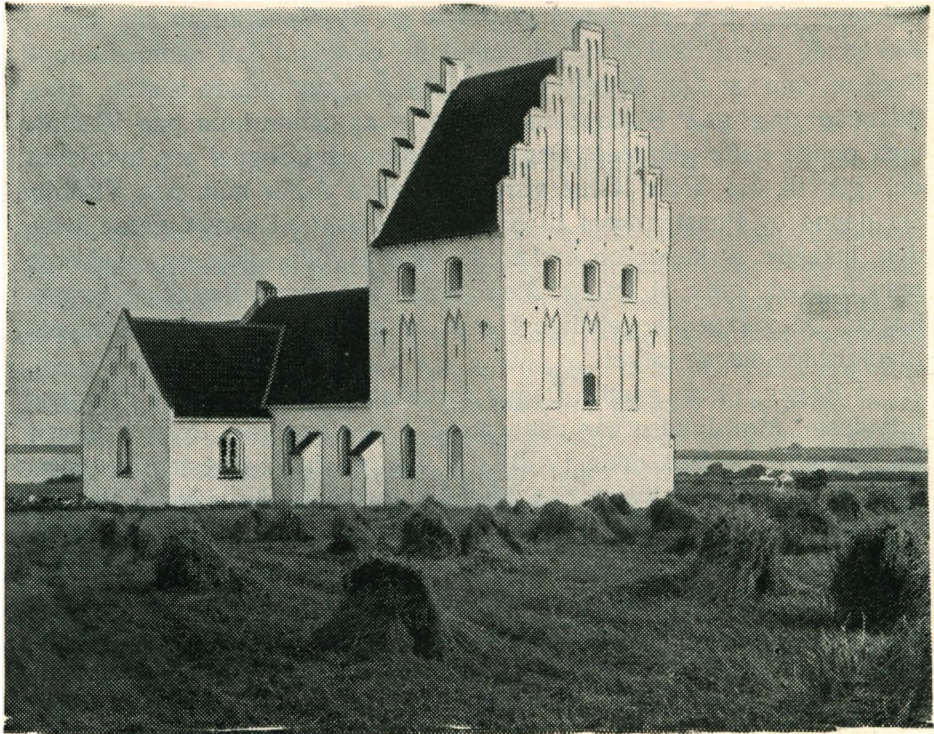
Salmen: „Vi tror allesammen“, rejste en af Menigheden sig nede i Kirken og læste Fadervor eller begyndte Sangen. Saa demonstrerede Præsten ved at gaa ned af Prædikestolen og forlade Kirken. Han haabede dog paa Biskoppens Hjælp, naar denne kom paa Visitats, men ogsaa dette glippede. Der fortælles endnu i Sognet om, hvorledes det gik til, da selve Generalsuperintendent Adler kom paa Visitats. Da denne og Præsten kom til Kirken, stod begge Kirkeværgerne foran den lukkede Kirkedør og erklærede ikke at ville lukke op, saalænge man tragtede efter at fratage Menigheden det gamle Ritual og Salmebogen. Da maatte de gejstlige Herrer falde tilføje og opgive Kampen. Menigheden havde sejret.

I Bogen „Fra gamle Dage“ fortæller J. Brodersen, at Præstens haardeste Modstander var den ene af Kirkeværgerne, Peter Vollesen fra Landeby. Da han døde i 1815, 71 Aar gl., holdt Præsten en meget skarp Ligprædiken, hvori han ligefrem fordømte den afdøde til Helvede. Enken besvimed, og hele Menigheden forlod Kirken og gik ud til Graven.

Det ser dog ud til, at Sindene er falden i Ro, og at Striden er ebbet ud, maaske fordi Præsten har opgivet Kampen. Hans sidste Embedsaar har han vistnok levet mere stille. Asmus Petersen, der var Præst i Aventoft fra 1776-93, kom til Nr. Løgum 1793 og virkede her til 1825, altsaa i 32 Aar. Efter at have taget sin Afsked døde han allerede et halvt Aars Tid efter.

Der fortælles endnu i Sognet om, at en af hans Sønner købte en Gaard i Agerskov Sogn ved en Auktion. Ved Auktionen var der ingen, der kendte ham, og man var betænkelig ved at give ham Tilslaget og forlangte Pengene betalt kontant. Men han gik roligt op og lagde Pengene paa Bordet. En Sønneson af ham var den i sin Tid paa Egnen meget kendte Gaardejer og Handelsmand Mads Jakob Petersen i Vellerup. Pastor A. Petersen ligger begravet i det nordøstligste Hjørne af Nr. Løgum Sogns Kirkegaard, hvor en stor flad Granitsten dækker hans Grav.

Hvor gammel Pastor Petersen blev, har jeg ikke kunnet faa oplyst. Indskriften paa hans Gravsten er nu helt ulæselig.

RINKENÆS KIRKE

Efter Genforeningen er der bygget to nye Kirker i Nordslesvig, først Vojens Kirke og nu Rinkenæs Kirke, hvis Arkitekt er Lønborg Jensen, København, assisteret af Arkitekt Jepsen, Løgumkloster.

Kirken, der indviedes den 4. September, ligger ud imod Flensborg Fjord, og dens hvide Mure og røde Tag kan ses helt inde fra Angel. Den falder udmærket til i det smukke, bølgede Landskab og er en smuk Type paa en dansk Landsbykirke.

Rinkenæs Kirke.

SAMPLEREN

Heksen i Ballum.

I Ballum boede der for mange Aar siden en Kone ved Navn Maren G., der var vidt bekendt som Heks. Alle var bange for hende. Som Eksempel paa hendes Heksekunster kan nævnes, at Naboens Børn (hvoraf Børnebørnene endnu lever i Ballum), altid var syge, forgjorte, idet de galede som Haner og lignende.

En Mand, som Heksen forærede nogle Tvebakker, gav sin Hund disse. Dagen efter sprang Hunden i Brønden og druknede.

Heksens Datter maatte ikke faa den Mand, hun var forlovet med. En Aften, som de ventede ham, lagde Heksen noget udenfor Døren, der skulde gøre ham vanvittig. Da Datteren gik ham i Møde, var hun den, der blev vanvittig, og hun forblev det til sin Død.

Asta Mikkelsen, Visby.

Den kloge Mand paa Rømø.

Paa Rømø levede der for o. 50 Aar siden en klog Mand, Peter Todsen, der var vidt berømt og tidt hentedes, naar Hekse var paa Spil. Naar en Heks f. Eks. havde forhekset Mælken, saa der ikke kunde kæernes Smør, vidste han altid Raad. Vilde Folk gerne vide, hvem Heksen var, kunde de blot lade en Gryde med Fløde af den forheksede Mælk koge

over, saa skulde Heksen nok mærke det og vise sig.

Asta Mikkelsen, Visby.

Forvarsler.

Flere Brande i Visby, der er forefaldet i de senere Aar, er blevet set i Forbrand af troværdige Folk.

Skrædder Hallum døde i Ballum om ved 1910. Nogle Aftener før hans Død fulgte en Ligvogn sammen med en Mand til hans Hus, og der forsvandt Ligvognen.

En ældre Mand, Carl Bertelsen i Ballum, fandtes en Aften i Aaret 1905 paa Vejen, død af et Hjerteslag. Folk, der lever endnu, blev tilkaldte ved Banken paa Vinduerne. Derne Banken havde de hørt nogle Aftener i Forvejen.

Asta Mikkelsen, Visby.

Hensat Brand.

Uden for et forfaldent Hus, hvor vi har vore Vogne staaende, staar der et Kastanietræ. Der er blevet sagt, at naar Træet blev fældet, vilde Huset brænde.

I et lille Hus ved Bønderby sidder der en Knogle oppe ved Taget. En gammel Kone har sagt, at naar denne Knogle blev flyttet, vilde Huset brænde, eller der vilde dø en af Familien i Huset.

Anna Mamsen, Bønderby.

1. November 1932.

Med svære Kanoner i Marne-Slaget. Et Soldaterbrev.

Brevskriveren er A. N. Jensen fra Skærbæk, nu Overbetjent i Krusaa. Brevet gengives uforandret, som det blev skrevet dengang, da ogsaa Krigspsykosens Ytringer er af Interesse. Det gengiver ikke alene, hvad Brevskriveren selv har oplevet — det er altid troværdigt —, men ogsaa, hvad han har hørt fortælle — det kan ikke altid være rigtigt.

St. Franciskus Hospital i Essen, den 29. Novbr. 1914.

Kære Bror. Som jeg har lovet dig, vil jeg sende dig en lille Beskrivelse af min Deltagelse i Krigen, fra den Dag vi rykkede i Felten og indtil den Dag, jeg kom her paa Hospitalet. Jeg har min Dagbog, men den er lidt kortfattet, hvorfor jeg efter Hukommelsen vil prøve paa at gøre den lidt mere fuldstændig. Altsaa Søndag den 9. August 1914, Kl. 11 om Formd., forlod vi, det 3. Batteri ved 20. Fodartilleri-Regiment, vor Garnison, Lockstedter Lager, paa et Jernbanetog. Forinden havde vi tidlig om Morgen haft Appel paa Kasernepladsen, hvor der blev set efter, om enhver var fuldstændig udrustet, og om alting var i Orden. Derfra rykkede vi hen til Kanonerne, svære 15 cm Haubitser, som stod opstillede paa Kanonparken. Hestene kom til Stede og blev spændt for. Enhver Mand fik nu udleveret skarpe Patroner, et Brød og et Stykke Pølse. Saa kørte vi hen paa Stationen og blev læsset paa Toget. Og saa gik det ud i det uvisse. Vi vidste jo ikke, hvor vi skulde hen, men det var dog sivet ud, at vi skulde til Aachen ved den belgiske Grænse. Glade var vi, at det gik mod Frankrig i Stedet for mod Rusland. Nogle af Mandskabet var lidt vemodige, men det var dog ikke saa slemt, for der var jo dog saadan lidt eventyrligt og interessant ved det, som stod for.

Vort Batteri tog alene et helt Jernbanetog i Brug, med hvilke der ellers kan befordres en hel Bataillon Infanteri. For Mandskabet var der blot stillet 2 Vogne til Raadighed (2 lukkede Godsvogne). Folkene sad som Sild i en Tønde, og jeg gruede for at komme derind. Da der derfor skulde stilles Vagtpost ved Kanonen, som var anbragt paa en aaben Godsvogn for sig alene, overtog jeg denne Post. Jeg var saa ude i det Frie og havde fra Vognen en herlig Udsigt. Jeg er Geskyltsfører ved en af Kanonerne og kunde derfor selv bestemme, hvem der skulde holde Vagt. Et Batteri hos os har 4 Kanoner og ikke som hos Feltartilleriet, hvor der hører 6 Kanoner til et Batteri. Til hver Kanon hører der 2 Ammunitionsvogne, hvilket tilsammen udgør 8 Vogne. Saa er der Bagagen, der bestaar af Feltkøkken, Smedievognen, Pakvognen, Levnedsmiddelvognen og Fodervognen. Batteriet bestaar saaledes af ialt 17 Køretøjer, og for hvert Køretøj kom der 6 af de svære Heste, saa du kan tro, at det er en

ordentlig Længde, Batteriet har, naar det befinder sig paa March. Og større bliver det, naar hele Bataillonen (4 Batterier) marcherer samlet. I Belgien og Frankrig stod Befolkningen og var helt stum af Forbavselse, naar den saa Bataillonen marchere frem, for det saa jo ud, som om det ingen Ende vilde tage. Til Betjening af Kanonen hører der en Geskyltsfører og 5 Mand. Betjeningen bestod næsten kun af aktive Soldater — jeg havde kun en Reservist ved min Kanon — saa alting klappede, naar vi var i Funktion. Under hele Turen til Frankrig og indtil jeg blev saaret, blev vi 6 Mand sammen. Men den Dag skete der en lille Omvæltning; der var mange, som havde taget Afsked for stedse.

Jernbanefarten gennem Tyskland — altsaa fra Lockstedt i Holsten og til Aachen ved den belgiske Grænse — var henrivende. Det var hele Tiden smukt og dejligt Vejr. Opholdet ude paa den aabne Godsvogn var behageligt, hvad du nok kan tænke dig, naar du hører, at vi kun kørte med en Hastighed af ca. 20 km i Timen. Denne Hastighed er foreskrevet for Militærtransporterne af Hensyn til evtl. Ulykker. Ved enhver By, vi kom til, blev der gjort Holdt. Der var strømmet en Mængde Mennesker sammen paa Banegaardene og hilste paa os med Raaben og Sang. Folk var saa gavmilde, og vi fik alt, hvad vi kunde ønske os, Cigarer, Cigaretter, Mælk, Kaffe, Smørbrød, Frugt og Limonade. Befolkningen var nysgerrig, og somme Steder, især i Rhinlandet, var det helt sort af Mennesker langs hele Jernbanestrækningen. Enhver af os syntes godt om saadan en Rejse. Men de alvorlige Tanker indfandt sig ogsaa. Vi sagde ofte til hinanden: „Hvem ved, maaske har du set alt dette for sidste Gang“. Strækningen, vi kørte, behøver jeg ikke at fortælle dig om, idet du har modtaget Kort fra enhver Station, vi passerede. Mens vi passerede langs med den hollandske Grænse, maatte vi lade vore Bøsser med skarpe Patroner. Kort derefter passerede vi Rhinbroen ved Köln. Paa hver Side af Broen var der bygget Skanser, og inde paa selve Broen var der opstillet Maskingeværer, og der holdtes Vagt af en større Styrke Soldater. Ved enhver Bro og Tunnel stod der Vagtposter.

Efter 1½ Dags Kørsel kom vi om Natten Kl. 1 til Aachen, Kanonerne og Vognene blev læsset af Toget og Hestene spændt for. Saa marcherede vi gennem Byens Gader. De svære Kanoner og Vogne med de svære Heste for lavede en vældig Støj paa Brostenene. Befolkningen blev forstyrret i dens Nattero, og overalt saa man dem komme frem i det blotte Linned i Gadedørene og Vinduerne for at se, hvem der kom. Jeg tror, at disse Mennesker ikke har kunnet sove roligt en eneste Nat i al den Tid, Op-marchen af hele Militæret fandt Sted. Vi kom saa hen paa en aaben Plads, maaske Markedspladsen, hvor vi skulde i Bivuak. Kanonerne og Vognene blev kørt op ved Siden af hverandre med 20 Skridts Mellemrum. Der blev saa spændt et Tov mellem Hjulene, og til dette blev Hestene bundet fast. Bagved bliver vore Telte bygget op, og foran disse bliver vore Bøsser og Oppakningen anbragt, saa vi i givet Tilfælde har det hurtigt ved Haanden. I Teltet bliver der anbragt Hø eller Halm, hvad vi nu kan faa fat paa. Naar det er smukt Vejr, ligger man ganske udmærket inde i saadan et Telt. Men naar det regner, eller naar vi ikke har Halm eller lignende at ligge paa, saa er det mindre behageligt. Dette sidste er ofte forekommen, og saadan gik det os ogsaa Natten i Aachen. Vi laa paa den bare Jord, der var ikke engang et Græsstraa. Klokkeren var bleven 3, og jeg

var træt og søvngig. Jeg havde nemlig ikke sovet i et Par Nætter, hvilket jeg ikke kunde paa den aabne Godsvogn under Jernbaneturen. Det var koldt om Natten, og man var endnu ikke vant til Strabadserne. Jeg vikledede mig ind i Kappen, tog min Tornyster til Hovedpude, og snart var jeg inde i Drømmenes Rige, skønt det var et mindre behageligt Leje. Jeg

Underofficer A. N. Jensen.

tænkte paa det, som nu stod os for, men jeg vidste jo ogsaa, at det ikke kunde blive anderledes. Naar jeg saadan gik til Ro, har jeg tit tænkt paa eder derhjemme, hvor var det dog anderledes, naar man i Fred og Ro kunde gaa i sin Seng. Men vi bliver jo vant til alting. Ofte sagde vi til hverandre: „Hvis vi nu pludselig kom hjem og i Seng, jeg tror, man sov 2 Dage i Træk uden at vaagne“. Sønnen i Aachen blev dog ikke lang. Klokken 4 lød der paa engang Alarm, vi skulde straks rykke afsted. Nogle af Mandskabet var helt forstyrret; de sagde, at Belgierne kom. Det var jo

endnu i Begyndelsen, og mange var nervøse. Det tog kun 10 Minutter, saa var vi fiks og færdig og marcherede afsted. Vi kom dog kun ind i Hovedgaden, der holdt vi saa stille til Kl. 8, Søvnens krævede dog sin Ret, og vi lagde os til Hvile paa Fortovene eller satte os hen i en Gadedør og slumrede saa der paa Stenene. Beboerne kom imidlertid op, og de bragte os Kaffe og Brød, og det kvikkede lidt om. Det var imidlertid bleven lyst, og vi saa nu Skønheden af den gamle tyske Kejserstad. Klokken 8 blev der givet Ordre om, at alt skulde endnu engang efterses. Kanonerne blev smurte og Laasene eftersat, og saa gik det løs mod Belgien, ind i Krigen.

Det var den 11. August, at vi sammen med 18. Division af 9. Armékorps marcherede over den belgiske Grænse. Undervejs til Grænsen saa vi et Par Automobiles, der laa smadret sønder og sammen i Vejgrøften. Ved Middagstid var vi i Belgien. Det var med saadan en underlig Følelse, vi passerede Grænsen, og Hjertet bankede lidt højere end ellers. Kort efter at vi var kommen ind i Belgien, blev der givet os Meddelelse om, at enhver nu skulde passe godt paa, idet vi ogsaa kunde vente et Angreb af den civile Befolkning, og samtidig blev det os fortalt, hvilke Grusomheder den civile Befolkning havde øvet mod saarede tyske Soldater. Vejene i Belgien er storartede, de er næsten alle brolagt. Alt som vi kørte fremad, kunde vi se Sporene af de Fægtninger, som havde fundet Sted her. Veiene havde paa hver 100 m været gravet op, og der var bygget Barrikader. Flere af de store Vejtræer var fældet og havde været anbragt tværs over Veiene. Dog Pionerne var forud og ryddede alt til Side samt kastede Hullerne til, saa vi kørte fremad uden Ophold. I det fjerne hørte vi Kanonerne drøne. Det var foran Lüttich (Liège). Lastautomobiles kørte frem og tilbage og bragte Ammunitionen frem. Om Eftermiddagen passerede vi en lille By ved Navn Herves. Den var fuldstændig nedbrændt, ikke et Hus var helt, og vi saa ikke en eneste af Civilbefolkningen. Vi begyndte nu at se op og var ikke helt glade, idet vi samtidig fik at vide, at vi endnu samme Aften skulde køre i Stilling med Kanonerne. Vi fik nu lidt at spise, og flere fik Vin til Maden. Vinen havde de hentet nede i Kælderen af et brændende Hus. Køerne drev herreløse omkring, og flere af os var henne og malke dem, hvilket Køerne var godt tilfreds med, idet det sikkert var længe siden, de var blevet malket. Yveret var helt stramt. Jeg fik mig ogsaa en Kop nymalket Mælk. Vi var alle ved godt Humør og syntes endnu ikke saa ilde om Krigen. Vore Lommer havde vi faaet fyldt med Cigarer, og Smør havde vi ogsaa nok af. Alting laa jo herreløst omkring. Og det maa man sige, at Belgien, efter hvad jeg endnu kan skønne, ser ud til at være et velhavende Land. Alt ser saa pænt og propret ud. Det gør mig alligevel ondt, naar jeg nu ser, hvad der her er blevet lagt øde.

Da det begyndte at blive mørkt, kørte vi Kanonerne i Stilling mod Fortet N; de blev indrettet og ladet med Granater. Derefter begyndte vi at opbygge Dækningen en Jordvold, som i en Halvkreds bliver kastet op omkring Kanonen. Den bliver ca $1\frac{1}{2}$ m høj og skal beskytte os mod fjendtlige Granater og Schrapnel. En saadan Dækning bygger vi hver Gang, vi kører i Stilling, og det koster os meget Arbejde, da det i Belgien og Frankrig mest er Lerjord, der er ualmindelig haard at grave i. Det er hændt flere Gange, at vi har maattet bygge saadan en Dæmning 3—4

Gange om Dagen, alt eftersom Fjenden trak sig tilbage, og vi rykkede fremad. Vi har ofte skældt ud over dette Jordarbejde, skønt det jo var til vort eget bedste. Dog naar vi kunde se, at det tegnede til at blive alvorligt, og vi kunde vente at blive beskudt, saa var Dækningen færdig i Løbet af et Øjeblik; enhver arbejdede saa det bedste, han kunde. I Begyndelsen af Krigen, da det gik med Stormskridt fremad, hændte det ofte, at naar Dækningen lige var blevet færdig, saa rykkede vi bort, uden at vi havde løsnet et Skud. Saadan gik det ogsaa den Aften. Vi kom ikke til at skyde og skulde saa bivakere ved Kanonen Natten over. Vi fik fat i noget Halm og fik det bredt ud og lagde os saa til at sove. Om Natten var der Alarm, og vi maatte op. Der var blevet skudt paa vor Vagtpost. Der skete dog ikke noget videre, og vi kunde lægge os til Ro igen. Søvnene gjorde sig ogsaa gældende, for vi havde jo ikke faaet nogen rigtig Søvn i de sidste 4 Nætter. Om Morgen fik vi vor Kaffe. Den har vi aldrig behøvet at savne. Vort Feltkøkken var altid i Orden, og det holdt vi højt i Ære. Det vilde blive et svært Savn, hvis vi ikke havde det.

Hen paa Formiddagen kom der saa Ordre om, at vi skulde skifte Stilling (Stellungswechsel); vi skulde nærmere ind paa Fortet, som vi skulde beskyde. Saa kørte vi fremad. Undervejs traf vi enkelte af Beboerne; de saa ret fredelige ud. Mange af Beboerne havde, for at vi kunde se, at de var neutrale, anbragt et hvidt Flag paa Huset. Husene i Belgien finder jeg næsten at være indrettet som til en Forsvarskamp. Murene er bygget af svære Kampestene, og Vinduerne er smaa. I Husene findes der dybe Kældere med muret Loft over. Da vi kørte ind i Belgien, blev det os forbudt at modtage Drikkevand af Befolkningen, førend Vandet var blevet undersøgt af Lægen, idet det kunde være forgiftet. I Førstningen var vi lidt mistroiske og tog ikke imod noget Vand. Men senere, naar Varmen var slem og Tørsten plagede os, var vi glade ved at kunne faa lidt Vand hos Befolkningen. Det er heller ikke forekommet en eneste Gang, at Vandet var forgiftet. Men efter hvad der blev os fortalt, skal det være sket hos andre Tropeafdelinger. Jeg undrede mig ofte over, at Befolkningen mange Steder viste sig saa gæstfri mod os; maaske har det været af Angst. Vi kom gennem mange Byer, hvor Befolkningen stod med fyldte Spande Vand ved Vejen og rakte det til os. I mange andre Byer derimod saa det ud, som om de var uddøde. Skodderne var for Vinduerne og Dørene laaset. Saadanne Steder skulde vi særlig passe paa; der vidste man sig jo ikke sikker for Overfald. Jeg tror nok, at Befolkningen har haft Angst for at overfalde os, naar de saa, vi kom med saadanne svære Kanoner. Vor Bagage derimod, som fulgte en halv Dags Rejse bag efter os, skal ofte være blevet overfaldet af Befolkningen, der har skudt paa den.

Da vi nu befandt os i en Afstand af ca. 4 km fra Fortet, kørte vi i Stilling bag en Høj. Det gør vi nemlig altid, naar vi kan, og søger at dække os saa godt som muligt og benytter dertil ethvert heldigt Punkt i Terrænet. Vor Batterichef søger jo altid hen paa et højt Sted i Terrænet, hvorfra han har en god Udsigt over det, som skal beskydes. Somme Tider benytter han et højt Træ eller Taget af et Hus. Derfra fører der saa Telefon til Batteriet, hvorved han saa kan dirigere Skydningen. Det har altid funktioneret udmærket, og det forekom os ofte, som befandt vi os paa en Skydeplads til Skarpskydning. Denne Dag modtog vi vor Ilddaab. Vi havde afskudt ca. 30 Skud fra vore Kanoner mod Fortet, da de første

Granater derfra naaede ud til os. Da de kom brummende imod os, krøb vi i Dækning og dukkede os. Der kom saadan en underlig Følelse over os. Vi fik nu Alvoren at mærke. Men disse Granater gjorde os ingen Skade; de faldt ned langt bag os og eksploderede ikke engang. Vi skød saa paa Fortet uafbrudt hele Dagen. Saa blev der en Pavse, og vi saa en Parlamentær køre i Automobil ud til Fortet for at formaa det til at overgive sig. Det blev afslaaet. Fortet skulde saa beskydes hele Natten, og vort Batteri blev bestemt dertil. Hver Time skulde vi affyre 8 Skud. Betjeningen ved de 4 Kanoner afløste gensidig hinanden, saa at vi alle kunde faa lidt Søvn. De der var fri, sov ogsaa saa fast, at de slet ikke hørte Kanonen blive affyret, skønt de sov lige i Nærheden af den. Næste Morgen begyndte de 3 andre Batterier ogsaa at skyde paa Fortet igen, og op ad Formiddagen maatte Fortet overgive sig. Saa skulde vi rykke ind i Byen Lüttich; endnu laa vi jo langt uden for den. Denne By ligger henrivende smukt nede i en Dal, trindt omkring den findes skovbeklædte Bjerge. Jeg har kun en Gang set saa smuk en Egn, det var Byen Chateau-Thierry, der ligger ved Floden Marne i Frankrig. Vejen snoede sig som en Slange ned til Byen Lüttich. Kort uden for Byen gjorde vi Holdt og spiste til Middag. Derefter kørte vi gennem Byen, og Turen varede ca 1½ Time. Om Eftermiddagen kørte vi i Stilling i en Skov og skulde herfra beskyde et andet Fort. Vi havde næppe faaet begyndt at skyde, før vi modtog en Hilsen derfra. Granaterne derfra traf heller ikke, men de var nærmere ved os, end fra det første Fort, vi beskød. I Nærheden af min Kanon faldt et Stykke af Granaten ned; det vejede ca. 15 kg. Vi skød dog saa hurtigt, at Skydningen fra Fortet snart forstummede. Vor Bagage havde opslaaet Bivuak i et Kloster i Nærheden. Munkene saa lidt skævt til os, men det hjalp jo ikke noget. I selve Klosterhaven, hvor vi boede, slog et Par Granater ned, dog gjorde de ingen Skade, men kunde nær have kostet en Mand Livet. Han havde lagt sig til at sove i Teltet. Pludselig faar han et haardt Stød paa sin Bagdel og var helt overdækket med Jord. Han sprang op og begyndte at skælde ud, idet han troede, at det var nogle af hans Kammerater, der havde Løjer for med ham. Han blev rigtignok forbavset, da han saa, at det var et Stykke Granat, som laa ved Siden af ham. Natten over blev vi i Klosteret, og næste Morgen rykkede vi videre. Nu skulde vi til Bryssel.

Den 17. August havde vi Hviledag. Vore Bøsser og Kanoner blev rensede, og saa maatte vi møde til Appel med vort Tøj. Alt skulde være i Orden, og man skulde næsten tro, vi var paa Manøvre i Stedet for i Krig. Der blev os saa meddelt, at vort Kavalleri havde Føling med den belgiske Hær, som havde forskanset sig ved Byen Tirlemont eller Thienen, og næste Morgen skulde vi angribe den. Om Morgen den 18. August rykkede vi afsted og marcherede hele Dagen til Kl 4 om Eftermiddagen. Vi kørte Kanonerne i Stilling og byggede Dækningen. Alt var endnu roligt. Paa en Gang begyndte Artilleriet at skyde. Infanteriet, som befandt sig bag os, rykkede nu frem i Skyttelinie. Forrest en ung Løjtnant med dragen Sabel, derefter nogle Underofficerer og saa Soldaterne i en lang Kæde. Fanen fulgte med i Kæden. Vi skød altid Salver, og i Løbet af et Øjeblik var det belgiske Artilleri gjort ukampdygtigt. Selve Generalen kom Dagen efter hen til os og fortalte, at vi havde truffet udmærket. Ved den første Salve, det belgiske Artilleri modtog fra os, løb Betjeningen bort

fra Kanonerne og søgte Dækning ved nogle Huse i Nærheden. Saa blev vore Kanoner rettet derhen, og den næste Salve brasede ned blandt dem. Saa flygtede de og lod alting i Stikken. Vort Infanteri gik frem i Stormskridt; de gjorde sig ikke engang den Umage at lægge sig ned, men stod ret op og skød paa de flygtende Belgiere. En Ven af mig, som var ved Infanteriet, og som jeg traf Dagen derpaa, fortalte, at det havde været den rene Klapjagt. Da Infanteriet rykkede fremad, skulde det over en lille Aa. Nogle af Soldaterne gik saadan uden videre gennem Vandet, men der var en Del, som ikke vilde have vaade Fødder, og de satte sig roligt ned og trak trods Kugleregnet først Støvlerne og Strømperne af og vadede saa gennem Aaen. Inde i selve Byen fandt der haarde Gadekampe Sted. Særlig ved Jernbanen, hvor Belgierne havde forskanset sig med Pigtraad og lignende, havde Kampen været haard, men Belgierne maatte vige, og Byen begyndte nu at brænde. Himlen blev gloende rød af Ildskæret. Hele Kampen havde kun varet et Par Timer, og Belgierne var nu paa vild Flugt,

Vi bivouakerede i Stillingen Natten over, og om Morgen den 19. August rykkede vi videre fremad. Vi skulde nu forfølge Belgierne. Da vi naaede hen til Byen, som vi marcherede igennem, saa vi nogle døde Belgiere, der laa ved Siden af Vejen. Der laa ogsaa en tysk Soldat, tildækket med sin Kappe, og saadan laa de døde trindt omkring. Inde i Byen kunde vi se, hvordan Gadekampen havde raset. Dørene og Vinduerne var slaaet i Stykker, og paa Murene kunde vi se Sporene af Geværkuglerne. Enkelte Huse brændte endnu, men Brandværnet saa man ikke noget til. Et Sted var Beboerne i Færd med at bringe deres Ejendele ud af det brændende Hus, og en Del tyske Soldater hjalp dem. Store Skarer af Befolkningen saa man vende tilbage; de var flygtede bort Dagen i Forvejen, da Kampen havde raset. Mange af Beboerne fandt deres Hjem nedbrændt, da de kom tilbage. Nogle saa man græde og jamre sig over Elendigheden. Krigen er alligevel skrækkelig; jeg er saa glad, at den ikke finder Sted hjemme hos jer. Flertallet af Befolkningen er forblevet i deres Hjem; jeg tror, det er det fornuftigste, for naar de forholder sig rolige, sker der dem ikke det mindste. Flere Beboere bragte os Brød og Kaffe; vi kunde ikke forstaa, hvilken Venlighed der foranledigede dem til det. Ved Kirken stod der ca. 300 belgiske Fanger. De saa alle smudsige ud og var daarlige i Tøj. Det bedste Tøj skal de, efter hvad der blev fortalt, have opbevaret i Tornysteren, for at de kunde bruge det ved Indmarchen i Berlin. Der var mange af vore Folk, der forsynede sig med et Par nye belgiske Bukser. Da vi kom ud af Byen, kunde vi dér rigtigt se, med hvilken Hast Belgierne var flygtet. Bøsser, Tornystre, Uniformskapper m. m. laa i store Mængder kastet hulter til bulter.

Vi rykkede saa videre og kom gennem en lille By. Alt var roligt, Byen saa forladt ud, der var intet Menneske at se. Da pludseligt falder der et Skud. Det var et Par Franctireurs, som havde skjult sig i et af Husene og nu skød paa os. Et Par Heste laa og væltede sig i deres Blod. Alt Mandskab fra Kanonerne blev nu kommanderet forud, hvor de begyndte at skyde med Geværerne. Kuglerne peb os om Ørerne. Saa blev der kommanderet, at Husene skulde stikkes i Brand. Nogle Soldater tog en Økse eller Hakke og slog Vinduerne itu, hvorefter de holdt en brændende Tændstik til Gardinerne. Jeg kunde ikke bekvemme mig til den Slags Ting, men saa til. Det varede ikke længe, saa stod alle Husene i Flam-

mer paa begge Sider af Gaden. Paa engang, mens vi med vore Kanoner og Heste holder der i Gaden med brændende Huse paa begge Sider af os, bliver vi beskydt af Artilleriet. Schrapnels kommer susende og eksploderer over Hovedet paa os, og de dødbringende Kugler klasker ind mod Husenes Mure. Vi dukkede os, og nogle krøb hen til Husene for der at søge Dækning; men der slog Flammerne ud, og Heden fra de brændende Huse tvang dem igen ud paa Midten af Gaden, hvor vi holdt stille. Vi kunde hverken komme frem eller tilbage. Nogle Soldater segnede saaret om. Det var saadan et Øjeblik, at jeg tænkte, nu bliver vi da alle skudt sønder og sammen. Jeg havde søgt Dækning ved min Kanon og stod her og kunde se, hvordan Kuglerne slog mod Muren, saa Kalken dryssede ned. Saa blev der kommanderet, at vi skulde trække os tilbage, for at Infanteriet kunde komme frem. Men det var ikke saa let at komme tilbage, for Hestene foran Kanonerne var bleven helt vilde, dels af Flammerne fra de brændende Huse og dels af Skydningen. Men det gik, med megen Møje og Besvær. Vi trak os saa tilbage ud af Byen, og der blev igen gjort Forsøg paa at faa Ordning paa Kolonnen. Vi havde flere saarede af Mandskabet og mange døde Heste. Disse blev erstattet med nye, og saa gik det fremad igen. Forinden maatte vi dog gøre Plads for II. Batl. af Regmt. Nr. 84, som nu skulde marschere foran os. Ved denne Lejlighed traf jeg hos denne Batl. mange af mine Venner og Skolekammerater fra Skærbæk; de var næsten allesammen ved 6. Kompagni. Vi rykkede nu roligt fremad, uden at der passerede noget.

Den 20. August om Aftenen kom vi i Borgerkvarter i en lille By, der hedder La Hulpe. Der var Befolkningen ualmindelig flink og venlig, og de serverede Middagsmad for os, i hvert Fald i det Kvarter, jeg havde faaet. Vi kunde blot ikke forstaa dem, for de talte det franske Sprog. Ude paa Landet bruges derimod det hollandske eller flamske Sprog. Dette kunde jeg udmærket forstaa, og jeg har underholdt mig med flere. Sengeplads kunde vi jo ikke faa, men vi laa paa noget Halm, som var strøet ud paa Gulvet. Vi var glade for at kunne være under Tag, tilmeld da det regnede den Nat. Næste Morgen drog vi videre og var ret fornøjet over at have faaet saa godt et Kvarter. Det forekom os saa hjemligt igen at kunne sidde i en Stue.

Fra La Hulpe tog vi ikke til Bryssel, men bøjede forinden med en Landevej af til venstre og kom til Waterloo. Vi skulde til Byen Mons, hvor Englænderne havde forskanset sig. Ved Waterloo laa vi om Natten i Bivuak. Det blev et haardt Tordenvejr, og Regnen strømede ned og trommede Stormmarsch paa vort Telt. Vi krøb nærmere sammen og sov uden at agte videre paa Regn eller Torden. Om Morgenen, da vi vaagnede, viste det sig, at vi alle var gennemblødt. Inde i Teltet havde der samlet sig en stor Pøl Vand, og vi laa med Benene i Vandet. Ikke langt fra vor Bivuakplads fandtes et Bjerg med et Løvemønument, et Mindesmærke fra Krigen 1815, hvor Englænderne og Tyskerne her ved Waterloo slog Kejser Napoleon I. Jeg tænkte paa, at nu, omtrent 100 Aar senere, stod Europa i samme Krigstilstand som dengang. Magterne stod dog nu anderledes overfor hinanden. Saa gik det videre. Om Aftenen kom vi igen i Borgerkvarter i en lille By, hvor vi havde det udmærket. Navnet kan jeg dog ikke huske. Mens vi var der, kom en fjendtlig Flyver og kredsedede over os. Vi skød paa den med vore Geværer, og et Par Maskinge-

værer knatrede ogsaa løs paa den. Men den forsvandt uden at være truffen. De fjendtlige Flyvere er lette at skelne fra de tyske; de er anderledes bygget og har en mere lys Farve. Naar der er Solskin, kan man næsten ikke se dem. Men alene paa Motorens Brummen kan man høre, om det er en tysk eller en fjendtlig Flyver. De fjendtlige kommer mere lydløse.

Næste Dag den 23. August blev vi allerede vækket Kl. 2 $\frac{1}{2}$ om Natten. Ved Kl. 10 om Formiddagen skulde vi angribe Englænderne ved Mons. Vort Infanteri havde hele Natten ligget i Alarmberedskab. De regnede med et Overfald, hvilket dog ikke skete. Ved 10 Tiden om Formiddagen begyndte Artillerikampen ved Mons, og snart blandede Geværerne og Maskingeværerne sig deri. Det summede og brummede uafbrudt. Kort efter Middag hed det, Fjenden trækker sig tilbage. Saa maatte vi ogsaa fremad. Vi havde haft Stilling i en Skov Ved Mons ligger en større Kanal, og den skulde vi køre over. Da Englænderne trak sig tilbage, tænkte vi, at de vilde sprænge Broen efter sig. For at Englænderne nu ikke, mens vi befandt os paa Broen, skulde sprænge den i Luften, havde en eller anden tysk Kommandant samlet en stor Mængde af den civile Befolkning sammen. Der blev fortalt, at de skulde have skudt paa de tyske Soldater, og de blev ogsaa bevogtet af Soldater med opplantet Bajonet. Disse civile Mennesker blev nu først drevet over Broen, inden vi skulde passere den. Vi kom ogsaa over, uden at der skete noget. Byen Mons laa foran os. Husene brændte, og vi kunde høre, at der fandt heftige Gadekampe Sted. Englænderne var meget bedre Soldater end Belgierne; de var meget mere sejge og forsvarede sig helt anderledes. Det gik ikke saa glat som ved Tirlémont. Der blev kæmpet et Par Dage, og saa maatte ogsaa de vige. Mens vi kørte fremad igen, traf vi de første fangne Englændere. Et lille Vogterhus ved Jernbanen var blevet indrettet som Lazaret, og der laa en Mængde saarede Englændere. De saa helt fornøjede ud og røg Cigaretter. Vi ved Kanonerne faar ikke ret meget af selve Kampen paa Slagmarken at se. Alt ligger skjult og godt dækket. Vi hører Kuglerne komme pibende, men ved ikke hvorfra. Det eneste, jeg har set, er nogle enkelte Skyttekæder, som løb fremad, for saa kort efter at smide sig ned. Naar der bliver stormet et eller andet Sted, saa hører man dem raabe Hurra. Den Dag ved Mons — det var en Søndag, og de haardeste Kampe har indtil nu altid fundet Sted paa en saadan Dag — gik det hedt til, og der blev kæmpet haardt paa begge Sider til sent om Aftenen. Da det blev mørkt, saa Byen ud til at være et eneste Ildhav, og Himlen var gloende rød. Vi var saa nær ved Byen, at vi kunde høre Ildens Knagen og Bragen. Saa hørtes der en Raaben og Skrigen og ind imellem hørte man Infanteriet affyre Geværssalver. Det var rigtig uhyggeligt. Ved Kl. 11 om Aftenen hørte man, at der blev blæst det tyske Signal: „Das ganze Halt“. Saa blev der mere roligt. Vi havde forskanset os godt ved Kanonen, hvilket gik hurtigt. Den Nat sov vi ude i det frie ved Siden af Kanonen, kun tildækket af vor Kappe. Dette har vi senere maattet gøre saa tidt. Næste Morgen ved Dag gry begyndte Kampen igen. Vi rykkede fremad og passede en Del af Byen. I mange Huse var der store Huller, hidrørende fra Granaterne. Mange store Træer laa væltet, klippet over af Granaterne som Pindebrænde. Vi kom saa lidt efter igen i Stilling og begyndte paa ny at skyde. Til Højre for os laa der en lille Skov. Den havde været besat af Englænderne, men var blevet taget med Storm af vort Infanteri. Der laa

mange Døde. En laa paa Ryggen og holdt endnu i Døden sin Bøsse i Angrebsstilling. Han laa i en saadan Stilling, med begge Benene lidt krummet og Overkroppen lidt foroverbøjet, saa hvis vi havde taget og rejst ham op, vilde det se ud, som om han løb fremad. En Afdeling Soldater var i Færd med at begrave de Døde. De havde gravet en stor Grav og bar alle de Døde derhen. De blev saa viklet ind i en Teltbane og sænket ned i den kolde Jord. Pludselig bliver vi beskudt af det engelske Artilleri, og de traf helt godt. I Kirketaaret i Mons, som nu laa bag os, var der en engelsk Observatør, der gennem en Telefonledning gav sit Batteri Underretning om vor Stilling. Han blev dog hurtig opdaget og fjernet. Vi skød helt til om Aftenen, hvorefter vi brød op og kørte videre hele Natten igen. Kl. 4 om Morgenen kom vi i Bivuak. Hen paa Formiddagen kørte vi videre i Retning mod den franske Grænse.

Den 25. August ved Middagstid passerede vi den belgisk-franske Grænse og var nu inde i Frankrig. Nu kørte vi hurtigt fremad til langt hen paa Natten. Den 26. August maatte vi tidlig op, og nu gik det mod Fæstningen Maubeuge, som vi skulde beskyde. Undervejs møder vi store Skarer af den civile Befolkning, som flygter bort. Nogle kommer med deres fattige Ejendele anbragt paa en lille Haandvogn eller Trillebør. Andre har Hest og Vogn, hvor Kone og Børn er anbragt. Nogle Kvinder kommer med deres Smaaabørn i Barnevognen. Alle ser de forskræmte og ulykkelige ud, et sørgeligt Syn at se, og det gør mig rigtig ondt for de stakkels Mennesker. Vort Brød er nu sluppen op, fra Bagagen kan vi ikke blive forsynet, da den er langt bag os og ikke kan følge med i det hurtige Tempo, som vi nu rykker frem med. Om Aftenen kører vi i Stilling og sover ved Siden af Kanonen.

Næste Morgen rykker vi dog videre uden at have løsnet et Skud. Vi skulde med I. Armé (von Gluck) ind i Frankrig, i Stedet for at beskyde Fæstningen. Den Dag blev det os meddelt ved en Parole, at den franske Hær var slagen, og at Fæstningen Namur var falden. Om Aftenen kom vi i Bivuak i en lille By. Her havde der fundet et Overfald Sted Natten i Forvejen. Døde Heste og bortkastede Vaaben og Uniformsgenstande laa rundt omkring paa Vejen, hvor der ogsaa fandtes store Blodpøle. Det tydede paa, at det var gaaet hedt til. Ved Siden af Vejen fandtes et Par friske Gravsteder, ovenpaa laa der en Hjelm af en tysk Soldat. Her laa nogle af vore Kammerater begravet.

Næste Dag, den 27. August, rykkede vi videre, og det blev os samtidig meddelt, at vi nu i Ilmarch skulde rykke mod Paris. Vi kørte uafbrudt hele Dagen og det meste af Natten med og hele Tiden gennem Skove. Det maa være forfærdeligt store Skove, som findes her ved Grænsen. Vi skulde bevæge os saa lydløst som muligt for ikke at blive opdaget og beskudt af et Fort, der laa til højre for os, og som endnu var i Franskmændenes Besiddelse. Næste Dags Formiddag kørte vi endnu gennem samme Skov. Om Aftenen naede vi en lille By og kom i Borgerkvarter. Den 30. August brød vi af paa Ruten og kørte mod Byen St. Quentin, hvor vi skulde gribe ind og hjælpe II. Armé, der var i Kamp med Franskmændene og Englænderne. Vi kom dertil ved Middagstid, men da var Kampen endt, og vi skulde nu fortsætte og forfølge Fjenderne. Det var meget varmt den Dag, og under et Hvil gik jeg ind i en Bondegård for at søge efter Vand. Men det var ikke muligt for mig at faa fat

i noget. Ude paa Landet i Frankrig har de endnu disse gamle Brønde med Hejseværk. Paa denne Gaard havde de skaaret Rebel til Hejseværket itu for at forhindre Tyskerne i at faa Vand fra Brønden. Vi gik ind i Huset, som syntes at være forladt af Beboerne. Her laa der dog en 16 Aars Dreng, som var saaret ved Skud i Hoften. Han saa forskræmt og ængstelig op paa os. Der blev fortalt, at han var blevet skudt af de tyske Dragoner, da han paa Cykle vilde bringe Franskmændene Meddelelse om vor Stilling, hvilket altsaa ikke lykkedes for ham. Det gjorde mig ondt for Drengen, og jeg beundrede ham for det Mod, han havde udvist ved at hjælpe sit Fædreland.

Det Stykke af Frankrig, som vi nu havde passeret, tiltalte os slet ikke. Vi havde gjort os helt andre Forestillinger om det. Det saa forarmet og tarveligt ud, den rene Modsætning til Belgien. Med Renligheden kunde man heller ikke prale. Jeg kan sige, vi var skuffede, vi havde gjort os helt andre Tanker om Frankrig. De næste Par Dage kørte vi i lige Retning mod Syd, stadig skarpt i Hælene paa de vigende Franskmænd. Vejen var godt kendetegnet, for langs med den var alt nedtrampet og Husene plyndrede. Ved Siden af Vejen ligger døde Heste og bortkastede Geværer og Ammunition, ofte ogsaa et Automobil, som er ladet i Stikken. Nogle Infanterister, som ikke har kunnet følge med paa den hurtige March, vi foretog, eller som var kommen bort fra deres Regiment, havde faaet et af disse Automobile i Gang og kom nok saa flot kørende pr. Auto. Disse Marchdage var rigtig anstrengende; vi har gennemsnitlig hver Dag marcheret ca. 50 km. Dertil var det saa forfærdeligt varmt, meget værre end hjemme hos eder. Og Varmen blev ved at holde sig helt til i Begyndelsen af September Maaned. Mange Infanterister kunde ikke holde disse strenge Marchture ud og styrtede om. Vi tog mange Infanterister, som havde „gjort slap“, op at køre. Mod Aften sluttede disse Efternølere sig saa sammen i smaa Troppe, hvorved de bedre kunde sikre sig mod Overfald. I saadanne Tider kan man rigtig se ærligt og godt Kammeratskab; man hjælper gensidig hinanden som Brødre. Den 1. September bivuerede vi i en særlig smuk Egn. Frankrig er dog et smukt Land og rig paa Frugt. Langs Vejene findes Frugttræer, og selv paa Markerne benyttes de som Hegn. Vi har ofte, naar vi ikke havde andet at spise, maattet mætte os med Frugt; vor Bagage kunde slet ikke følge med os paa denne Ilmarch, og vi kunde derfor ikke faa udleveret Brød. Det hændte ofte, at vi ikke havde Brød at spise. Naar vi mødte nogle Kammerater, saa var Spørgsmaalet altid: „Har I ikke et Stykke Brød“. Vi var glade, naar vi kunde tigge os et Stykke; det gjorde ikke noget, om det var skimlet. Det smagte alligevel godt. Selve Befolkningen her fandtes at være blevet blottet for Brød af deres egne Soldater, og det hændte lidt, at Befolkningen kom til os og bad om et Stykke Brød. Vi har dog for det meste hver Dag kunnet faa vor Middagsmad. Køkkenvognen fulgte med os. Ellers gravede vi selv Kartofler op og kogte dem. Alene disse kogte Kartofter var en Lækkerbissen for os. Engang imellem fik vi fat i en Høne, og saa kogte vi os den dejligste Hønesuppe. Tiden var somme Tider lidt knap til at vi kunde faa Hønen rigtig kogt, men man er jo ikke saa kræsen.

(Fortsættes!)

AGENDESTRIDEN I LØGUMKLOSTER OG NR. LØGUM.

Af HANS HEJSELBJERG-PAULSEN.

HR. C. H. FRIIS, LØGUMGAARD, HAR I SIDSTE HEFTE AF „S. M.“, P. 60—61 givet nogle Oplysninger om Agende- og Psalmebogsstriden i Nr. Løgum Sogn. Til disse vilde jeg gerne knytte nogle Bemærkninger.

Hr. Friis holder sig jo hovedsagelig til Brodersens Bog „Fra gamle Dage“, hvor der p. 345—46 fortælles om de stormende Optrin i Kirken, og om hvordan Generalsuperintendent Adler og Pastor Petersen maatte bøje sig for Menighedens bestemte Forlangende.

Brodersens Bog giver os en Mængde Detailoplysninger fra mange nordslesvigske Sogne, men, saavidt jeg kan se, skal den bruges med Forsigtighed, da den — ensidig som den er — paa adskillige Punkter indeholder Fejl. Brodersen har vistnok saa langtfra benyttet det store Materiale i Bispearkivet (nu i Staatsarchiv, Kiel) og da han særlig har de herrnhutiske Rejseprædikanters Indberetninger til eneste Kilde, fortegnes Billedet ofte. Det gælder da ogsaa i nogen Grad m. H. t. Agendesagen i Nr. Løgum og Løgumkloster Sogne. Ifølge Brodersen og nu sidst Friis i „S. M.“ var Pastor Balslev i Løgumkloster „en Mand, der stod paa Menighedens Side og støttede denne i Forsvaret for det gamle Ritual“, som Hr. Friis skriver. Hertil er at sige, at Pastor Balslev paa det Tidspunkt, da Agendestriden bredte sig fra Sogn til Sogn i Hertugdømmerne, næppe har befattet sig med denne, da han var syg baade til Legeme og Sjæl. Han havde faaet Tilladelse til at holde en Kappelan, og denne — Pastor I. A. Kruchenburg — har, som det fremgaar af Indberetningen til Provst og Generalsuperintendent, ført Embedet som selvstændig Sognepræst. Kruchenburg skriver*) i 1800, at i et Aars Tid blev Adlers nye Agende brugt ved de „öffentlichen Gottesverehrungen, und zwar ohne bemerkbare Unzufriedenheit der Gemeinde“. Pastor Kruchenburg har selv — med eller uden Sognepræsten Balslevs Vilje eller Vidende — faaet dette i Stand. Men da han saa i 1798 vilde gaa videre, ogsaa prædike over de nye Texter, begyndte Modstanden i Menigheden. Saa godt som alle satte sig imod dette og krævede Agenden afskaffet. Dette skete ogsaa formelt. Men

*) Kirchenvisitationen, Probstei Apenrade u. L. K. 1743—1833. Obt. 18. Statsarkivet i Kiel.

Kruchenburg fik den rationalistiske Agende i Brug, hvor det lod sig gøre, og i det hele taget var dens Aand over alt det, han foretog sig som Præst.

Han skriver videre i den omtalte Indberetning*): Wie es in der Hinsicht mit unserer öffentl. Gottesverehrung aussieht, wird aus folgendem erhellen. Bei allen Verlobungen u. Copulationen wird durchgängig die neue K. A. gebraucht. Die sonntäglichen Gottesverehrungen werden statt der gebräuchlich gewesenen wiederkehrenden Lieder mit einem beliebig gewählten Gesange angefangen, so wird auch statt des Glaubens ein anderer passender Kanzelgesang gesungen.

Bei der Taufhandlung werden die Worte „Modtag det hellige Korsets Tegn u. s. w.“ weggelassen, und statt der alten vorgeschriebenen Gebete ein Gebet aus der neuen A. gebetet. Die Abendmahlshandlung wird mit einer Anrede aus der neuen A. angefangen. — Sind übrigens unsere Sonntags-Gottesverehrungen nicht völlig so eingerichtet, als ich es gerne wünschte, so schmeichle ich mich doch mit der gegründeten Hoffnung, dass die Vorsehung das angefangene Gute segnen, und den Zeitpunkt werde kommen lassen, wo *vernünftige* Gottesverehrungen über Aberglauben u. Vorurtheil siegen werden.

Oversættelse:

„Hvorledes det i denne Henseende ser ud med vor offentlige Gudsdyrkelse, kan oplyses ved følgende: Ved alle Trolovelser og Copulationer bruges gennemgaaende den nye Kirkeagende. Guds-tjenesterne om Søndagen indledes med en eller anden Salme i Stedet for de faste Salmer, der før var i Brug; i Stedet for Trosbekendelsen synges ogsaa en anden passende Salme som Prædikestolsalme.

Ved Daaben udelades Ordene: „Modtag det hellige Korsets Tegn o. s. v.“, og i Stedet for de gamle foreskrevne Bønner læses der en Bøn af den nye Agende. Nadverhandlingen indledes med en Tiltale af den nye Agende. — Er vore Søndagsgudstjenester iøvrigt endnu ikke helt indrettet saaledes, som jeg gerne ønskede det, saa smigrer jeg mig dog med det begrundede Haab, at Forsynet vil velsigne det paabegyndte Gode og vil lade komme det Tidspunkt, hvor *fornuftig* Gudsdyrkelse vil sejre over Overtro og Fordom.

J. A. Kruchenburg.

Pastor Balslev tog sin Afsked Aaret efter, at dette er skrevet, han døde 1836.

Hans Efterfølger Falle Erichsen skriver 1806, at med „Fremskridtene“ gaar det langsomt „aber doch allmählich u. sicher und mit beständiger Zufriedenheit der Gemeinde. — Immer grösser wird meine Hoffnung.“

Oversættelse:

„men dog langsomt og sikkert og under Menighedens stadige Tilfredshed. — Mit Haab bliver stadig større“.

Aar for Aar bliver „Forbedringerne“ flere og flere, d. v. s. Kristentroen fortrænges saa at sige ganske af Kirken. De gamle Bønner afløses af sentimentalt Klingklang, Prædikenen bliver til Foredrag om alt muligt nyttigt og unyttigt, Skriftoplæsning afskaffes ganske, samtidig tømmes Kirken, medens Kroliv og Natteleben flourer. I enkelte Hjem lever den gamle Tro. I saadanne samles en Del Mennesker til Bibellæsning, de bekæmpes af Præsterne.

Det blev Rationalismens Slutresultat i Løgumkloster. „Die Fortschritte der guten Sache“ vovede Rationalisterne selv ikke at se. De vendte enten Ryggen til eller tog selv Del i den gængse Svir og Svæven.

I 1827, da Provst Paulsen er paa Visitats i Løgumkloster, var der kun „sehr wenige“ i Kirken, og hverken de eller Provsten forstod et Ord af Pastor Iversens Tale, da han raabte saa højt. At Kirkegangen er uddød, forklarer Provsten som en Følge af, at Pietismen har faaet „ein erwünschtes Organ“ i Pastor Boesen i Nr. Løgum. „Über Boesen, einen erklärten Herrnhuter, schweige ich“. (Den senere Biskop Boesen).

Oversættelse:

„Om Boesen, en afgjort Herrnhut, tier jeg“.

Da Adler i 1830 var paa Visitats i Løgumkloster, var der 3 Tilhørere i Kirken, og af Pastor Iversens Tale „war kein Wort zu verstehen. Aber die Gemeinde klagt nicht, nur daraus weiss ich mir dieses zu erklären, dass man mit den kleineren Reden Iversens bei Beerdigungen, Copulationen u. Taufen zufriedener ist.“ (Adler i Visitatsprotokollen 1830).

Oversættelse:

„var der intet Ord at forstaa, men Menigheden klager ikke. Jeg mener kun at kunne forklare dette derved, at man er tilfreds med Iversens Smaataler ved Begravelser, Brylluper og Daab.“

Denne Pastor Iversen har bogstavelig talt prædikeret for tomme Bænke, saa længe han var Præst (1813—37). Han var vist ellers en skikkelig Mand, han fik oprettet en Sparekasse og opmuntrede Folk til at holde Bier.

I Nr. Løgum blev Adlers Agende indført straks. „Unter einiger Abwechslung wurde die neue K. A. hier gebraucht bis zum Tage vor dem grossen Busstag 1798, an welchem von allen Hauswirthen, etwa 20 ausgenommen, die Wiedereinführung der alten Agende persönlich verlangt wurde. Seit der Zeit wird der öffentl. Gottesdienst nach der alten Agende gehalten, es sei denn dass jemand bei Kindtaufen oder Copulationen die neue verlangt.“

Oversættelse:

„med nogle Forandringer blev den nye Kirkeagende brugt her indtil Dagen før Store Bededag 1798, paa hvilken alle Hjem med Undtagelse af omtrent 20 personligt krævede Genindførelsen af den gamle Agende. Siden den Tid holdes den offentlige Gudstjeneste efter den gamle Agende, hvis ikke nogen ved Barnedaab eller Copulation forlanger den nye.“

(Pastor A. Petersens Indberetning 1800.)

Fortællingen hos Brodersen om Generalsuperintendent Adler og Præsten udenfor den lukkede Kirkedør, hvor Kirkeværgerne nægter at lukke op o. s. v. og som Hr. Friis meddeler om, at „det endnu fortælles i Sognet hvorledes“ o. s. v., maa betragtes som et Sagn. De historiske Efterretninger fra Samtiden levner ikke Plads for denne Begivenhed. Den hører hjemme i den Sagnkreds hos Almuen, hvor gejstlige og verdslige Foresatte sættes paa Plads af Menigmand.

Adler var paa Visitats i Nr. Nøgum i 1797 og 1800, og hverken det ene eller det andet Aar fandt den Slags Begivenheder Sted. I 1797 var der ingen videre Utilfredshed med den nye Agende, og i 1800 var Sagen forlængst ordnet efter Reskriptets Ordlyd. (Rescript af 26. Jan. 1798). Ifølge dette var det tilladt at foretage en Afstemning i Sognet om, hvorvidt man ønskede at beholde den gamle Liturgi eller ej. I Nr. Løgum Sogn blev Resultatet, at den overvejende Del af Befolkningen ingen Forandring ønskede, og dermed var Sagen allerede i 1798 afgjort. Sagnet om, hvordan den lærde Dr. Adler overvandt af nogle Bønder i Nr. Løgum, indeholder altsaa næppe nogen historisk sand Kærne.

Brodersens Bog „Fra gamle Dage“ er saa vist ikke skrevet efter Ciceros Anvisning „sine ira et studio“ — uden Vrede og forudfattet Mening — det forhindrer den dog ikke i at give et godt og sandt *Helhedsbillede* af Forholdene i Slesvig dengang. Men ved en Mængde *Smaa-træk* har Brodersen ikke skelnet tilstrækkeligt skarpt mellem Sagn og Virkelighed. Det er ikke alt historisk, som staar i den. Og det bliver ikke mere historisk ved, at man genfortæller det.

SAMPLEREN

Bogstav-Remser.

Stave til Jokum.

En Fork i Mog, — de sier Jog,
å to Trækorn, — de sier Jokum.

(Wilh. Hansen, Egebæk).

En Fork i Mog, — de sier Jog,
å tre Fork rundt om, — de sier
Jokum.

(afdøde Enkefru Staugaard, Kværs).

Stave til Rasmus Raaddenskæg.

Straa i æ Glas, — de sier Ras,
Mus i æ Krus, — de sier Mus,
tolv raadden Æg imod en kalket
Væg, — de sier Rasmus Raadden-
skæg.

(fra Arrild Sogn).

Stave til Skatol.

Ska 1, ska 2, ska 3 — — ska 12,
(almindelig).

Stave til Politi.

Poli 1, poli 2, poli 3 — — poli 10.
(almindelig).

A B — ab.

A B — ab,
slaa æ Skolmester å æ Flab.

E B — eb,
slaa ham å æ Ne'erlæbb'.

(Johs. Klindt, Sølsted; ligelydende
fra Nykirke og Østerby.)

A B C

slaa æ Skol'mester øver æ Ske.

A B -- ab,

slaa ham øver æ Flab.

(Heinr. Wegener, Tønder).

Hvor rask kan Tungen gaa?

De følgende Remser skal siges
hurtigt mange Gange uden at fejle:

En graablaa graablaagraa Kok.

(Lærer Schmidt, Egebæk.)

Hvinne somm' vidst
hvad somm' soj om somm',
så soj somm' it saa møje om somm',
som somm' sier om somm'.

(Lærer Schmidt, Egebæk).

Jet Knypp' Kjæpp?

(Lærer Schmidt, Egebæk).

Hven banker aa? soj han.

Hven æ det? spuer æ.

Soj han: Det æ mæ.

(fra Visby).

Tej æ Rywwe nee a æ Lowt å
rag æ Lo ren med.

(Maren Jensen, Daler).

Istebon-, Mostebon-, Pøls.

(L. K. Lausten, Flensborg).

Der fløj tolv tamm' Tran
øver Starup Kirk'taarn.

(12 Gange uden at aande).

(Inger Enemark, Høgelund).

Der fløj 12 tamm' Tran øver
Tinglev Kirk'taarn.

Kan do sej det tre Gang urren
å and', så er do it læsp.

(afdøde H. P. Schau, Udbjerg.)

(Fortsættes.)

Med svære Kanoner i Marne-Slaget.

Et Soldaterbrev.

(Fortsat.)

Den 2. September, mens vi laa i vor dybeste Søvn, blev der blæst Alarm. Det er en meget ubehagelig Følelse at blive forstyrret i sin Nattero paa den Maade. Omtrent som hjemme hos eder, naar man om Natten bliver vækket af Brandhornets Tuden. Vi var hurtigt færdige og fik spændt for, og saa kørte vi hurtigt fremad i Nattens Mørke. Hele Dagen kørte vi uden at træffe Franskmanden. Om Aftenen naaede vi Floden Marne og stod foran Byen Chateau-Thierry. Kanonerne blev kørt i Stilling, vi byggede Dækning og sov om Natten ved Siden af Kanonen. Om Natten blev vi vækket og hørte en heftig Kanonade af Feltartilleriet. Vi stod parat ved Kanonen rede til at skyde, men kom ikke til det. Næste Morgen den 3. September kørte vi et Stykke fremad til en ny Stilling, hvorfra vi saa aabnede Ilden mod Franskmanden, som havde sat sig i Forsvarsstilling paa den anden Side af Floden. Vi skød til henimod Middag. Der blev sendt et Par Granater over til os, men de gjorde ingen Skade. Franskmanden trak sig tilbage, og vi rykkede nu ind i Byen. Kort før Indkørslen stod der en Vejviser, hvorpaa der stod: „Paris 70 km“. Vi blev kommanderet til at tage Plads paa Kanonerne, og saa kørte vi ind i Gaderne. Her frembød sig et skrækkeligt Syn for os. Franskmændene var om Natten kommet kørende til Byen med Jernbanen, hvorfra de saa i sluttet Trop vilde rykke ud imod os. De anede ikke, at Tyskerne allerede havde Udkanten af Byen besat, Franskmændene kom i Marschkolonne og sang. Det tyske Feltartilleri, som hørte dem komme, fik i en Fart et Par Kanoner ud paa Gaden, og herfra fyrede de saa med Kardæsker paa den intetanende Masse. Franskmændene segnede om som Fluere; de faldt Mand ved Mand. I Gaden laa der endnu en Mængde døde Franskmænd; de var iført Fredsuniformen, røde Benklæder og blaa Frakke. I Husene var der skudt store Huller, og store Poppeltræer, der havde staaet paa Gaden, laa knækket. Hos nogle af de døde saa man kun Overkroppen; begge Benene var fuldstændig borte. Paa en anden manglede Hovedet fuldstændigt. Paa en tredie var Hovedet helt fladtrykt, og Hjernen flød paa Brostenene. Han var blevet kørt over af en Kanon, for de døde laa endnu midt paa Gaden, og vi kørte over dem. Det gøs i os, da vi saa dette uhyggelige. Saa kom vi

over Broen og over Floden Marne. I Broen fandtes et Par store Huller; Franskmændene havde gjort Forsøg paa at faa den i Stykker eller sprænge den, men det var ikke lykkedes. Tyskerne kom for hurtigt over dem. Egnen her er henrivende smuk. Byen ligger nede i en Dalsænkning, som Marne flyder igennem, og til begge Sider hæver sig skovklædte Bjerge.

Vi kørte saa videre. Da vi var kommen ca. 1 km frem paa den anden Side af Floden, blev vi paa engang beskudte; Gøværkugler pøb os om Ørene. Vi blev angrebet af fransk Infanteri. I en Hast blev Kanonerne kørt ind paa Marken paa hver Side af Vejen og i Stilling. Her blev vi straks beskudt af fransk Artilleri, og de traf. Da vi var kommen forud for vort eget Infanteri, maatte hele Betjeningsmandskabet, bortset fra Geskysføreren, som skulde blive ved Kanonen, gaa frem i Skyttelinie mod det franske Infanteri. Geskysføreren maatte saa selv betjene Kanonen, hvilket gik udmærket. Vor Kaptajn tog selv en Haand med. Vi skød hurtigt med en Afstand af 1 km; det gjaldt jo om at afslaa dette Overfald. Det viste sig at være et Par Kompagnier Franskmænd, som med en Afdeling Artilleri havde forskanset sig i et Par Gaarde. Et Par cyklende Stafetter blev sendt tilbage efter vort Infanteri, som nu kom i Trav. Da de greb ind, maatte Franskmændene trække sig tilbage. Det hele varede ca. 1 Time, og i den Tid havde mit Batteri alene afgivet ca. 200 Skud. Vi slap paa en Maade heldigt fra dette Overfald. Ved mit Batteri havde vi nogle døde Heste og et Par Mand saaret. Ved 4. Batteri var der en Mand død og et Par saaret. En Landsmand, der er Geskysfører ved dette Batteri, fortalte mig, at imens de var i Færd med at indrette Kanonen, blev den ramt af en fjendtlig Schrapnel. Han, som indrettede Kanonen, sank jamrende sammen paa Lavetten, ramt af en Kugle i Hovedet, og var død med det samme. De andre af Betjeningsmandskabet laa saaret paa Jorden. En Kugle ramte min Ven paa Hjelmen, men den tog Stødet af, saa han slap denne Gang med Skrækken.

Vi kørte saa videre fremad, men maatte ofte gribe ind og skyde. Infanteriet var dog nu foran os. Vi blev ofte angrebet af fjendtlige Afdelinger og kunde nok mærke, at Franskmanden mere og mere satte sig til Modværge. Et Par fjendtlige Flyvere kom hen over os; vi skød paa dem, men uden Resultat. En af Flyverne kastede en Bombe ned mod os. Den faldt ca. 50 m fra os ned i et Havreneg, men uden at eksplodere. Det var rædsomt varmt den Dag. Tørsten plagede os, og der var ikke Vand at faa i Nærheden. Natten til den 4. September forblev vi i Stillingen og sov ved Kanonen. Natten forløb roligt. Om Eftermiddagen blev vor Divisionsstab, som kørte forud i Automobiles, beskudt af fransk Artilleri med Schrapnel, og de traf godt. Vi kunde staa og se det. Chaufførerne fik ikke Tid til at vende Automobileerne, men bakkede i en rasende Fart for at komme ud af Farezonen, hvilket lykkedes. Nogen Tid efter passerede Automobileerne forbi os, og da laa der et Par saarede eller maaske døde Officerer bag i Vognen.

Den 5. September (Fars Fødselsdag). Vi kører stadig fremad og nærmer os Byen Montmirail. Natten var vi i Bivuak. Om Eftermiddagen passerede vi forbi en fransk Ammunitionskolonne, der laa skudt sønder og sammen paa Vejen. Vognene var fuldt læsset med Granater. Alle Heste og Mandskabet laa døde mellem hverandre. De var alle gennemborede af Schrapnelkugler; der var Hul ved Hul. Blodet piblede endnu ud af Saarene.

Ammunikionskolonnen var blevet overrasket af det tyske Feltartilleri, der havde truffet alt for godt. I et Krat i Nærheden laa nogle saarede Fransk-mænd, de havde slåbt sig derhen for at kunne være i Skyggen. De blev nu forbundet og plejet af vore Saniteter.

Den næste Dag, den 6. September, en Søndag, skulde vi have Hviledag. Der var berammet Appel med vore Ejendele, og vi var ifærd med at faa det i Stand. Jeg havde faaet Skjorten vasket og hængt til Tørre. Pludselig begynder Kanonerne at drøne; vi bliver angrebet af Franskmændene. Der fortæltes, at vi var blevet forraadt af en Civilist, der boede i Nærheden af Bivuakpladsen. Han var dog blevet fanget og skudt ned med det samme. Vi kørte nu fremad og i Stilling. Artillerikampen tog sin Begyndelse, og det store Marneslag var i fuld Gang over hele Linien. Vi blev ved Skydningen understøttet af vore Flyvere, og vi skød uafbrudt hele Dagen til sent Aften. Saa voldsom en Skydning har jeg ikke været med til før. Vor Ammunitionsbeholdning maatte stadig fornyes. Alene fra min Kanon skød vi 150 Skud og hele Batteriet ca. 600 Skud. Det er meget, især for svært Artilleri, Granaterne vejer 42 kg pr. Stykke. Det var meget varmt, og vi arbejdede, saa Sveden haglede af os. Frakken havde vi smidt og arbejdede i Skjortearmer. Franskmanden prøvede paa at bryde igennem her, hvilket dog ikke lykkedes for ham. Vi holdt Stand. Selve Generalen var henne i Nærheden af os for herfra bedre at kunne overse Slagmarken. De fjendtlige Granater susede ned omkring os, men gjorde ingen Skade. Om Aftenen blev det mere roligt. Hen paa Natten foretog det franske Infanteri et Stormangreb paa vor Infanteristilling, men blev slaaet tilbage. Vi blev ogsaa alarmerede og stod nu parate ved Kanonen til at skyde, men kom dog ikke dertil. Om Natten kom enkelte forsprængte Afdelinger af vort Infanteri tilbage til vor Stilling. De fortalte, at det tyske Infanteri havde lidt frygtelige Tab under fransk Artilleriild. Enkelte Infanteriregimenter skal være fuldstændig oprevet. Det maa man lade Franskmændene, duer deres Infanteri ikke meget, saa er derimod deres Artilleri udmærket.

Næste Morgen den 7. September begynder Kampen igen. Da ser vi pludselig et Par franske Soldater, der kommer nok saa roligt spadserende ikke langt til højre fra vor Stilling. Et Par Mand fra os bliver sendt hen og tager dem til Fange; de overgav sig frivilligt. Om det var et Par Desertører, eller om de var kommet bort fra deres Afdeling, fik vi ikke at vide. Men det forbavsede os, at to franske Soldater uantastet kunde naa helt til vor Stilling. Pludselig kommer der Ordre fra vor Major, at vi skal skifte Stilling fremad. Men i det samme kommer en General til Stede og spørger, hvorfor det svære Artilleri skal rykke fremad; han forbød det. Majoren maatte saa tilstaa, at han ønskede at foretage den Forandring, for at bibringe os den Tro, at det stadig gik fremad. Men vi kunde nok mærke, at det ikke mere gik saa glat som i Førstningen. Under Kampen den foregaaende Dag kom der Anmodning til os fra alle Sider om at tage dette eller hint fjendtlige Batteri under Ild. Største Delen af vort Feltartilleri var nemlig sat ud af Funktion. De kunde nemlig ikke skyde saa langt som det franske Feltartilleri, der skal kunne skyde 1 km længere end det tyske. Hen paa Eftermiddagen ser vi da ogsaa, at vort Feltartilleri kommer kørende tilbage og indtager Stilling i Højde med os. Det ser mærkeligt ud. Ellers plejer Feltartilleriet altid at være et Par Kilometer

foran os. De skyder dog ikke, og lidt efter rykker de længere tilbage. Saa ser vi Infanteriets Køkkenvogne og Bagagevogne komme tilbage i stærk Fart. Det ligner nærmest Flugt, og maaske er det saadan noget, der er i Gang. Vi forbliver stadig i vor Stilling og skyder. Skal vi ikke ogsaa snart tilbage? Ellers bliver vi nok tilsidst ene paa Pladsen. Det var godt, at Generalen kom og forhindrede os i at rykke fremad, for saa var hele det svære Artilleri gaaet sig en Tur! Han havde bedre Brug for det, hvilket han bedre havde Øje for end vor Major. Vi havde ogsaa givet Majoren Navnet „Blücher“, idet han ligesom denne altid skulde være forrest. Det gik jo godt for ham ved Chautau-Thierry, men hvis vi var kommen frem nu, garanterer jeg ikke for Udfaldet.

Saa kom Ordren, at vi skulde køre tilbage og indtage en anden Stilling. Det var første Gang, at det hedder tilbage. Der kunde vel ikke endnu tales om et Nederlag, men Fremrykningen var standset. Nu kom vort Infanteri og rykkede tilbage; de havde mange fangne Franskmand med sig. Vi sluttede os saa bagefter. Nu var jeg klar over, at det var et Tilbagetog, og det gik temmelig hurtigt. Hele Vejen var fyldt med tilbage-marscherende Infanteri, og langs med Vejkanten laa vore egne Saarede. De, som kunde gaa, sørgede selv for at komme med, men de saarede, som ikke kunde gaa, rakte Hænderne frem mod os og bad os om at tage dem med. Men vi maatte ingen tage med; det blev os strengt forbudt. Der blev ingen Hensyn taget, og de saarede maatte passe paa ikke at komme ind paa Vejen, for saa vilde de være bleven kørt ned. Jeg sagde til vor Sergent, at dette her var et Tilbagetog; det kunde næsten tyde paa Flugt. Han sagde nej, det var det ikke. Men lidt efter trak han mig til Side og fortalte, at det var rigtig nok med Tilbagetoget, men Mandskabet skulde ikke have det at vide. Kort efter kaldte vor Kaptajn os sammen og gjorde bekendt for os, at dette ikke var et Tilbagetog, men III. Arme var rykket sejrrikt frem. Vi, som befandt os paa højre Fløj af I. Arme, skulde nu gøre Plads og indtage en anden Stilling. Vi vedblev nu med at køre tilbage, somme Tider i Trav, uafbrudt til Kl. 1 om Natten. Da kom vi i Bivuak. Det gjorde mig ondt for alle de saarede, som blev tilbage; det var mig klart, at de ikke undgik Fangenskab. Undervejs tilbage havde vi passeret den sammenskudte franske Ammunitionskolonne, som vi under Fremmarschen havde passeret et Par Dage i Forvejen, Kadaverne var nu gaaet i Forraadelse og fyldte Luften med en Stank, der kunde mærkes langt borte. Det var forfærdeligt at maatte passere forbi. Vi kørte forbi ind over Marken for at undgaa det værste. I en Bondegaard i Nærheden laa en nedskudt fransk Flyvemaskine. Paa en Eng saa vi en Kamelgræsse; den var sikkert blevet bragt til Frankrig af Zuaverne.

Næste Dag den 8. September maatte vi efter kun et Par Timers Søvn op Kl. 3¹/₂ og afsted. Vi kører nu i Retning mod Nordvest, men ellers ved jeg ikke, hvor vi befinder os. Vi var nu lidt medtaget og sløje, havde ikke faaet Søvn i to Nætter, vort Brød var opspist, og om Morgenen maatte vi nøjes med en Taar Kaffe. Ved Middagstid hører vi Kanonerne drøne i det Fjerne; Der maa være et Brændpunkt i Nærheden. Der kommer Automobileer og Vogne, og paa disse bliver Infanteriet læsset og kørt bort. Vi kører ogsaa stærkt i Retning af Kanontordenen, men vi kom dog ikke til at skyde. Vi kører nu uafbrudt til om Natten Kl. 2¹/₂, da vi endelig kom i Bivuak. Den Nat var vi saa trætte og udasede, at vi næsten

ikke kunde støtte paa Benene. Vi gik og holdt fast i Kanonen og sov. Benene flyttede sig ganske mekanisk. Blev der gjort Holdt et Øjeblik, smed Mandskabet sig ned og sov med det samme. Naar vi saa kørte videre, var det et forfærdeligt Arbejde at faa Folkene vækket. Vi rejste dem op paa Benene og saite dem igang; saa gik det igen.

Næste Dag den 9. September op Kl. 5 om Morgenen og straks afsted. Vi skal nu være truffet sammen med II. Arme. Denne skal i Gaar have været indviklet i en haard Kamp med Franskmanden. Tyskerne skal først have maattet trække sig tilbage, men er saa senere rykket frem igen. Efter hvad der fortælles, skal vi nu befinde os i en Afstand af ca. 50 km fra Paris. Vi har gjort Holdt i en stor Skov. Hen paa Formiddagen maa vi gribe ind, og Fjenden bliver drevet tilbage. Det fjendtlige Infanteri er ikke langt fra os, for Geværkuglerne kommer pibende over Hovedet paa os Natten over bliver vi i denne Stilling og sover ved Siden af Kanonen for at kunne være ved Haanden, hvis det skulde blive nødvendigt. Klokkeren 3 maatte vi op, og saa gik det videre tilbage. Vi kunde ikke rigtig forstaa dette, for naar vi var indviklet i en Kamp, blev Fjenden altid drevet tilbage, men vi har sikkert ikke, som ved Montmirail og Esterney, staaet over for den fjendtlige Hovedstyrke. Senere fik vi at vide, at hele den tyske højre Fløj skulde trækkes tilbage, og at det kun var smaa Fremstød, vi foretog for at forhindre Franskændene i alt for hurtigt at følge efter os. Om Aftenen kom vi i Bivuak ved en lille By, der hedder Pierrefond. Her laa et stort og smukt Slot. Det er det smukkeste, jeg endnu har set. Slottet var smykket med en Mængde Taarne og smaa Spir, og saa var det helt hvidt. Det laa paa en Høj, hævet op over Byen. Den Aften kogte vi os en storartet Hønsesuppe; vi havde heller ikke smagt ordentlig Mad i flere Dage. Vi havde rekvireret 5 Høns inde i en Hønsesgaard, vi kom forbi. Et Par Mand blev anbragt paa Lavetten, og mens vi kørte fremad, sad de der og gjorde Hønsene i Stand. Kartoffler blev hentet paa en Mark, vi kom forbi, og skrællet undervejs. Ved et Hus fik vi fat i et Par Knippe Brænde, og alting var nu i Orden, saa vi med det samme, vi kom i Bivuak, kunde begynde at koge Hønsesuppen. Næppe var vi paa Bivuakpladsen, før der blev gravet et Par Huller, og to Spande fyldte med Kartoffler og Hønsene kom over Ilden. Hele Betjeningsmandskabet ved min Kanon, ialt 10 Mand, nemlig 5 Kanonerer, 3 Ryttere, mig selv og en Sergent, der var tildelt min Kanon, sad i spændt Forventning omkring de to Spande og ventede paa, at Suppen skulde blive færdig. O, hvor vi længtes efter Mad, rigelig Mad, saa vi kunde blive rigtig mætte. Brød havde vi ikke set i flere Dage. Alle Bagerne, som fandtes i vor Bataillon, blev kaldt sammen, og i et Bageri i Byen bagte de saa Brød til os om Natten. Efter 1 Times Kogning var Kartofflerne endelig bleven kogte, og saa fik vi Hønsesuppe. Hvor det smagte, og enhver blev mæt. Saa lagde vi os til Ro og fik os en god Søvn. Næste Dag den 11. September følte vi os godt tilpas; vi havde faaet udhvilet og var bleven mætte. Dertil havde vi faaet et lille Stykke Brød udleveret af det, vore Bagere om Natten havde bagt. Der blev ikke et ret stort Stykke til hver Mand, men det var noget nyt at smage Brød igen. Ved Middagstid kørte vi videre tilbage. Det regnede hele Tiden, og koldt var det ogsaa. Ret ubehageligt! Om Aftenen maatte vi køre Kanonerne i Stilling og bygge Dækning. Klokkeren blev 2, inden vi kom til at sove.

Den 12. September. Afsted igen, videre tilbage. Det regner nu uafbrudt, og Vejene er opblødte. Vi kører nu over Floden Aisne, en ret stor og bred Flod. Broen, vi passerer, er dømt til at sprænges, saasnart det tyske Militær er kommen over og Franskmændene nærmer sig. Alt er lagt til Rette til Sprængningen. Paa Gelænderet hænger smaa Dynamitpatroner. Broen er stærkt bevogtet. Infanteriet har foran den opkastet Skyttegrave. Hen paa Formiddagen kører vi i Stilling igen, men mener ikke, at det skal komme til Kamp. Vi er snart kede af den evindelige tagen Stilling, som paa Grund af, at vi altid skal bygge Dækning, er ret besværlig. Nogle mener, at nu har man set et Par franske Kavallerister og det lønner sig dog ikke at køre i Stilling for dem. Men det blev anderledes den Dag. Vi kører i Stilling paa den nordlige Side af Floden paa Skraaning af en Høj. Det er en Pløjemark, og hist og her ligger der Møgbunker. Det er tung Lerjord, den er opblødt af Regnen, og Leret klæber fast overalt, saa vi har Møje med at gaa. Støvlerne bliver saa tunge, som om der var hængt Blylodder paa dem. For at have en nogenlunde fast Jordbund, henter vi Møgbunkerne og breder dem ud omkring Kanonen. Bag ved os findes dybe Kløfter, hvor der er store Huler bygget af Naturen. Disse Huler bliver benyttet til Dækning af vor Bagage, og de er skudsikre. Da jeg blev saaret, kom jeg ind i en saadan Hule og blev forbundet der. Som sædvanlig havde vi ved Kanonen bygget en Dækning, men under Skydningen sank den fuldstændig sammen og ydede os derfor intet Værn.

Kort efter at vi var færdig med Stillingen, begyndte vi at skyde paa det franske Infanteri, der rykkede frem i Skyttekæder, og Slaget var i fuld Gang. Regnen strømmede uafbrudt ned, og vi var gennemvaade helt ind til Skindet. Kanonen sank under Skydningen mere og mere ned i den fedtede Lerjord, saa vi havde meget Besvær med at flytte den, naar Ilden skulde lægges fra den ene Side til den anden. Vi skiftede med at skyde i alle Retninger, og vi skød uafbrudt. Kanonrøret blev ved Skydningen saa hedt, saa den nedstrømmende Regn ligefrem dampede op fra Røret. Man kunde næsten tro, at vi havde en stor Gryde i Kog. Fjenden besvarede vor Skydning, og Granaterne fra ham faldt ned i Nærheden. Nogen Skade havde de dog endnu ikke gjort i selve Batteriet. Vor Bagage og Protserne, som holdt ca. 100 m bag os, blev derimod ramt, og de maatte trække sig længere tilbage. Mellem Batteriet og Bagagen blev der oprettet en Raaberforbindelse, der bestaar i, at der for hver 50 m posteres en Mand, og en Ordre bliver saa raabt fra Mand til Mand. Franskmændene, som maaske nu var bleven klar over, at der her stod en hel Bataillon svær Artilleri, overstrøede nu hele Egnen med Granater; og de kom uafbrudt og faldt tæt. Vi kunde høre, naar Granaterne kom susende, og søgte saa Dækning ved de 2 Ammunitionsvogne, der var kørt hen paa hver Side af Kanonen. Disse Ammunitionsvogne er bygget af Staalplader og er temmelig høje. Døren klappes op og holdes fast af en Krog, hvorved der dannes en Skærm for os, som Shrapnelkuglerne ikke kan slaa igennem. Vi fandt udmærket Dækning under Vogndøren, og der skal næsten en Fuldræffer til for at kunne ramme os. Naar Granaterne faldt ned bag os i Kløften og eksploderede der, gav Ekkoet Skraldene tilbage. Der var et Spektakel uden Lige, idet vi ogsaa selv uafbrudt fyrede, hvilket heller ikke gaar lydløst for sig. Endnu havde vi ingen saarede, skønt Shrapnel-

kuglerne susede ned omkring Kanonen og ramte den og Ammunitionsvognene. Kuglerne trommede til Tider saadan paa Vogndøren, som om det var Haglvejr. Betjeningen af Kanonen foregik i Spring, det gjaldt nemlig om ikke at opholde sig mere end nødvendigt udenfor den skærmende Vogndør. Vore Bøsser, som stod i en Pyramide ved Siden af Kanonen, var slaadet helt i Stykker af Granater og Schrapnelkugler. Vi skyder uafbrudt, og det er nu hen paa Eftermiddagen. Vor Ammunitionsbeholdning maa vi ofte have fornyet. Noget at spise har vi ikke faaet, Feltkøkkenet kan paa Grund af den voldsomme fjendtlige Ild ikke komme hen til os. Saa bliver Telefonledningen, med hvilken Kaptajnen har Forbindelsen fra sin Observationspost til Batteriet, skudt i Stykker. Der skal nu ogsaa der oprettes Raaberforbindelse, og jeg maa afgive et Par Mand dertil fra min Kanon. Det er en rigtig Uriaspost; de maa uden nogen som helst Dækning ligge fladt ned paa den vaade og lerede Jord. Fjendens Granater slaar ned i nærmere og nærmere Afstand fra os. En Mand hos mig er nu blevet saaret og bragt bort. Han havde faaet en Kugle i Benet. Der kom nu Ordre om, at alt overflødigt Mandskab skal fjernes fra Kanonerne, for at der ikke sker alt for store Tab paa en Gang. Vi havde paa Grund af, at Kanonen var svær at haandtere, faaet et Par Mand til Hjælp. Nu var vi kun 6 Mand ved Kanonen, lige den nødvendige Betjening. Feltartilleriet, som havde staaet til højre for os, rykkede nu bort og kørte tilbage. Vor Bataillon skulde blive og holde Fjenden Stangen, idet vi med vore svære Granater kunde anrette større Skade end Feltartilleriet med dets smaa Granater. Vi skal altsaa dække Tilbagetoget. Regnen vedblev stadig med at strømme ned, og vi æltede i Leret, der naaede os langt op paa Støvleskafterne. Der blev nu en lille Pause i Fjendens Skydning, og vi tænkte saa smaat paa, at han nu maaske havde faaet nok, men tværtimod. En fransk Flyver kom flyvende hen over os, og han maa have underrettet sit Artilleri om vor nøjagtige Stilling. Paa engang bliver vi ogsaa beskydt fra højre Flanke. Det var uhyggeligt, for nu segner den ene Mand efter den anden saaret eller død om hos os, og Granaterne rammer nøjagtigt. Og vi maa blive paa vor Post. En af mit Mandskab siger til mig, om vi ikke skal flygte eller søge Dækning et eller andet Sted. Men jeg siger nej; det kan vi ikke, før vi faar Ordre dertil. Vi maa blive paa vor Plads ved Kanonen og kan ikke med denne, som Infanteriet, rykke lidt frem eller tilbage for at undgaa Granaterne. Disse slaar nu ned hos os, Slag i Slag og uden Ophold. Jorden sprøjter til alle Sider. Det er et rent Helvede. Jeg tror, at Franskmanden har trukket alt sit disponible Artilleri hertil for at kunne nedkæmpe os. Vi er ham vist ogsaa en stor Hindring i hans Fremrykning. Ved Siden af det ene Hjul paa Kanonen ligger der en Granat, som ikke er eksploderet (Blindgænger). Det er en væmmelig Krabat at have liggende der, men man tør ikke røre den og faar heller ikke Tid til at tænke mere paa den. Vi skød endnu, saa godt vi kunde. Begge vore Ammunitionsvogne var næsten tomme. Vi havde ogsaa indtil nu bortskudt over 200 Granater fra min Kanon.

Den første, som faldt hos os, var en Sergent. Vi hører Granaten komme susende, og han drejer sig om for at se, hvor den flyver hen. Det giver et Skrald, og han ligger paa Jorden med en Kugle i Hovedet. Det var en Schrapnelkugle, den er gaaet ind gennem Kinden og ud i Nakken. Han lever endnu, og et Par Mand bringer ham væk. Idet jeg drejer mig

om for at se, hvordan det staar til ved Kanonen, der staar til højre for mig, vælter en Mand om igen. Han er død paa Stedet; en Granat har revet det halve af Hovedet væk. Den næste Salve, der kommer, rammer Mandskabet ved Kanonen til højre for mig. Hele Betjeningen, 6 Mand, ligger udstrakt paa Jorden. Nogle vælter sig omkring og skriger og jamrer. En har faaet Haanden revet af, en anden et Skud i Maven. Det er en Ynk at høre paa, og vi kan ikke komme dem til Hjælp, vi skal betjene vor Kanon. Der bliver raabt paa Saniteter, men der kommer ingen. Til sidst hører man dem ikke skriige længere, de er vist døde nu. Rædslen sidder os i Kroppen, og da vi hører den næste Salve komme susende, kryber vi allesammen under Dækslen af Ammunitionsvognen. Denne Salve rammer min Kanon, og Granaten eksploderer foran Ammunitionsvognen. Splinterne ryger igennem Staalpladerne og rammer mig i Halsen og Skulderen. Det gav et forfærdeligt Stik. Jeg griber med Haanden op til Halsen og Skulderen og har den fuld af Blod, men var dog sluppen heldig. En Kammerat, der stod ved Siden af mig, havde faaet et Strejfskud. Nu gælder det om at komme bort og blive forbundet. Vi griber vore Bøsser, som dog nærmest kun kan kaldes Stumper, og løber nu tilbage. Det blev næsten et Løb paa Liv og Død. Vi befandt os nu paa fri Mark, og Granaterne suser og slaar ned rundt omkring os, men dog uden at ramme. Vi slaar et Par Kolbøtter, men kommer paa Benene igen og tumler nu ned ad en stejl Bjergskraaning. Vi hører et Par Mand raabe til os og dumper ind i en af disse Huler, som jeg før har omtalt. Her befinder Mandskabet fra vor Bagage sig, og vor Veterinær forbinder os. Der var kun et Par Mand tilbage ved min Kanon; og de vilde gerne have været med os, men Pligten holdt dem tilbage. Den næste Salve har igen ramt min Kanon og dræbt et Par Mand. De stod 3 sammen, da en Granat slog ned ved dem og rev dem alle omkuld, og de laa alle oven paa hverandre. Han, som laa nederst, var ikke blevet ramt, de to andre var derimod døde med det samme, og han maatte først have dem væltet til Siden, før han kunde komme op paa Benene. Den ene af de døde var vor Feldwebel, som havde overtaget Kommandoen ved Kanonen efter mig. Han havde faaet Maven revet op, den anden Mand en Arm og et Ben revet af. Ligene saa helt gule og forbrændte ud. Kort før jeg blev saaret, hørte vi et ordentligt Brag; det var Broen, som var blevet sprængt, og nogen Tid efter hørte vi nogle raabe Hurra. Det var for nogle Infanterister, som var blevet tilbage paa den anden Side, efter at Broen var sprængt, og som nu var svømmet over Floden.

Nogen Tid efter, at jeg var blevet forbundet, blev der givet Ordre til, at hele Bataillonens skulde rykke bort og tilbage. I Førstningen var det dog ikke muligt for Protserne at komme hen til Batteriet, da det stadig laa under en voldsom fjendtlig Ild. Det var imidlertid bleven mørkt, og dermed holdt Skydningen lidt efter lidt inde. Protserne kunde saa komme hen til Kanonerne og fik dem hængt paa. Det gik hurtigt, og enhver, selv vor Løjtnant, hjalp til, gjorde sit bedste for, at man kunde komme væk fra den frygtelige Stilling. De Saarede, som kunde taale en Transport paa Kanonerne eller Ammunitionsvognene, blev taget med straks. De andre maatte blive liggende, hvad der er sket med dem, ved jeg ikke. Hvis de ikke er blevet fundet og samlet op, er de vistnok døde af deres Saar i denne kolde og regnfulde Nat, som det nu var blevet. Vi maatte saa tilbage; og det er

første Gang, hvor jeg kan sige, at vi saadan „regelrecht“ flygtede. Ved Kanonerne savnedes største Parten af den gamle Betjening. Ved en Kanon var der kun een haardt saaret tilbage. Han sad paa Sædet af Protsen og jamrede sig. Ved den næste var der kun 2 Mand tilbage, og saadan var det overalt. Døden havde i Dag gjort en stor Høst blandt os, og der var tilføjet os svære Tab. Indtil denne Dag var Bataillonens sluppen heldigt, men nu havde vi ogsaa faaet tilstrækkeligt. Vi kørte nu hurtigt tilbage. Det var saa mørkt, saa man næsten ikke kunde se en Haand foran sig, og dertil strømmede Regnen uafbrudt ned. Jeg var kommen op at køre paa en Ammunitionsvogn og sad der indviklet i min Kappe. Jeg frøs og rystede over hele Kroppen, saa Tænderne klaprede i Munden paa mig. Jeg var dog godt tilfreds ved Tanken om, at jeg var kommet med tilbage og ikke behøvede at lide samme Skæbne som mine Kammerater, der blev ladet tilbage i Stillingen. Paa en Gang hedder det, at vi kører fejl Vej. I Nattens Mulm og Mørke maatte vi saa til at faa Kanonerne og Vognene vendt om. Det var uhyggeligt, for vi regnede jo med, at Franskmanden ikke kunde være ret langt bag os. Saa kørte vi videre uafbrudt til om Natten Kl. 2 og kommer ind paa en Mark i Bivuak. Kort før passerer vi gennem en befæstet Stilling, hvor Infanteriet og Feltartilleriet har befæstet og forskanset sig og er rede til at tage mod Franskmanden. Det ser ud til, at det er en ny Forstærkning, der er kommet hertil fra Tyskland. Vi føler os mere trygge, da vi passerer denne befæstede Stilling, for nu kan vi da ikke blive overfaldet og taget til Fange af Franskmandene. Paa Bivuakpladsen staar et Par Halmhæs. Vi faar fat i noget Halm og lægger os i dette for at sove, men vi kan ikke. Vi er gennemvaaede, og Jorden er lige saa fugtig. Vi fryser, og vore Nerver er oprevne. Kl. 4 om Morgenen skal Batteriet allerede gribe ind igen. Først skal der dog nyt Betjeningsmandskab tildeles Kanonerne. Hele Mandskabet fra Batteriet bliver samlet, og saa bliver Navnene raabt op paa alle. Alt som dette sker, hedder det den ene Gang efter den anden: „Død, saaret, savnet“. Da nyt Mandskab er kommen til Kanonen, kører de paa ny i Stilling med denne, og Kampen begynder igen. For at faa vort Tøj tørret, havde vi antændt Halmen og lavet et stort Lejrbaal. Vi stillede os i Nærheden af Ilden og fik nu lidt Varme i Kroppen og Tøjet lidt tørret. Det hørte nu op med at regne, og Solen begyndte at skinne gennem de regntunge Skyer.

Da Batteriet rykkede i Stilling, blev jeg tillige med flere andre Saarede bragt hen til en lille By, der hedder Audincourt. Her var Skolen eller Mairien, som hørte sammen, blevet indrettet til Nødlazaret. Der var udbredt Halm paa Gulvet, og hele Dagen igennem indfandt sig her mer eller mindre haardt saarede. En Ven af mig fra Batteriet var ogsaa bragt herhen. Han havde om Morgenen ved Parolen af Vanvare fra en Sergents Side faaet en Geværkugle gennem Maven. Han laa og kæmpede med Døden. Først kunde jeg slet ikke kende ham, men han kendte mig og sagde: „Ak, hvor maa jeg lide.“ Hen paa Eftermiddagen døde han. Ja, hvor maa man døje og lide meget i en saadan Krig. Jeg havde aldrig tænkt mig, at et Menneske kunde holde til saa meget, som han maa. Den Dag blev der ogsaa kæmpet haardt, Kanonerne drønedes uden Ophold. Slaget ved Aisne havde taget sin Begyndelse, og de fjendtlige Granater fandt nu ogsaa Vej til Byen og slog ned i Nærheden af Skolen, hvor vi laa. Kl. 6 om Eftermiddagen blev alle de saarede, som kunde gaa, opfordret til at søge hen

til en By Chauny, der ligger 25 km herfra, og hvor Etappelazaret fandtes. Vi blev ca. 30 Mand, som kunde tage afsted, og de som kunde bære en Bøsse, fik en saadan med sig, for at vi kunde væрге os mod evtl. Angreb fra Befolkningens Side. Ved Aftentid traf vi et Feltlazaret, og her blev vore Saar frisk forbundne. Vi skulde blive der om Natten og lagde os til at sove. Næppe havde vi lagt os til Ro, før vi maatte op igen. Feltlazaret havde faaet Ordre til at rykke længere bort, og vi maatte saa med. Men vi fik Lov til at køre paa Lazaretvognene. Jeg fik Plads paa en Vogn paa Forsædet hos Kusken og skulde under Kørselen holde Lygten. Jeg var saa træt og søvnig, og næppe havde Vognen sat sig i Gang, før jeg faldt i Søvn og sad nu ret op og ned paa Sædet og sov. Jeg vaagnede først, da Vognen holdt og Kusken vækkede mig. Vi var kommen til en Bondegaard og fik nu Leje inde i Høladen. Her sov vi til langt op paa Formiddagen. Saa fik vi Kaffe og Brød; det smagte os fortræffeligt, og vi spiste os rigtig mæt. Herfra maatte vi saa fortsætte til Fods til Chauny. Henimod Aften naaede vi dertil og blev vist hen til et Biografteater, som var blevet rømmet og indrettet til Lazaret. Her blev vore Saar undersøgt af en Læge, og saa blev vi fordelt til forskellige Lazaretter i Byen. Til nogle af de saarede blev der sagt: „Nach der Heimat.“ Jeg blev tildelt Lazaret 3 og ført dertil. Det var en højere Skole, som var blevet indrettet til Lazaret. Der fandtes mange saarede i Byen. I Skolen sov vi om Natten i Teatersalen.

Næste Morgen blev alle de saarede samlet, ca. 200 Mand, der kunde gaa, og der blev sagt til os, at vi med Jernbanen skulde transporteres til Tyskland. Vi glædede os rigtig. Nu kunde vi da faa lidt Ro efter saa mange Ugers Anstrengelser og Savn. Vi blev saa ført til Banegaarden og fordelt paa de forskellige Vogne. Toget bestod af lutter Godsvogne, hvorpaa der var blevet transporteret Ammunition hertil. Inde i Vognen blev der lagt Halm paa Vognbunden, og i hver Vogn kom der 16 Mand. Henimod Aften kørte vi bort. Det gik meget langsomt. Det tog os 4 Dage for at naa derfra til Essen a. d. Ruhr. Hele Jernbanestrækningen blev bevogtet af den tyske Landstorm. Vi blev nu godt forplejet overalt, hvor vi gjorde Holdt. Vi kørte Strækningen: Cambrai, Valenciennes, Mons, Løven, Bryssel, Lüttich til Aachen. I Valenciennes havde vi et Jernbaneuheld. Da vi kørte ud fra Stationen, hoppede Maskinen ved et Sporskifte af Skinnerne. Vi blev alle sammen kastet omkuld mellem hverandre, men tog ingen Skade. Derimod blev de 2 første Vogne bagefter Maskinen trykket sammen, hvorved 3 Mand blev alvorlig kvæstet. Det var fangne Englændere, som var læsset i de 2 Vogne. En anden Maskine blev spændt for, og saa fortsatte vi Kørslen. Kort før vi naaede Løven i Belgien, maatte vi en hel Nat holde stille paa Jernbanelinjen. Vi skulde forholde os helt rolige, og det blev os forbudt at benytte Ild. Englænderne og Belgierne forsøgte nemlig ud fra Antwerpen at bryde gennem den tyske Front. Det var næsten lykkedes for dem, og de var omtrent naaet til Jernbanelinjen, hvor vi holdt. Alle de Tropper, som fra Tyskland var paa Vej til Frankrig, blev losset ud og maatte til at drive Englænderne og Belgierne tilbage. Vi var altsaa lige ved at blive taget til Fange. Dagen efter kunde vi køre videre og passerede Løven. Denne By fandtes skudt sønder og sammen og afbrændt. Den eneste Bygning, som ikke fandtes at have taget videre Skade, var Banegaarden. Henimod Aften kom vi til Lüttich. Fra Toget havde vi en

glimrende Udsigt over Egnen, vi passerede, og den var rigtignok smuk. Jernbanestrækningen skraaner temmelig stejlt ned ad mod Lüttich. Da vi kører ned ad denne, mærker vi, at Toget faar en ualmindelig stor Hastighed, samtidig hører vi Maskinen fløjte uafbrudt, og vi er nu klar over, at Toget ikke kan bremse. Vi raser nedad med en stor Hastighed, og flere af de saarede bliver urolige. Vi raser gennem Banegaarden i Lüttich, og først paa den anden Side af denne, da Strækningen igen faar en Stigning, lykkedes det at standse Toget. Langsomt kører vi saa tilbage til Stationen og slap med Skrækken.

Fra Lüttich til den tyske Grænse passerede vi ikke mindre end 18 Tunneller. Paa alle de belgiske og franske Banegaarde fandtes der nu tysk Jernbanepersonale. Man mærkede næsten intet til at være i fremmed Land. Befolkningen i Belgien var meget nysgerrig; de havde vel nok hørt om det store Marneslag og vilde nu se, hvad det var, der kom tilbage. Ved alle Banegaarde stod der en Mængde Mennesker og betragtede os. Det var dem forbudt at komme ind paa selve Banegaarden. I Toget fandtes der ogsaa flere franske Fanger, deriblandt en Officer. En engelsk Officer havde vi ogsaa med. Endvidere havde vi ogsaa nogle civile Folk med som Fanger. Der fortaltes, at de var Ligsændere. Raa og smudsige saa disse Mennesker ud, og de kom ud af Toget i Düsseldorf. Kl. 11 om Aftenen passerede vi den belgisk-tyske Grænse og kom til Herbestal. Den 18. September var vi i Essen. Det var om Formiddagen, og hele Pladsen omkring Banegaarden var kulsort af Mennesker. De havde maaske faaet at vide, at der kom et Tog med Saarede. Fra Banegaarden blev vi bragt ned i den elektriske Sporvogn, som var stillet til de saaredes Raadighed, og saa blev vi fordelt paa de forskellige Lazaretter. Jeg og mange flere kom til det katolske Sygehus, Sct. Franciska Hospital, der ogsaa samtidig er Nonnekløster. Her blev vi først badet, og saa fik enhver en Seng. Hvor gjorde det godt at se disse rene, hvide Senge og tænke, at nu kunde vi komme til at sove der. Min Skulder blev røntgenfotoferet, og paa Billedet kunde man se, hvor Granatsplinten sad. Den, saavel som den jeg havde i Halsen, blev saa senere fjernet ved en Operation. Det viste sig, at jeg foruden disse to Granatsplinter var blevet strejft af yderligere 5 Splinter, idet min Trøje og Hue var skaaret i Stykker og en Splint sad fast ved en Uniformsknap. Paa Hospitalet har vi det udmærket, bliver godt forplejet og passet. I Besøgstiden er Hospitalet fyldt af Folk, der gerne vil høre og spørge Nyt. Folkene bringer alt muligt med til os af Frugt o.s.v., de ved ikke, hvad godt de skal gøre os. I disse Tider staar Soldaten højt i Ære.

Kærlig Hilsen

din Bror *Andreas*.

Folketingsvalget i det sydlige Nordslesvig

den 16. November 1932.

En Sammenstilling ved N. Jensen.

(Jfr. Sammenstilling i Sønderjydsk Maanedsskrift Nr. 6
og Nr. 7 1931/1932.)

I. Aabenraa By og Amt.

Aabenraa By.

Dansk	pCt.	Soc.	pCt.	Tysk	pCt.	Andre Part.	pCt.	Ialt Stem.
1247	30,32	1755	42,67	971	23,61	140	3,4	4113

Bedsted Sogn.

129	41,21	107	34,19	62	19,81	15	4,79	313
-----	-------	-----	-------	----	-------	----	------	-----

Bjolderup Sogn.

426	61,56	170	24,57	95	13,73	1	0,14	692
-----	-------	-----	-------	----	-------	---	------	-----

Bov Sogn.

623	36,01	860	49,71	205	11,85	42	2,43	1730
-----	-------	-----	-------	-----	-------	----	------	------

Ensted Sogn.

291	56,84	155	30,27	58	11,32	8	1,57	512
-----	-------	-----	-------	----	-------	---	------	-----

Hellevad Sogn.

240	56,33	95	22,32	87	20,42	4	0,93	426
-----	-------	----	-------	----	-------	---	------	-----

Hjordkær Sogn.

282	60,13	96	20,47	88	18,76	3	0,64	469
-----	-------	----	-------	----	-------	---	------	-----

Holbøl Sogn.

307	46,59	164	24,89	143	21,7	45	6,82	659
-----	-------	-----	-------	-----	------	----	------	-----

Kliplev Sogn.

377	56,35	185	27,65	96	14,35	11	1,65	669
-----	-------	-----	-------	----	-------	----	------	-----

Kværs Sogn.

215	53,89	114	28,57	66	16,54	4	1,00	399
-----	-------	-----	-------	----	-------	---	------	-----

Løjt Sogn.

433	44,69	306	31,58	198	20,43	32	3,3	969
-----	-------	-----	-------	-----	-------	----	-----	-----

Rinkenæs Sogn.

202	31,71	289	45,37	135	21,19	11	1,73	637
-----	-------	-----	-------	-----	-------	----	------	-----

Rise Sogn.

463	46,72	350	35,32	163	16,45	15	1,51	991
-----	-------	-----	-------	-----	-------	----	------	-----

	Dansk	pCt.	Soc.	pCt.	Tysk	pCt.	Andre Part.	pCt.	Ialt Stem.
Uge Sogn.	117	43,66	51	19,03	99	36,94	1	0,37	268

II. Tønder By og Amt.

Tønder By.	782	29,77	769	29,27	965	36,74	111	4,22	2627
Abild Sogn.	209	55,73	76	20,27	90	24,00	—	—	375
Burkal Sogn.	235	31,42	193	25,80	294	39,3	26	3,48	748
Bylderup Sogn.	160	42,22	113	29,82	103	27,17	3	0,79	379
Hostrup Sogn.	177	39,51	147	32,81	116	25,89	8	1,79	448
Højer Landsogn.	28	16,67	66	39,28	72	42,86	2	1,19	168
Højer By.	111	20,44	143	26,34	283	52,12	6	1,1	543
Højst Sogn.	204	51,00	67	16,75	125	31,25	4	1,00	400
Løgumkloster By.	297	42,73	190	27,34	202	29,07	6	0,86	695
Løgumkloster Landsogn.	142	78,89	17	9,45	21	11,66	—	—	180
Nørre-Løgum Sogn.	288	61,54	50	10,68	128	27,35	2	0,43	468
Rabsted Sogn.	204	45,64	69	15,44	155	34,67	19	4,25	447
Tinglev Sogn.	296	30,81	350	36,42	297	30,9	18	1,87	961
Tønder Landsogn.	119	52,66	51	22,57	49	21,68	7	3,09	226
Udbjerg Sogn.	34	17,9	51	26,84	102	53,68	6	1,58	190

ET EJENDOMMELIGT BRÅNDTRÆ.

Billedet viser en gammel Hyld ved Ingeborg Lützens Gaard i Aventoft. En Jyllænderkarl, som engang tjente paa Gaarden, blev syg, og da han blev meget godt og omhyggeligt passet af Gaardens Kvinder, vilde han til Gengæld gøre dem en Tjeneste. Han sagde da, at saalænge Hylden staar, skal Gaarden ikke brænde.

M. Ejerslev, Flensborg.

SAMPLEREN

Staveremser.

(Fortsat.)

Der fløj 12 tamm' Tran øver Viborre
Kirk'taarn,

4 hvie, 4 graa,

4 med inne Feer aa.

(Johs. Klindt, Sølsted;
ligelydende Marie Mangelsen,
Østerby Mark).

Der fløj tre tamm' Tran øver
Tranderup Kirk'taarn

med æ lidt Feddevedt i æ Mund.

Kan do sej det tre Gang i jen Raj
urren å and',

så er do hverken læsp eller stam.

(skal alt med, helt til „stam“).

(P.-Eskildsen, Felstedskov).

F-Maal.

Frits Frands Færremænd
føer femten fransk Fruer fra Fyn,
femten Færre fuld,
Frands Færremænd fik fuld Fragt.
(afdøde Pastor Nielsen, Flensborg).

H-Maal.

Her holder Hr. Hans! Hvor holder han?
Her holder han! Hvad har han?
Han har hundrede hvie Hest';
hver Hest har 100 hvie Hest'hal'haar.
(Johs. Klindt, Sølsted.)

R-Maal

Di æ rasend som æ Rotter, der ryver
i Rasmus Rasmussens Rowryvning.
(Lærer Schmidt, Egebæk).

S-Maal.

Sort' Simon Smejs Svend slov sin
Søsters Søn. Sin Søsters Søn soj:

Saa'n smaa Slav slær Søren smæk
mæ snært.

(Wilhelm Hansen, Egebæk).

Heksen i Hjerpsted

Paa min Bedstefars Tid boede der
i Hjerpsted en gammel Kone, som
kunde hekse. Ingen turde gaa ind
til hende, og naar de vilde bringe
hende Mad, satte de det uden for
Huset. Somme Tider gik hun paa
Vejen, hvor hun kastede noget ned,
man mente, at det var en Stoppe-
naal. Hverken Heste eller Køer vilde
gaa over Stoppenaalen, og naar de
skulde have Køerne ud paa Marken,
maatte de drive dem helt udenom.
Da Folk engang ikke havde set den
gamle Kone i flere Dage, gik de
ind i Huset og fandt hende død.
I Huset fandt man mange gamle
Bøger og andre Ting, som hun
havde brugt til at hekse med.

Anna Mamsen, Bønderby.

Lysvarsel

I Kærgaard Enge har der i mange
Aar været set store Lys, uden at
Folk vidste, hvad det var. Men nu
er det blevet opklaret. Det har væ-
ret Gravemaskinerne fra Afvandin-
gen og Traktorerne, som har arbej-
det dernede om Natten.

Christian Paulsen, Rørkær.

AGENDESTRIDEN I NØRRE LØGUM SOGN

II ANLEDNING af Hr. Hejselbjerg-Paulsens Bemærkninger og Oplysninger i Novemberheftet af Sønderjydsk Maanedsskrift vil jeg først takke ham for hans Oplysninger fra Bispearkivet, som jeg endnu ikke har haft Lejlighed til at undersøge, da dette Materiale vistnok endnu findes i Kiel. Forhaabentlig kommer Arkivalierne derfra nu snart til Landsarkivet, og jeg glæder mig til med Tiden her at kunne faa udfyldt de Huller, der endnu findes i mine Optegnelser af Sognets Historie.

Naar Hr. Hejselbjerg-Paulsen bemærker, at jeg hovedsagelig holder mig til J. Brodersens Bog: Fra gamle Dage, er dette ikke rigtigt. Grundlaget er Akterne i Sogne- og Landsarkivet, suppleret med mundtlige Overleveringer. Jeg er godt nok klar over, at Brodersens Bog er upaalidelig, og naar jeg har citeret et enkelt Træk herfra, nemlig om Begravelsen i 1815, staar det for hans egen Regning, hvorfor Kilden ogsaa er angivet. Hvad der fortælles i Sagnet — altsaa den mundtlige Overlevering — har jeg hørt fortælle allerede før Brodersen skrev sin Bog. At dette kan være forvansket i Tidens Løb, saa det ikke er historisk rigtigt, skal gerne indrømmes. At det maa betragtes som Sagn, kan jeg dog ikke gaa med til, selvom Tidspunktet kan være forrykket og Begivenheden noget forvansket. Selv om det ikke kan historisk bevises, at Begivenheden foran Kirkedøren har fundet Sted, saa mener jeg dog, at den ikke ligger længere tilbage i Tiden, end at der maa ligge noget til Grund for den mundtlige Overlevering. Det er jo ikke alt, der er optegnet i Akterne. At Agenden er indført her i 1798, har jeg næppe Grund til at tvivle om, men Modstanden i Sagnet har da ogsaa været før, og at den har været haard, fremgaar jo af Akterne. Hvorfor skulde Provsten ellers raade Præsten til at vente med Afstemningen „for at Sindene kunde falde til Ro“. Jeg ser nok nu, at det af min Artikel kan se ud, som om Menighedens Modstand var efter 1798. Men det var ialfald ikke min Mening, saa den Uklarhed maa jeg rette. Hvad Pastor Balslev i Løgumkloster angaar, saa kan han jo godt have været Modstander af Agenden, fordi han var syg. Han sad dog i Embedet til 1801.

Naar Hr. Hejselbjerg-Paulsen henviser til Kapellan J. A. Kruchenbergers Indberetninger, vil jeg gerne hertil bemærke, at jeg ser lidt skeptisk paa dem. Han tager ofte Fantasien til Hjælp. Naar han f. Eks. i et Skrift udgivet i Kappel 1797 skriver, at Løgumkloster Kirke har haft et Taarn saa højt, at det brugtes af Skibene i Vesterhavet som Sømærke, saa er det ud i det blaa. Eller naar han skriver, at Munkene i Løgum Kloster, efter at de 1197 slog sig ned her, senere kom til Kolbars (Koldmoskirke), hvor de byggede en Kirke, hvortil hørte Byerne Tykskov, Kongsbjerg, Høgslund og Ellum, er det selvfølgelig kun et Sagn uden nogen historisk Hjemmel. Det er kun et Par Eksempler, men der er flere. Jeg er ogsaa bange for, at hans Indberetninger er farvede af egne Indtryk og Ønsker. Det synes mig ogsaa at fremgaa af hans Indberetninger i Skolesager fra Løgumkloster, hvortil jeg haaber senere at komme tilbage. Han var Kapellan hos Pastor Balslev fra 1795 til 1801 og har — saavidt jeg kan se — været meget tysk orienteret. Indberetninger fra Provster og Præster kan ogsaa være underkastet de menneskelige Skrøbeligheder. Naar Provst Paulsen betegner Pastor Boesen i Nr. Løgum som afgjort Hernhutter, er det vist ogsaa stærkt overdreven, ialfald efter hvad Fr. Hammerich skriver om ham i „Et Levnedsløb“.

C. H. Friis.

DE SØNDERJYSKE PIGER I KØBENHAVN 1884

Af Marie Skau-Petersen, Sommersted

Julen 1883 fik vi Besøg af min Farbroder *P. Skau*, Bukshave, sammen med Gartner *Nyeland* fra Vilvorde i Gentofte Sogn. Han kom med den Hilsen, at der var en Del Familier i Gentofte og Omegn, som kunde have Lyst til at se ca. 50 unge Piger hernede fra som deres Gæster, og spurgte os, om vi vilde tage os af at ordne saadan en Tur.

Min Søster og jeg, der gentagne Gange havde været i København, blev paa en Maade selvfølgelig glade, men ogsaa betænkelige. Vi kendte Københavnerne, og vi kendte os selv og vore unge Piger hernede, og vi var ikke sikre paa, at det vilde falde heldigt ud, at Værter og Gæster vilde forstaa hinanden. Det mente han jo, vilde gaa saa meget udmærket. Vi fastholdt imidlertid vore Betæneligheder, og i alle Tilfælde turde vi ikke have Ansaret. Det vilde vi jo paa en Maade faa, naar vi skulde ordne Turen. Min Farbroder var meget misfornøjet med os, for han syntes, det kunde vi sagtens. Den næste Dag skulde Stephen Nyeland tale ved en Assemblé i „Hårmonien“. Ved Bordet bagefter holdt han en varm patriotisk Tale og sluttede med at sende sin Indbydelse ud til de unge Piger, der var tilstede. Begejstringen var stor, Indbydelsen blev modtaget, og min Søster og jeg blev nødt til at sige ja til at paatage os Ordningen. Det blev et meget stort Arbejde, og det blev særlig besværligt derved, at efterhaanden blev der lagt 25 til og 25 til, saadan at vi tilsidst naaede de 300. Besværlighederne bestod jo ikke mindst deri, at vi skulde gøre Ret og Skel, den, der først kom til Mølle, fik først malet. Saa naar vi havde lagt en Bunke tilside, for nu mente vi, at Maalet for Gæsternes Antal var naaet, saa kom Meddelelse om nye 25, og saa skulde vi have Bunken endevendt for at se, hvem der først havde bedt om at komme med. Anmodningerne strømmede ind. Vi kan jo godt sige, der var 1000, der vilde med. Var det besværligt, var det jo ogsaa glædeligt, men som et Bevis for, hvor vanskeligt det kunde være, kan jeg fortælle nogle smaa Pudsig-

heder, der indtraf. Saaledes var der en Familie, der endelig vilde have 2 Bondepiger fra Østkysten, en anden vilde gerne have 2 musikalske, en tredje 2 smaa, for deres Senge var saa korte. Saa maatte vi melde Pas, for af de 300 unge Piger kendte vi vel personlig en 30—50, og da de var spredt langt ud over hele Landet, vilde det være lidt vanskeligt at skaffe Oplysninger om disse smaa Enkeltheder. De tre Familier fik dog, hvad de ønskede, og var overmaade godt tilfreds.

Saa var det jo Befordringen, og det er jo ikke hver Dag, at Banerne fra Flensborg og opefter er indstillet paa at befordre 300 extra Gæster. Jeg henvendte mig til Statsbanedirektoratet i Flensborg og bad om, at man vilde sørge for, at der var Vogne nok. Der gik lang Tid, og jeg fik intet Svar. Jeg blev ved at spørge vor stedlige Stationsforstander, om han vilde sørge for det, og han var ikke just imødekommende. Tilsidst gik jeg derud og forlangte, at han skulde telegrafere til Altona. Jeg blev saa siddende for at vente paa Svaret. Da det kom, lød det paa, at da de netop i de Dage havde store Toppetransporter, saa de sig ikke istand til at stille Personvogne til vor Raadighed, men vi kunde faa „velrensede og med Bænke forsynede“ Kreaturvogne. — Da min Søster og jeg kom paa Stationen, den Dag Toget holdt, raabte bekendte af os „Bøh“. Nogle sagde, de havde Plads til os i Personvognene, men vi fandt, det var vor Pligt at gaa ind til dem, der sagde „Bøh“. Det varede jo kun til Vamdrup.

Saa var der jo Tøjet, det skulde der jo ogsaa sørges for, og der tog jeg saa til Vamdrup og talte med Toldvæsenet. Det vilde jo tage alt for lang Tid, hvis alt det Tøj skulde gennemses. Der fik man en anden Modtagelse, og de sagde, at naar Kufferterne blot var mærkede med et temmelig stort S P, vilde de slet ikke blive efterset.

Turen var ganske vidunderlig. Festlighederne begyndte allerede i Vamdrup, var storslaaede i Fredericia. En lille henrivende 4-Aars Dreng kom hen til mig med en stor Buket Blomster med lange røde og hvide Baand, der slæbte efter ham. „Er Du Marie Skau?“ sagde han, „for saa skal Du have den, men jeg maa ikke sige, hvem den er fra“. Jeg tog Buketten i den ene Haand og Drengen i den anden, og det blev en henrivende Spadseretur gennem Byen. Man kastede Blomster ned fra Vinduerne. Min Hatteskygge maatte af og til hældes af for disse. Om Aftenen kom vi saa ombord i 2 Dampskibe. Fru Tietgen, der havde været et ivrigt Medlem af Modtagelseskomiteén, havde fundet det langt skønnere, naar de unge Piger kom sejlene ind til „Bellevue“, end med de kedelige Jernbanevogne. Da vi kom ombord — der var 200 paa det ene Skib og 100 paa det andet — fandt vi Lasten prydet med Flag. Madras var lagt ved Madras med hvide Lagener omkring og et højrødt Tæppe op ad hvert Lagen. Idet man kom derned, dannede det en straalende Bue. Der var spændt Snore over, hvor vi kunde hænge vort Tøj, og alt var idel Glæde, men ak,

de vrede Bølger ginge saa høje udi Kattegat. Der rejste sig en Storm, som selv Kaptajnen var forundret over, og af de 300 var der kun 19, der ikke var søsyge. Personlig blev jeg saa syg, at jeg blev bragt op i Kaptajnens Kahyt og skiftevis tilset af 2 smaa Drengene, en Slags Opvartere, der var med. Engang i et særligt stærkt Anfald løb de efter Kaptajnen. Jeg troede slet ikke, jeg skulde dø, jeg vidste bare, at det var forfærdeligt, hvad jeg led. Kræfterne var ganske borte, og jeg laa med lukkede Øjne, men saa mærkede jeg, at Kaptajnen bøjede sig ned over mig, og jeg hørte ham sige med alvorlig Stemme: „Ja, hun maa jo have Pulveret“, og saa saa jeg, at han kom med Pulver i et Glas Vand. En af Drengene holdt mit Hoved oppe, og nogen Tid efter sov jeg som en Sten. Da jeg vaagnede, var jeg ør i Hovedet, men kunde altsaa balancere, og da jeg havde faaet lidt Tøj paa, lukkede jeg Døren en Smule op. Saa hørte jeg 2 af mine Bekendte fra Haderslev sige: de kunde da ikke vide, hvem det var, der havde ligget i Kaptajnens Kahyt, for det var som et Dyr, der brølede, og ikke et Menneske, og Kaptajnen havde sagt, at der var stor Fare for hendes Liv. Jeg lukker Døren op og siger: „Ja, det er saamænd mig, men jeg fejler ikke noget“. En Kusine af mig kom i det samme og fortalte, at min Søster vilde have været fra Lasten og op paa Dækket, men havde været saa syg, at hun var faldet om og blev liggende dernede, og saa kom der en og sagde: „De skulde gerne komme op til Deres Søster, hun ligger i Kaptajnens Kahyt, og han er bange for, at hun ikke kan leve“, saa svarer min Søster: „Aah, lad hende bare dø, for jeg følger snart efter“.

Da vi kom forbi Kronborg, begyndte det jo at blive bedre med os. Vi kom op paa Dækket, men det var et sørgeligt Syn at se paa de mer eller mindre medtagne unge Piger. Min Kusine og en Frøken Pedersen fra Flensborg syntes, det kunde være nødvendigt at pynte lidt paa os, hvorfor de kom med et Par Spande Vand, nogle Haandklæder over Armen, Svamp, Kam og Haarbørste, og saa gik de fra den ene til den anden under stormende Latter, saa vi kom til at se nogenlunde ud, kun Farven var ikke just rød og hvid. Vi skulde lægge til ved „Bellevue“, og min Søster og jeg skulde bo hos Etatsraad *Tietgen*, det havde Fruen ønsket. Vi kom en Time for tidlig, saa Festkomitéen, der skulde tage imod os, var ikke kommen endnu, saa vi laa der og ventede, medens Tusinder af Københavnerne stod rundt omkring og kiggede paa os. Den norske Digter *Dilling* skal have sagt: „Hvad skal vi dog med alle disse grimme Piger her i København“, og det undrer mig ikke, for skønne var vi ikke den Formiddag. — Saa kom der en lille Mand, efterfulgt af en Tjener, ned imod Skibet, sagde mærkværdig nok — det traf sig saadan — til min Søster: „De skulde vel ikke kende Frøkerne Skau fra Sommersted, for de skulde være vore Gæster; jeg er Tietgen“. —

„Ja, det kan jeg se, Hr. Etatsraad, jeg er en af dem“. — „Hr. Etatsraad, siger De, Frøken, hvor kender De mig fra?“ og med det samme siger han: „Aah, fra „Punsch“. Min Søster svarer: „Ogsaa det, men dog mest fra Vartov“. Vi kom saa ned, Etatsraaden bød os hver en Arm, og saa gik vi op gennem den tætpakkede Menneskemængde, hvoriblandt der hørtes Tilraab fra en Del af vore Venner: Velkommen! o. s. v. Andre Tilraab hørtes ogsaa, som f. Eks. til min Søster: „Næh, hvor hun er nydelig!“ om mig: „Hun er da ingen Bondepige“. „Nej, der er Etatsraad Tietgen,

Marie Skau.

han tager ogsaa imod“. — Da vi kom ud paa Vejen, stod der to Studenter, den ene nuværende Overreppititør *Levisohn*, som min Søster havde truffet i Pinsen, da Studenterne var paa Skamling for at synge. De ventede med at hilse, indtil vi var lidt forbi. Min Søster gav et lille bitte umærkeligt Nik ud efter dem, som det senere viste sig, at Tietgen havde observeret. Vi kom saa ind i deres dejlige Villa, hvor Fruen tog imod os med aabne Arme og Velkomstkys. Lidt betaget var vi af Pragten derinde, en lille Smule benovede, fordi han syntes lidt kold og tør, men hendes Varme bødede jo paa dette. Det undrede mig, at han ikke med et Ord nævnede Turen eller Sønderjylland eller vor Kamp, og jeg tænkte,

hvordan skal det dog gaa? Hvis vi ikke skal tale om det, som vi kender, hvordan vil man saa kunne underholde sig med en saadan Mand. Da vi havde spist Frokost, kom vi op i vort dejlige Værelse. Vi syntes, vi befandt os som Jeppe i Baronens Seng, og fik saa hvilt godt.

Da vi havde drukket Eftermiddagstheeren, spurgte Etatsraaden, om vi ikke kunde klæde os om til Middag, han vilde gerne have os med paa en lille Køretur, om muligt den forandrede Bevægelse kunde hjælpe til at tage noget af Søsytgens Eftervirkninger, og han havde lovet at komme over til Vilvorde for at hente Onkel til Middagen.

Kl. 6 skulde der være Middag, i den deltog Pastor *C. J. Brandt* med Datter, nuværende Fru *Bardenfleth* i Vejle, Professorerne *Frederik Nielsen* og *Madsen* med Fruer, min Farbroder *Peder Skau*, som boede hos *Stephen Nyeland* og nogle flere, som jeg ikke husker nu. Det var ganske overordentlig fint. Vi fik 10 Retter Mad og 5 Slags Vine. Tietgen konverserede mig, som han var vant til at konversere Damer vist, ikke et Ord om det, jeg før har nævnt, som jeg jo havde tænkt, vi kunde tale om.

Paa den anden Side af ham sad min Søster, som forresten havde C. J. Brandt til Bords. Da Stegen kom og Etatsraaden skulde til at byde os velkommen, vender han sig om til mig og siger med sagte men indtrængende Røst: „Jeg maa gøre Dem opmærksom paa, Frøken, at De er min Hustrus Gæster og ikke mine, da jeg aldeles ingen Sympati har for Deres Tur“. Jeg følte mig som ramt af et Stød, men svarede roligt: „Jeg skal vide at rette mig derefter Hr. Etatsraad“. Min Søster kunde ikke høre, hvad han sagde, men havde set mig rejse mig i Sædet og sidde med et næsten stolt Udtryk. Saa holdt han sin pragtfulde, formfuldendte Tale, hvor ingen af de andre Gæster mærkede, hvad han havde sagt til mig, men hvor han ikke sagde mere, end hvad han kunde staa ved. I den 1/2 Stund forstod jeg, at Tietgen blev kaldt Diplomat. — Hans Hustru maa have set noget eller vidst noget, for da de rejste sig op for at hilse paa os, forlod hun sin Plads, kom op og lagde sine Arme om min Hals og kyssede mig, medens Taarerne løb hende ned ad Kinderne. Hun vilde altsaa lade os vide, at vi var i Sandhed hendes Gæster. Hun sagde ingenting, men det laa i hendes Øjne, hvad jeg ogsaa trængte til at faa at vide. Maaltidet forløb med, at vi konverserede hinanden. Det blev livligt, der var jo alligevel adskillige Ting, vi kunde tale om, men jeg følte det som en uhyre Lettelse, da vi rejste os fra Bordet. Min Søster kom hen og spurgte, hvad der var i Vejen. — „Det skal Du senere faa at vide“, svarede jeg, „vær du bare glad“.

Da vi havde drukket Kaffen, og de fleste vilde gaa ned til Vandet for at se Skibene passere forbi, Vejret var vidunderligt, sagde Tietgen: „Jeg haaber ikke, De har noget imod at blive heroppe hos mig, om lidt kommer nemlig Kronprinsen og Kronprinsessen kørende her forbi og vil gerne hilse paa Dem. Han er jo Regent, og det kunde ikke gaa an, at De fik Audiens hos ham, men naar de saadan tilfældig kommer kørende her forbi, og jeg tilfældig med mine Gæster er heroppe, kunde der ikke være noget i Vejen for, at de kunde hilse paa Dem“. Jeg blev meget underlig tilmode ved det, men blev. Vi gik saa lidt frem og tilbage. Saa raaber Professor Madsen nede fra Haven, om Etatsraaden ikke vilde komme et Øjeblik for at sige dem, hvad det var for Skibe, der passerede. Med en Undskyldning løb Tietgen saa derved. Aldrig saa snart er han væk,

Christine Skau.

før jeg ser den kongelige Vogn komme kørende, men istedetfor at blive staaende, sprang jeg om bag et meget stort Træ, der var der, dels vel af nogen Benovelse ved ene at gaa imod dem, dels for at drille ham. Jeg kan sige, at der kom over mig et Galgenhumør, og da han kom op, sagde jeg: „Nu var de her, Hr. Etatsraad“. — „Lod De dem køre?“ — „Ja, hvad skulde jeg vel gøre, jeg havde virkelig ikke Mod til at træde alene frem, hvad Etatsraaden maa kunne forstaa“. — „Aah,“ sagde han, „det var dog skammeligt, at de skulde kalde paa mig“.

Da vi om Aftenen kom op paa vort Værelse, fortalte jeg jo min Søster det, og i første Øjeblik var vi enige om at rejse Dagen efter, men ved nærmere Overvejelse kunde vi jo se, at det vilde være Synd imod Fru Tietgen, og at der vilde være en Disharmoni i det hele, om det kom ud. Saa endte det jo med, at jeg altsaa skulde vide at rette mig derefter, som jeg sagde til ham, og være saavidt muligt bare høflig og underholde mig med ham om, hvad han kunde føre frem, sige ja og nej, hvor det kunde gøre det. Da vi kom ned den næste Morgen var Manden som forvandlet, han tog ligefrem kærligt imod os, tog mine Hænder, spurgte, om jeg havde sovet godt, ganske forvundet Søsygen. Saa sagde han, at han syntes ikke, vi skulde med det kedelige, grimme Tog ind til Byen, og „da jeg alligevel skal ind til København, har min Hustru og jeg fundet, det var det hyggeligste for Dem at følges med os. Jeg vilde gerne vise Dem Marmorkirken, og saa kører vi Dem hen til vores kære Ven, Pastor *C. J. Brandt*.“ Hos Pastor Brandt skulde min Søster og jeg bo de Par Dage, vi var i København. En ganske henrivende Køretur. Jeg sad ved Siden af Fru Tietgen, Etatsraaden og min Søster baglængs og i ivrig Samtale. Han konverse-rede og smilede, og skønt vi absolut vilde værge os imod ham, fordi vi syntes, han havde baaret sig saa forkert ad, kunde vi ikke modstaa hans elskværdige Væsen. Det var jo meget interessant at følges med ham der i Marmorkirkens Ruin. Der var rejst et stort Træskur, hvor de havde Kontor. Paa Væggen, og om det saa var paa Gulvet, var der Skitser og Tegninger af, hvordan Bygningen skulde være. Bygherren, Etatsraad Mel-dahl, kendte vi jo. Ja, det var en Oplevelse, men dejligt var det alligevel at komme hen til den herlige, udmærkede Pastor Brandt. Sikken Højhed der dog var over den Mand! Jeg skulde sidde og vente paa en Besked fra Kammerherre *Rosen* fra Gentofte, han var i Komitéen og havde en hel Del at gøre med Ordningen af en stor Fest paa Skodsborg Badehotel. Det trak lidt ud, og jeg syntes egentlig, det var Synd, at en Mand som han, der var saa optaget, skulde bruge saa megen Tid til at tale med en ung Pige som mig, men for mig var det en dejlig Stund. Jeg synes, jeg ser baade ham og Stuen, og nyder i Erindringen, hvad jeg saa og hørte. Saa kom Kammerherre *Rosen* og med ham Steph. Nyeland. Den første var en stor Modsætning til Pastor Brandt, sympatisk var han ikke, og han be-

gyndte paa en, synes jeg, lidt udannet Maade at beklage sig over, at vi ikke kom til at bo hos ham. Han havde først ønsket det og fandt det ret rimeligt, at vi skulde bo der. Skønt Kammerherre, savnede jeg Adelsmanden i dybeste Forstand. Saa beklagede han sig ogsaa over, at han ikke kunde faa mig til Bords ved Festen paa Skodsborg, han var dog den Egns første Embedsmand og mente som saadan, at det tilkom ham, men Etatsraad Tietgen havde forlangt, at den gamle Stiftamtmand, Kammerherre *Bille Brahe*, som var Københavns Præsident, skulde præsidere ved Festen, og hvis han ikke kom og tog Frøken Skau til Bords, kom hans Gæster slet ikke til Festen paa Skodsborg. Jeg lyttede, hvad var det. Var det Tietgen saa meget om at gøre, at det bedste var ikke for godt. Min Forstand stod lidt stille. Imidlertid kunde han jo meddele, at Kammerherren tiltrods for, at han for kort Tid siden havde haft et apoplektisk Tilfælde, vilde præsidere ved Festen og tage mig til Bords.

Vi saa jo altsaa den Dag en Del af Seværdighederne i København. Min Søster og jeg havde jo set det hele før, men fulgte heller ikke alle Steder med, da det blev for trættende, men i Regensgaarden var vi, og det var en meget fornøjelig Stund. Klokkeren og hans Kontubernal havde flyttet deres Sofa ned i Gaarden, fordi de skulde være Værter for min Søster og mig, og saa kunde det jo ikke være mindre. Da hun i overgiven Lystighed med et Hop satte sig i Sofaen, stod der en Sky af Støv op omkring hende. Jublende Latter rundt omkring. Ja, saadan var Regensen. Jeg drak Chokolode af en stor Kontorkop med en flad Tallerken til Underkop. Min Søster drak den af et Glas. De var blevet enige om, de vilde intet laane, vi skulde se dem, som de var.

Aftenen skulde vi tilbringe i Tivoli, og til vor store Forbavselse og Glæde fulgte Pastor Brandt med. Da vi skulde ind i Koncertsalen, hvor Kammersanger Simonsen bl. a. skulde synge Martin Kocks Sang til de sønderjyske Piger, dukker pludselig Etatsraad Tietgen op, og Pastor Brandt modtager ham med et: „Men Etatsraad, er De her!“ og Tietgen svarer med et tilsvarende: „Men Pastor Brandt, er De her!“ Det viste sig saa, at det var mange, mange Aar siden, de to Mænd havde været i Tivoli. Tietgen fulgte os hele Tiden, omhyggeligt passende paa, at vi ikke led nogen Overlast i den store Trængsel, men da vi skulde ud af Tivoli, kom vi i Klemme mellem en Flok, der vilde ind. Min Søster og jeg gik foran. Pastor Brandt og jeg blev klemt saadan, at jeg var nær ved at tabe Vejret. Saa breder den store Mand sine Arme ud, slutter dem omkring os begge og raaber: „Det er dog for stor en Kærlighed at vise de sønderjyske Piger, at De vil kvæle dem.“ Sammen med Tietgen kom vi i en 1. Kl. Vogn til Taarbæk, hvor Tjeneren tog imod os. Fru Tietgen ventede med en Kop The, og vi fik, skønt Klokkeren var $1\frac{1}{2}$, en lille hyggelig og fornøjelig Pas-siar. Den næste Dag, da vi kom ned til Morgenmaallidet, sagde Tietgen,

om vi ikke vilde gøre ham og hans Kone den Glæde at give Afkald paa Festen i „Sommerlyst“. Han syntes ikke, Stedet var fint nok til den Fest, men de vilde ogsaa saa gerne have os selv, saa de vilde bede os komme med 7-Toget, „vi faar jo alt for lidt af vore Gæster, vilde da ogsaa gerne kende dem lidt nærmere.“ Den Udtalelse og det Blik, der ledsagede den, kunde ingen af os glemme. Vi blev saa underlig glade og havde en Følelse af, at vi dog maaske blev Venner. De kørte os saa igen ind til København og om ad Amalienborg. Etatsraaden havde lovet Kronprinsen, at vi vilde køre forbi Vinduet ved en bestemt Tid, han vilde bare hilse paa os. Det gjorde vi, rejste os op i Vognen og nejede, uden at Vognen standsede. Saa kørte de os ned til Skibsbroen, hvor „Hekla“ var kommet tilbage fra sin første Tur over Atlanterhavet. Vi skulde have Skibet at se og hilse paa dets overordentlig elskværdige og af Tietgen meget afholdte Kaptajn *Knudsen*, altsammen Elskværdigheder fra Tietgens Side. Da vi om Aftenen Kl. 7 kom hjem, kom de begge løbende op imod Gitterporten og tog imod os med fremrakte Hænder. Vi fik en Kop The, og saa foreslog Tietgen, at vi skulde spadserere en Tur i Dyrehaven. Vi gik i næsten to Timer, Tietgen og jeg foran, og min Søster og Fruen bagefter. I al den Tid fortalte Tietgen ustandseligt om, hvad han havde med at gøre. Jeg kan godt sige, jeg var dødtræt. I Begyndelsen interesserede det mig umaadeligt, men tilsidst kunde jeg kun paa passende Steder sige ja og nej, indtil han pludselig vender sig imod mig: „De hører jo ikke et Ord af, hvad jeg siger.“ „Jo, Herr Etatsraad, men jeg er for træt til at blive ved at forstaa Dem.“ „Hvor dumt dog af mig, at jeg ikke kunde tænke det,“ og saa bød han mig Armen og saa kom vi hjem. Da var Klokken blevet mange, men de syntes ikke, de vilde give os Lov til endnu at komme op, og saa sad vi inde i hendes (hans) Kabinet, Fru Tietgen og min Søster rygende, og det blev en forunderlig Samtale, dels alvorlig, dels spøgende. Vi var mellem Venner, og det Venner, der ikke oversaa os, skønt vi kun var et Par unge Piger fra en Landsby i Sønderjylland.

Den næste Dag var forbeholdt Værterne, Tietgen var ogsaa hjemme den Dag. Efter Frokosten be'r han mig om en Samtale, og saa sagde han: „Ja, Frøken Skau, den Dag De kom, undredes De vel lidt over, hvad jeg sagde, at De var min Hustrus og ikke mine Gæster, for jeg havde ingen Forstaaelse eller Sympati for Deres Tur. Idag vil jeg gerne give Dem en Forklaring. Da det blev bestemt, at de sønderjyske Piger skulde herover, stødte det mig, at Danske og Sønderjyder skulde mødes for at more sig. Jeg var bange for, det tildels var en Flok forlystelsessyge unge Piger, som kom herover, og paa den Maade maatte I og vi ikke mødes, saalænge Ørnen havde sin Klo i Jer, men for at bevise Dem, at jeg ikke var ligegyldig med vor Modtagelse af Dem, vil jeg fortælle, at det var min Skyld, De fik Lov til at lægge Kransen paa Frederik den 7.s Kiste. Da det rygtedes,

at De havde det i Sinde, blev Regeringen betænkelig. Kongen var jo i Wiesbaden, og man var bange for, at Tyskerne vilde finde; at det var en politisk Handling, naar I lagde en Sølvkrans paa Jeres afdøde Konges Kiste. Det, syntes jeg, var Synd, naar I nu havde bestilt Kransen og glædet Jer til at lægge den paa, at I saa skulde komme her og møde et Forbud. Hvad Indtryk vilde det vel gøre paa hele Sønderjylland! Saa gik jeg op til Kronprinsen, med hvem jeg staa paa en ret intim Fod, og sagde til ham, om ikke han kunde give Befaling til, at Kransen skulde lægges paa. Han var straks villig, meddelte Regeringen, at Ansvarret tog han paa sig. Saa kom Festen i Dag paa Skodsborg, hvor denne — hm — Rosen bildte sig ind, at han skulde have Dem til Bords. Nej, Frøken Skau, den Ære tilkom ikke ham. Naar København vilde gøre Fest for de sønderjyske Piger, saa var det bedste ikke for godt, saa skulde det være Københavns Overpræsident, der skulde præsidere ved Festen og tage Dem til Bords. Det kneb at faa det ført igennem, men jeg sagde, hvis det ikke skete, kom mine Gæster ikke, saa i Aften vil De altsaa komme til Bords med Kammerherre Bille-Brahe. Han er en gammel Mand; over de 70, har fornylig været syg, men han er en elskværdig Mand og vilde gerne overvære Festen. I Gerning har jeg nu vist Dem, inden jeg kendte Dem; at jeg, skønt uden Sympati for Deres Tur, havde Kærlighed til og Respekt for Sønderjyderne.“ — Se, det var en Oplevelse, den største paa hele den Tur. Ved Middagen om Aftenen, der var endnu finere end den første, rejser han sig op og siger: „Ja, jeg har ganske taget fejl. Jeg troede, det var en Flok unge Kvinder, som blot vilde more sig, det stødte min Følelse; nu har jeg set Deres Færd i denne Tid, og jeg har forstaaet, at det var alvorlige, dybtænkende unge Piger, som kom herover for at faa et Pust fra Historien, fra Byen og fra Landet. Jeg har set dem græde i stærk Sindsbevægelse, da Kammersanger Simonsen sang og da Studenterforeningen sang de danske Sange. Kære Frøken Skau, i Dag byder jeg Dem velkommen i min Hustrus og mit eget Navn, og saa siger jeg: Aanden i hvert varmt Farvel gemmer og et skønt Velkommen.“

Om Aftenen kørte vi altsaa til Festen paa Skodsborg. Da vi kom derhen, blev vi modtaget af den gamle Kammerherre *Bille Brahe*, en elskelig og mild Mand, som paa en forunderlig kær Maade gjorde Undskyldning, fordi en ung Pige skulde have en saa gammel Kavaller til Bords, og „desuden er jeg jo ikke ganske rask, men det faar De jo tilgive mig“. Jeg blev ganske varm om Hjertet ved at se og høre ham, og vi havde det meget hyggeligt ved Bordet. Tietgen sad paa den anden Side af mig og havde min Søster til Bords. Paa den anden Side Digteren *Vilh. Bergsøe*, og Fru Tietgen havde Onkel Peder til Bords. Foran os sad Studentersangforeningen, vore mange Venner hilste genkendende op til os. Der var pragtfuldt derude paa Terrassen, hvor der var plantet en

hel Række smaa Frugttræer, der var fyldt med kulørte Frugter som Lamper. Langs Siden løb et Bord, det var midt for det, vi sad, og ud fra det gik 19 Borde, det midterste altsaa optaget af Studentersangforeningen. Nede for Enden af det hele var der spændt et uhyre Lærred, og paa det saa vi det danske Vaaben i Blomster, saa stort, at Mændene omtrent var i Legemsstørrelse. Ud over det hele var spændt et Telt, kun aabent ud mod Sundet. Vi fik koldt Bord, mange Sange, dejlige Sange, skrevet af Holger Drachmann, Vilh. Bergsøe, Blaumüller o. s. v., storartede Taler af de forskellige Stormænd, der var tilstede, og ind imellem den dejlige Sang af Studentersangforeningen. Da Bordet var hævet, skulde vi op paa Terrassen ved Hotellet, Styrelsen for Sønderjyderne og Styrelsen for Omegnens Gæstfrihed. Der var forskelligt at tale om, men det gik meget fornøjeligt. Bagefter maatte jeg tage imod en Mængde, som var saa venlige at mene, at de skulde hilse paa mig. Der kom et Tidspunkt, hvor jeg godt kan sige, jeg var segnefærdig af Træthed. Paa en stor Estrade blev der danset. Min Søster var forlængst blandt de dansende, og Tietgen havde fulgt hende derned. Saa kom han op og sagde spøgende: „Frøken Skau er da ung, hun skal da virkelig ogsaa ned at danse, nu tager jeg hende fra dem allesammen“. Jeg havde nu aldeles ingen Lyst til at danse, hvad jeg sagde til Tietgen, men det var morsomt at se paa. Saa kom min Søster med den ene af de 2 Studenter, der havde hilst paa hende ved Ankomsten, og saa sagde Tietgen: „Ser vi det, de er nok trofaste, de unge Venner, Deres Søster har, det var jo dem, der tog imod, da vi kom“. — „Saa Etatsraaden virkelig det?“ siger jeg saa. „Jah, jeg har Sommetider Øjne i Nakken“, sagde han. — Og saa var den Dag forbi, men da vi kom hjem, sad vi endnu og passiarede lidt, og saa siger han drillende om til min Søster: „Vi er vel ikke en lille Smule koket“. — „Nej, det er jeg rigtignok ikke“, siger hun i et Latterudbrud.

Saa kom Torsdagen i Roskilde, og den havde med sig den rigeste Oplevelse.

Vi blev modtaget af en stor Mængde Mennesker, da vi kom ud fra Perronen. Paa den store Trappe ved Banegaarden bød Pastor Tholstrup velkommen, og derfra gik vi hen i Domkirken. Da vi kom derind, var den omtrent tom, men oppe fra Orgelet sang et Kor af Herrer og Damer: Slumrer sødt i Slesvigs Jord, — hvert andet Vers med dæmpet Røst. Frøken Monrad fra Flensborg og jeg gik foran og med os de andre af Komitéen først. En forunderlig Stemning slog mig i Møde, en Stemning, der gav mig som en uhyre Smerte. Aldrig før havde Sønderjyllands sørgelige Skæbne staaet for mig i saa tungt et Lys, som i det Øjeblik. Det var Historien, vor fælles Historie, der tog mig saa stærkt om Hjertet og fik mig til at føle Adskillelsen fra Moderlandet som ingensinde før. Vi tog Plads, og saa begyndte en dejlig Koncert. Pastor Tholstrup, Dan-

marks største Tenor i mange Aar, uddannet først herhjemme, senere hos Garcia i Paris, som endelig vilde have, han skulde være Operasanger, men hvem han gav til Svar, at han vilde hjem og være Præst i Danmark, sang for første og sidste Gang offentligt. Han var da en Mand paa 65

Sølvkransen nedlagdes af (fra Venstre) Margrethe Windfeldt, Christine Skau, Dagmar Windfeldt og Marie Skau.

Aar. Han havde aldrig villet bruge sin Stemme paa den Maade, men da Sønderjyderne kom, kunde han ikke tie. Vi glemmer aldrig hans Røst, ogsaa fordi, at er der en Sanger, der har sunget ud af hele sit Hjerte, saa gjorde han det den Dag. Kantor *Jæhnigen* sang ogsaa, og under en af hans Sange gik vi 9 af Komiteen ind i Kapellet for at lægge en Sølvkrans paa Frederik d. 7. Kiste. Da vi kom derind, stod der 5 Herrer til

hver Side, deriblandt Pastor Tholstrup. Onkel kom imod mig med Kransen paa en violet Fløjlspuude. Han sagde: „Nu overgiver jeg dig Kransen, for at du kan lægge den paa vor afdøde Vens Kiste“. — Der var saa en lille Trappe, som jeg skulde gaa opad for at kunne naa. Da jeg havde lagt Kransen paa, sank jeg et Øjeblik sammen, den eneste Gang i mit Liv, hvor jeg har været besvimet. Frøken Monrad holdt mig oppe, og det varede kun et Nu, til jeg atter kunde rejse mig, men Dagen igennem stred jeg for ikke at græde ustandseligt, følte sommetider, som der var lagt en Byrde saa tung paa mig, som jeg næppe kunde bære. Vi kom saa hjem med Værterne. Seks af os til en Købmand. Da jeg spurgte, hvorfor vi skulde være der, blev der svaret: Byens rigeste Mand. Lidt bitter svarede jeg: „Ogsaa en Fortjeneste i dette Tilfælde“. Om Eftermiddagen kom vi ud i Herthadalen. Der var nogle Tusinde Mennesker tilstede. Talerstolen var rejst under de mægtige Bøge. Der var Sange af Chr. Richardt, Holger Drachmann, Rud. Bay og flere. Pastor Tholstrup talte for Fædrelandet, men det blev en Prædiken. Han havde ønsket at prædike i Domkirken. *Skat Rørdam* vilde forresten ogsaa gerne have prædiken for os i Holmens Kirke, men Regeringen turde ikke tillade en Gudstjeneste, da en saadan efter tysk Mening ansaas for politisk. Tholstrup holdt saa sin Prædiken indenfor denne Ramme. Efter ham skulde Onkel tale. Han har senere fortalt, at det aldeles ikke blev den Tale, han havde tænkt at holde. Inspireret af Præsten blev det noget ganske andet, og efter min Mening har Onkel aldrig talt som den Dag, hvad han forresten ogsaa selv havde en Følelse af. Da han var færdig, stormede Mængden ned imod Talerstolen, den vilde bære ham i Guldstol. Han svarede, at endnu havde han aldrig gjort sig til Nar, og det vilde han da heller ikke ved den Lejlighed. For anden Gang var jeg nær blevet kvalt. Niort Lorenzen og jeg sad lige nede under Talerstolen, og der blev saadan maset paa, at vi nær ikke var sluppet for Overlast. Lidt senere kom der hen imod mig en Dame og sagde: „Jeg ved ikke, hvem De er, jeg ved ikke, hvad De hedder, men giv mig Lov til at trykke Deres Haand, jeg er Præsten Tholstrups Hustru“. Jeg blev saa betaget, at jeg ganske glemte at sige mit Navn, men blot hulkende kastede mig ind til hende. Der fik jeg en Følelse af at finde Forstaaelse for alt det, der den Dag havde grebet mig saa stærkt. Men vi fik aldeles ikke Tid til at tale sammen, blev skilt med det samme, da vi skulde tilbage og med Toget hjem. Først Aaret efter mødtes vi igen, og faa har haft den Betydning for mig som hun og alle hendes. Der indledes ved dette næsten tavse Møde et Venskab, som fik uvurderlige Følger for vore Familier.

Den næste Dag skulde Turen gaa til Fredensborg og Frederiksborg. Tietgens vilde slet ikke have, vi skulde tage med til Fredensborg, da de dels vilde have os hjemme og dels fandt det alt for anstrengende, saa vi

naaede kun alle de andre i Hillerød. Ogsaa der var der Masser af Mennesker, stor og venlig Modtagelse. Min Søster og jeg, tillige med 4 andre af Komiteen, skulde gæste Amtmand, Baron *Wedell-Wedellsborg*, som boede i Fr. d. 7. Fløj paa Slottet. Da vi kom derhen, stod Baronens i Døren. Baronessen kunde intet sige for Bevægelse. Hun tog og favnede min Søster og mig og sagde endelig: „De faar en særskilt Hilsen og Velkommen, for Deres Slægt skylder vi saa meget fra vore unge Dage“. Hun tog os saa og førte os hen for et Billede af Onkel Laurids Skau. Der var friske Blomster omkring, og hun sagde: „De maa ikke tro, det kun er, fordi De nu skulde komme idag, der er Blomster om det Billede paa alle vore store nationale Dage“. Ved Bordet fortalte Baronens mig, at da han som ung kom til Flensborg som Amtmand, forvirrede Forholdene ham. Det var jo i den vanskelige nationale Begyndelse. Han klagede sig til Onkel, og denne svarede: „Kom De kun til mig, naar der er noget, De ikke forstaar, jeg tror, jeg kan hjælpe Dem over det“, og det gjorde han. „Hvis vi ikke havde haft Laurids Skau, vilde vi have følt os fremmede og ængstelige. Ser De, derfor er vi saa glade for idag at huse Dem og Deres Søster“. — Der var ogsaa stor Festude i Skoven, smukke Sange og udmærkede Taler. Det var jo den sidste af Festedagene. Der blev ogsaa danset, og der dansede jeg Lanciers med Baronens. „Ja, det er længe siden, jeg har danset, lille Frøken“, sagde han, „men jeg synes, at i Dag er det dejligt og morsomt“. Ogsaa det Møde førte til et Venskabsforhold, særlig med hans Datter *Sophie*, Fru *Skouenborg*, og hans Svigerdatter, Baronesse *Wedell-Wedellsborg*, Viborg, og nu synes jeg, det er hyggeligt, at Fru *Skouenborgs* Datter aarlig sammen med sin Mor gæster vort Hjem. Det bliver paa den Maade et Venskab i Generationer.

Næste Dag foregik Afrejsen, men min Søster og jeg vilde ikke med paa Sejlturen. Vi havde været altfor syge, maatte heller ikke for Tietgens, der vilde beholde os en Dag længere. Vi blev der saa til om Aftenen, da Fru Tietgen kørte os ind til Byen, for at vi kunde komme med Nattoget hjem. Om Formiddagen sagde Tietgen: „Det er en spændende Dag denne. Vi skal have en Generalforsamling — jeg husker nu ikke, i hvilket af de 24 Selskaber, som han dengang stod for — der skal et Spørgsmaal for, som jeg vil have igennem, det var for 3 Aar siden, da faldt det, men nu mener jeg, Tiden maa være moden til, at det kan vedtages. Min Styrke vil vist være, at jeg kan huske hele Situationen fra sidst og vil kunne slaa dem med deres egne Vaaben. Jeg haaber at kunne hilse paa Damerne i Aften paa Banegaarden, hvis vi kan blive færdige“. Lidt spændt stod vi paa Perronen sammen med Fru Tietgen. Mon han kom? Saa ser vi ham komme ilende. Paa hele Farten var det at mærke, det var den sejrende Mand, der kom. Han fulgtes af Direktør *Hagemann*, og de var begge meget glade. Tietgens blev vore Venner for Livet, og gennem dem havde

vi den Glæde at møde *C. J. Brandt*, Professor *Fr. Nielsen* og Biskop *Madsen*. Ogsaa deres Venskab varede, saalænge de levede, og bragte mig mange store og rige Glæder.

Ved Kong Frederiks Kiste.

(Brudstykke)

— — — — —
— — — — —
Vi har været ved Kong Frederiks Kiste;
der at dvæle gjorde Hjertet godt.
Vi har hørt en sagte Stemme hviske:
Fatter kun et trøstigt Fremtidshaab!
Ørnen maa sit Rov tilbage give,
frække Voldsmand vist ydmyges skal, —
drag kun hjem til Als, det underige:
husk, jeg kaldte det mit eget Als!

Han, som troner over Stjernehimlen,
den alvise, den almægtige,
han, som os tildeler vore Sorger,
som han os tildeler Glæderne,
han den rette Time vist vil finde;
da skal Bladet hurtigt vende sig,
da skal Vold og Mened staa til Skamme,
da skal Als-Ø atter vorde fri!

Optegnet af Fru Marie Nielsen, Augustenborg.

Digtet, hvoraf kun disse Brudstykker huskes, er skrevet af en ung alsisk Bondekone efter de 2000 Slesvigeres Tur til København i September 1865.

HVORFOR REDAKTØR JESSEN IKKE FIK KONCESSION

Ved CL. E.

Nys afdøde Generalsuperintendent *Kaftan* fortæller i sine Livserindringer Side 130 følgende:

DA DØDE FORSTANDEREN FOR DEN DANSKE PRIVATE DRENGE-skole i Haderslev, — eller tog sin Afsked som Følge af Alder. Nok om det, Pladsen blev vakant. En Lærer Jessen, den senere Redaktør af „Flensborg Avis“, ansøgte om Koncessionen. Skolekollegiet i Haderslev nægtede ham den. Han henvendte sig til Regeringen. Med Hensyn til hans Person blev det oplyst, („wurde es beigebracht“), at han var en fanatisk Dansker, der ikke vilde opdrage Ungdommen svarende til de nuværende Forhold. Paa Grundlag deraf blev Koncessionen nægtet ham. Han gik derpaa, efter at han forgæves havde forsøgt at faa fat paa Koncessionen ad Omveje, over til Journalistikken. Uden Tvivl har han som Redaktør af „Flensborg Avis“ skadet Tyskheden langt mere, end det vilde have været ham muligt i Stillingen som Rektor for en dansk Privatskole, hvor forskellige Hensyn vilde have lagt Baand paa ham. *Men kunde det forudses af Regeringen?*“ (fremhævet her).

Kaftans „Erlebniſse und Beobachtungen“ er præget af en god Portion Bagklogskab. Man kan gaa ud fra, at Kaftan triumferende vilde have fremhævet den Dumhed, man lavede, da man nægtede Jessen Koncessionen, *hvis han ikke selv havde Ansvaret for den.* I Stedet for søger den sidste Sætning tydeligt nok at undskylde den Afgørelse, der tvang J. Jessen over i nye Baner. Man kan derfor godt regne med, at Kaftan, der var Regerings- og Skoleraad fra Januar 1880 til Februar 1885 med Nord-slesvig som Speciale, har Hovedansvaret for, at Jessen ikke fik Koncessionen.

Hvorledes det blev „beigebracht“, at Jessen var en farlig Person, viser følgende to Skrivelser, der her meddeles i Oversættelse. Det bemærkes, at Regeringen maatte gaa den nødvendige Instansvej over Overpræsidenten, da Seminarierne stod under Overpræsidenten.

*Overpræsidenten for Provinsen
Slesvig-Holsten*
J. Nr. 3480.

Slesvig, den 23. Sept. 1881.

Seminarist J. Jessen, som ønsker at overtage Ledelsen af den hidtil bestaaende saakaldte danske Realskole i Haderslev, og som derfor har ansøgt om Koncession til Oprettelse af en Privatskole, skal, efter hvad der er blevet mig meddelt, under sit Ophold paa det derværende Seminarium have agiteret paa den hadefuldeste Maade mod alt Tysk blandt de danske Seminarister.

Jeg anmoder Deres Højærværdighed om en fortrolig Udtalelse, om og paa hvilken Maade denne Meddelelse er begrundet.

Steinmann.

*Til den
Kongl. Seminardirektør Hr. Castens,
Tønder.*

Kgl. Sem. Dir.
467

Tønder, den 27. Sept. 1881.

I Anledning af Forordningen af 23. Sept. vedr. den tidligere Elev paa det herværende Seminarium, J. Jessen fra Toghale, undlader jeg ikke allerærbødigst at meddele Deres Højvelbaarenhed følgende:

Afakterne i den herværende Registratur fremgaar det ikke, at Jessen nogen Sinde har givet Anledning til Klager ved dansk Agitation. Tværtimod har han endnu i sit Afgangsbetegnelse faaet Karakteren „meget godt“ i Opførsel. Ikke des mindre har jeg aldrig hørt dette Menneskes Navn nævnt af en Seminarielærer, uden at Jessen betegnedes som en lidenskabelig Dansker og Agitator mod alle Rørelser af tysk Sindelag blandt Seminaristerne i Afdeling B, hvorved der tilføjedes, at han paa Grund af sin Snuhed — en Egenskab, som han skal have fælles med andre af Familiens Medlemmer — altid har forstaaet at skjule sit Muldvarpearbejde („Wühlereien“) under Maske af fuldstændig legal Opførsel.

Da jeg overtog Direktionen for det herværende Seminarium, fungerede han som Huslærer hos den herværende Sagfører Gjessing, som notorisk tilhører det dansksindede Parti af Byens Indbyggere. Kort Tid derefter opgav Jessen denne Kondition og rejste til Paris for at lære det franske Sprog. Senere fortaltes der mig lejlighedsvis, at han under sit Ophold her en Aften hver Uge har holdt Foredrag om dansk Historie og Litteratur for nogle Seminarister af Afdeling B. og at disse Foredrag havde været egnet til at vække og fremme danske Sympatier i Tilhørernes Sind.

Jeg maa gentage, at Vidneudsagn, som kunde sikre et Bevis mod Jessen for statsfjendtlig Agitation, absolut ikke staar til min Raadighed. Men da for længere Tid siden Rygtet om, at Jessen agtede at overtage Ledelsen af den „danske“ Realskole i Haderslev, blev drøftet blandt Seminarielærerne, havde man i Almindelighed den Opfattelse, at han som Leder af en saadan Skole vilde udøve en højst farlig Indflydelse. Han vilde sikkert aldrig i ydre Henseende komme i Konflikt med Lovene, men lige saa sikkert vilde han drage Omsorg for sagte og ubemærket at meddele statsfjendtligt Sindelags Gift til sine Omgivelsers Hjerter. Hans Personlighed virker saa meget farligere, fordi hans Snuhed og Smidighed støttes af en betydelig aandelig Begavelse og en forholdsvis omfangsrig Dannelse.

Jeg selv har aldrig haft Lejlighed til at lære ham at kende.

Allerærbødigst
Castens.

FRA FJOLDE SOGN.

Af ANDERS BJERRUM

GAMMELDAGS BRYLLUP.

Meddelt af Catharina Carstensen („de ole Tinne“) i Bjerrup, Fjolge S., f. 1841.

I HELT GAMLE DAGE FRIEDE KARLENE IKKE SELV, DET HAVDE DE en *Friværver* (ty. *Freiwerber*) til, men denne Skik er saa gammel, at Tinne ikke selv husker den; hun har hørt gamle Folk fortælle om den, og hun erindrer ogsaa at have hørt en Ytring som: „Den hær jo vel haven deromhaande, den hær væren *Friværver*“, d. v. s.: han har sikkert haft en Finger med i Spillet, han har været *Friværver*¹⁾.

I Tinnes Ungdom blev Sagen afgjort af de unge selv i al Stilhed og, saa vidt som det var dem muligt, i dybeste Hemmelighed. Naturligvis rygtedes det alligevel hurtigt i Byen, naar to unge „gik efter hinanden“, og Byens Koner fortalte hinanden under Tavshedsløfte, at det vel længe har været „hemmelig klart med dem“, og at „dér vær vel bald Brudfolk af“. Men det var en Æressag for de to unge at holde det hemmeligt saa længe som muligt. Offentliggørelse burde først finde Sted ved Jatterøllet og Forlovelsen.

Jatterøllet var et Forlovelsesgilde, der som Regel stod i Brudens Hjem. Dets vigtigste Begivenhed var den, at Kæresteparret forlod Gildestuen og ene to gik ind i en anden Stue for at „skifte“ : give hinanden Fæstegaver. Den almindeligste Gave fra Karlen var en fin Damaskes Skulderklud; undertiden gav han dog et Forklæde el. lign., men Ringe udvexledes ikke dengang.

Forlovelsen var den paafølgende kirkelige Bekræftelse af Overenskomsten. Den fandt Sted i Præstegaarden, hvor Præsten „forlovede“

¹⁾ Her maa *Friværver* aabenbart forstaas som en uofficiel Mægler mellem de to Parter; efter at Skikken var forsvundet, har Ordet holdt sig nogen Tid, men med ændret Betydning, noget i Retning af en mandlig Kirsten Giftekniv.

Kæresteparret. Der skulde to „Tyer“ (∴: Vidner) med ved „æ Forloven“, en paa hver Side af de nærmeste, Faderen, hvis han levede, ellers en Broder eller Svoger.

Efter Forlovelsen holdtes der undertiden *Forloverøl*; i Tinnes Ungdom skete det meget sjældent og kun paa de større Gaarde, men senere blev det almindeligere og afløste efterhaanden Jatterøllet, der allerede i Tinnes Barndom var ved at gaa af Mode.

Naar de forlovede vilde „befri sig“ (∴: gifte sig), blev de jo først „opnævnt“ fra Prædikestolen tre Gange; naar der blev lyst sidste Gang, sagde man, at de „faldt ned fra æ Stol“.

Op saa skulde de „sammeliges“ (∴: vies). Undertiden fandt Vielsen Sted nogen Tid før „æ Kost“ (∴: Bryllupsgildet) blev holdt, men det sædvanlige var, at man holdt Kost paa samme Dag, som den kirkelige Handling fandt Sted.

Dagen før Bryllupsdagen var der „et Par Kostbedere (∴: Bydemænd) ude, en aa hver Side, en aa æ Brødgom sin og en aa æ Brud hendes“. De gik sammen ind i de Huse, hvor de skulde byde til Bryllup, men de holdt jo „Omskævt med æ Beden“ ∴: de skiftedes til at fremsige Formularen: „Wir beiden sind ausgesandt von den beiden jungen Leuten N. N. und N. N. . . .“ (mere kunde Tinne ikke huske).¹⁾ Bydemændene gik til Fods og med Stok i Haanden. Naar de havde fremsagt deres Ærinde, blev de beskænkede med „Kømen“ (Snaps), „saa fik de og nok etgang (∴: undertiden) en lille Svips tilsidst.“

Selve Bryllupsgildet varede enten een eller to Dage, alt eftersom det var lille eller stor Kost. Var det stor Kost, kaldtes den første Dag *Kostaften*. Den begyndte med, at Kostbederne sendtes ud; dens Hovedbegivenheder var, at Godset (Brudens Udstyr) blev flyttet fra Brudens Hjem til Parrets fremtidige Hjem, hvor Brylluppet fandt Sted, og at nogle Naboer kom og redte Brudesengen i Bryllupsgaarden.

¹⁾ En fuldstændig Opskrift af Bydeformularen findes imidlertid i Fra Heden (Slesv. Provindsiafterretninger 1863) S. 389; her fortæller Feilberg: „En gammel Mand har meddelt mig, at Indbydelsen i Fjorde Sogn fandt Sted ved to „Lihrsvenn“, som, naar De kom ind ad Døren, stillede sig op med Hatten i Haanden. Den ene begyndte da: „Guten Tag! Wir beiden sind ausgesandt von unserem hochgeehrten Bräutigam N. N. und seiner herzlich geliebten Braut N. N. Diese beiden lassen Euch freundlich grüssen und bitten Sie an ihrem hochzeitlichen Ehrentage zuspreehen zu wollen, die Brautfahrt nach der Kirche mitmachen, dem Gottesdienste beiwohnen, und darnach mit anderen erbetenen Gästen im Hochzeitshaus des N. N. in N. mit einer Mahlzeit fürlieb nehmen. Sie gedenken in ähnlichen Fällen Gleiches an Ihnen zu verschonen (?). Ist das nun Eure Meinung und Wille, dass Ihr diese Ehre erzeigen wollet denen, von welchen wir ausgesandt sind, so bitten wir Euch dieses durch ein lautes Ja zu erkennen zu geben.“ Svaret „Ja“ fulgte, hvorpaa Byderne sagde „Amen“, rakte enhver Haanden og drog videre.“

Det var en Ære at blive indbudt til at „flytte æ Gods“. Kostaftens Morgen kørte de Vogne, der skulde køre med Gods, under Sang og Musik til Brudens Hjem. Her blev der skænket for Mændene, og Godset blev læsset paa; paa en af Vognene blev der skaffet Plads for Bruden. I helt gamle Dage fandt der i Forbindelse med Godshentningen en Ceremoni Sted, som Tinne ikke rigtig har Rede paa; den bestod i, at Bruden skjulte sig, og saa skulde Brudgommen „lede hende op,“ -- „dér har de haft Wirtschaft og Spaas med“. — Naar Vognene kørte tilbage med Godset, var der gerne mødt Folk op ved Korsvejene; de stillede sig ud paa Vejen og lod, som om de med Stokke gennede Vognene den rigtige Vej, „dat de ikke drive forkert med æ Gods“ (∴ for at de ikke skulde køre forkert med Godset). Hvis Brud og Brudgom var fra samme By, kørte Vognene gerne en Omvej¹⁾.

Strax efter Godsets Ankomst til Bryllupsgaarden blev Brudesengen „gjort op“. Hertil var nogle Nabokoner blevet indbudt, og ogsaa denne Indbydelse blev betragtet som en Æresbevisning. Brudesengen var en Himmelseng, den blev redt meget højt op og meget pragtfuldt, og naar Værket var fuldendt, kom der en Musikanter og spillede et Par Stykker inde i Soveværelset — „spille for æ Seng“ kaldtes det --, mens Konerne andægtigt sad og hørte efter og lod Tonernes Magt og Sengens Pragt stemme Sindene til Vemod.

Kostaftens Eftermiddag kom baade de Mænd, der havde kørt med Gods, og de Koner, som havde været til „Sengopgøren“, over i Bryllupsgaarden til „Maldter“ (∴ Festmaaltid). Naar Gæsterne var gaaet, tog Bruden tilbage til sit Hjem, hvorfra hun blev hentet næste Dags Morgen.

I Løbet af Dagen blev der endvidere sendt Karle ud til Nabogaarden for at hente Borde og Bænke, som skulde benyttes paa Hovedfestdagen. Nogle unge Piger var ude at „s a n k e T ø j“, d.v.s. laane Tallerkener, Fade o. lign. Ejerne hentede det selv hjem Dagen efter Brylluppet. Knive og Gaffer bragte Gæsterne selv med. Endelig var en Del unge Karle Kostaftens Morgen indbudt til „M æ l k s a n k e n“. De Gæster, som boede uden for den By, hvor Brylluppet holdtes, plejede nemlig at give den Mælk, som brugtes ved Brylluppet. Kostaftens Morgen samlede Giverne indenfor hver Landsby Mælken sammen paa eet Sted, og Karlene kørte saa fra By til By for at afhente den. Skinker gav Brudgommen og Bruden selv.

Anden Bryllupsdag var Hovedfestdagen og kaldtes *Kostdag*. Om Morgenen hentes Præstekonen til Brudens Hjem med *B r u d e k r o n e n*;

¹⁾ Om Godshentningen meddeler Feilberg i Fra Heden S. 387 f. desuden følgende Oplysning: „Fra Fjorde fortælles, at paa den første Vogn ubetinget kjøres Haspetræet. En af Brudens paarørende er fra Udkjørselen af i uafadeligt Arbejde med at dreje det rundt, hvilket formodentlig hentyder til den vordende Husmoders Flid i at spinde og gjøre Lærred“.

undertiden blev der ogsaa indbudt et Par Nabokoner „til Smykken“. I hele Sognet var der kun een Brudekrone, og den laa i Præstegaarden. Den lignede en Hølle (det gammeldags Hovedtøj), den var høj foran, men den havde lange blomstrede hvide Baand bagpaa. Slør kendtes ikke¹⁾.

I Brudgommens Hjem samledes imidlertid alle de indbudte for at „følge med i *Brudfærd*“. De blev ikke budt ind; saa snart alle var samlede, ordnedes Vogntoget, og saa kørte de med Musik i Spidsen „hen at hente æ Brud ud“.

Ved Ankomsten til Brudens Hjem gik Brudgommen ind til Bruden, gav hende Haanden og ønskede hende Godmorgen, hvorefter ogsaa de nærmeste Slægtninge hilste paa Bruden. Derpaa førtes hun til Vogns, og Brudefølget ordnedes efter bestemte Regler.

Paa den forreste Vogn sad Musikanterne. Paa den næste sad „æ Formand“ (Kusken) paa den forreste og Brudgommen og hans Fader paa den bagerste Agestol. Paa den tredie Vogn var der fire Agestole²⁾; paa den forreste sad Kusken, paa den næste æ Brudmøer (3: Brudepigerne, to unge Piger); de kørte baglæns, sad altsaa med Ansigtet mod Bruden, der sad helt alene paa den tredie Agestol; bag ved hende sad „æ Bisidder“, to ældre gifte Koner. Paa de følgende Vogne fulgte først de nærmeste Slægtninge, derpaa de fjernere og Naboerne. Kostbederne red vist i Reglen ved Siden af eller foran Vognene. To ugifte Nabokarle var indbudt til „Klokkerykken“; de skulde ringe med Kirkeklokken, mens Brudefølget var paa Vej til Kirken.

Hvis det regnede under Brudfærden, sagde man: „Det regner Guld i Brudeskød“.

Brudgommen gik altid først ind i Kirken, ledsaget af de to Fædre (Mødrene var aldrig med i Brudfærden). Derpaa kom Bruden, ledsaget af Brudmøerne og Bisidderne; de satte sig paa en af de forreste Bænke i denne Orden: Bisidder — Brudmø — Bruden — Brudmø — Bisidder.

Naar Vielsen var forbi, og Brudfolkene „sammeligivne“, kørte hele Følget hjem til *Kosthusene*. Naar der var stor Kost, var der mindst to Kosthuse, nemlig Brudgommens Gaard (Parrets fremtidige Hjem) og den nærmeste Nabos Gaard. Der var vel i Reglen et Par Hundrede Mennesker med til en stor Kost, det kom jo an paa, „hvor vidt de havde udbeden“.

Strax efter Hjemkomsten fra Kirken (hen paa Eftermiddagen) fandt „æ *Kostmaldter*“ (3: Bryllupsmaaltidet) Sted — hvad Gæsterne vel ogsaa kunde trænge til, de havde hverken faaet vaadt eller tørt endnu. Bruden

¹⁾ For „Slør“ findes i Fjølde kun det højtyske Laaneord *Schleier*, hvilket viser, at Sløret ikke har været brugt ret længe.

²⁾ Den gamle Stadsvogn, Familievognen, lignede Arbejdsvognen, men var noget længere og lettere; Siderne var ofte af Risfletning og forholdsvis lave. Paa Vognen kunde der fastspændes indtil fire Agestole.

„sad til Maldter“ i Brudgommens Hus sammen med Kvinderne, Brudgommen i det andet Kosthus sammen med Mændene. Hvis der ikke var Plads til alle Gæsterne i disse to Huse, var der et tredje Kosthus, hvor der baade sad Mænd og Kvinder.

Kostmaaltidet bestod i gamle Dage af Ærter og Skinke og Risengrød; nu er de almindelige Bryllupsretter Vinsuppe og Skinke.

Bordene var anbragte i „æ Pissel“ (Storstuen); der var tre „L a v“ (∴ tre Borde med Gæster), langs hver Langvæg et „S i d e l a v“, og langs den ene Endevæg „æ K r y d s l a v“; midt for Krydslavets Side sad Bruden (henholdsvis Brudgommen). Foruden Pisselen blev i Reglen ogsaa Loen og Dørnsken (Dagligstuen) benyttet.

Der var en „S k a f n e r“ (Skaffer) i hvert Hus; desuden var nogle unge Piger „beden til at gaa aa æ Gulv“ ∴ indbudt som Opvartningspiger.

Under Maaltidet gik der Tallerkener rundt for „æ Køks“ (Kogekonen), for „æ Schüttelvasker“ (Konen som vaskede op) og for „æ Badmor“ (Jordemoderen). Naar Maaltidet var forbi, meddelte Skafferen, at nu kunde de, der havde Lyst, give G a v e. Bruden og Brudgommen sad i hver sit Hus og modtog Gaverne — i Reglen rede Penge — i en Tallerken; Giverne kom en for en og afleverede deres Skærv. Bruden gav gerne Giversken Haand og sagde Tak, hvorpaa hun skænkede et Glas Vin for hende¹).

Under og efter Festmaaltidet stod i en Dørnsk paa Brudgommens Gaard (altsaa i Kvindernes Kosthus) en Kiste med Brudens Udstyr; Laaget var aabent, saa alle kunde faa Lejlighed til at se paa Herlighederne.

Om Aftenen var der Dans paa Brudgommens Gaard. Først dansede Brud og Brudgom tre Danse alene; det kaldtes „at danse æ B r u d d a n s“ eller „æ E h r e n d a n s“. Først derefter begyndte de øvrige at danse. De Piger, som havde „gaaet paa Gulvet“, stod under Brudedansen hver med et tændt Lys i Haanden, og det blev de staaende med, indtil de blev budt op til Dans, saa blev Lyset slukket og lagt til Side.

„Om æ Midnat vur æ Brud hind Krone aftagen, og saa vur æ Hølle aasæt“, ∴ ved Midnat blev Brudens Krone taget af, og saa blev der sat en Hølle paa hendes Hoved. Det foregik meget stilfærdigt, et Par Koner gik med Bruden ind i et Kammer for at hjælpe hende (hun skiftede i Reglen Tøj ved samme Lejlighed); den Hølle, hun fik paa, var en Krushølle, en smuk hvid Hølle med Baand.

Inden Gæsterne gik hjem om Morgenens, fik de „Stutler og Brokker (c: Mælk med ituskaaret Hvedebrød) til Davre“.

— Naar Brylluppet var en „lille Kost“, varede det kun een Dag; „Godset“ hentedes „ved Gelegenheit“, undertiden dog paa selve Bryllupsdagen.

¹) Hvorledes Gavegivningen foregik i Mændenes Kosthus, har Tinne aldrig set.

Bruden bar ingen Krone. Der var færre Gæster og kun eet Kosthus. Brud og Brudgom „sad til Maldter“ ved Siden af hinanden; ved Brudgommens Side sad Mændene, først de nærmeste Slægtninge, derpaa de fjernere Slægtninge og Naboerne; ved Brudens Side sad Kvinderne i samme Orden.

GARTNERSLÆGTEN BEHRENS

GENNEM 3 GENERATIONER PAA GRAM SLOT

Af HAVEBRUGSKANDIDAT, HAVEARKITEKT JOHANNES THOLLE

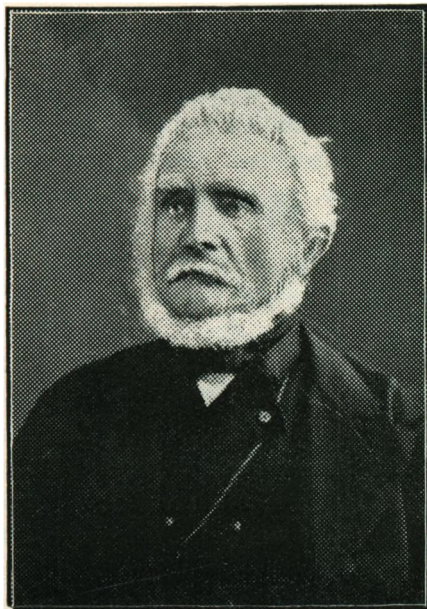
I AARET 1833 KOM TIL GRAM SLOT EN TYSK GARTNER, HVIS NAVN var *Johan Friedrich Wilhelm Traugott Behrens*. Han blev Stamfaderen til Gartnerslægten Behrens, der i 3 Generationer tjente paa Gram Slot. Dels gennem det Ry, der paa Egnen er gaaet af dette Arbejde, dels gennem Slægtens egne Optegnelser og de med megen Pietet opbevarede Dokumenter, er vi i Stand til at følge denne Slægt mere end saa mange andre Gartnerslægter, og i det følgende skal vi bringe en Omtale af den.

Johan Friedrich Traugott Behrens var født d. 26. Maj 1804 Kl. 7 $\frac{1}{2}$ Formiddag i Wolfenbüttel nær Hannover som Søn af Musikanter Johan Heinrich Friedrich Behrens (hos Hauptmann von Campa Campaguin) og dennes Hustru Louise Charlotte, født Landensagen, han blev døbt i Garnisons Kirke sammesteds d. 3. Juni 1804. Som ungt Menneske sattes han i Gartnerlære, bl. a. i Quedlinburg, var et Aar (1823) paa Herrnhäusern, 1825—27 paa et andet Gods og havde fra begge disse Steder gode Anbefalinger. Paa Herrnhäusern synes han at være bleven særlig kyndig i Orangeridrift, og var fra April til 21. Novbr. ansat ved Salzderselden, hvorfra han fik det Vidnesbyrd, at han havde været flittig, tro, tjenstvillig, rolig og kun ved særlige Omstændigheder maatte forlade Pladsen. Fra Januar 1828 til 30. Aug. 1829 havde han Tjeneste hos en Medicinalraad, hvorfra han ogsaa fik Anbefaling, — ligesaa fra Rottorf, hvor han var Gartner fra Mortensdag 1829 til Mikkelsdag 1830.

I Slutningen af Aaret 1830 fik han i Provinsen Lüneburg, hvor han nu var Gartner, udstedt et Rejsepas, af hvilket hans Beskrivelse kan læses. Han var nu 26 Aar gl., Højden 5 Fod 3 $\frac{1}{2}$ Tomme, havde blondt

Haar, blaa Øjne, bred Vækst, almindelig Mund, rødligt Skæg, runde Kinder, sund Udseende o. s. v. Passet gjaldt fra Einbeck og er stemplet i Steinbrück og paategnet ¹¹/₁₀ 1830 i Altona. Rejsen har aabenbart gjaldt Sønderjylland, og han noterer selv at være ankommen til Christiansfeld d. 17. Oktober 1830. Her har han formentlig været beskæftiget for Brødre-menigheden i hvert Fald til ind i 1831, og han har bl. a. haft med Jordbær og Lavendler at gøre. Om det er religiøse Overvejelser, der har bragt ham hid, er

ikke klart; givet er det, at han gjorde sig sine Overvejelser angaaende sit Forhold til Religionen, — han søgte ofte den hellige Nadver, og han har skriftligt erklæret, at han ikke fandt, at den katolske Lære stemte med den hellige Skrift, hvorfor han for sit Vedkommende søgte Nadveren i den evangeliske Kirke.

Johan Friedrich Traugott Behrens
f. 26. 5. 1804, d. 11. 4. 1899.

Vildnis. Tjørn, Tidsler, vilde Hindbær, „Skaalpil“ og Brændenælder havde bredt sig overalt i Haven, — ja denne havde overhovedet ikke været under noget gartnerisk Tilsyn i lang Tid. Hvor man stak Spaden i Jorden, kom det gule Sand og Senegræsset til Syne, og Plænerne var ganske nøgne, — kun hist og her groede der nogle Totter Katteskæg. Saadanne Forhold gik nu B. ind til, og hertil kom, at Økonomiarealerne intet Udbytte kunde give ham, men at ogsaa de kun trængte til Pleje og Pasning. Overalt krævedes der et energisk Arbejde, — og om nogen Løn kunde der ikke være Tale. B. maatte selv se at skaffe sig et Udkomme, og han gjorde til en Begyndelse dette bl. a. ved at rejse omkring til Folk paa Egnen og anlægge Haver for dem. For at kunne skaffe sig Gødning, maatte han købe nogle Faar og en Ko, — og først da Herskabet efter et Aars Tids Forløb saa hans fortrinlige Arbejde, hans Blomsterkulturer og Potteplanter og hans Tiltrækning af Espaliertræer til Havemuren, først da

Til Gram kom Behrens efter alt at dømme i Aaret 1833, da han alt-saa var 29 Aar gammel. Han maatte gaa i Tjeneste paa Slottet under yderst elendige Forhold. Efter Statsbankerotten havde Grevskabet nemlig maattet sættes under Administration, og endnu, da B. kom til Godset, var det under Administration. Haven hen-laa i et komplet

kunde der blive Tale om, at Herskabet kunde yde noget, og søm en Erkendtlighed bevilgedes der ham da en Gratifikation bestaaende af den fornødne Mergel og Gødning til Slotshaven! Herved og efter Aars flittigt Arbejde blev Slotshaven sat i Stand til at yde noget til sin Dyrker, endog saaledes, at Gartneren kunde sælge Grøntsager i Ribe. Og formentlig i Aaret 1837 blev B. gift med Jomfru Mette Magdalene Lauritz(en) fra Sommersted (født $\frac{20}{3}$ 1794), vistnok bosiddende i Gram. Hans Hustru var saaledes en hel Del ældre end Gartner B. — I 30 Aar virkede nu B. paa Gram, og saavel paa Slottet som i dets Omegn sporedes hans Virke ganske tydeligt.

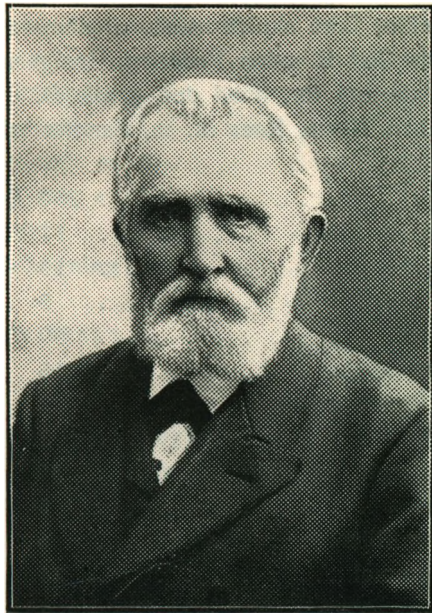
I Aaret 1863 ansøgte B. om Tilladelse til at maatte fratræde Tjenesten paa Gram, og om at hans Søn Carl maatte indtræde i hans Sted. Det fremgaar ikke af denne Ansøgning, hvorfor han begærede sin Afsked, men Ansøgningen bevilgedes, og gamle B., der nu var 60 Aar, tog Ophold hos sin Søn i Gramby. Her levede han i 36 Aar og døde d. $\frac{11}{4}$ 1899, altsaa næsten 95 Aar gammel. Han begravedes paa Gram Kirkegaard.

Den næste Generation traadte nu til, og *Carl Ferdinand Traugott Behrens* blev Gartner Nr. 2 paa Gram fra $\frac{1}{1}$ 1863. Han var født paa Gram d. $\frac{2}{8}$ 1836 og var ved sin Tiltrædelse altsaa 27 Aar gl. Sin Læretid havde han udstaaet hos Faderen paa Gram fra $\frac{1}{19}$ 1850 til $\frac{1}{19}$ 1853, hvorom Lærebrevet beretter, idet dets trykte tyske Tekst tillige beretter, at han ikke alene har været flittig, tro, rolig og tjenstvillig, men ogsaa ordentlig og kristelig, ligesom han har erhvervet sig temmeligt Kendskab i Gartneriet, og hvorfor han kan anbefales paa det bedste. Gamle Behrens har undertegnet Lærebrevet med sin sirlige Skrift og med store Sving.

Carl B. var fra $\frac{1}{1}$ 1854 til $\frac{1}{1}$ 1855 Gartner-Gesell hos Handelsgartner Langla i Haderslev og havde herfra en god Anbefaling. Fra $\frac{1}{8}$ 1855 til $\frac{24}{8}$ 1856 var han Gartengehülfe hos Christ. Brosten i Lybæk, og det siges i hans Anbefaling, at han i den forløbne Tid har forestaaet det ham overdragne Arbejde med Flid og Trofasthed, hvorfor han anbefales til alle „Kunstgenossen und Gartenfreunde“. Fra dette Aar har han ført Dagbog over sit Arbejde m. m., begyndende Søndag d. $\frac{30}{9}$ 1855, og ført paa Tysk. Han nævner i denne bl. a. Kulturer af Azalia, Cinerarier, Calceclarier, m. fl. samt Køkkenurter af forsk. Slags. Af Notitser skal anføres for $\frac{1}{11}$, at han da var til Fødselsdagsfest hos en Schneeberg, hvor man drak 5 Flasker Madeira, 1 Fl. Portvin, 1 Fl. Hvidvin, 1 Fl. Champagne. Søndagene benyttedes til Udflugter og Besøg i fremmede Gartnerier. — Skærtorsdag 1855 blev ikke fejret, men da maatte han arbejde, og Langfredag var han Kl. $8\frac{1}{2}$ til Gudstjeneste i Mariekirken. Kristi Himmelfartsdag arbejdede han med Runkelroer. — 1. Pinsedag, $\frac{11}{6}$, noterer han blomstrende Erica Willmoriana o. s. v. Den første Dagbog slutter med Opholdet i Lybæk.

Den næste Dagbog begynder med hans Ophold paa Herrnhusen, hvortil han kom den 3. Sept. 1856, og med hvilket Gods's Inspektør han havde korresponderet under sit Ophold i Lybæk. Her arbejder han bl. a. i Palmehuset med Pelargonier, Camelier o. s. v. og foretager ligesom i Lybæk Udflugter til andre Gartnerier om Søndagen. Han tager ogsaa Undervisning i Geometri og Bogføring. Ved dette Gods blev han indtil $1\frac{5}{4}$ 1858, og medtog ved sin Afrejse en udmærket Anbefaling fra Hof-

Garten-Inspektør H. L. Wendland. Han drog nu til Berlin, hvor han fik Ansættelse hos Kommercieraad Borsig i Moabit ($1\frac{1}{4}$ - $1\frac{1}{9}$ 1858), og fra hvis Overgartner H. Geerdth han ogsaa fik en Anbefaling; saavel disse Arbejdsanbefalinger som C. B.s Dagbøger og hvad han skrev til og modtog fra sin Fader har været ført paa Tysk. Men med Opholdet i Berlin

Carl Ferdinand Traugott Behrens f. 2. 8. 1836
d. 25. 3. 1912.

har omfattende og grundige Kundskaber i Faget som ogsaa utrættelig Flid, Arbejdslyst og sædelig Vandel. Et godt Vidnesbyrd gives ham ogsaa ($1\frac{9}{12}$ 1860) af Gram-Nybøl Godsinspektorat, idet der siges, at han er et stille, roligt, beskedent og høfligt Menneske af eksemplarisk Vandel, — det kunde efter dette synes, som om C. B. havde været i Faderens Tjeneste paa dette Tidspunkt, og at han da ønskede at skifte, uden at dette rimeligvis blev til noget.

Under $1\frac{4}{1}$ 1863 foreligger der Afgørelse i Sagen om, hvem der skulde være Grams nye Slotsgartner. Gamle B. havde altsaa ansøgt om, at Carl B. maatte afløse ham, og Godset billigede dette saaledes, at gamle B. skulde have 50 RM. i Pension aarligt at udbetale af Godskassen kvartalsvis, samt desuden fri Bolig i Gartnerboligen, imod at Sønnen gav Faderen frit Ophold for sig med Kost og Pleje, Vask, Lys og Varme. Han indtraadté iøvrigt i Faderens Rettigheder og Pligter — dog skete der

synes Behrens Tyskertid at være forbi, og Slægten drages mere og mere mod Danmark. Medvirken- de hertil er muligvis det, at C. B. fik Plads som Gartnermedhjælper hos den kendte Handelsgartner og Borgerrepræsentant F. I. C. Jensen i Aarhus. Her var han fra $1\frac{0}{10}$ 1858 til $2\frac{1}{2}$ 1859 som Medhjælper og kaldes af Jensen for en Kunstgartner, der

bl. a. de Forandringer: 1) at Sønnen foruden som hidtil at forsyne Slottet under Herskabets Ophold samme Steds med Blomster uden Godtgørelse ogsaa skulde levere Urter og Havesager til Herskabets Køkken uden Vederlag til en Værdi af 20 Rd. aarlig, hvorimod han for Frugt tilkom Godtgørelse efter Herskabets nærmere Bestemmelse, og 2) at Herskabet forbeholdt sig det Stykke Jord paa ca. 1 Td. Land i Nærheden af Slottet, som i nogle Aar havde været overladt denne Gartner, hvilket Stykke Jord overlodes Inspektoratet til Dyrkning af Køkkenurter m. m., men forsaavidt den daværende Inspektør ikke skulde ønske at benytte Jorden, kunde den indtil videre overlades Carl B. uden Vederlag, Opsigelsestiden var $\frac{1}{3}$ Aar. Der opsattes et Inventarium for, hvad den gamle B. overlod til sin Søn, som foruden Redskaber, Heste, Køer m. m. nævner følgende:

alle Potteplanter	350	Rdlr. 3 M. 6 Sk.
Svibler og Knolde	17	" 8 "
1900 Urtepotter.	19	" "
5 Vandkander	5	" 3 "
33 Mistbænkvinduer.	99	" "
11 Mistbænkarme	18	" 2 "
1 Plantekasse, 2 Bærebrædder	2	" "
6 Thermometre	3	" "
Roser, højstamm., ægte og vilde	39	" 4 " 8 "
1500 Ligustrum	5	" "
450 Stikkelsbær og Ribs	6	" 4 " 8 "
800 Sirbuske i Rummel	24	" "
60 smaa Thuja	1	" 5 " 4 "
9 Frugttræer, 3 Morbær m. m.	4	" 2 "
338 Solbær m. m.	2	" "
130 Lindetræer	10	" 5 "
Smaa Ribs.	2	" "
Rhododendron ponticum og Azalea	22	" "
Træfrøplanter	1	" "
80 Frugttræer i Rummel	5	" "
200 Sparcium scoparium.	1	" 2 "
400 Asparagusplanter.	1	" "
Blommetræer	10	" "
48 Sirbuske, Moderplanter	2	" "
24 Solbær, 16 Ligustrum italicum, 15 Lam- bertsnødder	1	" 4 " 12 "
55 Sølvpopler	2	" 1 " 12 "
40 Balsampopler	1	" 4 "
550 Rothkastanier.	8	" "

150 Ask	3	"		
Hvidtjørn, 550. store, 350 smaa	4	"	3	" 4 "
1 Korkelm, 1 Pyramideelm, 1 Hængelm, 1 Ask smaa Ask og Alm	1	"	5	"
Æble- og Pære-Vildstammer	1	"	2	"
1 Bed med Vitis vinifera (Vin)	1	"	2	"
Primula veris, auricula og Dianthus	5	"		
65 Roser, smaa	5	"	2	" 8 "
40 — større og Bourbon-Roser	7	"	3	"
37 Frilandsroser	4	"	3	" 12 "
Frøposer og Lærredspøser	1	"	3	"
Ærter, nedlagt i Jorden for	30	"		
1 Kasse med forskjell. m. m.	1	"		
11 Stk. podede Tjørn, a 12	1	"	2	" 4 "
130 vilde Kirsebær			5	"
Arbejdsløn for Aflægning	4	"		
diverse	1	"	5	"
modtaget kontante Penge	27	"	3	" 10 "

ialt 769 Rdr.

Inventariets første Del (Værktøj m. m.) omfattede Værktøj til et Beløb af 831 Rdr. Den sidste Del var undertegnet af Gartnerne J. N. Rudebeiz og C. J. Langla, 16. 1 1863. Som det vil kunne skønnes, var der i de 30 Aar, den gamle B. havde arbejdet paa Gram, sket betydelige Forbedringer og Fremskridt og skabt absolut store Værdier.

Carl B. fulgte trofast i Faderens Spor og arbejdede med Ihærdighed paa at bringe Slotshaven op til at kunne tilfredsstille Tidens Fordringer i alle Retninger. Han anlagde Planteskole og drev Handel med Frø, og ved bestandigt Initiativ og flittig Virksomhed kom Slotshaven i Gram efterhaanden til at danne Midtpunktet for Havevæsenets Udvikling i Nordslesvigs Vesteregn, og det kan tilføjes, at praktisk talt alle ældre Frugttræer i og omkring Ribe stammer fra Gartner B. paa Gram, som tiltrak dem og selv rejste omkring og solgte dem (navnlig i Firserne og Halvfemserne). De to Generationers Arbejde faldt tildels sammen med Grundtvigianismens Fremvækst, og i en Indberetning til Stephan Nyeland (ca. 1897) har B. skrevet herom bl. a., at „hvorel vi hver især (Fader og Søn) have gjort os Umage for at vække Plantelyst og for en forbedret Havedyrkning iblandt Almuen, og med Glæde set Følgerne deraf, skyldes Fremgangen dog formentlig den Oplysning og Fremskridt, der i Særdeleshed have gjort sig gældende hos Landboerne, og hvortil de gode Tider med bedre økonomiske Forhold, i Forbindelse med de danske Højskoler's aandsvækkende Gerning har bidraget saa overordentlig meget.“ Han tog sin

Afsked efter at have virket paa Gram i 36 Aar, og købte den gamle Skole til Bolig i 1909, og drev dér lidt Gartneri. Han døde 25 3. 1912 og blev begravet paa Gram Kirkegaard ligesom sin Fader. Hans Hustru fortsatte ved Datteren *Emma B.s* Hjælp Virksomheden, men Moderen blev efterhaanden meget svækket og sad hjælpeløs paa et Sted i 5 Aar, indtil hun døde i 1924. Datteren arvede da Huset og Grunden, og hun har bestandigt et Gartneri i Gram.

Som tredie Generation af Slotsgartnere paa Gram rykkede nu Sønnen *Carl Bjerrum Behrens* ind paa Gram. Han var født i Gram 2. 8. 1872 og tiltraadte Gartnertjenesten i Foraaret 1899. Mens de to første Generationer naturligt havde følt og skrevet sig som Tyskere, skete der allerede i 2den Generation en Ændring i disse Forhold, saaledes at man bl. a. begyndte at skrive paa Dansk. I 3die Generation blev Omslaget fuldbyrdet, og C. B. B., der først havde søgt Uddannelse i holstenske Planteskoler, i Quedlinburg m. fl. Steder, og som derefter blev udskrevet som Gardist i den kejserlige Garde i Berlin, tog senere til København, hvor han var Medhjælper i flere Handelsgartnerier, før han overtog Pladsen paa Gram. Og saa stærk var nu Omslaget bleven, at C. B. B. i 1905 forlod Gram, fordi han ikke kunde finde sig i Tyskernes Styre i Sønderjylland. Trykket af dette forlod C. B. B. i 1905 Gram og nedsatte sig som Handelsgartner i Esbjerg, hvor han siden har virket. Dermed var Kontinuiteten brudt, og selv om der stadig lever Medlemmer af Slægten i Gram, har de dog intet med Slottet at gøre. Paa Slottet rykkede Gartner *Hansen* ind som Lejer af Gartnerbolig og Jord, mens en Havemand har faaet overdraget at passe selve Slotshaven.

Uden at det har været muligt at konstatere nogen Forbindelse med den her nævnte Slægt, kendes der ogsaa andetsteds fra i Danmark Gartnere med Slægtsnavnet Behrens. Dette gælder saaledes en Gartner B., der i Tredserne var Gartner paa Valdemar-Slot paa Taasinge, og som bl. a. har udstillet Frugt paa Udstillinger i Svendborg, — en Gartner *F. Behrens*, der i Firserne og Halvfemsérne var Gartner paa Belvedere i Svendborg (muligvis den samme som ovennævnte paa Valdemar-Slot), samt *Julius Behrens*, f. $15\frac{1}{2}$ 1857 i Kbhv., Havebrugskandidat i 1878 og derefter Frøhandler i Melbourne. Skulde nogen kunde bringe mig paa Sporet efter nærmere Oplysninger om disse 3 nævnte, modtages Oplysning herom med Tak: Malthé Bruuns Vej 3, Kbhv. F.

EN HØJNORDISK GÆST

EN HØJNORDISK FUGL, EN POLARLOM, DUKKEDE FORLEDEN OP PAA Tøndereggen. Fjerdragten viste, at det var en Ungfugl, udruget sidste Sommer; den var nu paa sin første Rejse sydpaa til mildere Egne.

Denne Lomart ruger især i det nordlige Skandinavien; — i Danmark ruger den aldrig, men kommer jævnligt herved om Vinteren for at nyde godt af de aabne Vande, hvori den tager sin Føde, der væsentligst bestaar af Fisk, som den med stor Behændighed fanger svømmende under Vandoverfladen. Om Sommeren opholder Lommerne sig inde i Landet ved de ferske Fjældsøer, hvor de har deres Ynglepladser; men naar Vinteren kommer, ser de sig nødsaget til at forlade de kære Steder, da Isen lukker for „Spisekamrene“. De søger da ud paa det aabne Hav og trækker langt omkring. De danske Farvande er et yndet Opholdssted for mange Lommer Vinteren igennem. Fra Vandet letter Lommerne kun med største Besvær, men har de først rigtig faaet Luft under Vingerne, er Flugten baade hurtig og uholdende. Med fast Grund under Fødderne er disse „Mesterdykkere“ uheldigt stillede. Gangen er nemlig ubehjælpelig, idet de ikke formaar at staa eller støtte paa Benene, men maa skubbe og vrikke sig frem paa Bugen. Lægger man en Lom paa tørt Land et lille Stykke fra Vandet, gør den hverken Forsøg paa at kravle eller flyve. En saadan udpræget „Vandfugl“ mister ganske Fatningen, naar den kommer ind paa Land, og Vandet er ude af Syne.

Saadan gik det vor Lom, som en Dag fandtes i Øster Højst af en ung Mand. En Snestorm har sikkert drevet den ind over Land, og udmattet har den tilsidst kastet sig ned paa Sneen, hvor den fandtes. Lommen blev bragt til Skolen, hvor Lærer Moeslund tog sig af den og senere overlod den til Seminariet i Tønder. Her kom Fuglen rigtig til Kræfter igen; den blev fodret med Sild, og morsomt var det at se, hvorledes den kunde sætte en halv Snes Sild ned i en Haandevending. Den blev snart saa fortrolig, at den ikke generede sig en Smule for at nedsvælge Fisk i Overværelse af en Snes Tilskuere i en Klasse. Baade Børn og voksne morede sig over dens Forslugenhed.

Ved Vandmøllen var en Vaage med klart, rindende Vand, der blev Lommen sat ud efter et ordentligt Foder paa 16 Stk. Sild. Med Velbehag lod Lommen det klare, kolde Vand risle hen over Ryggen — snart dukkede den helt under og svømmede under Vandet for at komme op et uventet Sted — ja nu var Lommen igen i sit rette Element. „Og Menneskene — de var vist i Grunden slet ikke saa farlige og grusomme, som der fortæltes“, tænkte Lommen og saa op mod den store Flok, som var

fulgt med for at se den i de rette Omgivelser. Men Lommens Syn paa Menneskene blev desværre et ganske andet. Vel gik den første Dag godt, alle, der kom, saa kun paa den og gjorde ingen Fortræd.

Næste Dag blev grusom. Der kom to Mænd, som begyndte at kaste store Sten efter den. Lommen dykkede og dykkede, men af og til skulde den jo op for at have Luft, og straks var der et Par Sten. Saadan gik Jagten i Timer, indtil Lommen tilsidst var saa skamslaaet, at den ikke kunde dykke mere — en barmhjertig Sten gjorde Ende paa dens Lidelser.

Omkring Vaagen ligger nu en Mængde Sten paa den hvide Is, og paa Land er den hvide Sne farvet rødt af Lommens røde Blod, — det fortæller altsammen om Ugerningen.

Politiet har beslaglagt Fuglen, og Stenkasterne beklager nu deres Gerning. Lad os haabe, at de ogsaa fortryder den; thi ikke al Verdens Politi, men kun Menneskenes Godhed og Medlidenhed kan garantere vore umælende Medskabninger en menneskelig Behandling.

Leo Novrup, Tønder.

SAMLEREN

Sjældent Følge.

I Aarene 1857, 1858 og 1859 havde vi tre efter hinanden følgende meget tørre Somre. Solen skinnede fra en skyfri Himmel fra Morgen til Aften, Dag efter Dag, Uge efter Uge. Det var paa saadan en varm og stille Solskinsdag, men jeg husker ikke hvilket af de tre Aar, det var, at jeg løb hjem til Middag fra Skolen i Kamptrup. Da fløj der en Sværm af de store Guldsmede langs med et Dige, og jeg travede bag efter dem. De var utallige, i hundredevis, og de fløj i jævn god Fart østpaa. Jeg antager nu, at de i den varme Sommer er udklækkede langt ude i Vest i de store Sivskove fra Varming Sø og ind efter Ribe. De er sikkert blevet ved at flyve, indtil de har naaet Gram, thi der findes i Gram Mølleдам en Mængde Siv.

N. A. Jensen, Fæsted.

Forvarsel.

Min Mor fortæller: Da jeg var Barn, boede der en Mælkekusk i Nærheden af mit Hjem. En Dag kom Manden ind til mine Forældre og fortalte, at hans Heste ikke vilde forbi Naboens Hus. Hestene stejlede, og kun med voldsom Magt fik han dem forbi Huset. Et Par Dage efter havde Manden i det omtalte Hus hængt sig.

Anna Sørensen, Møgeltønder.

DE GAMLE KALENDERDAGE

AF ANDERS BJERRUM

REDAKTØRERNE AF „S. M.“ HAR TILLADT MIG AT RETTE NOGLE Spørgsmaal til Maanedsskriftets Læsere. Det drejer sig om gammel Tro og Skik knyttet til de forskellige Kalenderdage Aaret rundt; de fleste husker sikkert et eller andet, Vejrspaadomme, Skikke, Gilder, Talemaader, Rim o. lign., der knytter sig til de gamle katolske Helgendage. Jeg beder Dem skrive op, hvad De husker, og sende det enten til S. M.s Redaktion eller til A. Bjerrum, Udvalg for Folkemaal, Tøjhusgade 9, København K. Selv om Deres Bidrag ikke indeholder andet end en Oplysning om, hvad de gamle kaldte en eller anden Dag, vil det blive modtaget med Glæde. Remser, Skikke eller lign., som er kendt andetsteds fra, vil vi gerne have endnu flere Opskrifter af, da det netop har stor Interesse at faa oplyst, hvor Remsen eller Skikken kendes, og hvor ikke.

De i dette og de følgende Hefter aftrykte Spørgsmaal gør ikke Krav paa Fuldstændighed; det er tværtimod sandsynligt, at De kender Ting, vi ikke kender, og saadanne Oplysninger er selvfølgelig dobbelt velkomne.

JANUAR

Kender De: Talemaader knyttede til *hele Maaneden*? (f. Ex. Januar med Taage stærk gør megen Sygdom og Værk).

Talemaader og Overtro knyttede til *Nytaarsny*?

Hvilke Skikke og Talemaader var knyttet til *Hellig-tre-Kongers Aften* (⁵/₁) og *Hellig-tre-Kongers Dag*? Brugtes Hellig-tre-Kongers Lys, og hvordan saa det ud? Skulde man skrive Bogstaverne K. M. B. paa Dørene? Kendes en Remse, der begynder omtrent saaledes:

Jeg beder jer, I hellige Konger tre,
at I denne Nat vil lade mig se,
hvis Seng jeg skal rede, o. s. v.?

Hvordan lyder den og hvordan anvendtes den? Er lign. Remser maa-ske knyttet til andre Aftener?

Har man kendt Hellig-tre-Kongers-Optog og særlige Remser knyttede hertil? Har man Udtryk og Talemaader, der gaar ud paa, at Dagene begynder at længes efter Hellig-tre-Konger?

St. Knuds Dag (⁷/₁) regnedes vist almindelig for Aarets første Søgnedag; kender De Skikke eller Talemaader, der sigter hertil? (f. Ex.: Sankt Knud — driver Julen ud el. lign.)

Hvad kaldtes *Fabians* og *Sebastians Dag* (²⁰/₁)?

St. Povls Dag (²⁵/₁). Hvilke Vejrmærker kendes? (f. Ex.: Hvis Solen paa den Dag skinner saa længe, som det varer at sadle en Hest, saa bliver

Aaret godt; hvis Solen ikke skinner, faar vi megen Boghvede; naar Povl kommer ridende paa sin graa Hest (∴ hvis Himlen er graa), faar vi Sne eller Regn). Havde man særlige Skikke knyttede til Povls Aften? (f. Ex. Skikken „at gaa med Stangen“; Povlsgilde). Nogle Steder drak man paa Povls Dag de Bøder op, som i Aarets Løb var indgaaet i Byens Kasse; hvornaar gjorde man det i de forskellige Egne i Sønderjylland?

FEBRUAR

Kender De: Talemaader knyttede til *hele Februar*? (f. Ex. I Februar maa man hellere se en hungrig Ulv end en Plovmand.)

Talemaader og Skikke knyttede til *Kyndelmisse* (³/₂) (f. Ex. Kyndelmisse Knude holder herude o. s. v.; Saa mange Dage Lærken synger før Kyndelmisse, skal den tie (el. græde?) efter K.; æ Føhn skal igjennem aa Kyndelmis-Nat, om en og skal igjennem en Jærnhat; Kyndelmisse Dag maatte man ikke spinde; til Kyndelmisse skulde man have Halvdelen af Foderet i Behold; kendes et særligt Kyndelmisse-Gilde, og hvordan fejredes det? Har det tidligere været almindeligt at stalde Plagene ud Kyndelmisse-dag?) — Kender De Vejrmærker, som gaar ud paa, at det helst skal være daarligt og blæsende Vejr Kyndelmisssedag? (f. Ex.: Kyndelmisse Fløde (∴ Oversvømmelse) giver Midsommers Grøde. — Nogle Steder lagde man en Visk Hø ud ved et Hushjørne Kyndelmisssedag; hvis det saa blæste saa stærkt, at den fløj bort, kunde man roligt lade den flyve, for saa kom Foraaret tidligt; blev den liggende, var det bedst at samle den ind igen).

Kender De Skikke og Talemaader i Forbindelse med *Blasii Dag* (³/₂), *St. Agathes Dag* (⁵/₂) (f. Ex. Skikken „at sidde Agathe“), *St. Dorotheas Dag* (⁸/₂)? (f. Ex.: Dortes Nat springer Dorthealilierne ud, og Paaske-lilierne bryder igennem).

Hvad ved De om *Persdag* (Peders Stol, d. ²²/₂)? (f. Ex.: Der er fire Uger meld Povl og Per, saalæng Verden stær; var Povl god, bliver Per bedre, var Povl ond, bliver Per værre; hvis Per havde den Magt, Povl har, saa frøs Kalven ihjel i Koen (el. lign.); Persdag lægger Gaasen det første Æg, faar Faaret Lam; St. Peder kaster en varm Sten i Vandet, og saa tør det lige saa meget fra nedan som fra oven; Det maa ikke fryse haardere, end Per kan jage sin Pig i Jordan (el. i Sneen?); Per (el. Povl?) med sit lange Skæg lokker Børnene ud til æ Husvæg o. s. v.; — Kalder man Istappe for St. Peders Skæg? Hvor brændte man Blus paa Persdag, hvad kaldtes det, og hvordan foregik det? Var det almindeligt i gamle Dage, at Hyrden ansattes paa Persdag?).

Kender De Talemaader om *St. Mathias Dag* (²⁴/₂)? (f. Ex.; Matis, den Gris, han bryder vort Is; Fryser det om Natten, saa fryser det 40 Dage; Finder Mathias ikke Bro (Is), saa lægger han Bro).

Hvilke Skikke og Talemaader var knyttet til *Skuddagen*? Regnede man d. 24. el. den 29. for Skuddag?

(Forts.)

1. Marts 1933.

FRA LØGUM SOGN. KIRKE- OG SOGNEFORHOLD I MIDDELALDEREN.

Af C. H. Friis, Løgumgaard.

DEN NUVÆRENDE NR. LØGUM KIRKE SKAL — EFTER GAMLE HISTORISKE Dokumenter — allerede have tilhørt Klosteret i Løgum, inden dette blev flyttet fra Seem ved Ribe til Løgum. Biskop Omer anfører den som en Gave til Klosteret fra Bisperne Rudolf og Stephan. En anden Beretning kalder alle 3 Biskopper Rudolf, Stephan og Omer Donatorer for denne Kirke. Muligvis har der været en ældre, af Beboerne opført Trækirke, som afløstes af en Stenkirke ved den Tid, Stenkirkerne byggedes. Beboerne har ikke magtet dette, og saa har Biskoppen paataget sig at bygge den mod at beholde Ejendomsretten. Senere har saa en af Biskopperne skænket den til Klosteret for at forøge dettes Indtægter. Thi med Kirken fulgte naturligvis Tienden af Løgum Sogn. Oprindeligt har Kirken været Herredskirke for Lø Herred. Men efterhaanden som der blev bygget flere Kirker i Herredet, er dette blevet delt i Sogne, og Løgum Kirke er saa bleven Sognekirke for Løgum Sogn, der var det østligste i Herredet og mod Syd og Øst grænsede op til Slogs Herred. Det omfattede ikke blot de nuværende Sogne Løgumkloster og Nr. Løgum, men ogsaa Byerne Alslev og Vesterhøjst, der laa i Sognets sydøstlige Hjørne. Kirken laa da omtrent midt i det daværende store og udstrakte Sogn. At Kirkevejen har været lang for Alslev og Vesterhøjst kunde jo ikke været andet, saalænge der var saa faa Kirker. Men ovre i Slogs Herred, der hørte til Slesvigs Stift, har man ogsaa bygget Kirker, og — mærkeligt nok — byggedes der en i Østerhøjst lige op mod Grænsen af Lø Herred og Løgum Sogn. Nu har det jo været meget fristende for Beboerne i Alslev og Vesterhøjst at søge til denne Kirke, der laa næsten lige uden for deres Dør. Det har de da ogsaa gjort, ja, de lod sig endog betjene med Sakramenterne i Højst Kirke. En Tid er det ogsaa gaaet godt, men da de ogsaa begyndte at levere deres Tiende til Kirken og Præsten i Højst, er man bleven vaagen ovre i Løgum Sogn, hvor man ikke saadan uden videre vilde lade sig

sine Rettigheder fratage, og saa var Striden gaaende. Det har været en langvarig Strid, Sognet og Klosteret i Løgum har haft med de to Byer. Man klagede til Biskoppen i Ribe, og Klagen gik videre til Kongen. Til sidst er Sagen nok blevet indanket for Paven i Rom, thi der foreligger et officielt Brev fra Pave Leo om, at Alslev og Vesterhøjst hører til Løgum Sogn.

I „Scriptores Rerum Danicarum“ VIII Bd. i de saakaldte Løgum Kloster-Breve findes nogle Aktstykker fra den Tid, der belyser Striden, først Kong Frederiks Brev fra 1521 om, at Alslev og Vesterhøjst skal høre til Løgum Kirke og Sogn i Ribe Stift. Det fremgaar af Brevet, at de to Byer en Tid har hørt under et andet Stift (Slesvig, dog næppe officielt), men nu skal de til Stadighed høre til Løgum Kirke som fra Arilds Tid med al deres Tiende og derfor modtage kirkelig Betjening“. Muligvis stammer Brevet dog fra Hertug Frederik, da der lige efter staar anført et Brev fra Kong Christian (II?) fra samme Aar. I dette betones, „at Alslev og Vesterhøjst, skal, som det har været fra Arilds Tid, høre til Løgum Kirke som deres rette Sognekirke, der modtage deres Sakramente og give deres Tiende, som de er deres rette Sognekirke pligtige. Kongen vil ikke tilstede, at de besøger en fremmed Kirke i Slesvigs Stift og der give deres Tiende, som de er pligtige til at give til deres rette Sognekirke.“ Et Aar senere følger et andet Brev fra Kongen med omtrent samme Indhold. Heri forbyder han til Slut Beboerne i Alslev og Vesterhøjst at hindre Abbed Henning af Løgum Kloster i at benytte sine Jorder i de to Byer „under vor kongelige Hævn og Vrede“. Biskop Iver Munk af Ribe stadfæster i et andet Aktstykke de kongelige Breve og skriver heri, at Alslev og Vesterhøjst skal give deres Tiende til Løgum Kirke og Præst som fra Arilds Tid. „Derimod skal Byen Visbjerg fra denne Dag blive til Bedsted Kirke og Præst og levere deres Tiende dertil.“ Dette sidste er næppe bleven gennemført, da der ikke senere foreligger noget herom. Visbjerg synes hele Tiden at have hørt til Løgum Sogn.

Til disse Aktstykker kommer saa Pavens Afgørelse, og hermed skulde Sagen jo saa være tilendebragt til Fordel for Løgum Sogn. Men 7 Aar efter dukker den op igen. Beboerne i Alslev og Vesterhøjst har i Tidens Løb atter søgt over til Højst Kirke, enten det nu har været Stædighed for at trodse Forbudet eller af Bekvemmelighedshensyn. I 1529 tages Sagen op paany, og det kommer nu til et Forlig. I Forligelsesbrevet staar der, at Beboerne i Alslev og Vesterhøjst skal fra nu af tilhøre Højst Kirke med al deres Tiende og Offer og der modtage Sakramentet, og det skal være deres rette Kirke og Sognepræst. Dog skal Klosterets Abbed have Halvdelen af Tienden. Dette sker „paa Bøn af Mathias Gordsen, Claus Gordsen og andre Dannemænd.“ Ved dette Forlig var tilstede: Jesper Rantzov, Lensmand paa Lille Tønde, Mester Claus Gordsen, vor naadige Herre Mathias Gordsen, Væbner paa Solvig, Nis Henriksen, Herredsfoged i Slogs

Herred, Hr. Frederik, Sognepræst ved Højst Kirke, to Sendemænd i Slogs Herred og Abbeden i Løgum Kloster. „Klosterets Privilegier skal være døde og stille og maa ikke lægge nogen Hindringer i Vejen for Kirken og Præsten, Beboerne skal blive ved Højst til evige Tider.“ Der tilføjes dog til Slut, „at hvis disse lægger Abbeden eller hans Efterkommere nogen Hindring i Vejen, skal denne Kontrakt være som aldrig omtalet, og de to Byer skal søge tilbage til Løgum Kirke igen som deres rette Sognekirke.“ I et andet Brev fastsættes saa, hvordan Tienden skal deles, og at Klosteret faar Halvdelen af den Jord, der ligger Norden for Aaen ved Alslev. Det er Autoriteterne ovre i Slogs Herred, der har taget sig af Sagen og har hjulpet Beboerne i Alslev og Vesterhøjst. Ved Forliget synes kun Abbeden at have været tilstede paa Løgum Sogns Vegne.

Omtrent paa samme Tid har der været Strid om Draved. I et Aktstykke udtales, at Abbeden har givet Beboerne Tilladelse til at begrave deres Døde paa Abild Kirkegaard, somme Tider ved Klosterkirken, men nu fastslaas det, at Draved ligger i Løgum Sogn. Beboerne i Slogs Herred synes at have hugget Træ i Draved Skov uden Lovhjemmel, thi i flere Akter fra den Tid fastslaas det, at Klosterets Abbed „alene har Magt til at hugge Træ i Draved og Kjærene deromkring og ikke nogen af Solvig“. Af en Forligelsesakt fremgaar det dog, at Ejerne af Solvig faar Lov til at hugge Træ i Moskjær med Abbedens Tilladelse. Sognegrænserne har nok endnu dengang været noget omstridte, og der er vel gaet lange Tider, inden de blev endelig klarlagte.

GAMLE DANSKE FOLKEMINDER I DEN „TYSKE“ BY.

Ved CL. E.

EN tysk Brochure fra Afstemningstiden, — „Tondern eine deutsche Stadt“, — indledes med følgende Ord: „Fra dansk Side siges der stadigt, at Tønder ikke er en tysk, men en fortysket By, idet kun en ydre Fernis tilhyller et godt dansk folkeligt Præg. — Naar vi imidlertid uheldigvis ser tilbage over de forbigangne Aarhundreder, kommer vi til en helt anden Opfattelse af Befolkningens Karakter. -- Den nedertyske Indflydelse maa tidligt have gjort sig gældende og maa have fortrængt det Frisiske.“ Der er altsaa ikke Tale om Befolkningens politiske Sindelag, men om det *folkelige* Præg. Forfatteren mener at kunne bevise, at dette oprindelig har

været frisisk, derefter nedertysk og tysk. Beviserne er i Korthed følgende: Det officielle Sprog paa Raadhus, i Kirke og Skole var tysk, ogsaa de Kvitteringer, som den jævne Haandværker afleverede til Raadet, Byens Haandværker- og Købmandslav førte deres Protokoller paa Tysk, og Indskrifterne paa Epitafierne i Kirken er tyske.

I Dag, hvor vi ikke har noget at indvende imod, at Jes Jessen kalder sig en Tysker og Franz Bauer en Dansker, har Drøftelsen af Spørgsmaalet, om en By som Tønder i Fortiden bør betegnes som en dansk eller tysk By, ikke samme Betydning som tidligere; men Spørgsmaalet er alligevel ikke uden Interesse. Der maa da siges, at det officielle Sprog i Kontorer, Kirke og Skole ikke kan bevise det mindste. Af langt større Betydning er det at faa Svar paa følgende Spørgsmaal:

1. Hvor ligger Byen, i et dansk eller tysk Omraade? — Man kan gaa i alle Verdenhjørner og vil finde det samme: Landsbyer med danske Navne, med danske Marknavne, med en dansk Befolkning.
2. Hvad siger Byens Marknavne, det ældste Minde om de oprindelige Beboere? — Tønder Bys Marknavne er alle rent danske.
3. Hvad fortæller Borgernes Navne? — Paa dette Punkt faar vi Indtrykket af en blandet Befolkning; men de danske Navne paa —sen er i meget stort Overtal, de ikke faa tyske Navne virker som et fremmed Islæt.
4. Hvilket Sprog var Folkesprog i Byen? — Det er naturligvis Folkesproget og ikke Kontorsproget, der er det afgørende.

At *Folkesproget* i Tønder var dansk i de sidste hundrede Aar er kendt. Selv de indvandrede fremmedes Børn kunde ikke undgaa at lære og bruge det. Det er sandsynligt, at det ogsaa tidligere, altid, har været dansk, særlig naar vi tænker paa Marknavne, Personnavne og Oplandets Sprog. Men Sandsynlighed er endnu intet Bevis. Vi er imidlertid i Stand til at lade tidligere Slægter tale til os gennem de gamle Rim og Remser, Vuggeviser og Legetekster, der nedarves fra Slægt til Slægt. Hvad gemmer Tønder af disse gamle Folkeminder?

Jeg opsøger en gammel Kone i en af Byens Sidegader, i et Smaa-kaarshjem. Hendes Navn har jeg desværre ikke Lov til at røbe; men hendes Stamtavle som Tønderinger er god nok. Hun er født i Byen i 1860, hendes Forældre, — Faderen var en lille Haandværker, — er begge fødte i Tønder og har altid boet der, hendes Bedstefader paa fædrene og Bedstefaderen paa mødrene Side er ligeledes indfødte Tønderinger. Der er altsaa næppe nogen, der har Rod i Tønder længere tilbage end hun. Hun har kun lært Tysk i Skolen og kun hørt Tysk i Kirken, hun kan kun skrive tysk og har været gift med en indvandret Tysker. Hvad hun ejer af gammelt dansk Folkeej, er Hjemmets Arv.

De efterfølgende Remser m. m. viser, hvad denne gamle Kone kunde huske. De er et smukt Bevis for, hvor trofast Almuen har holdt fast ved det gamle. Medens det Tyske satte sit Præg paa Hovedgaden og gennem Kontorer, Kirke og Skole officielt stemplede Byen som tysk, levede det foragtede „Kartoffeldansk“ ikke blot videre som Pøbelens platte Gadesprog; men i Sidegadernes smaa Hjem vuggedes Barnet i Søvn med danske Vuggeviser, pimpedes Barnet paa Bedstefaders Knæ med danske Rim, — de samme, der ned gennem Tiderne er blevet benyttet over hele Jylland. Tønder, — eine deutsche Stadt?

Vuggeviser.

Sov, Barn, sov,
Far er ud' å plov,
Mor er ud' å gi æ Gris,
vil do it sov, saa fær do a æ Ris!

Vug å vug å volde
no skal Skoven fælde.
Har I int se di ni smaa Faar?
di fie va hvie, di fem var graa,
åld te sammels haj di Klokke aa,
så nær som lille Peter Sokketaa,
han haj sin Oldmors Høll' aa.

Kæleremser.

Pandeben, Øjesten,
Næsetip, Mundelæp,
Hageflip, — Dikke-dikke-dik!

God Daw, lille Far,
sikken Hat do har,
sikke Laar, sikke Ben,
sikke Skridt do tar!

Dippe dippe Due,
min Mor hun er en Frue,
min Far han er en Herremand,
min Bror han er en Spillemand,
spiller paa Streng,
Streng koster Penge,
Penge er i Pungen,
Pungen er i Skrinet,
Skrinet er i Kirken,
Kirken er i Kjøbenhavn,
Kjøbenhavn er langt herfra.

Tommeltot, Slikkepot,
Lång'mads, Guldbras,
lille Peter Spillemand.

Tommeltot fåldt i Vand,
Slikkepot hjælp ham op.
Långmads bar ham hjem,
Guldbras lå ham i Seng,
å lille Peter Spillemand
dækket æ Dyn øvver ham.

Sko sko Hest,
hven kan bedst,
de kan æ Præst,
nej, saamind kan han ej,
de kan æ Smej,
han som boe ved de rø Lej,
han kund it ha sin Kun i Frej,
for ålle Kæltringer, der gik å æ Vej.

Klap en Kag i Søde,
du'n i Oldmors Fløde.
Hvormed skal vi prik' en?
Med en Guldstik'en.
Hvormed skal vi sæt en i æ Ovn?
Med en Guldskøsselskovl.
Kyst en ind i æ Bagovn.

Drej æ Sav, musse mav,
fie Skilling aa æ Dav,
to te Flæsk å to te Sop,
så gær åll vor Skillinger op.

Ride ride ranke,
store Føl og Blanke,
Hesten den er — ?
den skal — ride paa.

Herremand rie te Kirk,
i Sammet å i Silk.
Saa kom den lille graa Buend.
Hvad ska vi ha te Dovre edaw?
de spue han om

Suer Vandgrøe med Klump å Klie i,
og suer Vall å dump em i.
Så glaj han bløv, så glaj han bløv,
Skumpede, skumpede,
skumb, skumb, skumb.

Rid å rid te Mærkend,
å køf en Trillingspot,
å hven vi komme hjem egjen,
skal vi ha Mælk å Brok,
i den ny Trillingspot!

Vidde vidde vit,
min Mand æ kommen,
vidde vidde vit, hvad har han brågt?
vidde vidde vit, en Sæk fuld Plommer,
vidde vidde vit, di smagt så godt,
Vidde vidde vit, di va så søe,
vidde vidde vit, di va så bløe.
Vidde vidde vit, va har di kost?
Vidde vidde vit, en hal Rigsdåler.
Vidde vidde vit, di va så dye,
vidde vidde vit, det er for mye.

Rid å rid te Syndeborre Bro,
køf lill' Søster et Par nye Sko,
nye Sko med Spænder aa,
dem skal lill' — ha aa.
Gammel Mand vild' å ha et Par,
men han skal bi
te æ Rov blyvve mod'n,
te æ Byg blyvve solg'n,
te Skoven staar i Blomster.

Rid å køe te Møll'
å køf lill' Ann en Køll'.
Der var inne ande ind
som tu gammel beskidt Kvind.
Den jen den sådt å strippet æ Ko,
den andn stav å rør i æ Grøe,
den var hverken sue eller søe.
Æ vild smag,
hun slov mæ aa min selle Hag,
æ vild slikk'
hun slov mæ aa min selle Lipp',
æ vild gaa,
hun slov mæ aa min selle Taa.
Æ gøe hind en værre Skæj,
æ ståk Eeld i hind Tørrelaj.
De bræend,
æ ræend,

de røg,
de smøg.
Æ løf hen i Kongens Gae,
der stov en Kok å gal,
den haj hverken Hoj eller Hael,
Den soj: Snip, Snap, Snue,
no æ mit Eventyr ue,
Tip, Tap, Tynd,
no må der en anden begynd.

Staveremser og Talremser.

A, B, C, æ Kat den løffe i æ Sne,
så gøe sin smaa Førre så ve,
så bløv di så koeld.

A, b, ab, slaa æ Skolmeste aa æ Flab.
a, b, c, uh, hvor de gø vel!

1 2 — kys æ So,
3 4 -- spil aa æ Lie,
5 6 — Maren Smajs,
7 8 — en gammel Soldåt,
9 10 — tap mee i,
11 12 — slaa æ Virl aa æ Dør,
13 14 — tal te Korten,
15 16 — tal te Krejsten,
17 18 — tal te Katten,
19 20 — la æ derved blyv,
et Par Sølv Gaffel å Knyv.

1 2 3 4 5 6 7
åll smaa Børn har undt i æ Lyv,
kom å se, kom å se,
kom å drik et godt Kop Te!

„Min Moder sang saa ofte for os“:
Stat op, sagte Simeon og sig mig,
hvad 12 er!

12 er di Apostlene,
11 er Disciplene,
10 er de ti Guds Bud,
9 udi Englekor,
8 Sjæle frelste Gud udi Arken,
7 Bønner i Fadervor,
6 var de Stenkar, som blev sat i
Kana i Galilæa,
5 Mosebøger,
4 Vangelister,
3 Patriarker,
2 Mosetavler,

I er Jesus Christus, som regerer
øvver Himmelen og Jorden.

Vi du, vi du, vi du, vi du, vi du,
osv. (i den kendte Form).

Dyr- og Planteremser.

Storke, Storke Långeben,
hvor har do væt saa længe?
Æ har væt i Kjøffenhavn,
der staa vi åll sin Penge,
der var Pigge å spinde Guld,
der var Dreng å tytted Buld.
His å his å heja,
der var nok å tej a.

Mus, Mus, gi mæ en Bentænd,
så gie æ dæ en Søltænd.

Edelmann, Bedelmann, Dokter, Pastor,
Snider, Bürgermeister, Advokat,
Major.

De ren, de ren, de blyvve te Vand,
te ålle smaa Pigge ska ha dem en
Mand.

Drilleremser.

Peter, Peter, ka do ve do veter,
ka do ve do vinkel dinkel deter.

Andres han fes han fæk,
han put sin Kuen i en Leesæk,
han tov hind ved det venstre Ben
å smidt hind øvve æ Skorstensten.

Peder vip, Peder vap,
Peder Rommel i æ Lyv,
Peder Pandkagstyv, Peder Pandkags-
tyv.

Mett-Malen,
hun sådt aa Graasten,
hun bøj te Vorherr, te æ Sol mått
skeen.

Så sken æ Sol, så le æ Maan,
så bygt Malen et Hus a Høvvel-
spaan.

Maren å Karen
di sådt —?— imod en andn.
Maren var vred,
for hinnes var for bred;
Karen var gal,
for hinnes var for smal.

Anne Mari,
din Særk æ for sid,
din Kjyvl æ for stumbe,
æ tror, do æ tumbe.

Skrærre, Skrærre, Skrinkelben,
han tov sin Kuen ved de venstre Ben
å smidt hind øvver æ Skorsten.

Forskellige.

Til Fastelavn:

Klap op, klap op for en Hedevig,
fra Jøsten og til Vesten,
de varmest er di besten.

Dær kommer lille Oldefar,
den søde Rosensblom;
æ meend, han vå i Hemmerig,
da kåm han nordenom.

Dær boj en Mand i æ Mos,
han haj et Par rø Hos,
han haj en hvie Hest,
så rej han te Gjæst
ved æ Præst.

Gud ske Lov å Takke
for åll vor Kaal æ hakke,
saanær som jen Kaalstrug,
den skal vi ha i en an'n Ug.

Herre Guj i Himmerig,
skal den Kael ha den Pig!

Juleleg:

Hjort te, Hund spred,
gæt, hvor manne de er i min
Red!

Tælleremse:

Ele mele ming mang,
kling klang,

ose bose bakke dej,
eje veje væk!

Danse og Lege.

Æ hær hœ —

1. Æ ha hør, de skuld væ Bal,
å de sku vær i Jowten,
å der vild æ saa gjerne med,
for de å de æ havres.

2. Og vær det ikke i vor By,
så vær de i Stadt Havres,
å så teje a min Kærest med,
for de å de er havres.

3. Så danse æ med Ann-Sofi,
lille Wolles Søster,
så bagette med Mett-Mari,
ret saa læng vi lyster.

4. „Lille Kærest, har do glemt,
hvad do mæ har lovet?
Æ har væt saa hjartbeklemt,
do kan alle trov et!

5. Ålti danse do med Mett-Mari,
alle ser do te mæ,
ålti gaar mæ stolt forbi,
vil ej kendes ved mæ.“

6. „Lille Kærest, har do tænt,
at a vild bedrøv dæ?
De har alle væt mi Avt,
a vild bare prøv dæ.

7. La vos faa en Hamborre-Vals,
ret at det skal klinge,
å en lille Kaffepuns
i de trætte Lemmer.

8. A har tænt, ved æ Etteraar,
vil vi hold vo Høtte.
A har lied baade Hus å Gaard,
naar Peder Hansen fløtte.

9. Om det ikke er saa fedt,
de skal ej bedrøv vos,
naar der kuns er Kærlighed,
Rigdom ej behøves.“

Springer I hœt —

1. Springer I hœt, aa springer I lavt,
aa springer I op til Bjælken:
den som kunde Bjælken naa,
den skal Kongens Datter faa.
I Piger og I Dreng,
hvad venter I saa længe?

2. Sigro Maj, hun vil ej,
hun vil ikke danse,
da skal Trommen for hind slaa,
Pifer og Skalmeyer gaa,
Fioler og Brumbasser,
vi danser i Korasser.

Bro Bro Brille —

(uforandret i den almindelige Form)

PRÆDIKESTOLEN I SKÆRBÆK

DER FINDES I SØNDERJYLLAND ADSKILLIGE VÆRDIFULDE ALTER-
tavler og prædikestole fra billedskærer Kunstens bedste tid, men de fleste venter efter en kyndig istandsættelse, navnlig hvad farverne vedrører. Der er altertavler fra den katolske tid med en rigdom af figurer, med levende brogede optrin, især hvor korsfæstelsen fremstilles. Altertavlen i Hvidding Kirke stråler nu i guld og farver som én af de skønneste i sin art.

Men også re-
næssancens alter-
tavler og prædike-
stole ejer vore kir-
ker udmærkede

billeder viser prædikestolen før og efter istandsættelsen. De 7 udskårne storfelter har hidtil været overhvidtede, medens småfelterne under dem stod med den gamle forgyldte latinske indskrift. Den hvide maling dækkede så tæt, at adskillige ansigter næsten skjultes, og først ved fjærnelsen af den kom der til alles forundring både ansigter og ukendte enkeltheder af udskæringen til syne, såvelsom de fine farver, hvoraf nogle med guld- og sølvunderlag. Der fremdroges også en skjult malet indskrift, lydende: *Anno 1630 haffuer M. Hans Oleffsen provest ladet staffere denne Predigstol paa Kirkens Bekostning*. Da det under prædikestolens nederste Kant op-

restaureringen.

eksemplarer af; de vil dog først komme til deres ret, når de får den kyndige behandling og bliver ført tilbage i deres oprindelige dragt af farver og guld. Dette er sket med den anselige altertavle i Skærbæk Kirke, såvelsom med den endnu ældre prædikestol og et séngotisk krucifiks samstedts. Hosstående

hængte træstykke (i linie med nogle udskårne englehoveder bærer årstallet 1606, må den have stået umalet i 24 år. I kirkens regnskabsbog, begyndt 1609, findes denne staffing omtalt således:

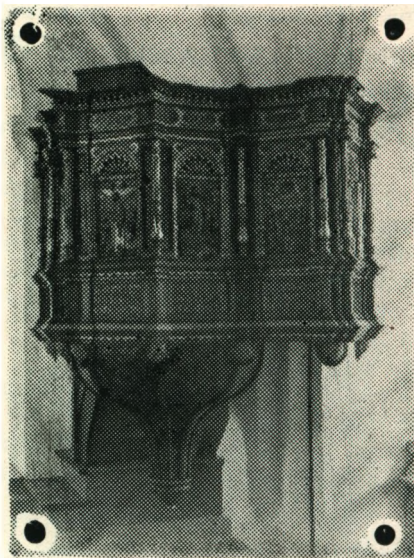
„Anno 1629 den 23. Novembris ist Recknung von Dreijen Jharen alß von Annis 1626. 1627. vnd 1628 Abgehöret vnd verklaret worden, Vnd hat An Zehenden Korn, Kuhe heur Viehe zehenden, Erdschulden vnd Rentegelder, zur Einname in Alles gehabt 1024 Mark 6 Skilling 6 Penning.

Dargegen Aussgabe laut sonderbare Register 513 M. 5 Sk. Eins vom andern Abgezogen Bleibt der Kirchen Zum Besten 511 M. 1 Sk. 6 P. Darvun hatt Oleff Knutzen der Kirchengschwornen 136 M. 1 Sk. 6. P. Vnd de Vbrigen Rest der Herr Probst in Verwaring, zu Ausstaffierung des Predigstuls vnd machungeines Neyen Altarstafel 375 M.
Hanns Oluffsøn,
Ottensee.

Jacob Damessen.

Manu pp.

Men summen slog ikke til. I regnskabet for 1635 nævnes en gæld til provsten på 22 M. 12 Sk. 6 P. Og det viser

Efter restaureringen.

domkapitlet, har stadig penge til gode, og gælden er endnu ikke afbetalt ved hans død i april 1636. Det hedder i regnskabsbogen, der i årene 1612--36 er ført på tysk: Anno 1636, Novbr. 193 M. 5 Sk. 6 P., Ausgabe 171 M. 2 Sk. Bleibt dieser Kirchen zum besten, Welche zu S. Catharinæ Kirchen zu Ripen gelieffert vff rechnung 22 M. 3 Sk. 6 P. Bleibt aber diese Kirche dem Sehl: Hr. Probsten M. Hans Oluffsen von 1634 Jahrs Rechnung schuldigh 22 M. 12 Sk. 6 Pg.

Herpaa betald Anno 1637 den 8. Novbr. 15 M. 7 Sk. 6 P. Anno 1637 Indtegt 310 M. 3 Sk. 6 P. Derimod Vdgift 337 M. — Lignet och lagt. — Bliffuer Kircken schyldig till Anders Bennitsen 26 M. 12 Sk. 6 P. — herfor uden er Kircken schyldig till Sahl. M. Hanns Oluffsen 7 M. 5 Sk. — betalt 1638 den 21. octbr.

Christen Bordum.

Jesper Hansen.

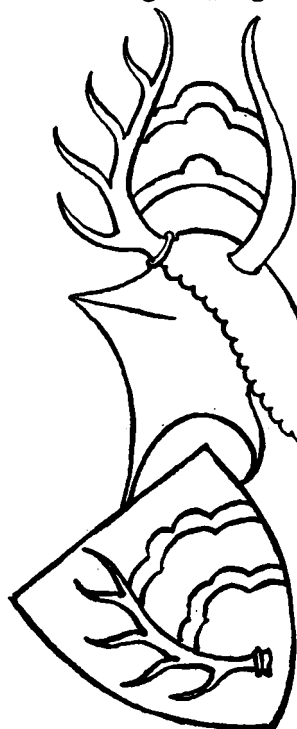
De tre fortjenstfulde restaureringsarbejder er udførte af maler og konservator under nationalmusæet *Peter Kr. Andersen* og to medhjælpere, og de betydelige midler dertil er stillet til rådighed af apotheker Haastrups enke, fru *Catharine Haastrup*, født Beier, der tilhører en gammel slægt i Gesing og Misthusum. Fru Haastrup, der omtrent er blind, er født i Gesing den 4. novbr. 1844. Hun har ved sin storstiledede gave glædet mange og sat sig og sin afdøde søster, frk. *Marie Beier*, et smukt og varigt minde.

J. Jørgensen, Skærbæk.

SLÆGTEN FIKKESEN TIL SØBOE

AF *J. RABEN, SØNDERBORG*

HVOR RUMOHRSGAARD NU LIGGER, LAA FØR DET GAMLE HERRESÆDE Søboe, der tilhørte Slægten Fikkese. Allerede i 15. Aarhundrede kaldes Slægten „arfgeseten tho Søbo“. Den sidste Ejer af dette Navn,

Laurids Fikkese, afstod 1505 Godset til sin Svigersøn Otto Breide. Laurids's to Sønner, Fikke og Henrik, gik i Kong Hans's Følge, og Anna, som blev gift med Otto Breide, var saaledes den sidste af Slægten Fikkese paa Als. — Ottos Sønnedatter, Anna Breide, blev 1570 gift med Dettel Rumohr. Han solgte Godset til Hertug Hans d. Y., som efter ham kaldte Godset Rumohrsgaard.

Efter „Danmarks Adels Aarbog“ (9. Bind) stammer Slægten Fikkese fra Als. I Vaabenet ser man en rød Hjortetak og to Bølger i Sølv i blaat Felt. Sølvhjelm smykkes lige-

ledes af de to Bølger mellem Hjortetak og Vesselhorn. Slægtens Stamfader Fikke Fikkese var i Tjeneste hos Kong Erik af Pommern og gik ofte med ham paa Jagt. Fikke skød engang en Hjort, den blev saaret og løb videre, men han løb efter den og kom op paa Ryggen af det saarede Dyr. Hjorten løb ud i en

Sø med ham, men han vilde ikke slippe den og svømmede med over paa

den modsatte Bred. Her lykkedes det ham at give Hjorten Naadestødet. Kongen mente, at baade Jægeren og Dyret var druknet, og da Fikkese kom med den dræbte Hjort, bød Kongen, at Fikkese skulde forandre sit Vaaben. Det var før en gylden Terning i blaat Felt, men nu skulde han føre en rød Hjortetak og to blaa Bølger i Vaabenet og paa Hjelman.

Et gammelt Sagn, der gaar tilbage til den Tid, da Slægten Fikkese endnu sad paa Søboe, fortæller:

En af de gamle Borgfruer paa Søboe (senere Rumohrsgaard), der aldrig kunde faa nok af Jagtens Glæder, kom en Aften silde hjem fra Nørreskoven. Da hun kom forbi „Fire Høje“ mellem Elstrup og Hundslev, saa hun en Mand ligge ved den ene Høj. Han var blevet syg og raabte til Borgfruen om Hjælp. Men den stolte Frue red forbi uden at bryde sig om den syge.

Da Manden mærkede, at hun ikke havde Medlidenhed med ham, udstødte han en Forbandelse over Borgfruen, som gik ud paa, at naar han skulde dø paa dette Sted, saa skulde den stolte Frue ikke mere faa Glæde i Livet og heller ikke finde Hvile efter sin Død. Borgfruen haanede ham for disse Ord og red hjem til Søboe.

Men da hun var gaaet til Ro, kunde hun ikke sove. Den syge Mand stod altid for hende. Hun stod op, lod spænde for sin Vogn og kørte op mod Højen. Da hun kom til Stedet, fandt hun Manden som Lig. Forbandelsen slog hende, det var for sent.

Det varede ikke længe, før Fruen fra Søboe selv døde. — Efter denne Tid har man ofte set en Kvindeskikkelse ved Højens Fod, hvor hun sad sammensunken i Graad, iført en lang sort Kjole. Folkene i Elstrup og Hundslev var ikke bange for hende, og man er ofte gaaet ud til Højen om Natten for at se den sorte Dame fra Søboe.

GARTNERSLÆGTEN BEHRENS

TIL MIN BEMÆRKNING S. 124 I SØNDERJ. MAANEDSSKR. OM Slægtens nationale Sindelag har jeg fra et Medlem af Slægten, Hr. Ingeniør *H. Behrens* i Hellerup, modtaget en Redegørelse, der, om dens Indhold havde været mig bekendt, (eller om jeg havde modtaget disse Oplysninger fra Slægten, som jeg havde Forbindelse med) inden Artiklen blev skrevet, selvfølgelig havde foranlediget, at den paagældende Linje var kommet til at lyde ganske anderledes. Den paagældende Redegørelse, hvorfra det væsentligste følger her, godtgør endnu engang, at det sproglige

og nationale er to vidtforskellige Ting. — Beretningen sætter Slægten i endnu smukkere Lys som de utrættelige Forkæmpere ogsaa for den danske Sag.

Hr. Ingeniør Behrens skriver bl. a.:

„Min Bedstefar, Johan Friedrich Traugott Behrens, kom til Gram, da Sønderjylland endnu hørte til Danmark, og han har altid følt Tyskernes Rancør af Sønderjylland som den mest blodige Uretfærdighed mod Danmark. Bedstefar, der var stærkt religiøs, troede og haabede lige til sin Dødsdag, at Retfærdigheden engang vilde bringe Sønderjylland tilbage til Danmark, og jeg husker endnu, som var det igaar, hvorledes jeg saa Bedstefar glad og oprømt gaa til Valg med Ordene: „Nu skal vi op og stemme for gamle Danmark.“ — Far var dansk Soldat i 1864 og blev efter Fredsslutningen udvist af Tyskerne og maatte tage Bopæl i Ribe, mens hans Familie boede i Gram. Han var Masser af Gange udsat for den yderste Livsfare fra det tyske Politis Side, naar han om Natten færdedes mellem Ribe og Gram. Da det stadigvæk trak ud med Opfyldelsen af Paragraf 5, søgte Far og fik de tyske Myndigheders Tilladelse til at tage Ophold i Gram. Lige fra Sønderjylland gik tabt og til sin Dødsdag har Far været en varm Forkæmper for den danske Sag i Sønderjylland. Far var en nær Ven af H. A. Krüger, og i de for Danskheden i Sønderjylland meget trange Tider i Begyndelsen af 90erne, hvor det paa Grund af Politiforbud ikke kunde tillades Danskerne at holde deres Møder i offentlige Lokaler, stillede Far straks sine store Magasinlokaler til Disposition. Jeg har selv mange Gange overværet en saadan Forsamling med Foredrag og Sang, hvor Magasinbygningen har været stopfuld af Mennesker, og hvor mange maatte gaa uden at faa Plads. Jeg tilføjer, at Far i Begyndelsen af dette Aarhundrede, da Køllerpolitikken rasede saa voldsomt i Sønderjylland, pludseligt blev erklæret for Optant og som saadan stillet i Udsigt at blive udvist af Sønderjylland uden Varsel.

Hvorledes Sindelaget var i Gartnerboligen i Gram, beviser den Omstændighed, at den rød-og-hvidmalede Flagstang, som før 1864 stod uden for Gartnerboligen, og som herefter maatte tages ind, med megen Pietet blev opbevaret i alle de Aar, Udlændigheden varede, og jeg husker endnu, hvorledes vi som Børn med Ærbødighed saa paa den lange, smukt malede Flagstang, som laa oppe paa Hanebjælkerne og ventede paa den Dag, da den igen skulde staa uden for Gartnerboligen og bære Dannebrog. Den Dag oprandt for Flagstangen, men desværre havde den lange Ventetid skørnet den saa meget, at den knækkede den første Dag, da den igen bar sit stolte Flag“.

Johannes Tholle.

KÆRLIGHED — DOG UDEN FORSTAND

AF SOGNEPRÆST v. FISCHER-BENZON, SVENSTRUP

FOR EN DEL AAR TILBAGE BLEV BRØNS KIRKE RESTAURERET. UNDER et virkelig smukt Gipsloft fandt man et vidunderligt smukt Bjælkeloft. Hvorfor havde man da dækket det oprindelige Loft til? Af den simple Grund: Gipsloftene var nu engang blevne moderne i Hjemmene. Og saa, det har vel været Meningen, skulde Kirken ogsaa have Del i denne Modernisering. Et grimt Gipsloft har Svenstrup Kirke paa Als faaet, da den i sin Tid skulde moderniseres. Under dette er et vidunderligt Loft med Bjælker, malede i en smuk broget Farvesætning, og hvis man tør tro Kirkeregnskabsprotokollen af Aaret 1776, hvori det hedder: „Maleren Peter Ebbesen for at overstryge med blaa Oliefarve 10 Fag Loft, at marmorere elleve store Bjælker . . . at forgylde Himmelen over Prædikestolen med ægte Guld og Sølv,“ saa skjules der endnu skønnere Ting under Gipsloftet i Svenstrup Kirkes Skib. Svenstrup Prædikestol har ingen Baldakin over sig som andre Prædikestole, — men der findes altsaa en skjult under Gipsloftet.

Da for nogle Aar siden en Ampel fra Damaskus blev ophængt i Kirkens Kor, faldt et lille Stykke af Kalkpudset ned oppe fra Hvælvingen lige stort nok til at vise, at Korhvælvingens Ribber har været malede, og til at drage den Slutning, at hele Korhvælvingen har været udmalet, hvad ogsaa gamle Murermestre, som har kalket Kirken indvendig, havde opdaget før. Men det er gaaet her som andre Steder. Af Puritanisme, af Modvillie mod Billeder fra den katholske Tid, af Sans for Renhed og Enkelhed, har man kalket løs. Og derfra har vi saa disse nøgtern hvide Alterrum.

Svenstrup Kirke har en meget ejendommelig Nordportal af Granit, der krones af et Hoved, som skuer mod Øst. Ingen ved, hvad Hovedet betyder. Ogsaa det var overkalket, men er nu frilagt. Havde Nordsiden en saa smuk Portal, kunde man med Rette antage, at Kirkens Sydside vilde have en endnu smukkere. Da Kalkpudset var fjernet og Stenene rensede, fandt vi en i dens Farver meget smuk Portal, udadtil i Vaabenhuset og indadtil i Kirken med firkantede næsten 2 Meter høje Granitpiller, — tilhuggede med Haanden for ca. 800 Aar siden.

Naar jeg tænker paa de overmalede Granit-Døbefonter i mine egne og andre Kirker, saa kan jeg somme Tider nok sukke: „O, denne Kærlighed uden Forstand — der greb til Gips, Kalkning og Maling!“ —

DE GAMLE KALENDERDAGE

AF ANDERS BJERRUM

MARTS.

KENDER DE: SÆRLIGE NAVNE PAA MARTS MAANED? (F. EX.: TOR-maaned, Kattemaaned).

Talemaader angaaende *hele Marts Maaned*? (f. Ex.: Marts (el. Tor) med sin Skæg lokker Børn under Væg, April med sin Vind han driver dem ind; naar Marts gaar mild ind, gaar den bøs ud, og omvendt; Marts Grøde kommer ikke i Laden; det, Marts lader gro, stikker April i sin Sko; Marts bringer Ploven til at gaa, April kan atter faa den til at staa; en tør Marts og en vaad April giver Bønderne meget i Laden; Marts Sne og April Regn er Guld værd.)

Kender De Talemaader knyttede til *Korsmesse* ($\frac{8}{3}$) og til *de 40 Ridderes Dag* ($\frac{9}{3}$)? (f. Ex.: Fryser det paa de 40 Ridderes Dag, vil det fryse 40 Dage; skinner Solen paa denne Dag saa længe, at en Rytter kan sadle en Hest, bliver Aaret godt.)

Gregorii Dag (ogsaa kaldet *Grejsdag* eller *Grawesdag*, $\frac{12}{3}$) var før Kalenderreformen Aar 1700 en af de første Dage efter Foraarsjævn-døgn, og en lang Række Rim, Remser og Talemaader og lign. finder deres naturlige Forklaring i den gamle Forestilling om Gregorii Dag som den første Foraarsdag. Ex.: Ved Gregorii Tide er Nat og Dag lige vide; Gregorius den blide kan faa Plove og Skibe til at skride; Gregorii Tø er bedre end 100 Læs Hø; o Grawesdaw skal æ Stork øwwer æ Haw o æ Howworm [a] æ Graw; Gregoriidag kommer Storken med Formiddags-mellemmad; Gregorii Dag faar alt Kryb Liv; Gregorii Dag gaar Tuen itu, da skal Bierne og den dovne Plov ud; paa den Dag skulde man gøre rent paa Bikubeskamlerne; Gregorii Aften skulde man saa Kaalfrø.

Hvilke Talemaader om Gregorii Dag kendes i Sønderjylland?

Efter den nuværende Kalender falder Jævn-døgn paa *St. Benedikts Dag* (*Bentsdag* $\frac{21}{3}$), og *Gudmuds Dag* ($\frac{16}{3}$) og *Gertruds Dag* ($\frac{17}{3}$) er nu to af de sidste Vinterdage. Til disse tre Kalenderdage er knyttet en hel Del Talemaader, der hviler paa Forestillingen om Vinterens Kamp mod Foraaret (f. Ex.: Gertrud og Bend de rykkes om æ End — ofte omdannet til: Gertrud og Bend, de ryster deres End (om Snevej), eller: Før Gudmund og Gertrud faar rystet deres Hale, skal man ikke af Vinteren prale). Kendes disse eller lignende Rim i Sønderjylland? Paa Gertruds Dag faar vi ofte Snestorm, derfor kaldes Dagene nogle Steder for Gertrud Fygegavl; kendes dette Navn i Sønderjylland? Hvilke Talemaader for Snevej eller Fygevej ved Jævn-døgnstid kender De? (F. Ex.: Gertrud spinder en Kjole til Bent; Gertrud

blænder (∴ blander) til en ny Kjole til Bent; Gudmund besøger Gertrud). Kender De Talemaader, der hentyder til Foraarets Begyndelse? (f. Ex.: Gertrud renser Muldfjælen paa Ploven).

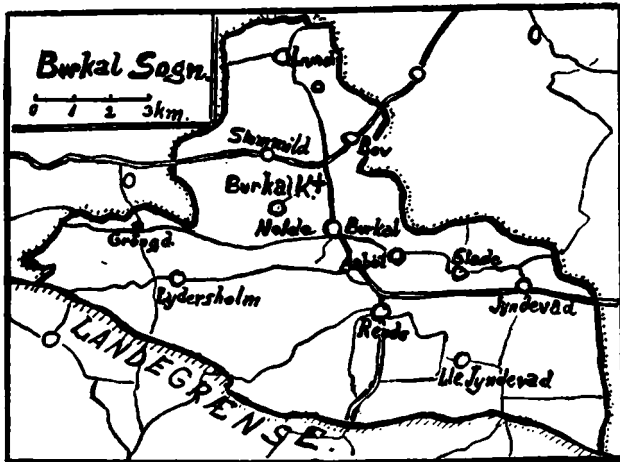
Den første store Helgendag efter Foraarsjævendøgn er *Mariæ Bebudelsesdag*, ogsaa kaldet *Vor Frue i Fasten* eller *Fruedag* (^{25/s}); den indtager paa visse Maader en lignende Stilling som Gregoriidag. Hvilke Talemaader og Skikke kender De? (F. Ex.: Fruedag skal der saas Kaalfrø, og da skal Viben have 3 Æg i sin Rede; Frowdøgn skal æ Plov gaa hver Daw; paa Vor Fru Dag skal Storken over det røde Hav: paa Frue Dag siger Faaret Husbonden Tak for Staldfoder; fryser det Vor Frue Nat, skal det fryse 30 Nætter; Frue Nat har de Underjordiske deres Skatte fremme.)
(Fortsættes).

Oplysninger bedes sendt til S. M.s Redaktion eller til Anders Bjerrum, Udvalg for Folkemaal, Tøjhusgade 9, København K.

AARET 1833

var ingen Frost eller Sne før sidst i Januar, da kom Frost og Sne, som vedholdte i Februar. I April Frost, Kulde og Blæst. Sydøstvejr Paaske-morgen. Den 20. April kom Bierne med Dræt. Derefter Kulde og Nattefrost, som vedholdte næsten altid. Ingen Oldenborrer. Der vare Orme i Marsken. Hundedagene begyndte og vedholdte bestandig med Regn, Blæst og Kulde. Derefter godt Vejr, som og i Efteraaret til den 14. Oktober, saa Blæst og Regn for det meste til Aarets Ende. Rugen kostede henved 2 Rdl. Tønden, og andet Korn derefter. Smørret var ringere i Pris end f. Aar, til sidst købtes det for 3 Sk. Pundet; men Skind og Huder vare overmaade dyre.

Af Jens Lauritzens Bog om mærkelige Ting
(haandskreven).

VED GRÆNSEN.

Fra Stednavneudvalgets Arbejde.

Af Dr. Marius Kristensen.

AXEL OLRIK UDTALTE ENGANG ØNSKET OM, AT VORE STEDNAVNES tale skulde blive forstået, og de skulde fortælle os, hvorledes landet blev bygget. Forståelsen er ved at komme, men der er forskel på, hvor talende stednavnene er. Nogle fortæller endnu (måske vi senere forstår mere) kun almindelige sandheder. De sønderjyske marknavne, som vi for tiden gennemgår hundreder og atter hundreder af, fortæller endnu kun, at landet er helt igennem dansk, men har haft en ikke helt ubetydelig indvandring af tyske og frisiske folk og en lang tid har haft tysk embedsprog. Men det ved vi jo i Forvejen.

Når vi med tiden skal til at behandle stednavnene i Sundeved, ved vi godt, at de ligesom f. eks. de sydfynske vil fortælle om, at dette rige land har ligget omtrent folketomt, indtil sent i vikingetiden de forbedrede redskaber gjorde det muligt at dyrke den fede skovjord op. Det er stednavnene selv, der siger os det, men talen er så tydelig, at vi allerede har fattet den, inden vi går til den nøjere betragtning.

Men det er sjældent, at et enkelt sogns navne fortæller en mærkelig historie, og den finder man ikke, før det kommer til den nøje gennemgang. Vi har arbejdet os igennem det meste af Tønder amt; vi har fundet nogle gode, overbevisende, og nogle mindre sikre tolkninger af de enkelte navne, men den store overraskelse kom først, da vi nåede til et af de sidste sogne, Burkal sogn.

Det første, man ser på i et sogn, er bygdenavne. Er egnen gammel bygget, ender sognenavnet mest på *-lev*, *-sted*, *-ing(e)*, måske *-by*, i sent byggede egne på *-rup* eller *-bøl(le)*. Det kan også være et naturnavn, som *Agerskov*, eller et færdselsnavn som *Oksenvad*, eller helt uforståeligt på grund af ælde, som *Uge*. Men hører det til en af disse klasser, skal der nok i sognet være andre byer på *-rup* eller *-sted* osv., der fortæller om bosættelse i jernalder eller vikingetid.

I *Burkal* sogn findes ikke et eneste navn, som antyder fast bosættelse. Ja, selve sognets og sognebyens navn er egentlig ikke et stednavn, men et indbyggernavn. Det var navnene på *-inge* egentlig også, men de er så almindelige, at man ikke studser over dem mere. Men et navn som *Burkarle*, og sådan må det engang have lydt, er vel ikke enestaaende, men vi skal da helt til Sverige for at finde tilsvarende navn, som *Elvkarlene* højt oppe i Dalarne ved Dalelven og nogle få andre. Selve navnet *Burkarle* leder også tanken hen på folk, som ikke har en bolig, men kun et herberg, idet *bur* nærmest betegner et midlertidigt hus, et skur el. lign. Der har jo ikke langt fra Burkal endnu i ny tid været store skorstensløse byer ude i moserne. Burkarlene, som gav sognet navn, har boet i sådanne skure spredt om på marken, men ikke haft fast bolig året rundt.

Der er et par andre navne i sognet, som taler samme sprog, *Rends*, der vistnok efter de gamle former at dømme ender på et *-sæt*, som er vel kendt i det nordlige Skandinavien i betydningen „sommergræsning“, (forleddet er måske et gammelt navn på Sønderå, der løber forbi Rends), og *Stade* (ettere *Ståde*), der vist er i slægt med *stald* o. lign.

Disse tre navne er de mest bygdagtige i sognet; så er der nogle naturnavne: *Stemmild*, ældre *Stenmiæld* (jfr. Anmild ved Viborg og Mjolden, der indeholder det samme navn på grus, som findes i sidste led), *Nolde*, vistnok et gammelt *Hnulle*, forhøjning, *Bov*, ældre *Boghe*, bue, (måske i Slogsås løb), og *Lund*¹⁾. Først når vi kommer ned til enkeltgårdene får vi egentlige bygdenavne som *Åbøl*, *Lydersholm* og *Grøngård*, men disse navne stammer tidligst fra middelalderen. Et navn gemmer vi lidt.

Der er nu det ved disse navne, at endskønt de ikke taler om bosættelse, lyder de mærkeligt oltidsagtige. Man får det indtryk, at egnen har

¹⁾ At sognets nordlige del har været skovbevokset, bevidnes også af smånavnene *Kværnhølt* og *Bovskov*.

været vel kendt og benyttet til græsland men uden fast beboelse engang i oldtiden, hvornår det var, kan vi måske også finde ud af.

De kort over kæmpehøje, som giver en omtrentlig udsigt over bygd og ubygd i bronzealderen, viser (Sønderjyllands Historie I s. 124), hvordan Burkal ligger uden høje — der er dog enkelte sydligst i sognet — mellem sogne med temmelig mange høje, men mod vest og syd fortsætter den højløse egn sig så langt, at man godt kan sige, en ørken må have bredt sig her. I slutningen af bronzealderen og formodentlig også i den ældste jernalder har Burkal sogn været den ubeboede egn, som har ligget nærmest ved bygden. Sporene af en ældre bosættelse — stengraven ved Bov — synes igen at være udslettede, og navnegivningen blev derfor, som den er. Det store vadested østligst i sognet bærer ligesom senere de to byer, der knytter sig til det, det mærkelige navn *Jynde vad*. Lille Jynde vad er snarest udflyttet fra Store Jynde vad. Ved Store Jynde vad endte den vestligste vej nordfra; sydligere og vestligere fandtes ingen veje. Navnet har voldt vanskelighed; nogle har ment, det var *joternes* (jætternes) *vad*, og at man altså regnede ødemarken mod syd for at være beboet af onde væsner. Hvad der støtter denne opfattelse er, at gamle navne som regel angiver, hvor vejen fører hen (*Frisvad* er på vejen til Frisland, *Angelbo vad* på vejen til Angel). Imidlertid er en anden tydning også mulig, idet ejeform flertal af *Jyde* engang må have hedt *iutna*, og *iutna wadh* vilde regelret give *Jynde vad*. Jydernes naboskab til vadet er betydelig sikrere end jætternes. Her må ved jernalderens begyndelse grænsen for Jydernes område have været, indtil de i folkevandringstiden bredte sig ud over ubygderne mod syd; og på samme måde som Sveernes grænse mod Gøterne kom til at hedde *Svinsund* i oldtiden (grænsen flyttedes senere nordpå, fordi Gøterne bosatte sig i skovene nord for Svinsund), kunde måske jydernes grænse komme til at hedde *Jynde vad*. Navnet betegner i alle tilfælde grænsen, enten det så er for jætterne i ubygden eller for Jyderne. Og man må tidlig have glemt betydningen, hvis Navnet skyldes Jyderne. Sidst i oldtiden hed Jyde nemlig ikke mere *iutna* i ejeform flertal, men *iuta*, men navnet har været så indgroet, at det ikke skiftede form. Således har *Oksenvad* også bevaret sin gamle form med *o*, medens yngre navne har den nyere form *Øksen*.

Alle de større navne i Burkal sogn (landsbynavnene) synes at vise tilbage til den grå oldtid, da egnen var vel kendt, og de vigtigste græsningspladser på Burkarlenes område havde fået navn; og da bebyggelsen kom i folkevandringstiden og vikingetiden, skiftede de ikke navn, men beholdt de gamle hævdundne. Således ligger Burkal sogn, netop fordi det var den *nærmeste* ubygd, med et sæt af oldtidsnavne, som jeg ialfald hidtil ikke har set magen til indenfor Danmarks grænser. Det er ikke umuligt, at der kan findes andre lignende områder; mag. Kr. Hald har nævnt Ut

sogn ved Horsens, som også har en række urtidsagtige navne; men om de er bygde- eller ubygdnavne er endnu ikke opklaret. Foreløbig står Burkal sogns landsbynavne som en mærkelig oldtidslevning, efter hele sit præg ældre end folkevandringstiden; det er foreløbig det ældste sæt danske *marknavne*, vi kender

Nu ligger Grænsen der igen, men ikke længere ud imod en ødemark, og Jynde vad er ikke længere den vestligste overgang, men de gamle navne ligger lige fast endnu som et minde om ældgamle tilstande.

FRA FJOLDE SOGN.

Af ANDERS BJERRUM.

BARSEL I GAMLE DAGE.

Meddelt af *Catharina Carstensen* (Tinne) i Bjerrup og *Bothilde Thomsen* (Tille) i Norsted, Fjælde Sogn.

Når en Kone havde „fånet et lidt“, plejede Nabokonerne at „føre æ Barselkun hvad“ (∴ bringe Barselkone noget (Bagværk, Suppe o. l.; (Ordet Barselpotte bruges ikke); Konebarsel eller lignende Skikke har Tinne derimod aldrig hørt noget om.

Så længe Barnet ikke var døbt, kaldtes det et *hient* (∴ hedensk) Barn, og Moderen skulde passe godt på det, for „æ Yndererdsker (de Underjordiske) de vil jo gerne tuske æ Børn om“; en Skifting kaldtes „et *indtusket* Barn“. Moderen selv måtte ikke gå over en Vej, inden hun havde holdt sin Kirkegang¹⁾. Hun var derfor ikke med i Kirken, når Barnet skulde *kristnes* (døbes); den vigtigste Del af hendes Bestilling blev overladt til en *Pattekone*. Foruden hende var der tre *Fajere* (Faddere; de helt gamle kaldte dem *Guffer* og *Gummer* ∴ Gudfar og Gudmor); hvis Barnet var en Dreng, var der to mandlige og een kvindelig, var det en Pige, een mandlig og to kvindelige Faddere. Den ældste Fadder „holdt æ Barn yver æ Døbe“.

Nu plejer man ikke at holde noget større Barselgilde „efter æ Døben“, men „før gav de jo store Barseler, da fik de jo Maldter (∴ Festmåltid)“; da blev „æ ganze Naboskåp (∴ Bydelaget) beden til Barsel“. Måltidet bestod af Vinsuppe og Skinke.

¹⁾ Nogen speciel Trosforestilling forbindes denne Forholdsregel ikke med; da jeg spurgte Tille om Grunden til den, fik jeg Svaret: „Det er så en Sitte“ (det er Skik og Brug sådan). Tilsvarende Forholdsregler, Varsler el. lign. før Nedkomsten kendes vist ikke.

Nogen Tid efter at Barnet var døbt, „holdt æ Barselkun hind Kirkgång“; så gik hun, ledsaget af en Nabokone, rundt om Alteret, og der blev ofret til Præsten ved samme Lejlighed.

BEGRAVELSE.

Meddelt af *Catharina Carstensen* og *Bothilde Thomsen*.

Når der var indtrådt et Dødsfald, blev to Nabokarlø „beden til *Klökke-rykken*“; de skulde ringe med Kirkeklokken som Tegn på, at der var „et Lig i Sognet“; også på selve Begravelsesdagen skulde de ringe, mens Følget var på Vej til Kirken. En eller flere Nabokoner blev indbudt til at to og *klæde* Liget. Når Liget skulde *lægges i Kiste*, blev der derimod sendt Bud efter „æ Ligkun“, en Kone, som mod Betaling påtog sig dette Arbejde.

Naboer og Slægtninge blev indbudt til „*Ligfølge*“ (eller til at „følge æ Lig til Jorde“). 5—6 Kvinder „af de næste“ (o: af de nærmeste Slægtninge og Naboer) blev „beden med Kåbe“ o: indbudt til at møde med Kåbe. „Kåben“ var en ejendommelig Sørgebeklædning, der bestod i et sort Klæde (i Reglen et Forklæde), som var lagt omkring Hovedet (oven på Hatten) og bundet under Hagen; det ragede et Stykke frem, således at kun Øjne, Næse og Mund var frie. Det var en stor Ære at blive „beden med Kåbe“; jo aneligere Begravelsen var, desto flere „Kåber“ var der i Ligfølget. To af Kåberne sad på den forreste Vogn (en Familievogn, se S. M. IX, S. 116, Fodn. 2) i Ligfølget, foran Ligkisten.

Når Ligtoget kom til Kirken, blev Ligvognen kørt hen til „æ Stægel“ (Kirkegårdsporten). Her stod „æ Bærsters“ (de Mænd, der var indbudt til at bære); de løftede Kisten af Vognen og bar den en Gang omkring Kirken (altid modsols), inden de bar den til Graven; imens sang „æ Kyster“ (Degnen) og Børnene en Salme.

Når Liget var „til Jorde“, holdtes der gerne „*Ærvøl*“ (Begravelsesgilde). Måltidet bestod af „Vinsuppe og Spæk“; ud på Natten serveredes „Varmøl med Kagebrokker“.

EVENTYRET OM DE SÆRE REJSEFÆLLER.

FORTALT Af JOHANNES KLINDT, SØLSTED.
(Linoleumssnit af Carl Tønder jun.)

Gamle Johannes Klindt, der tidligere (April 1931) har fortalt Eventyret om Lorvig og de tre Prinsesser, fortæller her igen et gammelt Folkeeventyr. Arkivar Hans Ellekilde, Dansk Folkemindesamling, karakteriserer Optegnelsen saaledes: „Det er en god Normaloptegnelse af Skæmteeventyret Grundtvig Æventyr 9 „De underlige Stalbrødre“, Under-type B „Væddeløbet“ med det typiske Handlingsforløb: 1) Væddeløbet, 2) Kongens Skatte bortbæres, 3) Kongens forfølgende Hær adsplittes. — Ildprøven stammer fra en ganske nærbeslægtet Æventyrtype 9 E „Skibet, der gaar over Land og Vand“. — De kan udmærket godt være bekendt at trykke Æventyret, selv om det maaske er lidt magert i sit Handlingsforløb. De kan sammenligne med den tyske Form i Grimm Nr. 134.“

DER VAR EN GANG EN UNG MAND VED NAVN LORVIG; HAN HAVDE Lyst til mange Ting, men ikke til at arbejde. En Dag fik han den Tanke, at han vilde rejse ud i Verden og søge efter Lykken. Hans Moder, som var Enke, gjorde alt muligt for at faa ham til at blive hjemme, men ingen Bønner kunde faa ham til at opgive hans Forsæt. Han fik da noget Mad i en Randsel, og saa drog han afsted. En Dag kom han ind i en Skov. Der traf han en Mand, som gik og rev store Træer op med Rod. — „Du er nok en stærk een“, sagde Lorvig, „har du ikke Lyst til at følges med mig? Jeg vil ud i Verden og se mig for.“ — „Jo, det har jeg stor Lyst til,“ sagde Manden, „men vent lidt, jeg skal blot hjem til Moder med dette Knippe Ris.“ Saa rev han endnu et stort Træ op og bandt om de andre; derefter tog han hele Bunken paa Nakken og bad nu

Lorvig om at gaa med hjem, da han havde lidt at ordne, inden han drog hjemme fra. Nu havde Lorvig faaet sig en Rejsekammerat, og nu gik det rask fremad.

En Dag kom de til een, som stod og sigtede med en Bøsse. — „Hvad bestiller du?“ sagde Lorvig. — „Ja, se kuns“, sagde Manden, „syv Mil herfra sidder der en Flue i et Træ, og den vil jeg skyde det venstre Øje ud paa.“ — „Du maa være en god Skytte“, sagde Lorvig, „vil du ikke med os ud i Verden og se dig for?“ — „Jo, det har jeg stor Lyst til“, sagde Manden, og han gik straks med dem.

Da de tre nu havde gaaet en Tidlang, kom de en Dag til en Mand, som hinkede afsted paa et Ben og havde et Træben under den ene Arm.

— „Hvorfor gaar du ikke paa to Ben?“ sagde Lorvig. — „Det kan ikke gaa an“, sagde Manden, „for naar jeg gaar paa to Ben, gaar det hurtigere end en Fugl kan flyve.“ — „Nej, saa er det bedre, du bliver ved at gaa paa eet Ben“, sagde Lorvig, „saa kan vi jo følges ad, for du har vel ikke Lyst til at rejse med os; vi vil ud i Verden og søge om Lykken?“ — „Jo, det vil jeg gerne“, sagde Manden, „for jeg har ingenting at tage mig af.“

Nu var de altsaa fire i Følgeskab. Da de havde gaaet en Tidlang,

kom de til en Mand, som stod paa Vejen og holdt Haanden for det ene Næsebor, medens han med det andet Næsebor pustede lige ud. — „Hvad bestiller du?“ spurgte Lorvig. Saa holdt Manden op med at puste, imens han forklarede dem, hvad Nytte han gjorde. „Se kuns“, sagde han, „syv Mil herfra staar der en Mølle, som jeg holder igang ved at puste paa den.“ — „Ja men, tag dog Haanden fra det andet Næsebor, saa vil du jo have meget lettere ved at trække Møllen!“ — „Nej, det kan aldrig gaa an, saa blæser jeg Møllen om!“ — „Har du ikke Lyst til at slaa Følgeskab med os?“ sagde Lorvig, „vi vil ud i Verden og se os for.“ — Dertil var Manden straks rede og gik med dem.

Da de fem nu havde gaaet et kort Stykke Vej, kom de til en Mand, som gik med Hatten nedtrukket over det ene Øre. — „Hvorfor sætter du ikke Hatten lige paa Hovedet?“ sagde Lorvig, „du gaar jo og ser ud som en Nar.“ — „Nej, det kan aldrig gaa an“, sagde Manden, „for naar jeg sætter Hatten lige paa Hovedet, bliver det saa koldt, at Fuglene fryser ihjel i Luften og falder døde ned paa Jorden.“ — Lorvig kunde straks forstaa, at det var en Mand, som passede godt til deres Selskab, og han spurgte ham derfor, om han ikke havde Lyst til at drage med. „Vi vil ud i Verden og se os for.“ — Jo, dertil var Manden straks rede.

Efter at de nu en Tid lang havde drevet omkring, hørte de, at Kongen havde gjort bekendt, at den, som kunde løbe hurtigere end hans Datter, maatte faa hende til Ægte og det halve Kongerige dertil. — „Det er noget for os“, sagde Lorvig. Da de altid var rejsefærdige, varede det heller ikke længe, inden de naaede op til Kongens Slot. Lorvig, som var Talsmand for Selskabet, gik straks op til Kongen og forklarede ham Grunden til, at han var kommen her. — „Efter som jeg har hørt, har Deres Majestæt gjort bekendt, at den, som kan løbe hurtigere end Eders Datter, maa faa hende til Ægte, og det halve Kongerige dertil.“ — „Ja, det er rigtigt“, sagde Kongen, „men du maa vide, at hvis du taber, gælder det dit Hoved, det har jeg lovet min Datter som en Belønning for hendes Ulejlighed.“ — „Det har jeg ikke noget at indvende imod“, sagde Lorvig, „men jeg har en Tjener, som nok vil løbe for mig; er det lovligt?“ — „Ja“, sagde Kongen, „men det gælder dit Hoved.“

Der blev nu en Dag bestemt, da Løbet skulde foregaa. Til den fastsatte Tid var der mødt en stor Skare nysgerrige Tilskuere. Nu fik Manden, som gik paa et Ben, sit Træben spændt rigtigt paa, thi han skulde nu løbe omkap med Kongens Datter. De fik nu hver en Krukke, som de skulde komme tilbage med, fyldt af Vand af et Kar, som stod to Mil borte. Paa et given Tegn af Kongen skulde de begge begynde at løbe paa engang. Det viste sig snart, at Manden med Træbenet kunde løbe meget hurtigere end Prinsessen. Da han havde faaet sin Krukke fyldt af Karret, begyndte han straks at løbe tilbage igen. Men da han var kommen om-

trent halvvejs tilbage og endnu ikke var kommen imod Kongens Datter, faldt det ham ind, at det vilde se underligt ud for Tilskuerne, hvis han kom saa hurtigt tilbage. Jeg vil lægge mig lidt, tænkte han, og for at jeg ikke skal falde i Søvn, vil jeg lægge mit Hoved paa en stor Sten,

som netop ligger paa Vejen.“ Imidlertid kom Kongens Datter, og da hun saa sin Modstander ligge og sove, hældte hun hurtigt Vandet af hans Krukke og løb videre. Nu havde det været forbi med dem, hvis ikke den Mand, som kunde skyde Øjet ud paa en Flue, der sad syv Mil borte, havde staaet hjemme paa Volden og set det hele. Han fik hurtigt Bøssen til Hovedet og skød den Sten bort, som deres Kammerat laa med Hovedet paa Manden blev forskrækket, da Stenen rullede hen ad Vejen, han sprang op, og da han saa sin Krukke tom, fik han Brug for sine Bens Hurtighed, thi Prinsessen var allerede i Nærheden paa Vejen tilbage. Men Manden med Træbenet kom alligevel før til Maalet.

Da Kongen saa, at hans Datter havde tabt, sammenkaldte han sine Raadgivere for at drøfte med dem, hvad han nu skulde gøre, thi det kunde dog aldrig gaa an at bortgive sin Datter og det halve Kongerige til saadan en Røverbande, som det saa ud til at være. Efter endt Væddeløb blev Lorvig og hans Kammerater budt ind paa Slottet til et Festmaaltid. De blev beværtet med Vin og fine Retter. Der var heller ingen Mangel paa Appetit og store Ord. Da de omtrent var færdig med at spise, blev alle Døre til det Værelse, de sad i, lukkede. Nu begyndte det ogsaa straks at blive varmt inde hos dem, og det varede ikke længe, før Gulvet var glødende rødt. — „De har nok ondt i Sinde med os,“ sagde Lorvig. — „Ja,“ sagde Manden med Hatten paa Snur, „nu maa jeg nok hellere faa Hatten lige paa Hovedet.“ — Og straks blev det saa koldt inde hos dem, at de tiloversblevne Rester af Maden stod frosset fast til Bordet, og de sad selv og rystede af Kulde. Da der var gaaet en Times Tid, sagde Kongen til

sine Folk: „Nu maa vi ind og se hvorledes de Herrer nu ser ud.“ Men de blev ganske forundret, da de saa, at de alle seks sad friske og sunde og var vel til Mode. Gulvet i det Værelse, hvori de sad, var af Jern, og for at blive af med dem, havde Kongen ladet sætte Ild under Gulvet. Men Ilden havde ingen Magt over dem.

Nu var der ikke andet at gøre, end at Kongens Raadgivere maatte til at forhandle med dem. De bød dem saa meget Sølv og Guld, som de kunde bære, hvis de saa vilde afstaa fra den Aftale, de havde gjort med Kongen. „Ja, paa den Betingelse,“ sagde Lorvig, „at hvis vi maa faa saa meget Sølv og Guld, som vi kan bære, vil jeg frasige mig den Ret, jeg har til Prinsessen saavel som til det halve Kongerige; men i Dag fjorten Dage kommer vi igen her til Slottet for at hente alt det Sølv og Guld, vi kan bære.“ Kongen og hans Hoffolk var glade, da de saa, at de seks Drabanter gik ned fra Slottet. Nu fik Lorvig og hans Kammerater i de første Par Dage travlt med at købe Lærred til en Sæk, og med det samme bestilte han alle Skræddere i Omegnen til at komme og sy paa Sækken, for at han kunde faa den færdig til den fastsatte Dag. Da den bestemte Dag endelig oprandt, var Lorvig og hans Kammerater ogsaa færdige med alle Forberedelser. Nu tog den Mand, som kunde rykke de store Træer op, Lærredsposen paa Nakken, og saa gik de alle seks op imod Slottet. Kongen og Prinsessen stod netop i Døren og talte sammen, og da de fik Øje paa de seks Svende, udbrød Kongen: „Herre min Gud, er det ikke et stort Læs Linned, de kommer slæbende med, hvad vil de dog med det her?“ Imidlertid var Lorvig og hans Hjælpere naaet op paa Slottet. De gjorde straks deres Ret gældende og bad nu om at faa alt det Guld og Sølv, som de kunde bære. De blev nu ført ind i Kongens Skatkammer, hvor der laa flere Tønder Guld. Nu fik den stærke aabnet for den store Sæk, og han tog med Lethed den ene Tønde Guld efter den anden og puttede dem i Sækken. Det varede ikke længe, saa var der ikke mere Guld i Skatkamret, og Bunden i deres Sæk var ikke engang skjult endnu. — „Bring mere,“ sagde de til Kongen, „hermed er vi ikke tilfreds, vi vil have saa meget, vi kan bære.“ Kongen, som troede, at der var mere i Skatkamret, end de kunde bære, maatte nu have Bud ud i Byen, at enhver straks skulde aflevere alt det Sølv og Guld, han ejede, til Slottet. Efter et Par Dages Forløb var der ikke mere Sølv og Guld i hele Byen, den stærke havde nu alt i sin Sæk, og den var endnu ikke halv fuld. „Vi maa heller ikke være urimelige,“ sagde Lorvig. „der bliver dog tidt bunden for en Sæk, om den end ikke er fuld.“ Derpaa bandt den stærke for Sækken, som endnu langt fra var fuld, men den var dog saa tung, at to Mand maatte hjælpe ham den op paa Nakken.

Vel tilfreds, som de nu var, tog de Afsked med Kongefamilien. Men Kongen var ærgerlig i Sind, da han saa dem drage bort med de store

Skatte af Sølv og Guld. I sin Fortvivlelse lod han en Hær Soldater udkommandere, som skulde slaa de sære Rejsefæller ihjel og tage Guldet med tilbage til Kongen igen. Da Lorvig og hans Kammerater saa, at de var omringet af Soldater, gav den Mand, der kunde trække en Mølle, som stod 7 Mil borte, ved at puste paa den med det ene Næsebor, sig til at puste paa Soldaterne, saa de fløj ind over Byen som Snefnug. Da Kongen saa dette, sagde han: „Der er noget ved disse Folk, lad os hellere lade dem gaa.“ — Lorvig og hans Kammerater drog nu hjem og delte Byttet, som havde en Værdi af mange Millioner.

DE GAMLE KALENDERDAGE.

APRIL.

(Fortsat)

KENDER „S. M.“s LÆSERE SÆRLIGE NAVNE PAA APRIL MAANED? (f. Ex. „den lange Maaned“, „Rævens Maaned“, „Faaremaaned“).

Kender De Remser og Talemaader knyttede til hele *April Maaned*? (f. Ex. April, den gør hvad den vil; April er æ Ko til Grille; April-Sne kan ikke betales med Guld).

Til *1. April* er knyttet Skikken at narre April; hvad kaldes denne Skik i de forskellige Egne af Sønderjylland? (f. Ex. at *narre* én April, at *vide* én April); med hvilket Svar bliver den, der er narret April, modtaget? (f. Ex. Aprilsnar!; den første April maa man skikke en Nar hen hvor man vil); narres der ogsaa April den 30. April?

Kender De Talemaader knyttede til: *Sankt Tiburtii Dag* ($1^4/4$)? f. Ex. Tiburtius Tø giver Bonden Hø).

Sankt Georgs Dag (ogsaa kaldet *St. Jørgens Dag*, $2^3/4$) (f. Ex. Naar St. Georg korsfæster Herren, Sankt Markus genopvækker ham og Sankt Johannes bærer ham, er Verdens Ende kommen, d. v. s. naar Langfredag falder paa $2^6/4$, Paaskedag paa $2^5/4$ og Kristi Legemsfest paa $2^4/6$; paa Sankt Jørgens Dag sætter Engen Græs). (Fortsættes)

Oplysninger bedes sendt til „S. M.“s Redaktion eller til *Anders Bjerrum*, Udvalg for Folkemaal, Tøjhusgade 9, København K.

SAMPLEREN

Talremser.

(Fortsat).

1 2 3 4 5 6 7

1 2 3 4 5 6 7,

åll smaa Børn hær undt i æ Lyw,
kom å se, hvor det gør ve,
kom å drik et lille Kop Te.

(almindelig)

1 2 3 4 5 6 7,

åll vo Pigge er tyk om æ Lyw,

::: 1 2 3

kom å se,
kommer å drik et lille Kop Te. :::

1 2 3 et lille vette Hop,

4 5 6 i fuld Galop,

::: ingen maa

stille staa,

sådan skal en Hamborre gaa. :::

(Sang til en „Hamborre“-Dans,
medd. af Meng, Østerby Mark, Medélby)

1 2 3 4 5 6 7,

åll vo Pigge ha fån undt i æ Lyw,

7 6 5 4 3 2 1,

no æ di kommen sæ lidt igjen.

(fra Brændstrup).

Syv Mand å en Huend å en Stok,

de æ en Røverflok

(fra Felsted.)

Æ å do å vi to —

Æ å do å vi to — å æ Skrærres So

- - - - - tre -- å æ Skrærre han red,

- - - - - fie — å æ Skrærre han skuld sk—,

- - - - - fem — - - ” han fik novve a æ Klem,

- - - - - sejs — - - ” han skuld slaa Grejs,

- - - - - syv — - - ” han fæk undt i æ Lyw,

- - - - - olt' — - - ” han slov en F—,

- - - - - ni — - - ” han skuld i æ Kri,

- - - - - ti — - - ” han bløv fri.

(Fortsættes).

(fra Tønderegnen.)

To Forvarsler.

En Aften, da min Bedstefar og Bedstemor kom gaaende fra Møgel-tønder hjemefter, stod Bedstefar pludselig stille. Bedstemor kunde ikke forstaa det og spurgte, hvorfor han var standset. „Kan du da ikke se den store Ligskare?“ sagde Bedstefar. Det kunde Bedstemor ikke, og de gik videre. Nogle Dage efter døde der en i Byen, og en stor

Ligskare kørte forbi det Sted, hvor Bedstefar havde set den et Par Dage før.

En Aften, da min Moder sad i Stuen, hørte hun en banke paa Ruden, idet den sagde: „Ser I den store Brand?“ Faa Aftener efter kom der virkelig en og bankede paa Vinduet og fortalte, at Christian Christensens Gaard i Østerby stod i lys Lue.

Anna Mamsen, Bønderby.

Fire Forvarsler.

Den 16. Mal 1925 sad vor forhenværende Forkarl Hans Petersen i sit Køkken oppe ved Gallehus Skov og saa hen imod Yderdøren. Pludselig saa han en Kvinde staa uden for Huset med et hvidt Slag over Skuldrene. Han gik hen til Døren og lukkede op; men der var ingen derude. Næste Morgen kom min Moster i samme Paaklædning og meddelte ham min Mors Død.

Der var en Tid i 1928, da min Moster hver Morgen Kl. 5 hørte en eller anden Ting falde ned inde i Stuen; men naar hun kom derind, var der intet faldet ned. Nogen Tid efter, Kl. 5 om Morgenen den 7. Januar, døde min Bedstefader.

Da min Bedstefader endnu havde vor Gaard, havde man en Tjenestepige fra Flensborg. En Nat vaagnede hun ved at Værelset var oplyst af et rødtligt Skær. Det saa ud, som om det kom fra et Baal. Nogle Aar senere var der virkelig tændt et Baal uden for hendes Vindue. Det var de belgiske Krigsfanger, der havde tændt det for at varme sig.

En Dag kom der en Kone og meddelte Forpagteren paa Røj, at hun havde set en Ligvogn med de „skimlede“ Heste for. Nogen Tid efter døde der en paa Gaarden. Ligvognen skulde nu hentes, og Forpagteren sagde da, at nu skulde de skimlede Heste ikke for, men de brune. Karlen blev sendt ned i Engen efter dem, men han kom tilbage med uforrettet Sag, da han ikke kunde indfange dem, og saa kom de skimlede alligevel for Ligvognen.

Karla Thomsen, Lindskov Mølle.

Heksemesteren i Agtrup.

Hos min Bedstefader i Kærgaard døde engang hele Besætningen, baade Heste, Køer og Faar. Man havde Dyrlæggen ved Dyrene, men

han kunde ikke finde Aarsagen til Dyrenes mærkelige Død.

Saa sagde en Dag en Mand til Bedstefader: „Du skulde rejse hen til Heksemesteren i Agtrup!“ Det gjorde Bedstefader saa, og da han kom til Huset, stod Manden i Døren og sagde: „Jeg véd nok, hvad du vil. Du kommer for at faa Hjælp, og jeg synes ogsaa, at det snart er paa Tide, thi hele Besætningen er jo allerede død.“ Derpaa fortalte han, at Besætningen var blevet forhekset af en gammel Kone, som bor i Nabolaget. „Hun kommer, naar I ikke er hjemme.“ — „Det kan jeg ikke forstaa“, sagde Bedstefader, „for vi har altid Dørene lukkede, naar vi ikke er hjemme.“ — „I har femten Døre i Huset“, sagde Troldmanden. — „Nej, det passer ikke“, sagde Bedstefader, „vi har kun fjorten Døre.“ — „Saa maa I have en Port, I bruger som Dør“, sagde Manden. — „Ja, det passer“, sagde Bedstefader. — „Ja“, sagde Manden, „og denne Dør er Kvinden gaaet ind ad og har kastet Gift i Vandet, som Kreaturerne drikker af, og deraf er de døde. Men nu skal jeg give dig noget, saa hun ikke kan kom ind i Stalden.“ — Saa gav han Bedstefader noget til at lægge over alle Dørene til Stalden, og han gav ham ogsaa noget til at male Dyrene et Kors paa Brystet med.

Nogle Dage efter kom Konen og vilde ind i Stalden. Men hun kunde ikke komme ind. Saa gik hun ind i Køkkenet og sagde: „Naa, I har nok været hos Heksemesteren“. Siden den Dag kom hun ikke mere, og der døde ikke mere af Besætningen.

Christian Paulsen, Rørkær.

Forvarsel om Død.

En Aften, da min Bedstefader og Bedstemoder kom kørende fra Skast, stod Hestene med et bomstille. Bedste-

moder sagde straks: „Det er en Ligskare, som kommer!“ Det hele varede kun nogle faa Minutter, saa gik Hestene igen videre af sig selv. — Nogle Dage efter døde der en Mand, og Ligskaren kom den selvsamme Vej.

Christian Paulsen, Rørkær.

Forvarsel om Brand.

En Aften, da min Fader stod og spændte Hestene fra, kom han til at se op mod Kærgaard By. Han saa da, at Hans Baggesens Gaard brændte; men det viste sig, at det kun var et Forvarsel. To Aar efter brændte Gaarden virkelig.

En Gaard i Emmerlev har man ligeledes set i Forbrand, men den er endnu ikke brændt.

Christian Paulsen, Rørkær.

Gengangeren fra Borg.

Lidt uden for Borg levede engang en Mand ved Navn Simon. Han var kendt som den værste Dranker i Byen, og til sidst drak han sig ihjel.

Et Par Dage efter Jordefærden gik min Tante forbi et Vandhul tæt ved Mosen. Folk paastod, at det spøjte der, og derfor vovede ingen at gaa der forbi ved Midnatstide, men min Tante vilde vise, at hun ikke var bange. Da hun kom tæt hen til Vandhullet, saa hun en Mandsperson forude. Hun blev meget glad, for saa behøvede hun ikke at gaa ene forbi det uhyggelige Sted. Hun skyndte sig op ved Siden af Manden og hilste Godaften; men Manden svarede hende ikke. Hun kiggede da op paa ham og saa til sin Forfærdelse lige op i Ansigtet paa den døde Simon. Fuld af Skræk skyndte hun sig ind til Byen, og siden den Dag gik hun aldrig alene gennem Mosen.

Margrethe Andreasen, Møgeltønder.

Forvarsler.

En gammel Kone fra Møgeltønder hørte en Aften, da hun laa i Sengen og sov, en underlig Lyd, hvorved hun vaagnede. Det var, som om nogen slog Søm i en Kiste. Nogen Tid derefter døde Naboen, og da de sømmede Kisten til, hørte Konen den samme Lyd.

Min Moster saa en Morgen, da hun vaagnede, en hvid Haand lige uden for Vinduet. Lige som hun fik Øje paa den, forsvandt den. Kort efter blev hun meget syg, og det blev et langt Sygeleje. Hun var da overbevist om, at det var denne Sygdom, der var blevet hende varslat.

Margrethe Andreasen, Møgeltønder.

Spøgeri ved Rørkær.

Lige uden for Rørkær er der et trekantet Stykke Jord. I det ene Hjørne er der engang blevet en Mand begravet. Det var en svensk Rytter, og hver Aften rider han frem og tilbage med sin Hund bagefter sig.

Mellem Rørkær og Jejsing er der en stor Mergelkule og deri, fortælles der, er der druknet en gammel Kone. Hver Aften kommer hun op og sidder og spinder med Hovedet under Armen.

Christian Paulsen, Rørkær.

Forvarsel paa Toget.

For mange Aar siden boede der en Mand paa Gaarden Midtfeldt, som en Aften saa et Lys fare af Sted forbi Huset. Senere er Toget kommer til at gaa der.

Anna Petersen, Møgeltønder.

Spøgelset i Møgeltønder.

Naar vi Klokken 12 om Natten gaar ned ad Rebslagerbanen i Møgeltønder, møder vi en Mand, der vil give en Haanden. Men man skal vogte sig for at give Haanden til

ham, thi han har en vissen Haand, og naar man giver ham sin Haand, bliver den ogsaa vissen.

Anna Petersen, Møgeltønder.

Fruen paa Kogsbøl.

En Frue fra Kogsbøl sidder nedmanet under en Grubekedel paa Gaarden Søndergaarde. Naar man tager Kedlen bort, brænder Gaarden.

Anna Petersen, Møgeltønder.

Spøgeri paa Kirkegaarden.

Naar man ved Midnat kommer op paa Møgeltønder Kirkegaard, staar der i det ene Hjørne et Fad med Blod, og naar man træder i det, kan man ikke komme videre.

Anna Petersen, Møgeltønder.

En Komet i 1680.

En stor Komet viste sig her i December 1680. Om dette Naturfænomen skriver Kapellan Clement Pedersen, som var residerende Kapellan i Havnbjerg fra 1608—1680 i sine Optegnelser:

„Den 18. December 1680 lod sig se den store og forfærdelige Stjerne, (som dog kun liden i sig selv) med det meget lange og store Ris.“

„Den 23. December 1680 lod sig her hos os først se den meget store Komet, stod i Sydvest og skød sine lange Straaler i Nordøst.“

Om samme Komet skriver Nordborg Præst, Christian Brandt (1666—1692) i Nordborg Kirkebog:

„1680. 3. Advent. Lørdag Aften saas paa Himlen et langt hvidt Skin udi Sydvest (ligesom en Regnbue), hvad det skal betyde, er Gud bekendt. Gud omvende os og afvende sin Vrede, eller den faderligen formilde for Christi Skyld.“

Pastor Brandt har uden Tvivl været præget af Overtro, da han ikke har fundet en Løsning for dette Naturspil.

J. Raben, Sønderborg.

Jordskælv i Rinkenæs 1824.

For godt 100 Aar siden blev Beboerne i Rinkenæs en Dag greben af Angst. En gammel Beretning forlæller:

„Den 6. Februar 1824 henved Kl. 8 om Morgenen mærkede man i Rinkenæs en svag Jordrystelse, som satte Jernpladerne paa Kaminerne og Mobilierne i Bevægelse. Jordrystelsen bevægede sig fra Sydvest mod Nordøst, og det underjordiske Buldren varede et halvt Minut.

J. Raben, Sønderborg.

Den varme Kilde.

Paa Holm Mark ved Nordborg ligger to Bakker ved Navn „Tinghøj“, hvor der før har været Tingsted. I Nærheden udspinger i en Dybde af omtrent to Fod en stærkt frem-sprudlende Kilde. Dens Vand damper i den stærkeste Vinter, fryser ikke, og Isstykker, som kastes deri, opløses hurtigt.

Efter Schrøders Topografi, 1837 ved J. Raben.

„Laadne Bøg“.

Mellem Rønbæk og Voldstedet Helvedgaard i Nørreskovens staar ved Vejen en gammel Bøg, „Laadne Bøg“ kaldet, fordi hele Stammen er fuld af smaa Kviste. Her skal engang en Jæger være bleven skudt paa Hertugens Befaling, fordi han stod i Venskabsforhold til en af Prinsesserne.

(Meddelt af Jens J. Møller, Elstrup).

Det kan dokumenteres, at en Jæger er blevet skudt ved Bøgen, ikke paa Hertugens Befaling, men ved Vaadeskud. Amtmand v. Scheel paa Nordborg (1730—1747) lod 1731 afholde en Klapjagt, og derved forulykkede hans Jæger og Forrider. Præsten Hans Caspar Brandt (1721—1740) skriver i Nordborg Kirkebog:

„1731. Den 1. Februar om Aftenen blev jeg kaldet til Hr. Amtmands Forrider, for at berette ham, der han om Dagen havde været med sin Herre paa Klapjagt og af Uforsigtighed, istedetfor et Stykke Vildt, blev skudt paa Skram igennem hans Skulder, ind ved den venstre og ud ved den højre Side, nede ved Gammel Østerholm i Skoven.“ — Voldstedet Helvedgaard kaldes endnu i Folkemunde „Gammel Østerholm“.

J. Raben, Sønderborg.

Helle Vandstej.

Hvor Vejen til Gaarden Frydenlund skærer ind fra Vejen Skeldeborre, er der en Lavning; før var det en større Dam. Den kaldtes „Helle Vandstej“ (∴ det hellige Vandsted). Vandet havde i gamle Dage en hel- lig, helbredende Kraft, og naar man drak af dette Vand, kunde man blive fri for Gigt og andre Lidelser.

Meddelt af Montør Petersen, Kajnæs.
Ved J. Raben.

Guldkaret i Hummelkiærsmaj.

Ude ved Havnbjerg Strand strækker sig et Engdrag ind mellem Skovene, skilt fra Havet ved det saakaldte „Drej“. Denne Eng kaldes Hummelkiærsmaj, fordi der gror megen Humle derude.

Der, fortæller Folkemunden, skal ligge en Guldkaret skjult — en Gudvogn, som i Hedenold er bleven sænket ned i Vandet, dengang da Engdraget endnu var en aaben Havarm.

J. Raben.

Kanonen i Strandmaj.

I Nærheden af Kysten nord for Lavensby ligger „Armbjerg“. Bakken har dette Navn for den fattige

Vegetations Skyld. Da Englænderne i 1807 krydsede ude i Bæltet, havde man paa Armbjerg markeret et Batteri. Paa Vognhjul havde man lagt Pumperør; men man havde ogsaa en rigtig Kanon. Man mener, at den maaske før har været paa Nordborg Slot. Det hændte en Dag, da man haandterede med den rigtige Kanon, at den kom i Bevægelse og rullede ned ad Bakken og løb ud i den lille Mose, „Strandmaj“, og druknede. Folk paastaar, at den ligger der endnu.

Meddelt af Gaardejer P. Schmidt, Lavensby Mark ved J. Raben.

Lysmose.

En til Gammelgaard hørende Mose, der nu for største Delen er udtørret og bevokset med Krat, kaldes „Lysmose“. Den har faaet dette Navn, fordi man før saa saa mange Lygtemænd hoppe rundt mellem Tørvegravene. Disse underlige Lys har ført mange Vejfarende vild, og naar de kom ud imellem Mosehullerne, greb Elverpigerne dem og trak dem ned i Dybet. Efter at Vejen blev før. forbi Mosen, kan Lygtemændene ingen Ulykker gøre mere.

J. Raben.

Solbjerg.

I fordums Dage var hele Kegnæs bedækket af Skov. Træernes Kroner var saa tætte, at der ikke en Gang kunde trænge en Solstraale igennem Løvtaget. Der var kun een aaben Plads paa hele Kegnæs, og den kaldtes derfor „Solbjerget“. — Nu skinner Solen ikke alene paa Solbjerg, men paa hele Kegnæs.

Meddelt af Lærer Schmidt, Sønderby.
Ved J. Raben.

JERNALDERENS MØGELTØNDER.

Af Malermester Johan Gregersen, Møgeltønder.

Da jeg fra flere Sider er blevet opfordret til at skrive noget om Oldtidsjern i Møgeltønder, og da det er gennem Læsning, at Folk faar Forstaaelse og Interesse for en Sag, skal jeg nu meddele det saa godt som muligt. Det er en vanskelig Sag, da jeg ikke kender Faglitteratur paa dette Omraade; Videnskaben har, saa vidt jeg ved, ikke beskæftiget sig med Undersøgelse af Oldtidsjern, hvorimod Stenalderen og Broncealderen er beskrevet i mange Værker.

I Urtiden maatte hvert Menneske selv skaffe sig Føden ved Jagt og Fiskeri eller ved Rov, og hver Mand maatte forsvare sig og sine mod Angreb af andre Stammer eller vilde Dyr. Det bedste og kæreste, en Mand ejede, var derfor hans Vaaben, i den ældste Tid en Knippel, senere forfærdigede man Vaabnene af Dyreben og Sten, saa af Bronze og endelig kom Jernet, som slog alt af Marken.

Jern omtales allerede i de ældste Sagn, og Smeltning i Digler kendtes hos Oldtidens Folk. Kineserne har sikkert i flere Tusinde Aar før vor Tidsregning kendt Fremstillingen af Smedejern, idet de allerede ca. 700 Aar f. Kr. har kunnet forarbejde Støbejern. Ligeledes benyttede Ægypterne allerede Tusinder af Aar før den kristne Tidsregning Jern til Fremstilling af Leer, Knive og lignende Genstande, og i Landene omkring det røde Hav findes endnu Spor af Ovnene, hvori Oldtidens Folk lavede deres Smedejern.

I Bibelen fortælles der, at Tubalkain var Smed (1. Mos. 4, 22). Moses beretter om en Jernsmelteovn, og Job taler om, at Jernet hentes op fra Jordens Indre. I første Samuels Bog fortælles, at Filisterne kom til Gibeon med 600 Mand og ødelagde Landet og tog alle Smedene bort, „at Hebræerne ikke skulde gøre Sværd eller Spyd. Derfor maatte al Israel fare ned til Filisterne, at hver kunde faa sit Plovjern og sin Hakke og sin Økse og sin Spade skærpet“ (1. Sam. 13, 19). Jeremias og Ezekiel omtaler begge Jernet i deres Skrifter, Ezekiel omtaler særlig to Slags Metaller, det ene kalder han „blankt Jern“, hvilket sandsynligvis er Staal.

I gamle Dokumenter nævnes, at Hettiterkongen Chattusil II. omkring 1300 f. Kr. har begyndt at udvinde Jern ved den sydøstlige Del af Sortehavet. Grækerne gav Hefaistos (Smedenes Gud) Æren for Jernets Opdagelse, og Plinius paastaar, at Daktyles opdagede Jernet paa Bjerget Ida, efter at Skovene paa Bjergskraaningene var blevet ødelagt af Lynnedslag og paafølgende Ildebrand. Dette skulde være sket omkring 1432 f. Kr. I det gamle Sparta benyttede man Jern til Mønt.

Smedejern var dengang en kostbar Vare; paa Cæsars Tid, omkring 50 Aar f. Kr., vejede man et Jernvaaben op med Guld. Fra Britannien udførtes der Jern til Gallien længe f. Kr.; ja Britterne havde endog Jernpenge før Romernes Erobring af Landet. Efter Erobringen anlagdes der store Smelteovne, som endnu fandtes, da England erobrede af Angelsakserne.

500 til 400 Aar f. Kr. kom Jernet til *Danmark*. Jernet bidrog til at gøre os mere uafhængige af Udlandet, end vi havde været i Broncealderen, da alt Raastof maatte indføres. Jern fandtes der nemlig i betydelige Mængder i Form af Myremalm. Man var jo vant til at hjælpe sig ved de Midler, man havde, og den Kunst at udsmelte Jern af Myremalm lærte Folket snart. Myremalmet dannede Grundlaget for den hjemlige Jernudvinding, og helt til Aar 1600, altsaa i 2000 Aar, har vi forsynet os selv med Jern.

Myremalmen findes i Moser, Sumpe og i Lavninger langs Bække og Aaløb og er stærkt jernholdig. Der findes flere Varieteter; den gulbrune er meget porøs og fuld af Hulheder, men dog temmelig tung; den mørkebrune er overordentlig fast, og der findes tit mange Smaasten i den.

Allerede som Dreng, inden jeg var kommet i Skole, samlede jeg paa mærkelige Stene. Da C. Lind i 1886 fik lagt en ny Stenkiste af store Sten, som han havde gravet ud i sin Sandgrav, vakte min Interesse yderligere, da der blandt disse var en saakaldt „*Jernsten*“. I 1888 var jeg en Skolekammerat paa Vestermarken, hvor nu Gartneriet er anlagt i den udgravede Mark. Vi fandt da en smuk „*Jernsten*“, som jeg endnu har i min Samling. Siden den Tid har jeg baade selv funden mange saadanne Stykker Jern, og har ogsaa faaet en Del forærede af Folk, der har arbejdet i Sandgravene. De forklarede, at der havde været et Hul gravet i Mulden helt ned til Sandet, og der

havde de fundet disse Jernstykker — Mange troede, at der engang var faldet en stor Meteorsten ned der, og at det var derfra, alle disse Jernsten stammede, som fandtes paa dette Omraade i Marken.

Efter alle disse Fund var jeg imidlertid temmelig klar over, at de saakaldte Jernsten stammede fra Jernalderfolket, og at de Huller, som fandtes i Jorden, havde været benyttede som *Smeltedigler*. Men hvorfor var der blevet saa meget Jern liggende, uden at det var bleven benyttet? Jo, i Ovne eller Digler, hvor Smeltningen af Myremalmen mislykkedes, laa der i Bunden en haard Klump Jern, som var ubrugelig, idet det ikke lod sig smede, men sprang itu, naar man slog paa det. Dette Jern var opstaaet ved forkert Behandling. Ved Smeltningen skulde der være god Træk, men blæstes der for stærkt, fremkom der ubrugeligt Støbejern i Stedet for Smedejern, Da Jernalderfolket ikke har forstaaet at bruge Støbejernet, er det bleven liggende, ligesom Slaggerne fra det gode Jern. Nogle Digler er maaske ogsaa glemte, og det er disse Rester, som nu findes her i Sandgravene.

Det var altsaa Bevis for, at Jernalderfolket havde haft *Boplads* her ved Møgeltønder. Omraadet er 1 km langt og $\frac{1}{2}$ km bredt og er beliggende fra Landevejen i Syd til Jernbanelinjen i Nord og fra Møllevejen

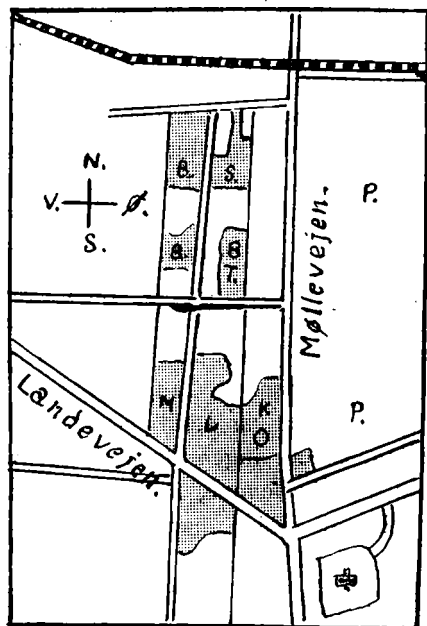

Fig. 1. Plan over Findestederne

B. Borgs Sandgrav, S. Sandstens Fabrik,
B. T. Bojsens Teglværk, M. Mikkelsens
Sandgrav, L. Lorenzens Sandgrav,
K. Knudsens Sandgrav, P. Posselts Mark.

i Øst til i Linje med Forsamlingshuset i Vest. Paa denne Plads er Oldtidsjernet blevet fremstillet. Der maa have været mange Digler efter de forskellige Fund at dømme, som der er blevet gjort i Sandgravene i de sidste 40 Aar, da jeg har iagttaget det. Jeg fik af og til Jernklumper fra Sandgravene, men kom jeg til Stede for at undersøge Diglen, var den allerede bortgravet, saa det var ikke til at se, hvorledes den havde været; kun lidt sort Aske og Jernslagger var tilbage, det eneste Tegn paa, at Diglen havde været der.

Jernudvinding drives endnu den Dag i Dag hos Naturfolk. Til Trods for, at deres Redskaber og Digler er meget primitive i Forhold til Nutidens moderne Højovne, forstaaer de dog at fremstille godt Smedejern. Smelteovnene laver de af Ler. I Ovnen lægges der saa lagvis ovenpaa hin-

anden Jernmalm og Trækul. Til at frembringe den fornødne Træk bruger de Blæsebølge af Dyrehuder. Antagelig har Jernalderfolket benyttet en lignende Fremgangsmaade, og det gjaldt derfor om at finde Diglerne ubørte, saa denne Antagelse kunde bekræftes.

Endelig i 1905 lykkedes det mig at faa en Digel maalt i C. Mikkelsens Sandgrav. Diglen var ikke ødelagt, men Sandgraveren havde tømt den for Indholdet for om muligt at finde en Skat i den. Diglen laa 35 cm under Mulden, og Siderne og Bunden var omhyggeligt afrundede og glattede. Den var 65 cm dyb og 60 cm i Diameter; Indholdet var sort Aske og enkelte Stykker Slagger, saa det brugelige Jern har Jernalderfolket selv tømt Gruben for. Saadanne Digler skulde have Lov at blive liggende, indtil kyndige Folk kunde grave dem ud; saa var der Mulighed for at faa noget mere at vide om Oldtidsjernets Fremstilling. Her er et Omraade, hvor det vilde være gavnligt, om Landboerne havde Opmærksomheden henvendt derpaa, da denne Gren af Oldforskningen er temmelig ny, og mange vigtige Punkter slet ikke eller kun lidet er opklarede.

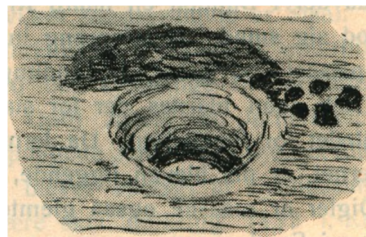

Fig. 2. Tømt Smeltegrube

I 1906 anlagde J. W. Bojsen et Teglværk paa Marken mellem Banaegarden og Gaasingervejen. Ved Udgravningen af en Jordovn til at brænde Sten til selve Teglværket fandtes flere Stykker Jern. Disse, der var 25 × 30 cm store og 4 cm tykke, var Bundkagerne fra Smeltdigler. Da jeg kom til Stede, var Diglerne bortgravet; det eneste, der var synligt, var noget sort Aske. Paa samme Maade gik det, da der blev udgravet til den store Ringovn. Her fandtes ogsaa en Del af disse Bundkager, og ved Slemmekulerne stødte man flere Steder paa Huller med Jernslagget; men ogsaa det gik tabt, idet jeg ikke havde Tid til at være til Stede ved disse Udgravninger. Der havde ellers her været god Lejlighed til Undersøgelse, da det var et større Omraade, der blev afgravet paa en Gang.

Øjensynlig var det en større Smelteplads man var stødt paa, idet der blev fundet henved 15 Digler, Derimod fandtes der ingen Skaar af Lerkar, hvilke ellers er en god Støtte, naar man skal bestemme, fra hvilken Tid Fundene stammer. Grunden dertil var vist, at Jorden har været under Kultur i flere hundrede Aar.

Her ved Møgeltønder er der altsaa Digler nok med Jern og Slagger; men hvorfra har Jernalderfolket hentet *Raastofferne*? Her var atter en Gaade at løse, for der fandtes jo ingen Al eller Myremalm paa Vestermarken; men Tilfældet kom mig til Hjælp. I 1910 fjernede P. Mamsen i Bønderby et stort Stendige omkring sin Have. Jeg undersøgte de store Sten for at se, om der ikke skulde findes en Skaalsten eller andre Sten

fra Oldtiden, og herved traf jeg saa paa flere Jernsten, som var stærkt fyldte med Flintesten (Prøve i min Samling). Det var Myremalmen, som Jernalderfolket havde benyttet til Jernudviklingen. Nu gjaldt det blot om at finde ud af, hvor de havde hentet den. Af den gamle Smed A. Hansen i Bønderby fik jeg at vide, at Jernstenene stammede fra Spjoldum Mark. Nu kunde jeg søge videre. Det var altsaa i Spjoldum Mark, at Jernalderfolket havde hentet deres Myremalm og slæbt den til Møgeltønder, som ligger paa en Bakkeø. Her var højt og frit, Bunden var fast og tør, og der fandtes baade Sand og Ler, saa Stedet har egnet sig godt til Bo- og Arbejdsplads.

Spjoldum Mark ligger ved Møllebakken mellem Toghale og Stokkebro, og her lige øst for Landevejen laa et Stykke Mark, som ikke benyttedes, da det var lutter Polde og Vandhuller. Da Bunden er Al, er der ingen Tvivl om, at disse Huller har været Jernalderfolkets Malmgrube. Marken blev jævnet af Richard Sønniksen i Bønderby omkring 1900; men endnu er det synligt, hvor Poldene har været, og naar der pløjes, skal der passes paa, at Ploven ikke gaar for dybt, da den ellers støder paa Myremalmen i Bunden.

I 1912 fandtes der stadig nye Smeltedigler og Fyrsteder samt Bunker af ildskørnede Sten i Sandgravene, og i nogle af dem blev der funden runde Sten af brændt Ler med Diameteren 9 cm og en Tykkelse af 3 cm og med et Hul i Midten. Af disse Sten, der brugtes til Fiskegarn, er der ialt fundet omkring en Snes Stykker. Det er kedeligt nok, at Folk altid ødelægger Findestederne i Haab om at kunne finde noget værdifuldt.

Tiden fra 1912—1915 var ogsaa utilfredsstillende og gav ikke nogen Lejlighed til virkelige Undersøgelser af Diglerne, idet der alt for tidt kom ny Arbejdere i Sandgravene, og naar disse traf paa noget, saa var det ødelagt, inden de blev opmærksomme paa, hvad det var. Jernslugger var der altid nok af, og en Gang imellem fandtes ogsaa et Par Urneskaar; men selve Diglerne fik man ikke Lejlighed til at se. Trods alle Skuffelser havde jeg stadig Opmærksomheden henvendt paa Stedet, hvor Smeltepladsen havde været, i Haab om en Gang at have bedre Held med mig.

I 1923 blev et 300 Aar gammelt Hus paa Vesterraden nedrevet for at give Plads for en Nybygning. Ved Udgravning af Kælderen kom man tværs igennem en Jordovn eller et Ildsted; jeg undersøgte det og tog nøje Maal af Stedet. Det ejendommeligste var, at det øverste Lag, 35 cm Ler, ikke var gennembrudt. Aabningen har sandsynligvis været fra Siden. Nedenunder kom der et 25 cm tykt Lag af grovkornet, sort Aske med enkelte Stykker Slagger. Det var ikke Jernslugger som ved Diglerne, men lignede Affaldsslagger fra en Smedje. Det nederste 60 cm tykke Lag bestod af almindelig Muldjord. Selve Gruben var 1,20 m dyb, foroven 90 cm bred, i Bunden 50 cm. Bund og Side var lige, saa der fremkom skarpe Kanter.

Efter Form og Indhold at dømme hører den altsaa ikke med til Jernalderfolkets Periode; men da det er et Fund af Interesse og maaske senere kan benyttes, har jeg taget det med; man ved jo aldrig, hvad Betydning det kan faa ved Undersøgelse af andre Fyrsteder.

Endnu i 1928 kunde jeg ikke just sige, at Undersøgelserne var gaaet fremad med Kæmpeskridt. Udbyttet var ikke saa stort, som jeg havde ventet; men man høster jo en Del Erfaring. Et Par Snese Digler og en hel Del andre Ting var gaaet tabt, og jeg blev klar over, at der skulde tages helt anderledes fat, hvis der skulde naas noget Resultat. Jeg bestemte mig saa til 2 Gange om Ugen at se efter i alle Sandgrave, og bad Arbejderne, naar de stødte paa noget, da at lade det ligge uberørt og meddele mig Fundet, saa jeg kunde faa det undersøgt.

Den 1. April 1928 fandt jeg en *Digel Nr. 1* i Graves Lorenzens Sandgrav. Den var helt uberørt, saa jeg nøje kunde maale den. Diglen laa 35 cm under Muldens Overflade, var cirkelrund, 50 cm i Diameter og 30 cm høj og naaede 15 cm ned i den lerholdige Sandbund. Siderne og Bunden var smukt afrundede og glattede. Indholdet bestod af en sammenhængende, meget skør Jernklump, som lignede grenede Koraller og havde en blaalig Farve med flere Rustpletter. Rummet mellem disse Forgreninger var fyldt med en Mængde smaa Stykker Trækul. I Bunden laa en af de runde Sten med et Hul i Midten; Stenens Diameter var 9 cm som sædvanlig.

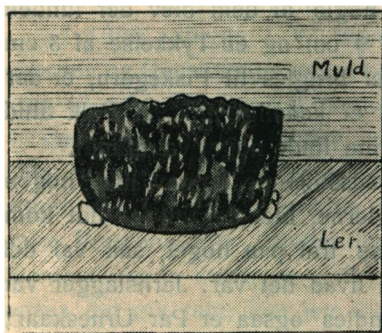

Fig. 3. Digel Nr. 1.

(Prøve i Samling). Denne Digel maa være bleven glemt af Jernalderfolket, for det gode faste Jern fandtes endnu i den og havde en smuk Glans; det var af samme ekstrafine Sort som Jernstenen fra 1888. Diglen naaede 40 cm ned i Sandet og 25 cm op i Mulden. (Fig. 4).

Samme Dag fandt jeg i Graves Lorenzens Sandgrav omtrent 20 m Vest for Smeltedigal Nr. 1 en *Stenovn Nr. 1*, som var ubeskadiget. Den laa 40 cm under Muldens Overflade, var 40 cm høj, hvoraf 20 cm i Sandet og 20 cm i Mulden, foroven og forneden 42 cm bred, i Midten 60 cm bred. Ovnens var bygget af Granitsten, lutter tynde Flader, 16 Stykker ialt, som var spaltet ud af een Sten. En større Sten dækkede Ovnens

Sydside; mod Nord var den aaben. Ovnens var fyldt med en Blanding af Muld og Ler, som var lysere i Bunden. Stenene var paa den indvendige Side dækket med 4 mm tykt Lag, der nærmest lignede Sod.

Den 18. Oktober 1928: En *Smeltdigel Nr. 3* i C. Mikkelsens Sandgrav, som Nr. 1, blot 5 cm højere. Den laa i lerholdigt Sand, 50 cm under Mulden, altsaa 15 cm dybere, Bunden stod paa hvidt Sand, og Overfladen dækkedes af Mulden. I Bunden var der et 20 cm tykt Lag Trækul, der i Modsætning til Kullet i de andre Ovne var saa velbevaret, at jeg kunde faa nogle Stykker af det med hjem.

Oven paa dette laa et 15 cm tykt Lag Jernmalm af Form som grenede Koraller; Jernet havde en blaalig Farve, var fuld af Rustpletter og meget skørt. Denne Digel er meget interessant, dels fordi den indeholdt en saa stor Mængde velbevaret Trækul, og dels fordi den faste Malmklump i Bunden manglede. Muligvis er Forklaringen den, at man har vendt Jernklumpen og fjernet den gode Jernmalm, og derved er det ubrændte Trækul gledet ned i Gruben.

Den 14. April 1929: Paa den sædvanlige Tur gennem de forskellige Sandgrave fandt jeg i Graves Lorenzens Sandgrav et sammenfaldet *Gravkammer*, der laa 50 cm under Mulden og bestod af 8 Stenplader, som var 75×45 cm og 5–7 cm tykke; Stenene havde været anbragt paa følgende Maade: 1 ved hver Ende, 2 paa hver Side og 2 som Overliggere. Endvidere var der 12 smaa runde Stenplader, som var 15–20 cm i Diameter; de havde udfyldt Hullerne mellem de store Plader. Jeg stillede Stenene op, som de oprindeligt havde staaet, og der fremkom saa et Gravkammer 1,50 m langt og 75 cm bredt. Selve Gravkammeret var tomt, men 1 m sydfor fandt jeg 70 cm under Mulden et Stykke rustent Jern, som efter at være blevet rensat viste sig at være en Jernkniv. Den var 11 cm lang og 2 cm bred.

Den 25. Maj 1929: atter en ubeskadiget *Stenovn Nr. 2* i Graves Lorenzens Sandgrav. Den laa 50 cm under Mulden i lerholdigt Sand, saa dette endog dækkede Ovnens Top. Ovnens var buet og bestod af 28 ildskårnede Sten, hvoraf

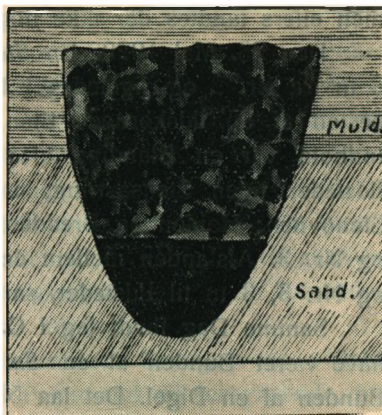

Fig. 4. Digel Nr. 2.

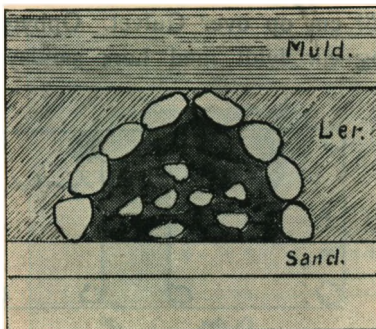

Fig. 5. Stenovn Nr. 2.

de 7 var faldet ned. Indholdet var dybsort Aske samt Rester af Trækul; men ellers fandtes der ikke noget i eller omkring den.

Den 28. Maj 1929: En *Stenovn Nr. 3* i Graves Lorenzens Sandgrav, 2 m fra Nr. 2 og ligeledes i lerholdigt Sand, 50 cm under Mulden. Den bestod af 35 ildskørnede Sten, var 40 cm høj og 45 cm bred. Ovnens Indhold var en Blanding af sort Aske og Trækul. Samtidig fandt jeg 2 Ildsteder uden Stensætning, men Formen og Indholdet var ligesom i Stenovnen; Højden og Bredden 40 cm. De laa i Række med Ovn Nr. 2 og Nr. 3. Afstanden mellem dem var fra Vest 2 m mellem Stenovn Nr. 2 og Nr. 3, 3 m til Ildstedet, samt 3 m mellem de 2 Ildsteder.

Samme Dag fandt jeg i C. Mikkelsens Sandgrav et Ildsted, som maa have været Bunden af en *Smeltedigel*, da det var buet forneden som Bunden af en Digel. Det laa 50 cm under Mulden, var 50 cm i Diameter foroven, men kun 20 cm højt. (5 m sydfor laa Smeltedigel Nr. 2, som kun var 35 cm under Muldens Overflade), saa den lave Højde kan ikke skyldes Pløjning af Marken eller lignende. Indholdet var sort Aske og Trækul samt nogle Skaar af en brændt Krukke eller Urne.

Den 11. Juli 1929: Et ødelagt *Ildsted* i Graves Lorenzens Sandgrav med over 100 ildskørnede Sten. Og i P. Knudsens Sandgrav et ødelagt Ildsted ligeledes med over 100 ildskørnede Sten.

Den 16. August 1929: Et særdeles interessant Fund i Graves Lorenzens Sandgrav, nemlig en *Boplads*. Den laa 50 cm under Muldens Overflade i Retningen Syd—Nord, maalte 6 m i Længden og 3 m i Bredden og har været bygget paa og i Lerlaget. Pladsen var delt i 3 Afdelinger; den sydligste Afdeling var den største, idet den maalte 3×3 m. Gulvet bestod her af et 25 cm tykt Lag fast Sand, der nærmest lignede daarlig Mørtel (Prøve i Samling), og som var gravet ned i Leret. Endvidere fandtes 3 større Sten, hver 30 cm i Tværmaal, der var saaledes anbragte i Hjørnerne, at de ragede 5 til 10 cm op over Gulvet, den ene i Sydvest, den anden i Sydøst og den tredje i Nordøst. Paa Midten af Vestsiden fandtes en Opbygning af Kampesten, 2—3 Lag oven paa hinanden, saa de ragede 20 cm op over Gulvet. Opbygningen havde en Størrelse af 60×100 cm og var fyldt med Ler; sandsynligvis har den været benyttet ved Fremstillingen af Urner, Krukker og andet Husgeraad. — Den anden Afdeling, der var brolagt, var kun 1 m bred, og her i Østsiden har Indgangen været. Den nordligste Del var 2×3 m. Gulvet var af samme Materiale som i den sydlige Del, og her fandtes ogsaa 3 store Sten anbragt paa lignende Maade, 1 i Nordvest, 1 i

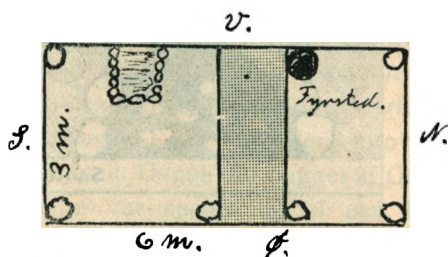

Fig. 6. Grundplan af en Boplads.

Nordøst og 1 i Sydøst. I det sydvestlige Hjørne var der et Fyrsted, 60 cm i Diameter og 70 cm dybt; det indeholdt kun sort Aske.

Fundet af denne Grundplan af en Boplads var meget interessant. Man kunde tydeligt se, hvor stor og hvorledes Inddelingen havde været; men der staar endnu mange Spørgsmaal aabne: Hvorledes har selve Bygningen været? og hvilke Materialer er der blevet benyttet? Ved Udgravninger andre Steder har man fundet Levninger af brændt Træ, Straa og flettede Grene, saa der har været noget at danne et Skøn efter. Her fandtes der ikke engang Karskaar eller lignende; det er derfor ikke muligt at bestemme Fundets Alder. De mange Smeltedigler, der er fundet i Nærheden, kunde dog tyde paa, at det er en Boplads fra Jernalderen.

Den 15. September 1929: i Graves Lorenzens Sandgrav en ubeskadiget *Digel Nr. 4*. Den var af en anden Form end de foregaaende, idet den foroven var som Nr. 1, men i Bunden som Nr. 2. Den laa kun 35 cm under Muldens Overflade, var 60 cm i Diameter og 48 cm høj; 18 cm ragede op i Mulden, Resten laa i Lerlaget. I Bunden fandtes et 20 cm tykt Lag sort Aske, ovenpaa dette 28 cm godt Jernmalm.

Samme Dag fandt jeg Bunden af 4 ødelagte Digler af samme Form som Nr. 1, der havde kun været sort Aske i dem.

Den 20. September 1929: En *Digel Nr. 5* i Graves Lorenzens Sandgrav; den var af samme Form som Nr. 4 og laa ogsaa kun 35 cm under Muldens Overflade, med Toppen i Mulden og Bunden i Lerlaget. Højde og Diameter 50 cm. Indholdet var i Bunden et Lag paa 25 cm Trækul og Aske; her laa ogsaa en af de runde Sten med Hul i Midten; dens Diameter var 9 cm, og den var af brændt Ler (ligesom i Diglen Nr. 1). Det øverste Lag var 25 cm godt Jernmalm, 20 cm fra Diglens Rand laa der et Stykke Ben, som formodentlig har været Affald fra Jernalderfolkets Maaltider. 3 m syd for Nr. 5 fandtes en *Digel Nr. 6* af samme Form som Nr. 4. Den laa 35 cm under Muldens Overflade, var 50 cm i Diameter, men kun 30 cm høj. Her var intet Lerlag, saa Diglen laa med 15 cm i Mulden og 15 cm i Sandet. Indhold: i Bunden 20 cm sort Aske; derover et 10 cm tykt Lag Jernmalm.

Den 29. September 1929: en *Digel Nr. 7* i Graves Lorenzens Sandgrav af samme Form som Nr. 4. Indhold og Fordeling var som i de foregaaende; kun bestod Bundlaget her af en sort Masse, der lignede groft Sand (Prøve i Samlingen).

Den 28. December 1929 fandt jeg i Graves Lorenzens Sandgrav 2 ødelagte *Smeltedigler*; her var atter noget nyt: Diglerne, der laa i Lerlaget, var omgivet af en 6—7 cm tyk Skorpe, der paa

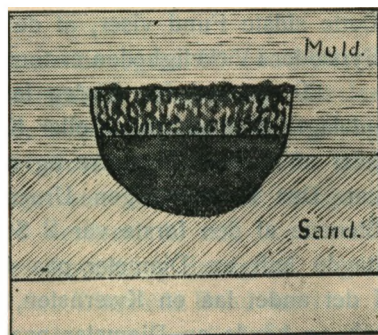

Fig. 7. Digel Nr. 5.

Ydersiden var rød som Teglsten, paa Indersiden af forskellig Farve, graalig, blaalig, grønlig og sort, som om den var glaseret (Prøve i Samlingen), og der var brændt en Del Jernslagge fast paa Skorpen.

Da en saadan Skorpe ikke fandtes i de andre Digler, maa den enten være fremkommet ved, at de 2 Digler er blevet benyttet flere Gange, eller ogsaa har Jernalderfolket her dannet en særlig Form til Smeltningen af det rensede Jernmalm og har behandlet Grubens Sider paa en anden Maade for at holde det rensede Jern fri for Urenheder. I den ene Grube fandtes en halv Bundkage af meget god Kvalitet (se Samlingen). Bunden har omtrent været spids, idet Bundkagen, der var 3 cm tykt, kun maalte 11×16 cm.

Da Myremalmen for at smelte skal opvarmes til ca. 1500° , maa man drive Temperaturen op ved *Blæsning*. Jeg undersøgte derfor alt nøje i Haab om at finde et Hul eller et Rør i Skorpen, gennem hvilket man har blæst Luften ind; men der var intet at finde, saa det er højst sandsynligt, at Hullet har været foroven i Grubens Tildækning.

Samme Dag fandt jeg endvidere en ubeskadiget *Digel* (Nr. 8), der havde samme Form, Størrelse og Indhold som Nr. 2.

Den 24. Januar 1930 i Graves Lorenzens Sandgrav et *Fyrsted*, samme Form som de to fra den 28. Maj 1929. Det laa 50 cm under Muldens Overflade i selve Lerlaget, saa Leret endog dækkede den øverste Del. Fyrstedet var 30 cm højt, i Bunden 50 cm i Diameter. Indholdet bestod af noget, der lignede groft Sand, men var ganske sort, ligesom i Smeltediglen fra den 29. September 1929.

10 m Øst for det tomme Fyrsted fandt jeg en velbevaret *Digel* (Nr. 9) af samme Form og Størrelse som de førnævnte Fyrsteder, 30 cm høj, i Bunden 50 cm i Diameter. Den var fyldt med Jernmalm og den sorte Masse, der lignede groft Sand, saa det er den fjerde Form af Smeltedigler, jeg har fundet. Dette sidste Fund viser, at de 3 nævnte Fyrsteder i Virkeligheden er tømte Digler.

20 m Syd for Diglen fandt jeg 2 ødelagte *Stensætninger* eller Kamre. De laa 10 m fra hinanden og bestod hver af henved 60 større og mindre Sten; Størrelsen var henved 50×50 cm. Der fandtes ingen Urneskaar eller Redskaber, hvorimod der blandt Stenene af den første var 2 Stykker af en Kværn, som var 15 cm tyk og havde haft en Diameter paa 43 cm; disse 2 Sten findes i min Samling. I det andet laa en Kværnsten, der var gaaet i 3 Stykker. Den var 5 cm tyk og havde en Diameter paa 40 cm; findes ligeledes i min Samling.

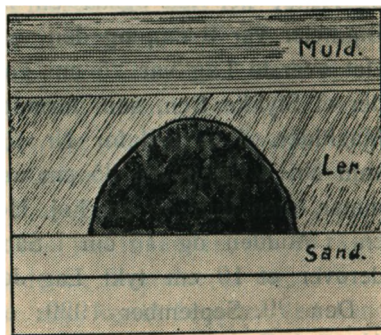

Fig. 8. Digel Nr. 9.

Samme Dag fandt jeg i C. Mikkelsens Sandgrav en sløjfet *Kæmpehøj*. Muldlaget er sædvanligt 35—50 cm tykt, men her var Tykkelsen i Midten 1 m. Kæmpehøjen har haft et Tværmaal af 10 m. I Højens Yderkant laa nogle Urneskaar. Under Toppunktet i en Dybde af 1,25 m fandtes 2 Grave, som hver var 2 m lang og 1 m bred og laa i en Afstand fra hinanden af 1,25 m. Der fandtes intet i Gravene.

Den 4. Marts 1930:

Atter noget Nyt i Graves Lorenzens Sandgrav, nemlig en rund *Grube* med Diameteren 1,30 m baade i Bunden og ved Overfladen, og Dybden 55 cm. Den laa 55 cm under Muldens Overflade, de øverste 30 cm var i Lerlaget, de resterende 25 cm i Sandet. Hele Gruben var fyldt med Muldjord, som var meget lysere end den ovenoverliggende, kultiverede Muld. Jeg kunde ikke bestemme, hvad den var blevet benyttet til; efter Grubens Dybde og Beliggenhed under Mulden kunde det godt være en Digel, men Diameteren var dobbelt saa stor. Maaske er det en Grube til første Smeltning, da den urene Myremalm har optaget større Plads end den rensede, der saa er blevet omsmeltet i de sædvanlige smaa Gruber. Samme Dag fandt jeg en ødelagt *Digel*. Den indeholdt en sammenhængende Klump Jern og Slagger, 50×50 cm, som nu befinder sig i min Samling.

Endvidere var jeg saa heldig at finde et *Gravkammer* eller en Stensætning; den var just ikke stor, men var rund og buet foroven ligesom Stenovnen Nr. 3; Højden og Diameteren var 50 cm. Den havde været opbygget af 60 Kampesten; de 3 nederste Lag af Stenene var paa deres oprindelige Plads, hvorimod de andre var faldet ned i Stensætningen, da Arbejderen stødte mod den med sin Spade. Men trods dette fik man et godt Billede af, hvorledes den havde været, idet Buen var tilbage i selve Mulden. Sandlaget dannede Bunden, det 30 cm tykke Lerlag Siderne, og Buen, der var 20 cm høj, ragede op i Mulden, saa den laa kun 35 cm under Overfladen. Gravkamret indeholdt nogle smuldrede og opløste Ben, ellers intet, hverken Redskaber eller Urneskaar. Derimod er der i Sandgraven ved Siden af fra 1890 til 1910 fundet mange Urner, hvoraf nogle nu findes paa Tønder Museum.

Den 23. Marts 1930: I Graves Lorenzens Sandgrav 90 cm Nordøst for Stensætningen fra 4. 3. 1930 en rektangulær *Fordybning*, der laa 50 cm under Mulden. Den var 50 cm dyb, hvoraf 20 cm i Lerlaget og 30 cm i Sandet og strakte sig fra Sydøst til Nordvest; men jeg har ikke fundet, at den stod i Forbindelse med noget som helst. Hele Længden var 3 m, i Sydøst var Bredden 30 cm og i Nordvest 40 cm.

Den 29. Marts 1930 fandt jeg i Graves Lorenzens Sandgrav noget, som jeg troede var et *Kæmpe-Fyrsted*, idet den firkantede Bund var 1 m i Tværmaal og Højden 40 cm. Paa Vestsiden laa en stor, flad Sten, som

var 50×70 cm og 30 cm høj. Grubens Indhold var mest Aske og Trækul, men paa Bunden fandtes der nogle Jernslagge. Dette kunde tyde paa, at det ikke har været et Fyrsted, men en *Smeltedigel*.

Den 10. April 1930: I P. Knudsens Sandgrav en rund *Grube*, som den fra 4. 3. 1930, hvis Diameter var 1,20 m; fra Bunden til Muldens Overflade var der 1,14 m; Bunden var spids. Denne Grube var ogsaa fyldt med Muld. Muldlaget var her 50 cm, selve Gruben 64 cm og Lerlaget 80 cm, saa den ligger i Leret uden at naa Sandet.

Den 18. Maj 1930: I Sandstensfabrikkens Sandgrav, som ligger omtrent 500 m længere mod Nord, fandt jeg en rund *Grube* af samme Form og Størrelse som den fra 4. 3. 1930. Indholdet var ogsaa her Muld, undtagen i Bunden, hvor der var et 5 cm tykt Lag sort Aske. Denne Grube har altsaa været brugt og er blevet tømt for sit Indhold, før den blev jævnet.

Den 25. Maj 1930: I Graves Lorenzens Sandgrav en *Begravelsesplads*, som var 4,60 m lang, 1,30 m bred og inddelt i 4 Grave. Nr. 1 var 1 m bred, Nr. 2 90 cm bred, Nr. 3 1,30 m bred og Nr. 4 1 m bred. Omkring Gravene var der en 20 cm dyb og lige saa bred Rende. Denne var fyldt dels med Muldjord og dels med Resterne af en Stensætning; ialt fandtes 29 Sten. Gravene indeholdt intet. Hele Pladsen laa 40 cm under Muldens Overflade paa en Sandbanke, som skraanede nedad til begge Sider.

Den 1. Juni 1930: I C. Mikkelsens Sandgrav en Grube af store Dimensioner; sandsynligvis har det været en *Mile* til at brænde Trækul i. Gruben laa i Sandet 50 cm under Muldens Overflade og maalte foroven $2,80 \times 1,80$ m og i Bunden 1×2 m, Dybden var 60 cm. I Bunden laa en flad Sten 60×80 cm og 25 cm tyk; Stenens Overflade, som laa i Højde med Bunden, var brændt sort af Ilden.

Den 1. Juli 1930: I C. Borgs Sandgrav en *Grube*, som var endnu større end forannævnte. Den laa i Lerlaget 50 cm under Muldens Overflade og maalte foroven $6,60 \times 4$ m, i Bunden 5×3 m. Mod Nord var Kanten ikke saa skarp som ved de 3 andre Sider. Gruben, der var 50 cm dyb, var fyldt med Muld, som var meget lysere end det øverste Muldrag. Ogsaa i denne laa der i Bunden en flad Sten 50×70 cm og 25 cm tyk, oven paa Stenen i Form af et Fyrsted et Lag sort Aske og Trækul paa 50 cm, 1 m i Diameter foroven og 50 cm i Bunden. 1 m Vest for Fyrstedet laa 3 Skaar af en Krukke eller Urne, og 80 cm Øst for Fyrstedet laa der 4 Stykker Jernmalm. At disse to Gruber har været Miler til at brænde Trækul i, er der vel ingen Tvivl om; der er jo til saa mange Digler brugt en stor Mængde Trækul til Smeltningen, og *Skove* har der været nok af i Møgeltønder Sogn. Syd for Møgeltønder findes endnu Rester af Skoven under Klægen. Saaledes er der i 80-erne af P. Linnet

fra Villagaard fundet Trærødder og Lyng i Markerne ved Felsværft, og Syd for Bønderby i „Kalenge“ er man ved Pløjning og Grøftegravning stødt paa mange Trærødder og Træstammer; en Del af disse blev i 90-erne gravet op i Gaardejer P. J. Iversens Mark i Bønderby, og det gav en Mængde Brænde. Da Træerne alle laa med Kronen mod Øst, kunde det se ud til, at Skoven er gaaet til Grunde ved en af de store Stormfloder. Det maa ligeledes være Rester af Skove, som C. Bossen fra Østergaard er stødt paa i 80-erne ved Tørvegravning i Gestengene, da han fandt en Del Trærødder og Hasselnødder. Den 8. April 1928 gik jeg langs med Møllebækken for at se, om der var kommet noget frem ved den store Uddybning. Jordlaget var her helt overfyldt med forskellige Trærester, og jeg fandt en Snes Hasselnødder, saa ogsaa Nord for Byen har Skoven strakt sig.

Den 14. September 1930: I Graves Lorenzens Sandgrav en *Digel* af Form som Nr. 2; den laa 50 cm under Mulden, Diameter 35 cm og Dybde 40 cm, saa den var usædvanlig lille i Forhold til de andre; den var tømt for Myremalmen, og der fandtes kun et Lag Trækul paa 15 cm, Resten var Muld.

80 cm sydfør fandt jeg en ødelagt *Stensætning* af samme Form som Smeltegrube Nr. 1. Den bestod af 21 større Sten, fra 25×25 til 50×50 cm, hvoraf 8 var ildskørnede. De var alle sunket ind i Gruben, kun en Sten i øverste Kant laa paa sin Plads. I Bunden var der et Lag af 15 cm gullig Aske, blandet med nogle opløste Ben, Resten af Grubens Indhold bestod af Muld. 8 m Nord for Digen var der et rundt Hul ligesom det fra 4. Marts 1930; Diameter 1 m, Dybde 1,10 m.

Den 20. Oktober 1930: I C. Borgs Sandgrav atter en af de formodede *Miler*. Den havde ingen bestemt Form, men ogsaa her laa der i Bunden en stor Sten, 40×50 cm og 15 cm tyk. Hele Gruben laa i Lerglaget, 50 cm under Mulden og var 75 cm dyb. Diameteren var foroven 1 m og i Bunden 1,50 m. Indholdet var sort Aske og Trækul, og i Muldlaget over Milen fandtes nogle faa Stykker Jernmalm.

Man kan godt forstaa, at Jernalderfolket har slæbt Træet hen til Smeltepladsen og brændt Trækullene her, da disse ikke godt kunde taale lange Transporter. Desuden har man saa kunnet udføre andet Arbejde samtidig med, at man passede Milen.

Den 16. Marts 1931: I Graves Lorenzens Sandgrav en *Smeltedigel* af Form som Nr. 1, som sikkert er bleven glemt af Jernalderfolket, idet den slet ikke var berørt. Muldlaget var her 55 cm, Digen var 75 cm i Diameter og 55 cm dyb og ragede 22 cm op i Mulden, Resten laa i Sandet. Øverst i Digen var der et Lag Malm, 25 cm tykt, hvorfra der hang flere 15 cm lange Tapper ned; Bundkagen var 6 cm tyk og 34 cm

i Diameter. Resten af Gruben var fyldt med sort Aske og Trækul (Bundkagen i min Samling.)

Den 4. April 1931: I Graves Lorenzens Sandgrav 40 cm under Mulden en *Grube*, som var 40 cm i Diameter og 25 cm dyb. Baae paa Siderne og ovenpaa var den beklædt med flade Sten, som var ildskørnede. Paa Sydsiden udmundede i den øverste Kant en 30 cm lang Kanal, hvis Diameter var 10 cm. Gruben og Kanalen var fyldt med sort Aske.

Den 7. Maj 1931: I Graves Lorenzens Sandgrav en *Kæmpedigel* af Form som Nr. 1. Den laa 35 cm under Mulden, maalte 2 m i Diameter og var 55 cm dyb; de øverste 35 cm af Gruben var i Lerlaget, Resten i Sandet. Foroven i Diglen laa der et 20 cm tykt Lag Jernmalm; derunder et Lag Muld paa 25 cm, som var blandet med Aske og i Bunden et 10 cm tykt Lag sort Aske, hvori der fandtes et Urneskaar. De øverste 30 cm af Diglens Væg dannedes af en brændt Skorpe, 6—7 cm tyk, der paa Ydersiden var teglstensrød, paa Indersiden af forskellige Farver, blaa, grøn og sort, og skinnede som om den var glaseret. De ødelagte Digler fra den 28. 12. 1929 har maaske været af samme Slags, da der i dem ligeledes fandtes en fastbrændt Skorpe.

Den 31. Maj 1931: I Graves Lorenzens Sandgrav 12 m Syd for forannævnte Digel en *Grube*, der var beklædt med Sten ligesom den fra 4. April 1931, men den var betydeligt større, og den lille Kanal manglede. Blandt Stenene fandtes 3 Skaar af en Urne eller Krukke; det ene laa ved Bunden mod Øst, det andet foroven i Midten og det tredje tæt ved Bunden mod Vest, og alle 3 Stykker passede sammen. Gruben laa i Lerlaget, 30 cm under Muldens Overflade, var 1 m i Diameter og 35 cm dyb. Indholdet var Aske, hvoraf de nederste 10 cm var helt sort.

3 m længere mod Syd fandt jeg et lille *Stenkammer*, der laa 50 cm under Mulden og var velbevaret. Det bestod af 4 Støttesten og 1 Overligger. Bredden og Højden var 26 cm, Kammeret var fyldt med gulligt Sand og Aske, der i Bunden var noget mørkere, og ovenpaa det mørke Lag laa en Sten, 17 cm lang og 7 cm bred, som saa ud til at have været benyttet til et eller andet Arbejde. (Stenen i min Samling)

Den 17. Juni 1931: I C. Borgs Sandgrav 2 Gruber, som jeg ogsaa antager har været *Miler*. Muldlaget var 50 cm, derunder 1,40 m Ler, og heri laa begge Gruber i en Afstand fra hinanden af 1,70 m, Dybden var 1,40 m. De maalte begge foroven 2,60 m i Diameter og fornedet 70 cm. Indholdet var øverst 20 cm Muld, Resten Aske og Trækul. 3 m Vest for Gruberne laa en Jernblok paa 40×40 cm, som var usædvanlig haard; maaske er den ved fejl Behandling blevet ubrugelig og er derfor blevet liggende; der fandtes nemlig intet Spor af, at der havde været en Digel, hvor den laa.

Samme Dag fandt jeg i Graves Lorenzens Sandgrav en *Grube*, som laa 50 cm under Muldens Overflade, var 2 m i Diameter og 65 cm dyb. I Bunden laa der et Lag Muld paa 25 cm, dernæst et Lag Trækul paa 10 cm, ovenpaa dette en Blanding af Aske og Trækul, som var 30 cm tyk, og Resten var et Lag Muld paa 10 cm. Efter Størrelsen og den Mængde Trækul at dømme er det sandsynligvis en Mile.

Den 28. Juni 1931 saa jeg en Bunke Sten i Agerrenden i Gaardejer Karl Posselts Mark øst for Møllevejen, og da der var en Forhøjning paa Ageren, var det mig paafaldende. Jeg undersøgte Stenbunken nøje og fandt 12 ildskørnede Sten. Ved en Henvendelse til Posselt fik jeg at vide, at Stenene var blevet pløjet op af Forhøjningen, og at man ligeledes forrige Aar havde pløjet en Del Sten op der. Da der nu stod Korn i Marken, kunde jeg ikke undersøge Stedet nøjere.

1. Juli 1931: I Graves Lorenzens Sandgrav en *Begravelsesplads*, som laa i Retningen Øst—Vest og var 3,10 m lang og 1,50 m bred. Den var inddelt i 3 Grave, hvoraf den ene var 85 cm bred, den anden 70 cm og den tredie 1 m. Her var ligesom ved Begravelsespladsen fra den 25. Maj 1930 en 14 cm dyb og lige saa bred Rende omkring Gravene. Renden var fyldt dels med Muldjord og dels med Resterne af en Stensætning; der fandtes ialt kun 11 Sten. Hele Pladsen laa 70 cm under Muldens Overflade, altsaa 20 cm dybere end Diglerne. Lige Øst for, men stødende op til Begravelsespladsen fandt jeg en *Grube*, 1,30 m i Diameter og 1,20 m dyb; den indeholdt kun Muld. (Fig. 9).

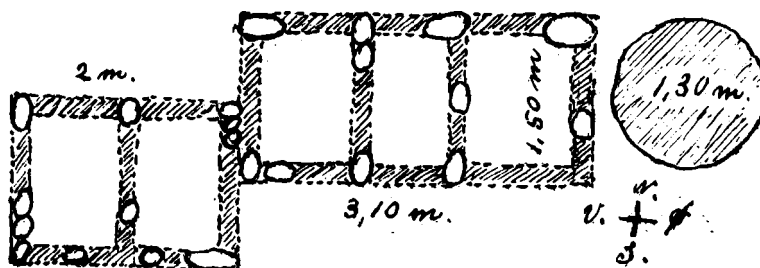

Fig. 9. Begravelsesplads.

Den 15. Juli 1931: En ny *Begravelsesplads* lige Vest for forannævnte, men 20 cm dybere, altsaa 90 cm under Muldens Overflade. (Fig. 9). Pladsen, der var inddelt i 2 Grave af en Bredder paa henholdsvis 80 cm og 90 cm, laa heller ikke paa Linie med den forrige, men var forskudt 25 cm mod Syd. Længden var 2 m, Bredden var 1,50 m. Ogsaa disse Grave var omgivet af en Rende med Muldjord og mangelfuld Stensætning, bestaaende af ialt 12 Sten. Gravene indeholdt intel.

I August 1931 lod jeg Opkørselen til mit Hus sænke, og herved fandtes der i en Dybde af 40—50 cm et Lag Aske og Trækul, samt 3

Stykker Jernmalm. Oven paa dette Lag 30 cm under Brolægningen laa forskellige Ting af nyere Dato: et Par Stykker Jern, flere Stykker Glas og Potteskaar. Brandplettens Dimensioner var 2×4 m.

Den 13. December 1931: I Graves Lorenzens Sandgrav 50 cm under Mulden en *Grube* med Diameteren 2,75 m foroven og 2 m i Bunden; Dybden var 80 cm. Indholdet var en Blanding af Muld og Aske og en Mængde opløst Trækul. I Overkanten laa en større Sten 50×50 cm og 15 cm tyk. Efter Størrelsen og Trækulsmængden at dømme maa ogsaa denne Grube henregnes til Milerne,

Den 1. Marts 1932 fandt jeg i C. Mikkelsens Sandgrav en *Stensætning* af ejendommelig Art. Den laa i det 70 cm tykke Lerlag, 1,20 m under Muldens Overflade, og naaede ned til Sandet. Stensætningen maalte 2 m i Længden og 1 m i Bredden og bestod af 13 Sten af forskellig Størrelse, fra 12×15 cm til 50×75 cm. Den største Sten laa i Midten; Vest for den et Ildsted, og her fandtes 3 Urneskaar. Øst for den var der 2 Ildsteder. 1 m syd for Stensætningen havde der yderligere været en Række Sten, 8 ialt, men disse var desværre fjernede. 80 cm nord for fandtes 3 større Sten. Det afgrænsede Stykke bliver derefter ialt $2,80 \times 3,20$ m.

Den 1. Maj 1932: I Graves Lorenzens Sandgrav en *Grube*; det var synligt, at den havde været brugt; men den var tømt for Jernmalm og Slagger og var fyldt med Muldjord. Den laa 50 cm under Muldens Overflade, Diameter foroven 70 cm, i Bunden 25 cm, Dybde 70 cm. 17 m syd for laa der en anden *Grube*, kun 40 cm under Muldens Overflade. Den var 1 m i Tværmaal og 50 cm dyb. Siderne var lodrette. I Bunden var der 20 cm sort Aske, og oven paa Asken laa der en større Sten, 26×32 cm og 16 cm tyk, og 5 mindre ildskørnede Sten, samt et Skaar af en Lerkrukke.

Den 5. Maj 1932: En *Boplads* i Graves Lorenzens Sandgrav. Beskrivelsen af dette Fund vil jeg vente med til senere, da der er mere, som staar i Forbindelse med det; men der gaar tidt Maaneder, før Afgravningen fortsættes, og det er jo altid bedst at have de forskellige Opmaalinger samlede.

Den 19. Juni 1932: I C. Mikkelsens Sandgrav 10 m vest for Stensætningen fra 29. Marts 1932 et *Ildsted*. Stenene var fjernede fra deres Plads; men jeg kunde dog endnu maale, hvor stort det havde været. Det laa 40 cm under Muldens Overflade, havde en Diameter paa 1 m og var 76 cm dyb. Der fandtes 55 ildskørnede Sten.

Den 27. Juli 1932: I C. Borgs Sandgrav en *Smeltedigel* af samme Form som Nr. 1. Gruben laa i Lerlaget 40 cm under Muldens Overflade, var 60 cm i Diameter og 46 cm dyb. Siderne saavel som Bunden var omhyggeligt afrundede og glattede; Væggene var helt rødbrændte, men

dog ikke faste. I Bunden laa en *Jernklump* med Diameteren 60 og 26 cm tyk. Paa Overfladen af denne havde der dannet sig en 2—5 cm tyk Skorpe af Slagger og Trækulsrester. Jernklumpens Vægt var ca. 300 Pd. Det interessanteste ved denne Jernklump er, at den i Form, Størrelse og Fasthed er ligesom de 2 gamle Jernsten, der her findes i Møgeltønder. Den ene, hvis Findested er ukendt, sidder i Kirkegaardsdiget; den anden, der ligger i en Stenkiste i Sønderbyen, er fundet i C. Mikkelsens Sandgrav.

Den 21. August 1932 var Afgravningen færdig ved *Bopladsen* fra den 5. Maj 1932. Jeg vil nu give en Beskrivelse efter de 3 Opmaalinger, jeg har foretaget, første Opmaaling 5. Maj (Fig. 10a). 4 m nord for Begravelsespladsen fra 1931 var der en Hustomt, der laa 60 cm under Muldens Overflade. Den strakte sig fra Øst til Vest og maalte 3,20 m i Længden og 1,80 m i Bredden. Lige som ved forrige Hustomt fandtes der her i hvert Hjørne større Sten, fra 30×38 cm til 35×44 cm. Mod Øst var der en 50 cm bred Aabning, der laa 9 smaa Sten i Bunden; det var Dørtærskelen. Gulvet bestod af et tykt Lag Sand, der lignede daarlig Mørtel og laa 30 cm højere end det omliggende lerholdige Sandlag. I den vestlige Ende af Bostedet var der et stort stensat Fyrsted, som var 1 m i Diameter og bestod af 16 større ildskørnede Sten, gennemgaaende 20×30 cm store, og en Del mindre til at tætte med. Selve Kredsen bestod af 13 Sten og var højere mod Øst, idet der her var lagt 3 Sten ovenpaa de andre. Mod Nord var der en 30 cm bred Aabning. Midt i Fyrstedet fandtes en Fordybning paa 20 cm og 46 cm i Diameter; den var fyldt med sort Aske. De to yderste Sten ved Fyrstedets Aabning har været benyttede før, idet den ene var slidt paa den ene Side og havde en Fordybning i Kanten, som paa en Skaalsten, og den anden var en halv Kværnsten. 20 cm Vest for Fyrstedet laa der et lille Stykke Jern, en Tand (Hestetand?) en lille Stenkugle, som passede til Fordybningen i Stenen.

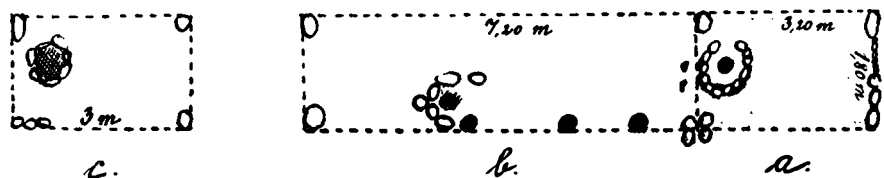

Fig. 10. Grundplan af en Boplads.

Den anden Opmaaling 26. Juni 1932 fortsatte sig mod Vest (Fig. 10 b), maalte 7,20 m i Længden og 1,80 m i Bredden og laa 80 cm under Muldens Overflade, altsaa 20 cm lavere. Op imod Sydvesthjørnet af Hustomten fra 5. Maj laa 2 større Sten; 60 cm Vest for Stenene var der et Stolpehul, 30×30 cm, 90 cm herfra det næste Stolpehul, 30×30 cm, og

1,60 m længere mod Vest et tredje 25×25 cm. Alle tre var 35 cm dybe og fyldte med Muldjord. 25 cm fra det sidste Stolpehul laa en Sten, 30×40 cm, og herfra var der 2 m til Hjørnestenen, der var 30×38 cm. Den næste Sten laa i det nordvestlige Hjørne og var 25×30 cm; ellers fandtes paa hele Nordsiden hverken Sten eller Stolpehuller, kun det faste Gulv viste Begrænsningen. Inde i Hustomten ved den Sten, som laa paa Midten af Sydsiden, var der en Stensætning, bestaaende af 6 større Sten, hvis Maal var fra 25×28 cm til 35×45 cm. Om det havde været et Fyrsted, kunde jeg ikke bestemme, idet der kun paa Bunden fandtes en svag Antydning af Aske. Ingen af Stenene var sværtede eller ildskørnede, og de var heller ikke anbragt saaledes som i de sædvanlige Fyrsteder, hvor de danner en Kreds, men lignede nærmest den Udbygning, der var fyldt med Ler, som fandtes i Hustomten fra 16. August 1929.

Den tredje Opmaaling 21. August 1932 (Fig. 10 c): Paa Linje med de andre Hustomter laa 2 m længere mod Vest en tredje Hustomt, ogsaa 80 cm under Muldens Overflade. Den maalte 3 m i Længden og 1,80 m i Bredden. Her fandtes ligesom i de andre en Sten i hvert Hjørne, i det sydvestlige laa der endda 3 Sten. 5 af Stenene maalte 25×25 cm, den sjette 20×46 cm. Gulvet var af samme Beskaffenhed som i de andre. I en Afstand af 40 cm fra Vestsiden laa et stensat Ildsted, hvis Diameter var 45 cm. Det bestod af 7 Sten af forskellig Størrelse, hvoraf 2 var kredsrunde og flade ligesom de fra Gravkammeret fra 14. April 1929 (en af dem i min Samling). I selve Ildstedet laa et Lag paa 10 cm sort Aske.

Den 8. September 1932: Efter nogle voldsomme Regnskyl var der paa Vejen ned til Elektricitetsværket skyllet en Del Jord bort, og herved var der kommet 7 større Stykker *Myremalm* tilsyne, der saa ud til at være af samme Slags som det fra Spjoldum Mark. Disse Stykker er sandsynligvis bleven liggende fra Jernaldertiden og er ved Udgravningen af Sandgraven for 80 til 90 Aar siden blevet lagt herhen til at forbedre Vejen ned i Sandgraven.

Den 18. September 1932: En *Kæmpe-Digel* i Graves Lorenzens Sandgrav af samme Form som den fra 7. Maj 1931. Den laa 50 cm under Muldens Overflade, var foroven 2 m i Diameter og i Bunden 1,80 m. Gruben laa i lerholdigt Sand og var 60 cm dyb. Indholdet var: nederst 20 cm Muld, oven paa dette et Lag Jernmalm paa 20 cm og øverst 20 cm Muld. Jernmalmen var ikke sammenhængende, men lignede en Bunke Sten; ialt var der ca. 100 Stykker, hvoraf de otte største Stykker var 25×25 cm. Jernet var ganske vist temmelig tungt, men saa ikke ud til at være særlig godt. Det stammede sikkert fra første Smeltning, idet det endnu indeholdt en Mængde Smaasten. (Prøve i Samlingen.)

Den 30. Oktober 1932 fandt jeg i Graves Lorenzens Sandgrav noget, jeg ikke før er truffet paa, nemlig en 20 cm bred og 35 cm dyb Rende,

der dannede en Kreds med Diameteren 3,80 m. Renden var fyldt med Muld. Jordbunden inden for Kredsen var den samme som i Hustomterne. I Midten laa 30 Sten i en Bunke; ingen af dem var ildskørnede eller sværtede. Jeg er mest tilbøjelig til at tro, at det er Rester af en *Hustomt*.

Den 2. December 1932: I C. Mikkelsens Sandgrav et *Fyrsted*, som laa 55 cm under Muldens Overflade; Diameteren var 50 cm og Højden 30 cm. Det bestod af 10 ildskørnede Sten. Indholdet var sort Aske og nogle Urneskaar. — 20 cm længere mod Syd fandt jeg en *Grube*, som laa 50 cm under Muldens Overflade; dens Diameter var 50 cm og Dybden 60 cm. Det var en tømt Smeltedigel, idet der kun fandtes sort Aske og nogle Stykker Jernmalm i den.

Den 28. Januar 1933: I Gaardejer Karl Posselts Mark lige Nord for Skolen fandtes der i en Sandgrav et *Fyrsted*, der laa 55 cm under Muldens Overflade i det 60 cm tykke Lerlag. Fyrstedets Diameter var 1,90 m og Dybden 50 cm. Indholdet var temmelig blandet; paa Bunden laa et Lag sort Aske, dernæst et Lag Muld blandet med Trækul, saa atter et Lag sort Aske, der var trykket ned i en Bue, og oven paa Asken en Blanding af Ler og Trækul. Der fandtes ellers intet.

Hermed foreligger nu Resultatet af mine Undersøgelser. Maaske er der en Del Mangler ved dem, men naar man tager i Betragtning, at jeg har maattet nøjes med at se lidt paa det i en ledig Time, er det let at forstaa, at der af og til blev noget ødelagt, som jeg ikke fik undersøgt.

Ved at sammenligne de forskellige Smeltegruber ser man, at der findes ialt 6 *Typer*. Da Jernalderens forskellige Perioder strækker sig over 1000 Aar, fra 500 før Kr. til 500 efter Kr., lader Typerne sig ikke let tidsfæste; der er nemlig kun fundet meget faa Lerkarskaar, og det er netop disse, der behøves for at fastslaa, fra hvilken Periode de forskellige Fund stammer; men maaske kan det bestemmes ved Sammenligning med Fund andre Steder fra.

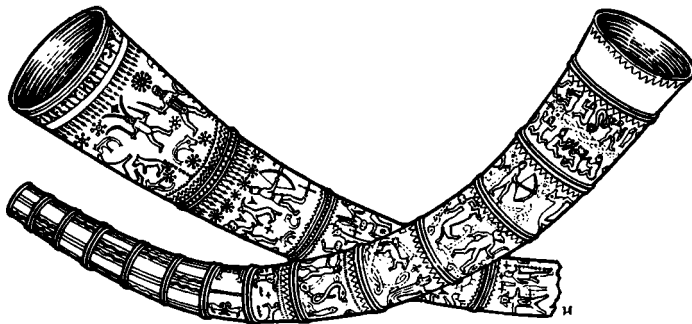
Jernmalmen eller *Slaggen*, som findes, er af højst forskellig Art og Kvalitet, lige fra Myremalm til rent Jern; men den kemiske Sammensætning kan kun bestemmes ved Undersøgelser paa et Laboratorium. Saadan er der ogsaa flere andre Ting, som trænger til en videnskabelig Undersøgelse; f. Eks. har jeg i min Samling et Stykke Jernslagge, som har særlig Interesse, idet det bærer to ualmindeligt tydelige Aftryk af et eller andet *Redskab*, hvormed Jernblokken er blevet haandteret, mens Jernet endnu ikke har været stærknet.

Af Lerkarskaar er der desværre kun fundet alt for lidt; men af et Par enkelte Stykker kan det dog ses, at *Pottemakerkunsten* har været

god, idet de var smykkede med et retvinklet Prydmønster, der ogsaa kendes fra de græske Dipylonvaser fra omkring 1000 f. Kr.

Det er naturligvis kun en ringe Del, der kommer for Dagen af al den Jernmalm, som ligger i Jordens Skød. Der vil sikkert være mange Smeltepladser Landet over, naar de blot kunde findes. Her i Møgeltønder har Sandgravene været en god Hjælp.

Til Slut vil jeg kun bemærke, at 2 km Nordøst for Smeltepladsen fandtes de to navnkundige *Guldhorn*, som ogsaa stammer fra Jernalderen, fra ca. 400 efter Kr.

1. Juni 1933.

EN NORDSLESVIGSK SOLDAT I 1848

BRUDSTYKKER AF EN KRIGSDAGBOG

Pensioneret Lærer M. B. Ottsen i Haderslev har overladt „Sdj. Maanedsskr.“ en Krigsdagbog fra 1848, som hans Onkel, Smed *Edlef Callesen Friedrichsen* i Rørkær, Hostrup Sogn, har ført. Friedrichsen, der var født den 22. Dec. 1825, fik Mén af Krigens Besværligheder og døde allerede den 24. Dec. 1861, kun 36 Aar gammel. Han efterlod sig Hustru, Bothilla f. Michelsen fra Rørkær, og to Døtre, Anne Marie og Emilie Elisabeth, begge senere udvandret til Amerika.

BOV 9. APRIL.

DET VAREDE IKKE LÆNGE, FØREND VI OPDAGEDE NOGET PAA EN Bakke i Retning efter *Kidskelund* til, som vi antog at kunde være en fjendtlig Avertissementspost. Der blev derfor en Patrouille udsendt, og det viste sig, at dette ogsaa var Tilfældet. Men saasnart de fik Patrouillen at se, tog de straks Flugten. Derefter nærmede vi os det Sted, hvor vi havde set dem, og da vi kom tæt til Kidskelund, opløstes en Del af I. Bataillon i Kæde for at afsøge Byen. I Byen var intet fjendtligt, thi de havde trukket sig tilbage et Stykke udenfor Byen, hvor vi ogsaa fik dem at se, og at nogle Kavallerister holdt ude bag en Tørvelade. Vi blev liggende der omtrent et Par Timer, og hen imod Aften trak vi os tilbage til vores forrige Plads paa Heden. Hele Eftermiddagen tillige med Natten var det uophørlig Regn, som medførte en saadan Kulde, at det næsten ej var til at udholde. Rigtignok fik vi omsider en Vagtild antændt, men den stiftede ikke megen Nytte, da vi ikke havde andet at fyre med end den vaade Lyng. Omtrent om Midnat kom Rytterne tilbage til *Gejl* for at faa varm Spise, som vi trængte haardt til, da vi i et Par Dage ej havde faaet varmt, og lidet koldt. Lidt før vi drog af Sted, kom en Officer kørende, som holdt en lang Samtale med Kaptajnen, men hvoraf jeg ikke kunde forstaa noget. Blot ved Afrejsen sagde han: „Vil Gud i Morgen, saa

begynder vi, Hr. Kaptajn.“ Jeg kunde omtrent slutte, hvad for en Begyndelse det skulde være, og tog heller ikke fejl.

Den 9. April om Morgenen Kl. 5 marcherede vi derfra. I Bommerlund stod flere af vore Batailloner opmarcherede, saa vi marcherede forbi, Jægerne var foran os, og til højre paa Flensborg—Aabenraa Chaussé var Kavalleriet. Da vi kom nær til *Bov*, formede 3. Jæger-Komp. Kæde for at afsøge Byen, hvorimod vi blev staaende noget tilbage som Reserve. Da disse kom Byen paa Skuddistance nær, begyndte Fjenden at give Ild paa dem, dog varede det ikke længe, førend Byen tilhørte os. Uden for Byen holdt de sig temmelig længe, idet Fjendens Stillinger var lagt fordelagtigere for dem end for os. Efter at vi havde 17. (?) paa *Bov Gade*, blev der kommanderet „Omkring—Løb!“, hvorpaa vi kom ind over Kirkegaarden, og vi skulde ad en Sidevej ud for at forstærke Kæden paa venstre Fløj, hvor Fjenden især trængte paa. Men Vejen var afspærret, og idet vi fik den ryddelig gjort, var Faren mest forbi, thi 1. Sektion blev fremsendt og kom straks tilbage uden at have løsnat et Skud. Vi marcherede derpaa tilbage igen og ud paa *Gaden*, hvor vi igen indtog vor forrige Stilling. Paa Kirkegaarden mødte os en Jæger af 3., som var saaret i Haanden. Den første, der blev saaret, var en J. Kaptajn Hegemann, og han skal være død et Par Dage efter. En Jæger blev saaret i Benet, og en Hest fik Laaret afskudt af en Kanonkugle

Fra *Bov* drog vi nu uden nogen videre Forhindring til *Flensborg*. Paa Vejen dertil mødte vi 6—7 Soldater, som havde staaet ved Insurgenterne, og som nu vilde overgive sig til os. Hvilket Syn, da vi naaede *Slukefter!* Tornystre, Støvler, Sko, Skjorter, kort sagt alting, som var dem til Hinder for en hurtig Retirade, laa henkastet paa Vejen og paa Marken lige ind til *Flensborg*. Oven for det saakaldte krumme *Bjerg* laa mange af disse Ulykkelige, der havde ladet dem forlede af Forræderne til at bryde den Ed, de engang havde svoret deres retmæssige Konge, og hvorfor de maatte bøde med Livet. En af dem, — man siger Pastor Lorenzens Søn fra *Adelby*, — var truffet af en Kugle i det Øjeblik, han vilde lade sit Gevær, og han laa endnu som Lig med Patronen i Munden. En anden, en Jæger, laa i sidste Aandedrag paa Vejen og gjorde ligesom en Bevægelse med Hovedet at hjælpe ham af med Livet.

Uden for Byen gjorde vi Holdt. Da vi havde siddet der et Øjeblik, kom vore Jægere med en Mængde fangne Insurgenter af Friskarerne. Man kunde snart blive bange, da man saa dem, thi de saa ud som Banditter og Røvere og ikke som ordentlige Mennesker. Antallet af de fangne beløb sig til 700 Individer. Vi marchede nu ind i *Flensborg*; men med hvilken Glæde vi her blev modtaget, er næsten ubeskrivelig: Gamle og Unge og Børn paa 6—7 Aar stod paa *Gaden* og i *Vinduer* med *Dannebrogen*, og Damerne i *Vinduerne* med deres hvide Tørklæder, og *Hurraraab* for de

Danske var uden Ophør. Møllen uden for Byen, hvor en Del Friskarer havde taget deres Tilflugt, tog vi med Storm og tog dem til Fange. I Flensborg blev jeg indkvarteret, hvor vi blev overordentlig godt modtaget, men allerede næste Morgen maatte vi af Sted derfra.

10. April. Vi marcherede ud efter Slesvig til, men blev indkvarteret en Mils Vej fra Flensborg i en By, som hedder Jenelskær (?). I denne By tog vi en til Fange fra 17. Bat., som før havde staaet ved vor Bataillon i Fredericia. Man kan antage, at han efter Træfningen ved Flensborg er deserteret og gaaet til sit Hjem.

PAASKESLAGET VED SLESVIG.

Den 11. April marcherede vi derfra og uden Hinder til *Slesvig*, hvor vi ikke modtoges med den Tilfredshed som i Flensborg. Gaderne var tomme, Folk sad i Vinduerne og saa efter os med Rolighed. Jeg blev indkvarteret hos en Bager.

Den 12., 13., 14., 15. var vi stille. Den 16. foretoges en Rekognocering efter Eckernførde til, omtrent to Mil. Vi opdagede ikke nogen Mærkværdighed, kun at nogle Bønderkarle holdt inde i en Skov med 7 Heste. De havde holdt der et Par Dage uden at de efter Karlens Forgivende vidste hvorfor. De blev nu taget med af os, men siden frigivet, da det viste sig, at de kun havde villet skjule Hestene for Fjenden, — om for os eller Insurgenterne ved jeg ikke. Hen imod Aften kom vi tilbage til Slesvig og var saa trætte, at vi næsten ikke kunde staa. Vi var næppe ankommet i vort Kvarter Kl. 7, førend der blæstes Appel. Utilfreds dermed maatte vi straks møde paa Alarmpladsen, hvorpaa vi straks maatte af Sted efter Eckernførde til. Vi naaede en By omtrent en Mils Vej fra Slesvig, hvor der gjordes Holdt, hvorpaa vi igen marcherede tilbage til Slesvig. Aarsagen til denne hastige Udrykning skal have været, at Vagten i denne By ikke var besat, men den var blevet besat ved vor Ankomst dertil.

Den 17. og 18. ingen Ting. Den 19. og 20. Eksercits. Langfredag. Vi laa her til den 23. April. Vi maatte hver tredje Dag eksercere eller paa Vagt. Den 21. kom vi paa Vagt om Aftenen. Den 22. blev der Alarm, fordi der meldtes, at Forposterne havde opdaget tre fjendtlige, sluttede Troppaafdelinger. Da Armeen kom ud og fik det undersøgt, var det ikke andet end tre Læs Tørv, hvorfor Armeen kom tilbage og blev indkvarteret i Staden, og straks blev vi afløst og kom hjem.

Om Morgenen den 23. Kl. 7 skulde vi til Appel, og der fik vi den Ordre at passe vort Tøj. Straks kom en Dragon i fuldt Spring med dragen Sabel og meldte, at Fjenden nærmede sig. Straks kom der en anden, men da de Dagen tilforn blev narret, gav de sig god Tid og vilde ikke

ret tro dette. Men saa kom den tredje Dragon, og saa kom straks Alarmtrommen paa Gaden, og alt kom i Bevægelse. Kl. 7,30 marcherede alt ud af Staden, og da vi kom til Busdorf, var Fjenden allerede steget over Dannevirke eller den østre Del, hvor Jægerne drog ud efter. Vort Kompagni blev sat ind sydøst for Busdorf, hvor vi fik to Kanoner til Hjælp. De fyrede to Skud, og straks maatte vi retirere tilbage til Busdorf og igennem Staden om til sydvest for Slesvig. Paa Skraaningen af en Bakke laa vi en Tid lang, omsider kom vi til et Gjerde, hvor vi blev beskudt fra to Sider. Der faldt vor K. v. Nevoe og L. v. Bie*) og flere Gemene. Ved Solens Nedgang rykkede vi først derfra, og da vi blev trukket langs med Skoven, sendte Fjenden os fem Kanonskud. For disse faldt to Mand saaret, vi kom hurtigt ind i Skoven og dækkede os der. Derfra drog vi $\frac{3}{4}$ Mil til Nordvest og laa der om Natten paa en Skanse. Vi fik ikke andet end et lidet Stykke Brød og lidt Flæsk og hver femte Mand en Pægl Brændevin.

Vi drog om Morgenen den 24. April derfra og kom Kl. 4 til Flensborg, hvor vi straks fik en Kumme Kaffe. Vi skulde stille til Appel Kl. 5, men da vi kom fra Appel, slog Alarmtrommen, og vi maatte ud i en Hast. Vor Bataillon kom ud ad Røde Port, men der kom straks Bud, at vi skulde retirere. Vi gik og næsten løb gennem Staden, inden vi kom til *Nyhus*, hvor vi stod paa Vejen hele Natten uden at faa noget at spise. Ingen af os fik synderlig noget, før vi kom til Bov, hvor flere købte noget tørt Brød.

PAA ALS.

Derfra rejste vi den 25. efter *Sønderborg*. Denne Nat gik vi og vankede om ved Dybbøl Mølle og deromkring, thi vi blev først sat over Vandet i Dagningen. Vi drog gennem Sønderborg og blev indkvarteret i *Svenstrup*. Den 26. fik vi Ordre, at vi skulde til *Stevning*. Der laa vi i to Dage og havde det godt. Derfra rejste vi til *Vollerup*. Der laa vi atter i to Dage. Saa rejste vi igen, og den 1. Maj kom vi til *Kjær*. Der laa vi 8 Dage.

Den 9. Maj rejste vi til Sønderborg og kom der til at ligge til Dækning for Kanonerne. 6. og 7. Bat. havde en Fægtning med dem ovre paa Sundeved, Kl. 4 kom de tilbage og havde to Mand saarede. Den 10. kom vi ind i Byen Sønderborg og laa der i 10 Dage. Medens vi laa der, var vi to Gange paa Vagt, og siden hveranden Dag paa Forskansningsarbejde og hveranden Dag i Slag med Fjenden. Alting er dyrt her og har næsten Lighed med Slesvig. Den 19. Maj drog vi til Arnkilskov, hvor vi eksercerede om Dagen og patrouillerede langs med Havet om Natten. Den 23.

*) Da Lt. v. Bie senere nævnes flere Gange i Dagbogen, er han kun blevet saaret.

rejste vi til Lysabild Sogn til en By kaldet *Fjeldby*, der laa vi i 4 Dage. Den 27. rejste vi til Sønderborg og kom til at ligge i Slottet paa noget Halm, her var vi kun et Døgn.

NYBØL OG DYBBØL 28. MAJ OG 5. JUNI.

Den 28. Maj om Middagen rejste vi over Vandet til Sundeved, tilige med hele Styrken. Slaget stod meget haardt forved. Vi fik Fjenden fra Dybbøl Mølle. Da vi kom forbi Møllen, gik alt rask, indtil vi kom en kvart Mil nær *Nybøl Mølle*. Da begyndte Fjenden at sætte sig mod os. Da blev det halve af 1. og det halve af 2. Komp. sat ud til at danne en Kæde bag Jægerne. Vi kom til et Dige, hvor de fjendtlige Kugler vel spillede, men dog uden at gøre os Skade. Da vi kom til Diget, begyndte ligeledes Kanonkuglerne. Vi maatte lægge os fladt paa Jorden, thi Kanonkugler af Fjendens saa vel som af vore egne spillede over Hovedet paa os. Fjenden skød vist over 30 Kugler ind i Diget bag os, og en af vore Krudtvogne fløj i Luften. Vor Bataillon mistede to døde og en saaret. Omsider gik vi frem mod Fjenden og forjagede ham fra Nybøl Mølle. Da Aftenen kom drog vi til Staugaard. Derfra drog vi den 29. paa Picketvagt, om Morgen den 30. til *Sotrup* og laa der ved Kirken. Om Aftenen kom vi til *Ragebøl*. Den 31. om Eftermiddagen kom vi atter til Sotrup og laa paa Picket hos J. Alexander. Den 1. Juni rejste vi til *Ragebøl* og laa der til om Eftermiddagen, da vi kom paa Feltvagt ved Kasemusdam. Den 2. blev vi afløst og kom til *Ragebøl*. Den 3. laa vi stille. Den 4. marcherede vi til Dybbøl og laa der til den 5. Juni om Middagen.

Om Middagen blev der Alarm, og vi skulde paa det hurtigste trækkes frem mod Nybøl. Vi marcherede nu frem mod Nybøl Skov, hvor vi næsten alle blev jaget ud i Kæde. Vi beskød Fjenden en Times Tid, men maatte saa retirere. Jeg var inde i Skoven, og vi, som var der, kunde næsten være blevet fanget, thi Fjenden gik sønden om Skoven i store Kolonner, da vi kom ud. Vi retirerede til Dybbøl Bjerg, hvor Kanoner kom os til Hjælp. Vi var kun 5 Batailloner, Fjenden var langt over tre Gange saa stærk. Da vi blev forstærket med Tropper fra Als, og Garden kom, maatte Fjenden tage Flugten, og der sagdes, at han troede, at det var Svenskere. Om Aftenen sent kom vi til Kjær. I dette Slag mistede Fjenden 25 Mand og tre Officerer; 1 Frivillig og 17 Gemene af vores døde, vor Oberst Morgenstjerne var der imellem. Alle disse blev begravet paa Sønderborg Kirkegaard, hvor vi var til Ligparade.

I Kjær laa vi 7 Dage. Derfra rejste vi den 12. Juni til Høruphav og blev sat ud i Skibe, som gik paa Slæbetov efter Damperen Hekla. Denne førte os til *Aarø Sund*, hvor vi blev sat i Land. 12. Bat. og 1. Jægerkomp. gjorde en Rekognocering til Hajstrup, men her kom Ordre, at vi skulde tilbage til Skibs, og vi skulde til *Hejlsminde*.

I NØRREJYLLAND.

(12. Bat. er nogle Dage i Egnen nord for Haderslev, derefter ved Kolding, og den 17. Juli naas *Ø. Snede*. Paa denne Egn ligger Bataillonnen til den 20. September. Saa marcherer man gennem Horsens og bliver indkvarteret i *Kattrup*, hvor Friedrichsen for første Gang siden Opholdet paa Als faar Lov til at ligge i en Seng.)

Den 29. Oktober mødte Brigadekommandøren *Oberst v. Rye* og forkyndte, at Brigaden skulde opløses. „Han takkede 12. Bat. mange Gange for den Flid, Tapperhed, Orden og for alle disse Dyder, som enhver enkelt Mand havde udvist i den Tid, vi havde staaet under hans Kommando. Det skulde være ham den inderligste Glæde, hvis han igen skulde overtage et Kommando, da at have den 12. Bat. under Kommandoen. Han lovede enhver Mand af Bat., at hvis det stod i hans Magt at gøre nogen Tjeneste, da skulde det med Glæde opfyldes, og enhver gav han Tilladelse til at henvende sig til ham; hans Hjælp skulde være til Stede, og han var rede til at ofre al sin Flid for at være os til Tjeneste. Disse mindeværdige Dage, som vi havde levet med hverandre, og de hæderværdige Fægtninger den 28. Maj og den 5. Juni skulde aldrig glemmes. Da Obersten havde fuldendt sin Tale, begyndte Majoren og opfordrede os til med ham at istemme i et Hurra for den ærværdige og rosværdige Mand og ønske, at han længe maatte leve lykkelig. Derpaa istemtes et Hurraraab, som gentoges tre Gange, saa det tordnede i Skyerne.“

Den 30. Oktober marcherer Bat. gennem Vejle. Den 31. Oktober tager *Major v. Erming* Afsked med Bat. „Fra Dato af stod vi ved den 5. Brigade og under General v. Bylows Kommando.“ Den 31. Oktober naas Fredericia. Den 1. Nov. afleverer Jyder og Fynboer deres Tøj, den 2. Nov. Slesvigerne. — „Disse Linier, som her skrives, har jeg skrevet i mit eget Tøj, altsaa som Civilperson, den 2. Nov. Kl. 2 Efterm.“ — „Major v. Erming sagde til os, at vi kunde rejse i den stolte Tanke, at vi havde værnet Ret og Retfærdighed og Landets Ære og Velfærd. Hvis vore Brødre og Landsmænd havde vandret den samme Vej, da vilde den Ulykke og Elenighed ikke være kommet over Landet. Tillige haabede han, at vi vilde indfinde os igen, hvis der atter skulde gribes til Vaaben. — Derpaa udbragtes et tredobbelt Hurra for den højst ærværdige Major v. Erming.“

Dagbogen slutter den 5. November 1848 med følgende Ord: „Lykkelig og i bedste Velgaaende er jeg nu kommet til mit Hjem i *Rørkær*. Gud give, at jeg nu med Fornøjelse og Glæde maatte leve lykkelig her og aldrig paa en slig Maade deltage i saadant Arbejde. Derfra bevare Gud mig! Jeg overlader mig under Forsynets Styrelse. hans Haand ledsager mig, og hans Øje vil vaage over mig under alle Livets Omstændigheder. Da jeg nu er i min gamle Stilling, vil jeg ikke fortsætte dette videre.“

FRA FJOLDE SOGN.

Af ANDERS BJERRUM.

STEDSAGN.

RISERNE*) FRA TRÆLSTRUP OG FJOLDE.

Meddeler Carsten Carstensen, Fjolde.

TNO RISER KOM GÅENDE FRA TRÆLSTRUP AD FJOLDE, DA DE KOM til Årshoved Mark, kradsede de deres Træske ud; af al den Jord skal „die sieben Berge“ mellem Årshoved og Spinkebøl være blevet til.

Engang blev de to Riser uenige; så kastede Risen fra Trælstrup en Sten mod Fjolde og slog Tårnet af Fjolde Kirke. Derpå kastede Risen fra Fjolde; han ramte ikke, men ved Luftrykket blev Trælstrup Kirketårn skævt.

Mønningen på Gården „Sproges“ i Fjolde er hul på Midten. Risen sad nemlig engang på Kirken og skulde binde sit Hosebånd; så satte han sin Fod på Huset.

PUGMØLLEVEJ.

Meddeler: Carsten Carstensen, Solved.

Ved Åen Østenaa mellem Lyngsted og Kolkerheide vilde man engang i gamle Dage bygge en stor Vandmølle. Men inden man fik begyndt at bygge, viste *Nis Puge* sig, og af den Grund opgav man Planen. En Vej fra Lyngsted til Kolkerheide hedder endnu *Pugmølenweg*.

DE UNDERJORDISKE.

Meddeler: Carsten Carstensen, Solved.

I Fjolde ved Aggebro skal der have boet Underjordiske i en Høj. Engang hentede de en Kone fra en Gård, som kaldes Kromands, hun skulde hjælpe en Kone i Højen, som var i Barnsnød. Før hun gik hjem derfra igen, gav de Underjordiske hende Savspåner med i Forklædet, men hun brød sig naturligvis ikke om dem og kastede dem bort; men da hun kom hjem, sad der endnu en Spån fast i Forklædet, og den var af Guld.

De underjordiske opholdt sig også i det åbne Ildsted i Køkkenet. Når noget var borte og pludselig igen blev fundet, så sagde de gamle, at de Underjordiske havde lånt det og bragt det tilbage igen.

*) Rise = Kæmpe.

DE UNDERJORDISKE I SPINKEBØLHØJ.

Meddeler: Catharina Carstensen (Tinne), Bjerrup.

I Spinkelbølhøj skulde der være en Schatz*) begravet, men det er sagtens ikke sandt, vi kunne jo tro hvad vi ville. De sagde også, at der boede Yndererdske i Høler tæt ved Spinkelbølhøj. Det er sådant småt Folk, ganske småt Folk. De har altid beraubet æ Folk, ven de kam der langs. De havde en Line udspændt, og så havde de en Klokke i æ Høle, og den har de haft fast ved æ Line; ven æ Folk kam imod æ Line, så klingede den, og så kam de Yndererdske ud af æ Høle og fik dem fat.

Så var der issind en gammel Bedekone, hun levede af æ Sogn og gik trindt med en Pose og bød¹⁾ om Gryn. Hun kam jo og imod den Line, og så kam de Yndererdske ud og fik hende fat, og hun måtte give af alt hvad hun havde. Men hun sagde, at hun havde intet uden hendes Grynpose. Så lod de hende gå; men hun måtte først lægge æ Ed af for, dat hun vilde ikke forråde, hvor de holdt dem op.

Nu vidste hun jo ikke, hvad hun skulde gøre, for de gjorde jo en Hoben Kummer ved æ Folk, og hun måtte ikke sige, hvor de vare. Så løsnede hun hendes Pose og lod altiden et Par Gryn falde, hvor hun gik af Sted.

Som hun siden kam til Egstok, sagde hun, de skulde kun følge det Spor efter, hvor hun havde ladet æ Gryn falde langs, men hun måtte gar intet sige, for hun havde måst sværge derå. Og se så har æ Folk fra Egstok hittet de Yndererdske deres Høle og fået dem fat allesammen.

REMSER, RIM o. l.

I.

Hvor vit du hen,
såw Per Svend.
Æ vil til Borre²⁾,
såw Per Horre.
Hvad vit du dær,
såw Per Vær.
Kyøb Lys,
såw Per Tys.

Hvor manneng,
såw Per Hanneng.
Te vi har nok,
såw Per Kok.
Lek min Ats,
såw Per Mats.

II.

Far og Mor og Sønner de var sammel om en Sild,
Far han tow de imæld Howwer og Stjært³⁾, og de ander kund tøj som de vild

*) Skat, ¹⁾ bad, ²⁾ Flensborg, ³⁾ Hale.

III.

Meddeler: Andreas Jensen, Fjolde (kan endnu huske den gamle danske Dialekt, men forstår ikke Rigsdansk).

De så tel østen, de så te vesten,
de så tel syden, de så tel nord;
de så så dannemarks smukke pige danske,
min heinrich så jeg den de så i fjår.

IV.

Lammet: Mömm¹⁾, æ vel jæmm.

Fåret: Æ vel kun plok ien, tuo, trie Blommer bæt²⁾, så vel æ mææ.

V.

Følgende usentimentale Historie lærte jeg i Fjolde i Sommer:

Mattesken og hans Kone har været uenige, og Konen udbryder: *Mattesken*, æ vel drink mæ!

Manden: Ja, da kom kun mæ om i Anderes Mergelkul,

Så går Ægteparret hen til Naboens Mergelgrav, og Manden siger opmuntrende:

Spring kun tel!

Konen. Nej, *Mattesken*, æ vel dog ha min Pæj³⁾ af.

Manden: De æ min Sæl sat de sam⁴⁾ om den gammel Pæj; spring du kun tel!

Konen: Nej, *Mattesken*, æ vel ik.

Manden: Ja, da kom kun mæ jem.

DA KONEN SKULDE DRIKKE SIT EGET BLOD.

Af CL. E

GREV ULRICH ADOLPH v. HOLSTEIN, AMTMAND I TØNDER, SAD EN Julidag 1782 og læste en mærkelig „ydmyg Anklage og Bøn“, skrevet paa Sagfører Tamdrups Kontor i Tønder. Metta Pørckes i Uphusum klagede over, at hendes Svigersøn Boh Andersen i Kragebøl behandlede sin Hustru Herle Pørckes, der var sindssvag, meget ilde. Han havde laaset hendes Tøj inde, saa baade hun og Barnet var ved at gaa til i Lus og Utøj. Derhos havde han understaaet sig til „at aarelade sin Hustru tre Dage i Træk

¹⁾ Mor, ²⁾ flere, ³⁾ Underkjole, ⁴⁾ sat de sam: ligegyldigt (sagtens det samme).

og tvunget hende til at drikke Blodet, som han havde opfanget i en Potte, omendskønt han ikke havde Forstand paa Aareladning. Denne Fremgangsmaade vil han fortsætte, og sker dette, bliver min Datter helt skilt af med Livet.“

Amtmanden anordnede samme Dag, den 4. Juli 1782, at Boh Andersen skulde holde op med sin blodige Fremgangsmaade, og denne Befaling blev ved Sognefoged Jes Nissen læst for Boh Andersen.

Der gik ikke tre Uger, saa kom der en ny Klage i samme Sag, igen skrevet paa Sagførerens Kontor, men denne Gang undertegnet af „Herle Bohses, Boh Andersens Hustru i Kragebøl“, og rettet mod Pastor Fabricius i Humptrup og Sognefoged Jes Nissen i Grelsbøl, fordi de ikke varetog deres Sognebarns Interesse. Den „arme, sindssvage Kone“ meddelte ydmygst, at hendes Mand i Gaar, Søndag, havde jaget hende ud af Huset, efter at hun i hele fire Uger hverken havde haft Brød eller Øl i Huset. Nu bad hun om at faa sit Barn udleveret, indtil Sognepræsten og Sognefogeden efter Amtmandens Anordning havde undersøgt Sagen. Amtmandens første Dekret havde hendes Mand ikke „æstimeret“ paa nogen Maade.

Saa maatte Sognepræst Fabricius og Sognefoged Jes Nissen tage Affære og indlevere en Indberetning til Amtmanden. De lod sig god Tid, thi de kendte godt nok Forholdene i Forvejen. Først den 10. August 1782 optog de følgende Protokol, der sammen med Sagens andre Akter nu opbevares i Statsarkivet i Kiel og her meddeles i Oversættelse:

„Kær Herred. Nr. 700.

At give en udførlig Fremstilling af Boh Andersens i Kragebøl og hans Hustrus Herle Pørckes sørgelige Situation er den ubehagelige Pligt, der paahviler os ifølge en Befaling fra det høje Amtshus, og vi beder underdanigt at holde os det til Gode, naar det sjældne og usædvanlige skulde have noget paafaldende.

Man kan rigtignok ikke sige om Boh Andersen, at han befinder sig i nogle af de grove Laster, der stammer fra Vellyst, eller at han sigter hen til at bedrage sin Næste. Hans Hovedtilbøjelighed er en fedtet Gerrighed, og det i en saadan Grad, at han allerede inden sit Giftermaal gjorde sig latterlig for alle, der kendte hans huslige Forhold. Paa Grund af denne Drift formenter han sig selv sædvanligvis at nyde varm Mad, og Næringsmidler var, trods den voksende Formue, ofte ringere end de allerfattigstes. Ud fra dette Synspunkt var den sindssvage, men rige Herle Pørckes Maalet for hans Giftermaalsønsker. Hendes Moder, besjælet af den samme Lidenskab, samtykkede snart. Deres Giftermaal kom altsaa i Stand, Moderen flyttede med Datteren, og Boh Andersen var nu en af de rigeste Kaadnere

paa vor Egn. Men Mandens Gerrighed og Konernes Sindssvaghed var uforenelige, de kunde ikke nyde deres Lykkegaver i Ro, det kom til Skænderi og Slagsmaal, og Svigermoderen, som Manden ansaa for Aarsagen til deres Misforstaaelser, maatte flytte ud af Huset. Da Skærmydserne mellem dem alligevel fortsattes, kom Manden paa de Tanker, at hans Svigermoder var en Heks, som med mørke Kræfter indvirkede paa sin Datter til hans Skade, — en Forestilling, der saa meget lettere fandt Plads i hans Sind, som Overtro lettest parrer sig med Gneri, og der fik endnu mere Næring ved, at et vist Fruentimmer paa Egnen, som man i disse Drømmerier tiltror meget, ikke alene stadfæstede dette, men ogsaa foregav, at en Sygdom, som Svigermoderen dengang blev ramt af, var en Virkning af hendes Overvægt over den formentlige Heks. Saaledes vedligeholdes Overtroen i modtagelige Sind til Skam og til Skade for Menneskeheden!

Hans Svigermoder kom sig, og de to Kvinders daarlige Luner vedblev; altsaa troede han at være berettiget til at søge Hjælp hos en Mand længere borte, der skal staa i stort Ry paa Grund af lignende Gaver. Denne hele Fortælling stammer fra Boh Andersens egen Mund. Den omtalte Mand forordnede, at nogle Stykker glødende Staal skulde afkøles i Konens Blod, som skulde tages ved Aareladning, hvorpaa det tørrede Blod skulde gives hende ind i The, og derefter skulde Staalstykkerne bæres paa det blotte Legeme som Amuletter baade af Manden og Konen. Saaledes nedværdiges Menneskene i Overtroen!

Nu vaagnede den gamle Moder, som man ikke kan sige fri for en vis Uforstand og Stædighed. Hendes gode Navn var krænket ved disse Anstalter, og hun saa sin Datter samt dennes lille Søn i bedrøvelige Omstændigheder, — intet Brød andet end helt igennem muggent i Huset, — ingen Klæder paa Kroppen end blot Pjalter, — Sult og Nøgenhed herskede der til trods for stor Rigdom. Det var Anledningen til de Klager, der er indgivet til det høje Amtshus, og hvis Afhjælp efter hele Familiens Sindsforfatning synes os at være en umulig Sag, omendskønt Samlivet mellem disse Personer og deres Forhold kan blive til gensidig Fare.

Humtrup, den 10. August 1782.

A. J. Fabricius.

Sognefoged Jess Nissen.

Skriften og Indholdet viser, at denne Beretning er skrevet af Pastor Fabricius. Amtmanden har denne Gang ikke noteret noget paa Papiret, saa det kan tænkes, at han har fulgt Indstillingen og har lagt Sagen hen.

SANG TIL UNGDOMSSTÆVNET I TØNDER

DEN 12. MAJ 1933.

Mel.: Dengang jeg . . .

Paa Sønderjyllands Jord
fra Arilds Tid der bor
et Folk saa dansk som noget
der kan nævnes her i Nord.
Fra Østersøens Strand
til Vesterhavets Vand
vi hører alle med til det frie danske Land.
og det er ikke nyt, hvad vi her i Dag har sagt,
i Hundreder af Aar var vi Danmarks Grænsevagt.
Vi bærer Fred i Skjold,
men viger ej for Vold.
Staa fast! staa fast! staa fast!

Mod Venner er vi tro,
vi ønsker kun at bo
her i vort gamle, danske Land
paa dansk i Fred og Ro.
Det falder Danske let
at agte andres Ret,
men truer de vor Hjemstavn, bliver ingen af os træt.
Bag os staa Norden enigt i trofast Broderlag,
de kender os og ved, at retfærdig er vor Sag,
de ved, vi viger ej
fra Ærens Kongevej.
Staa fast! staa fast! staa fast!

I fristed' os saa tit,
men hver Gang stolt og frit,
vi stemte dansk og bad jer
huske: mit er ikke dit.
Vor Mening har vi sagt,
vort Løfte staaer ved Magt,
at aldrig svigter Sønderjyllands danske Grænsevagt.
En stærk og vaagen Ungdom af Hjemmet vokser op,
og hejser gamle Danebrog i Stangens høje Top.
For Danmarks skønne Flag
i Ærens klare Dag.
Staa fast! staa fast! staa fast!

Ahrent Otterstrøm

FRA SØNDERJYDSK IDRÆTSFORENING'S
UNGDOMSSTÆVNE I TØNDER
STORE BEDEDAG DEN 12. MAJ 1933.

FORBUD MOD JULELEG OG PINSEGILDER I HADERSLEV AMT 1702.

Meddelt ved THOMAS OTTO ACHELIS, Haderslev.

I Visitatsberetningen fra Haderslev Provsti klager General-superintendenterne i det attende Aarhundrede atter og atter over Julelegene og Nytaarsløjerne, som endnu ikke er helt forsvundne, tiltrods for de daarlige Tider. Et Indblik i denne Side af Folkelivet giver et „Forbud om Juleleeg“ fra det attende Aarhundredes Begyndelse. Det er bevaret i en daarlig, omtrent samtidig Kopi og lyder saaledes:

SAASOM MAND ER KOMMEN I ERFHRING, OG AF NOGLE KONGL. Betiente er gifven tilkende, at uanseet mand tilforn i heel Hadersleff Ampt adskillige gang haver forbuden de saa kaldede Jul Spill eller Jule-Leeg, dog alligevel mod dem hid indtil paa de fleste stæder er continuerit huilcket meesten deels deraf skall være hidkommen, at de Helligdagsfogder ei derved tilbørl. observerer og i agt tager deris vedkommende Schüldighed, og med Angifvelsen effter deris egen Tycke og behag forfarer, herved da de schuldige ei tilbørligen afstraffis, og Liighed derunder kand blive holden.

Saa forbydes hermed atter allvorlig og paa det strengeste udj hanß Kongl. Mayest. min allernaadigste Kongis og herris Nafn all slig letferdige og forargelige Leeg imod Juell og andere Tider, saa og all Fastelaftens-Løben, at de hermed skulle vere Eengang for alle gang afskaffet: Og det saaledes, at den eller de som lever derimod, og vil ei afstaa fra slig uskickelig Væben, skall ansees og straffes Kongl. Maytt. Broder, eller og ufejlbarlig med Fengsell.

Til den Ende saa imponeris og anbefales hermed ernstl. de Helligdagsfogeder at de altid noye dereffter inquirerer, hvo og hvor mange der haver väret, som hos slig forbud. Leeg hafver väret ofvervärendis, og paa huad Stæd og hos huem samme er bleven holden, derpaa strax at angifve dem hos Kongl. Betiente og Herretzfogden samme steds, uden forskæll og nogen Persons Anseelse, og derunder mod ingen at connivere og igennem Fingere at see. Hvis det skeer, og mand kand ofverbevise dem, at de hafver handelt derudi utro, eller forsviggen nogen, skall de self betaale Brøderne, eller og være skyldig og holden, derfor andre Legemets Straff at lide.

Iliigemaader saa skyldes Krafft dette (—?—) Kongl. Majestetz Brodere og Fengsels Straff for Pintz Gilde eller de Tilsammenkunfft af Ungefolck paa Landet huormed de begyndes paa anden Pintzedag og continueres

dermed paa alle Søn- og Helligdage, indtil Høisten Huor ved undstaar Fylleri og Drucksenskab og Et liederlig og fjarytlig (?). Væben, og at hosbonderer self derved skall tit indfinde sig. Hermed da illigemaade de Helligdagsfogde skulde have tilborligen Opsigt, at de straxen angeifver ofvertraedere paa behorig sted. Men dersom mand hereffterdags kand erfare, at de ei haver tagen deris Plictskyldighed i agt, og ved angifvelse overseet nogen, da skall de uden nogen skaandsel betaale for huers (?) Brøder, og ofver dette straffes med fengsel.

Saa bliver og derhos Prästerer paamint at de Krafft deris Embede Enhver paa sit Sted giver og derpaa act, at slig skændelige letteridige og onde Uskickligheder / som saavel i Guddoml. som Verdsl. meget haardt forbydes, og intet andet end Guds Vreede og straf foraarsages /, maa blive afskaffet, og de som handle der tvert imod, maa tilborligen paa forberørte Maade ansees og straffes. Og efftersom Fornødenhed udkrever at de specificerede Poster maa komme til En huers notice, saa skall det afleses paa alle Herreds Ting og af Predickestolene publiceres. Og haver Kongl. Betiente i Amtet derfor at see og anstelle at slig ordre hereffter maa stricte efterleves.

Copenhagen, den 2. September Ao. 1702.

C. D. G. Z. Reventlow.

OM ULDKÆMNING.

Af C. H. FRIIS, Løgumgaard.

FOR NOGEN TID SIDEN EFTERLYSTE MUSEUMSINSPEKTØR H. P. HANSEN i Herning de gamle Uldkamme, som han mente havde været i Brug i Sønderjylland, og ønskede samtidig nogle Oplysninger om, hvordan Uldkæmning gik for sig. Da jeg i min Barndom har været Vidne hertil, sendte jeg ham en Meddelelse herom og fik ogsaa fat paa et Par Udkamme. Uldkæmningen er nu gaaet af Brug, men har sikkert i sin Tid været meget brugt i Sønderjylland. Kæmnet Uld var finere end kartet Uld og brugtes til finere Damekjoler. En „kæmt Kjole“ var meget fin. Det var — saavidt jeg husker — lang Uld, der brugtes hertil. Kammene blev varmede, og den ene gjordes fast paa en Stolpe eller i Vindueskarmen. Ulden blev slaaet over den og trukket igennem med den anden Kam, som man holdt i Haanden, og ved saaledes at gennemarbejde den, fik man en fin „Tøjer“

til Spinderokken. Den skulde spindes fint. Der findes maaske endnu gamle Folk, der kunde oplyse lidt nærmere om, hvordan det gik til. Det kunde være interessant at faa noget frem herom i Sønderj. Mdskr. Det synes næsten, som om det kun er i Sønderjylland, Kæmningen har været brugt.

DE GAMLE KALENDERDAGE.

(Fortsat.)

MAJ.

Kender De særlige Talemaader og lign. angaaende hele *Maj Maaned*? (f. Ex. April er æ Ko til Grille, men Maj gør æ Ko glaj; en kold Maj giver et varmt Logulv; Maj Maanedes Kuld gør æ Lade fuld; Maj Maanedes Frøst giver en lille Høst; man maa hellere se en Ulv sulte i Maj end en Mand arbejde i Skjorteærmer; Maj er aldrig saa vre, at Rugen jo lader sin Vippe se; Majmaanedsvand, dvs. Regn faldet i Maj Maaned (1. Maj?) helbreder Skurv, Hovedpine, faar Haar til at voxer, Vorter til at svinde, helbreder Engelsk Syge, naar Barnets Ryg vaskes dermed; som den første Majregn falder (som Tordenregn, Byge eller Landregn) vil Regnen falde hele Aaret).

Har man brugt særlige Navne paa Maj Maaned? (f. Ex. Gøgemaaned).

Kendes Skikken at brænde Valborgblus paa *Valborgaften* (30./4.)? Hvorledes foregik det? Hvad kaldtes det? (f. Ex. at svide Vinter af By; at svide Hexen af). Knytted der Overtro eller særlige Talemaader til denne Skik? (f. Ex. Valborg Aften rider Hexene til Bloksbjærg (ell. Troms Kirke?); Hver skal lægge noget paa Baalet, ellers gaar Træskoene; lige saa mange Blus en Husmoder ser Valborgaften, lige saa mange Lispund Hør skal hun avle det Aar.

I gamle Dage samledes Ribe Latinskoles Lærere og Disciple d. 1. Maj uden for Byen og drog derfra i Optog ind i Byen med en af de ældste Disciple i Spidsen; han bar vistnok en stor Krans og kaldtes *Majgreve*. Kendes lignende Skikke i Sønderjylland?

Har man i gamle Dage fejret et særligt *Majgilde*? Hvordan foregik det? Hvornaar? Hvad kaldtes det?

Rejstes der *Majstang*? Hvornaar og hvordan? Hvad kaldtes den? Kender De en særlig *Majvise*?

Hvad kaldtes 1. Maj? (f. Ex. *Majdag*; *Valborgdag*; *Voldborgdag*; *Voldmisdag*; Hvilke Skikke og Talemaader knytted til denne Dag og den

foregaaende Aften? (f. Ex. Hvis det regner Majdag, skal Jorden tørste hele Sommeren, hvor megen Regn der saa kommer; Valborgdag skal Kærne paa Græs; Valborgmiddag, naar Pigen gik ud at malke, skulde hun have en Smørblomst og et Stykke Smørrebrød i Haanden, saa vilde Sommeren give meget Mælk og Smør; Valborgmorgen før Solopgang stillede Bonden sig ved Gaardleddet med en Flyverøn i Haanden og med Ansigtet mod Øst og læste en Bøn; inden Valborgaften skal man have de gamle Kaalstruger rykket op; den der ikke faar sin Have gravet inden Valborgaften, faar den trampet ned af Trolde; man skal komme Salt i Brønden Valborgaften for at Hexene ikke skal kærne i den; Valborgaften skal Katten lukkes ind, og der skal sættes Rønnepinde over Kors over Dørene; Voldmisdag maa der ikke laanes noget ud; hvis der laanes noget ud paa Voldborgdag, St. Hansdag eller andre Højtidsdage, kan den, der laaner, gøre den Fortræd, som han har laant af; faar man ikke Held med sin Middagssovn den 1. Maj, faar man det ikke hele Sommeren; Valborgaften skulde Syge besøge hellige Kilder).

Narrede man hinanden *Majkat* den 1. Maj?

Før 1700 faldt Valborgdag 11 Dage senere end nu (jfr. S. M. IX p. 143); derfor kaldes den 12. (el. 11.?) Maj nogle Steder *Gamle Valborgdag*. Kender De dette eller lign. Navne? Kender De Skikke eller Talemaader om Gamle Valborgdag? (f. Ex. Paa den Dag skal man saa Byg; hvis Rugen er saa vidt paa Gamle Voldborgdag, at den kan skjule en Krage, saa staar den godt).

Kender De Talemaader knyttede til *St. Urbans Dag* (25./5.)? (f. Ex. Hvis det regner paa Urbans Dag, bliver Aaret daarligt; Hørren skulde saas før Urbans Dag; Boghveden skulde saas omkring Urbans Dag).

(Fortsættes).

Oplysninger bedes sendt til S. M.s Redaktion eller til Anders Bjerrum, Udvalg for Folkemaal, Tøjhusgade 9, København K.